

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ASKER FİRARİLERİ

Özlem ÇANKAYA

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ASKER FİRARİLERİ

Özlem ÇANKAYA

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

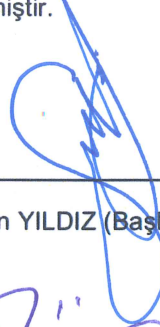
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

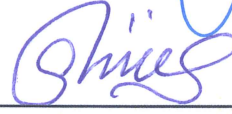
Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Özlem ÇANKAYA tarafından hazırlanan "Milli Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri" başlıklı bu çalışma, 09/01/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Gültekin YILDIZ (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Selda GÜNER (Danışman)

Doç. Dr. Fatih YEŞİL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 3... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

09/01/2018

Özlem Çankaya

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

- Tezimin/Raporumun 08.02.2021 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

- Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

- Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

12/02/2018

Özlem ÇANKAYA

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının Yrd. Doç. Dr. Selda GÜNER danışmanlığında tarafımdan retilildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Özlem ÇANKAYA

ÖZET

ÇANKAYA, Özlem. *Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Modern kitle ordularının gelişmesi sadece itaatkâr yurttaşları değil, aynı zamanda firarileri ve isyancıları da yaratmıştır. Bu da savaşın ve ordunun doğal bir sonucudur. Millî Mücadele Döneminde (1919-1923), Birinci Dünya Savaşının (1914-1918) mirasçısı olarak -güvensizlik ve belirsizlik sonucu genel bir dağılma ortamı içerisinde- orduda açılan gediğin en büyük nedeni, firariler olmuştur. Asker kaçakları, bununla sınırlı kalmamış, isyanların insan gücünü oluşturmuşlardır. Böylelikle cephe gerisinde, iç-dış güvenliği tehdit etmeye başlamışlardır. Bu tezde, güvenlik zaafiyeti ve otorite sorununu da yaratan firarilerin, tarihsel kanıtlar çerçevesinde saikleri, süreçleri ve sonuçları bağlamında değerlendirme amacı güdülmüştür. Tarihsel süre boyunca bu kimselere, İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına ön ayak olan, rakamsal bir problem olarak bakılmıştır. Bu tezde bu kimselerin, sadece suçlu değil, bir birey de oldukları ele alınarak incelenmiştir.

Birinci bölümde, zorunlu askerlik, topyekûn kavramı ve disiplin üzerinden firar olayları ele alınmıştır. İkinci bölümde, Millî Mücadele Dönemi kısaca anlatılmıştır. Üçüncü bölüm de ise, asker firarilerinin, firar nedenleri ve firar şekilleri incelenmiştir. Dördüncü Bölümde asker kaçaklarının firar sonrası yaşamları ve karıştıkları suçlar ele alınmıştır. Son bölümde ise firarilere verilen cezalar ve İstiklal Mahkemeleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

firar, firari, asker kaçakları, Millî Mücadele, birey tarihi, sosyal tarih, askeri tarih, İstiklal Mahkemeleri

ABSTRACT

ÇANKAYA, Özlem. *Deserters in the Period of National Struggle*, Master of Arts Thesis, Ankara, 2018.

The development of modern mass armies not only created obedient (law-abiding) citizens but also led to the emergence of deserters and rebels. This is a natural consequence of having warfare and the military. During the National Struggle Era (1919-1923), as the legacy of World War I (1914-14)- in an environment of disintegration caused by distrust and uncertainty- the biggest reason of the Army's weakness had been deserters. Not only that, army deserters had also constituted the manpower of the rebellions. Thus, they started to threaten the internal and external security behind the battlefield. In this thesis, relying on historical evidence, it is aimed at assessing the issue of army deserters, who have also created security vulnerabilities and authority problems, within the context of motives, processes and consequences. Throughout the history, these deserters have been regarded just as figures who initiated the establishment of the Liberty Courts. In this thesis, these people are examined not just as criminals but also as individuals.

In the first section, desertion incidents are discussed through the concepts of compulsory military service, total war and discipline. In the second section, National Struggle Era is briefly summarized. In the third section, desertion reasons and types are analyzed. In the fourth section, crimes committed by army deserters are also debated. And in the final section, penalties for deserters and Liberty Courts are discussed.

Keywords

desertion, deserter, army deserters, National Struggle, individual in history, social history, military history, Liberty Courts

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ASKERLİĞİN YENİ SÜRETLERİ: ZORUNLU ASKERLİK, TOPYEKÛN SAVAŞ VE İTAATKÂRLIĞIN YENİDEN KEŞFİ	26
1.1.Zorunlu Askerlik (Ve) Osmanlı Devleti’nin Bu Süreçteki Sancılı Günleri: <i>Savaşçıdan Nefere</i>	26
1.2.Topyekûn Harp Kavramı: Savaşın Totalleşmesi	37
1.3.Olağanüstü Talep Disiplin: İtaatkârlığın Yeniden Keşfi Ve İtaatkâr Bedenler	41
2.BÖLÜM: MİLLÎ MÜCADELE.....	48
2.1. <i>Bir Avuç Tükenmiş İnsan: Halkın Ve Askerin Savaş Tasavvuru, İşgaller Ve Kuvayı Milliye</i>	48
2.2.Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması, Düzenli Orduya Geçiş Ve Muharebeler	58
3.BÖLÜM: MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ’NDE ASKER FİRARİLERİ	68

3.1.Asker Ve/Veya Kahraman: Firarın Kapsamı	68
3.2. Askere Alım Sürecinin Problemleri	78
3.3.Cephelerin Elim Yıkılışı	83
3.3.1.Askerin Ekseriyeti Kaçmakta, Ekseriyeti Vurmakta.....	101
3.3.2.Zımnî Sözleşmenin Karşılanmaması ve Firarın Diğer Sebepleri	108
3.3.3.Zihinsel Savaş: Geride Kalanlar, Hasret, Korku ve Askere Yardım.....	119
3.3.4.Ayak Direyenler: Müsellahan Firar, Mükerrer Firar, Düşman Safına Geçme, Toplu Firar ve Teşvik	132
4. BÖLÜM: FİRARDAN SONRA FİRARİ.....	154
5.BÖLÜM: TEDBİRLER, CEZALAR VE İSTİKLAL MAHKEMELERİ	170
5.1.İstiklal Mahkemeleri Öncesinde Alınan Tedbirler Ve Cezalar	170
5.2.İSTİKLAL MAHKEMELERİ.....	181
SONUÇ	209
KAYNAKÇA	212
EK 1 Firariye Verilen Cezalar.....	233
EK 2 Orjinallik Raporu	234
EK 3 Etik Kurul İzin Muafiyeti Raporu	235

GİRİŞ

“Ben seferberlik çıktığında ilk tertip içinde askere alındım. Yollarda kaçan kaçanaydı. Karaman’a geldik başımızdaki subay bana ‘sen açığöz biri gibisin, sen kaçarsın’ dedi. Ben de ‘kaçmaya fırsat bulamam ki bulsam bile elin köyünde hiçbir yer bilmem’ dedim. Kaçtıktan sonra yol bulunur da ben söz gelimi öyle konuştum. Zaten fırsat bulur bulmaz Karamandayken kaçtım ve köye döndüm ve üç sene dağlarda gezdim. Üç sene sonra yakalayıp hayvan bölüğüne verdiler. Bir yıl sonra askerlik bitti köye döndüm. Asker toplanmaya başladı çağırıldılar. Dağda bayırda bir iki ay gezdim sonra kaçaklığım anlaşılmadan köye indim ve jandarmalar yakaladı. 1920’de Afyon’a gönderdiler. Cepheden kaçabilenler kaçıyor, kaçamayanlar savaşın birinde ölüyorlardı. Bir akşam yarın müsademe var denilince, ki bu ölüm ile eş anlamlı, gece yarısı aklıma şeytan girdi ve kedi gibi birlikten ayrıldım. Nöbetçi kulübesinin dibinden geçtim, dere yatağına girdim. Biri daha yol arıyordu. Sabah olduğunda çalının içinde yattım fakat ne uyudum ne dolaştım çünkü uyumaktan korkardım. Konya’ya doğru yürüdüm. Açık araziye geldiğimde korktum çünkü ‘tek başına bir asker nasıl gezer, niçin gezer?’ derler. Aç, susuzluk, perişanlık... Yolda gördüğüm bir karı kocadan yemek istedim. Adamın kasaturası vardı, beline sarılıp onu aldım ve koşarak kaçtım. Kaçak adam dediğin gece yürür gündüz uyur fakat asla uyuyakalmaz. Bu şekilde üç dört gece yürüdüm. Konya’ya geldim. Kendime sivil ceket uydurmak istedim ve oradan da köye gitmek istedim. Konya’ya geldiğimde ana caddede kaçaklık yüzünden asılmış sağlı sollu dört beş ceset vardı. Kendi kendime ‘şunlardan ibret al ve kimseye yakalanma’ dedim. Yakalanmadan köye geldim. Daha önceden köy arkadaşım olan Köse Süleyman hep ‘kaçalım, kurtulalım’ derdi. O kaçamadı sonra künyesini gönderdiler; şehit olmuş. Dağlar asker kaçağı ile dolu, ‘Aslan Memet kaçaklara bol para verip askere alıyor’ derler; askerlik benden uzak olsun dedim yazılmadım. Aslanoğlu’nun kendisi de köye geldi, ondan da kaçtım. Yarı dağda yarı köyde Konya caddesinde sallanan cesetleri göre göre kaçtım. Kaçaklığın sonu yok, savaşta bitmiyordu. Fakat savaşın en kızgın yerinde birliğe teslim ettiler. Kaçaklığı saymadılar ve divanı harbe vermediler. Bir daha da kaçmadım.” (Babuş, 2013, s. 172-175)

“Asker kaçağı, ha. İşte bu çok fena. İnsan ölür, fakat askerden kaçmaz.” Der Ahmed *Yaban’da*. (Karaosmanoğlu, 2014, s. 117) Askerlik ve savaş dolayısıyla insanlık tarihi boyunca durum hiç de böyle olmamış; asker kaçakları, tarihin aydınlık görünüşündeki karanlık bölgelerde bulunmuşlardır. Savaş her daim eksiklikleriyle tartılmış; şehit, kayıp, esir, yaralı ve maddi manevi zararlarıyla tarih boyunca ilgiye mazhar olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın bir devamı niteliğinde olan ve 1919-1923 yıllarını kapsayan Millî Mücadele Dönemi ise elbette pek çok kez çalışılmıştır. Fakat bu dönemin de karanlık bölgeleri vardır. “Geride bıraktıkları ailelerine bir defa bile dönüp bakmayı erlik saymayan” bu adamların kaçış hikâyesi ilgiye değerdir. (Karaosmanoğlu, 2014, s. 56)

Foucault'nun "iktidar tipi" olarak tanımladığı disiplinin sadece gözetlemek, bekçilik etmek, kulak kabartmak, yasaklamak ve cezalandırmaktan ibaret olmadığını en saf haliyle ordu içinde görürüz. (Foucault, 1992, s. 168) Disiplin yukarıdan aşağıya gerçekleşir ve alınmış emrin, sonuna kadar rasyonalize edilmiş, planlı şekilde öğretilmiş, kesin bütün eleştirileri geçersiz kılan bir biçimde yerine getirilmesi ve bu amaca yönelik, vazgeçilmez bir içsel ayarlanmışlık halidir. (Bröckling, 2001, s. 30) Yani sorgulanmadan içselleştirilmesi ilk şarttır. Böylelikle askerden düşüncesiz bir itaat ve her an boyun eğme talep edilir. Disiplin, insan bedenine nüfuz ederek onu parçalara ayırarak kusursuz boyun eğmeyi ortaya çıkarır ve bu bedeni yeniden bir araya getirir. Ordu ise bu disiplini kullanarak yaşama hakkını yönetmelik, talimat ve yasalarla belirler. Sorgusuz sualsiz itaat, insanın askerleştirilip ölmeye ve öldürmeye hazır kılınması, onun denetimini ele geçirmek ve devletin çıkarına tabi olma zorunluluğu... Kısacası itaat ve boyun eğmenin çok daha fazlasına zorlanma askerliğin ayrılmaz parçasıdır. Bir asker ise tüm bu kusursuz dizgeler içerisinde, sadece görevini yerine getirme ölçütlerine göre, ordu için bir anlam ifade eder. Elias Canetti'nin "bilinçli emir bekleme durumu" dediği süreklilik hali, bedenin şartlandırılıp yönlendirilmesi sonucu kimi yerlerde dirençle karşılaşır. (Bröckling, 2001, s. 10) Çünkü asker, disipline edici müdahalenin ürünü olduğu kadar, aynı zamanda bu müdahaleye karşı koyan bireysel bir direnç noktasıdır. Askerin bir birey olduğu Mustafa Kemal Atatürk tarafından şöyle dile getirilmiştir: "Bilindiği üzere, bir orduyu meydana getiren herkes, her fert canlı bir makinenin parçalarıdır. Bu makineyi işleten, can veren, her parçasını harekete geçiren vasıta, buharla çalışan motorlar, o hareketi sağlayan, ordu makinesini teşkil eden canlı azaların zihinlerindeki kuvvet ve kanlarındaki ruhdur. Bu zihinlerde ve bu kanlarda lazım olan kuvvet ve akış hızı bulunmazsa makine durur ve başka hiçbir güç onu çalıştıramaz." (Atatürk ve Conker, 2010, s. 37) Buna göre eşyanın tabiatı gereği askerlerin her daim kayıtsız şartsız emirlere uymaları, beklenen ve anlaşılır bir şey değildir. Zaten insan davranışları ve eylemleri tepeden tırnağa belirlenebilir olsaydı, itaat üretimine gerek duyulmazdı. Yine de disipline sokma talebi, hiçbir zaman gerçekleştirme imkânı bulamayacağı daima homojen bir *topyekûn düzen ütopyası* içerir. (Bröckling, 2001, s. 406) İtaatsizlik sonucu izinsiz olarak ordudan ayrılma halî gerek süresi gerekse doğuş şartları itibarıyla asker kişiyi askerî hiyerarşiye bağlayan bağın kopmasını da ortaya çıkarmışsa, (Akyol, 1968, s. 8) *topyekûn düzene* darbe indirilir.

Ülkeden ülkeye değişse de belli ağırlık derecesine geldiğinde bu ayrılma hali firar sayılır. Her savaşın kaçınılmazları arasında yer alan firar, hedeflenen topyekûnluk ile kullanılan insan malzemesinin arasındaki boşluğun ilk göze çarpanıdır. Askerî disipline yönelik itaatsizliğin, reddin, kaytarmanın, gizlenmenin, başkaldırmanın ve firariliğin total güçle engellense de yeniden tezahür ettiği reddedilmez gerçeklerdendir.

Bröckling'e göre kimi zaman itaat etmeye direnen ve onu frenleyen, onun temelini sarsan ve işlevini değiştiren, çeşitli çok yönlü direnç noktalarını, disipline yerleştirme girişimlerinin eksikliğine bağlayıp bir bakıma olumsuzluğu dışta aramaktan vazgeçmek gerekir. Bu durumların yaratıcısı kimi zaman bizzat iktidardır. (Bröckling, 2001, s. 38) Yeni Türk Devletinin kurucu öğelerinden olan ordu-millet kavramıyla askerlik; yalnızca savunmanın ve ordunun örgütlenmesi değil kültürün de ayrılmaz bir parçasıdır. Tam bu kırılma noktasında bulunan Millî Mücadele Döneminde Birinci Dünya Savaşı'nın mirasçısı olarak, orduda açılan gedğin en büyük sebebi olan, güvenlik zaafiyeti ve otorite sorununu yaratan ve seferberliğe karşı direniş yaratan firar sorunuyla, Kuvayı Milliye'ye dönüşen oradan da yeniden askerileşen kitlenin her aşamasında karşılaşmıştır. Öncelikle Osmanlı Ordusunda var olan firar vakaları Kuvayı Milliye ile kesilmediği gibi, düzenli orduya geçildiğinde de durmaksızın devam eder. Bu dönemde er kişisi *yaşayabilme arzusu ve inancı arasında bocalamış* ve bu psikolojik tepkiler toplumun savaş karşısındaki rolüne bilinçli ya da bilinçsiz şekilde yansımıştır. Firar etmiş çoğu asker örneğinde göreceğimiz üzere, askerlikle bağı koparmanın görünüşü kişi için o derece ağırdır ki, bu durum onu kendisine yaşama imkânı verecek olan içeriği her ne olursa olsun çeşitli suçlara iter. Bu da sosyal yaşamı her yönüyle etkilerken, sosyal hayattaki bu bozukluk siyasî hayata da yön vererek İstiklal Mahkemeleri gibi devlet mekanizmasının gücünü ortaya çıkaracaktır. Yani bir firarla da olsa başlayan olaylar zinciri siyasî, sosyal ve askerî hayatta çeşitli sonuçlara yol açacaktır.

Millî Mücadele boyunca firar etmiş askerler bu çalışmanın ağırlık merkezi olmakla birlikte kaçış imgesinin safhaları cevap bekleyen sorulardan olacaktır. Bu dönemde zuhur eden firar, vatan savunmasının yüce görev addedildiği askerliğe yüklenmiş kutsal anlam çerçevesinde incelenerek, firarın saik ve sonuçlarına bakılacaktır. Sözüünü ettiğimiz askerliğe yüklenmiş kutsal anlam, askerin bir vatani bir de düşmanının olması ve artık “askerlikten kaçma ve firarın sadece basit bir eğitim, terbiye arızası ya da askerlik sözleşmesi ihlali değil vatansever duygularının zayıflığının belirtisi ve hainlik”

(Bröckling, 2001, s. 136) olarak görülmesidir. Bu konu çerçevesinde bu bölümde ilk olarak *sivil askeri tarih* ve tarihteki firar olaylarının bir kısmı ele alınacaktır. Ardından Birinci Bölümde askeri tarihçilerin *çarkın dışlıleri* dediği askeri kurallar bütünü firar üzerinden okunarak, zorunlu askerlik ve topyekûn kavramlarıyla ilişkilendirilecektir. Hemen hemen tüm ordulara mahsus erlerin maruz kaldığı itaat ritüelleri, askerî disiplin ve beklenen hizmet zaman-mekân bağlamında daraltılarak ortaya konulacaktır. İkinci Bölümde Millî Mücadele Dönemini ele alırken, Üçüncü Bölümde firarilik, insan bağlamında değerlendirilecektir. Amaç şiddetin, ölümün, otoritenin ve disiplinin insan psikolojisi çerçevesinde sınırlarını çizmek ve bu sınırlar çerçevesinde firarın her anlamda izini sürmektir. Böylelikle firar sorunu zaten hiçbir zaman tespit edilememiş olan rakamsal problemler olmaktan kurtarılacaktır. Dördüncü Bölümde ise firar sonrası yaşamları ele alınmıştır. Son bölümde ise alınan tedbirler ve İstiklal Mahkemeleri firar olayları çerçevesinde ele alınacaktır.

Sivil bir askeri tarihi ele almak gerekirse aslında Machiavelli'nin (2013, s. 13) şu sözlerine benzer:

“Nasıl ki bir ülkenin haritalarını çizenler, dağların tabiatını gözlemek için kendilerini aşağıya ovalara indirirler, alçak yerleri gözlemlemek için de yine yükseklerle, dağların tepesine çıkarlar; öyleyse benzer şekilde halkın tabiatını açık biçimde sezinlemek ve ayırt etmek için de gözlemci, bir prens olmalı; prenslerinkini açık biçimde sezip ayırt etmek içinse halktan biri olmalıdır.”

Yeni tarihçiliğin en belirleyici yanlarından biri, eskiden araştırma dışı kalan birçok konuyu sahiplenerek incelemeye açmasıdır. (Kafadar, 2012, s. 124) Tarihçiler tümünden bunları unutmamış olsa da yeni tarihçilikle bir yanda itelenmiş sosyal kümeler bir yanda da toplumun zihniyet ve duyarlılığı önem kazanmıştır. R. G. Collingwood, tarihçinin incelediği olayların gözlemlenebilir dışsal kısmının yanı sıra, sadece düşünceyle anlaşılabilir içsel yani görünmeyen kısımların olduğunu ileri sürmüştür. (Turman, 2013, s. 111) Örneğin bir savaşta bir ordunun birliklerinin hareketi raporlar, emirler ve belgelerle anlaşılabilir. Oysaki olayların içsel kısmı, komutanın hangi fikri süreçle hareketi meydana getirdiğini ve emri uygulayan askerlerin ne düşündüğünü anlamakla olabilir. Kaynaklarda sesleri oldukça cılız duyulan bu sıradan neferin, iktidarlar tarafından ancak araştırılarak tarihi anlatıya dahil edilen kitlelerin bedenleri ve

bilinçleriyle yeniden görünür kılınabilmeleri psikoloji teorisinin kimi başat metinlerine müracaatla mümkündür. (Yıldız, 2009, s. xiii)

Firarilikte temelleri insan üzerinden atılmış insana dair her gerçekliği içinde barındırdığından, sadece tarihsel okumalar yeterli olmayacaktır. Oldukça farklı sosyal disiplinlerce beslenmesinin yerinde olacağı gerçeğinden hareketle, yeni ekollerden yararlanılacaktır. Dolayısıyla bu tezin feyz aldığı yaklaşımlardan biri “yeni askeri tarih ekolü” olurken, diğeri son birkaç yıldır psikanalizden yararlanan tarihsel akım olacaktır. Tarih sadece söylenmiş söze kulak verirken bilinçaltının keşfi noktası burada önem kazanmaya başlamıştır. Marc Bloch’un dediği gibi; “Tarihsel olgular temel de psikolojik olgulardır. Bu nedenle tarihsel olgular doğal olarak başka psikolojik olgularda kendi geçmişlerini bulur.” (Besançon, 2013, s. 133) Tarihçinin temel görevi incelediği çağın insanı kimliğine bürünerek, dünyayı onun gözlerinden görmek ve o insanın neyi niçin yaptığını bulmaktır. Kendini kâh tüccar kâh asker rolünde bulması gerekir. Çünkü bunların sesi duyulmaz. Hele ki bu kimselerin psikolojileri, zorluklarla nasıl başa çıktıkları bu noktada önem kazanmaya başlar. (Zürcher, 2014, s. 195-196) Her beden tanımı gereği kırılğan olan başka bedenlerin potansiyel tehdidi altında olduğundan, farklı tahakküm biçimlerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu standart Hegelci görüş, çağımızın savaş koşullarında gayet spesifik bir anlam kazanır ve tam olarak “hayat sayılmayan hayatlara” rol biçilir. (Butler, 2015, s. 36) Yani çarpık mantığa göre firar eden de artık bir özne haline gelmektedir. Burada firarın sebepleri ve sonuçları “insan öznesinden” ayrılmadan verilmeye çalışılacaktır. Çünkü nasıl “zencefilli çörek satıcısının öldürülmesi” (Carr, 2009, s. 15) tarihi olgu ise aynısı hatta daha da fazlası firari asker içinde geçerlidir. Kısacası tarih kapısını mikro-tarihle dışarıda kalan kişilere açmıştır. Burada hiçbir zaman söylenmemiş sözcükleri duymak ve tarihte sözün bittiği anları barındıran son kerteyi konuşturmak gerek diyerek, psikanalitik disiplinden yararlanılacaktır.

Askeri tarih çalışmanın zorluklarına bakmak gerekirse; tarih araştırmalarının “kara deliği” (Şayin ve Yıldız, 2012, s. vii) olarak nitelendirilen askeri tarihin sadece kendine sorulduğunda konuşan belgeleri, askerî tarihçilerin elinde suskun kalmıştır. (Yeşil, 2012, s. 26) Belgelerin çok olması kullanılacak materyallerin seçimini de bir o kadar zorlu hale getirerek durum içinden çıkılmaz bir hâl alır. Bunun yanında çoğunluğu iktidar tarafından oluşturulmuş belgelere erişim kısıtlıdır. Hele ki ulaşılmaya çalışılan

yeni perspektif ve yaklaşım doğrultusunda “sivil askeri tarih” ise. Üstelik bir *fetiş haline getirmeden* (Carr, 2009, s. 23) yararlanılmaya çalışılan bu belgelere ulaşım özellikle ATASE’nin bürokratik aşamaları nedeniyle oldukça meşakkatlidir. Teoride açık olan arşivde, araştırmacılara çok kısıtlı sayıda belge verilmekle birlikte, araştırmacının istediği her belgeye ulaşımı da imkansızdır. Bu şekilde konulmuş kurallar bütünü, konunun bütünlüğü açısından zorlu olmaktadır. Modern Devletin bürokratik yapısı her ne kadar geçmişi bu şekilde muhafaza etmiş olsa da bu durum bilginin kullanılması ve elde edilmesine engel teşkil eder. Hele ki böylesine kritik konularda, iş daha da zorlaşır. Araştırmacı ve konusu dışında kalan her şey elenerek; “gerekli” görünen belgelere ulaşımın varlığı, görece bilgilerin kısıtlanması; araştırmaları zorlaştırdığı gibi kıt bilgiler ışığında, doğru tahminler uzağında bir durum meydana getirir.

Türkiye’de askeri tarihin gelişmeme nedeni olarak bu *bürokratik mücadele* bir yana, Gültekin Yıldız İkinci Dünya Savaşı’na katılmama ve dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı’ndan kalma resmî kurumların tekelinden çıkan kaynaklar olduğuna değinir. (Yıldız, 2012, s. 10) Tüm bunların yanında askerî tarih araştırmacısı için bir başka zorluk, askerliğin doğasından kaynaklanan gizleme, aldatma ve hile uygulamaları sebebiyle de tarihi gerçeklere ulaşmada çeşitli engellerle karşılaşmasıdır. Zira askerî sistemde çok önemli olan raporlama, şartların yarattığı baskı nedeniyle de çok sık ve çok miktarda yapılmakta ve yaşanan psikoloji sebebiyle bu raporların birçoğu geçerlilik ve güvenilirlik şartlarını karşılayamaz olmaktadır. Üstelik gelenek ve teamül nedeniyle bazı şeyler raporlanamamaktadır. (Şayin, 2012, s. 75) Belgeler bazen gerçekten ziyade “istenilenin verildiği” kurgulardır. Buradaki “gerçeklik” tespiti, askeri tarihte iki kat daha zordur. Devlet tarafından üretilmiş evraka tek meşru belge olarak bakma eğilimi tek boyutlu bir analiz ve tarihin tek bir yönüne ışık tutmaktır. Tüm bunların yanında kaydı tutulmuş askerî tecrübelerin de bulunması zordur. Öyleyse firar konusunun gündeme gelmemesini normal karşılamak gerekir. John Brunside: “Yok bildiğin daha elzem hiç olmamış bir şeyden” (Phillips, 2012, s. 11) mottosundan hareketle bunu tersten okuduğumuzda pratikte ne olduğunu bilmediğimiz sadece şekillendirilmiş dille konuşmaktayız. Oysaki uygulamalar sadece kural ve malumat şeklinde iletilirken, gerçekte neler olduğu hakkında fikrimiz yoktur. Buna çözüm olarak anlatı farklı kaynaklarla beslenmelidir. Böylelikle ortaya çıkan tablo, gerçeğe daha yakın olur. Mesela Avrupa’da tarih yazmanın pek çok yolu vardır; mektup, günlük, hikâye, gazete,

şiiir, resim, otobiyografi, sözlü tarih vs. Kısacası geleceği düşünmeden yazılmış bir kulak misafirliği havasında olan her şeydir. Fakat harp cerideleri dışında Osmanlı askeri tarihi literatüründe metinler savaş sonrası yazılır. (Zürcher, 1996, s. 235) Zaten okuma yazma oranı son derece düşük olduğundan yazılı çok şey zaten kalmamıştır.¹ (Zürcher, 2015, s. 264)

Mehmet Beşikçi resmi bir talimatnameyle farklı kaynakların uygulanma aşamasını dengelemek için tamamlayıcılık çizgisinden şaşılmamasının altını çizer. (Beşikçi, 2012, s. 92) Haliyle gerek resmi evrak gerekse sosyal tarihçinin ihtiyaç duyduğu temel malzeme olan mahkeme kayıtlarının yanında, askerlik ve firar farklı kaynaklarla yeniden ve yeniden keşfedilecektir. Kılı kırk yaran belgeler, aslında suçlanan kaçak askerlerin gerçek davranış nedenleri hakkında çok az bilgi vermektedirler. Elimizde doğrudan bir kaynak olmadığı gibi, otorite tarafından şekillenen mahkeme kayıtları dışında hatıratlar en önemli bağlantımızdır. Çünkü firar sorununa doğrudan gönderme yapılmış, üzerine yazılıp çizilmiş kaynaklar mevcut değildir, yani kaynak konusu içinde bir sıkıntı mevcuttur. Haliyle ucundan bucağından tutarak firara değinen ve tarihçilikte gittikçe önem kazanan hatıratlar çalışmamızda başat unsur teşkil edecektir. Fakat özellikle askeri tarihçilik açısından bakıldığında bunun en arka planda kalmış olanı “aşağıdan tarih”dir.

Aşağıdan tarih dediğimiz, toplumsal hiyerarşinin alt katmanlarındaki insanların deneyimlerini konu edinen çalışma alanıdır. Yani savaşın sosyal tarihini yazarken ve savaş deneyimini incelerken aşağıdan başlama teşebbüsüdür. Bir bakıma siperlerde bulunan ya da ambulansları süren erkeklerin ve fabrikadaki sığınakları dolduran kadınların gözüyle bakmaktır. (Zürcher, 1996, s. 236) Siyasi ya da askeri kapışma olarak anılan savaşın ancak yukarıdan anlaşılabileceğini vazeden geleneksel yaklaşımın aksine, savaşın hikâyesine odaklanmak yerinde olacaktır. (Benlisoy, 2014, s. 24) Son yıllarda aşağıdan tarih çalışmaları artış gösterse de askeri tarih açısından bunun nabızı tutulduğunda oldukça eksik kaldığı görülür. Aşağıda bahsedilecek olan yeni dönem askerî tarihin getirilerinden biri de işte bu eksikliği gidermesi ve belgelerin yanında yer alan kişisel anlatıların önemi üzerinde tartışma ve bunları kullanıma açık hale getirmesi olmuştur. Savaş deneyi analizleri dediğimiz savaş deneyimlerinin anlatıldığı anı, günlük gibi kişisel anlatılar askeri tarihin önem verdiği konulardan

¹ 1927’de okuma yazma oranı 11.4’dür.

biridir. Buna göre bir savaş, genel olarak bir toplumun ya da o savaşa bizzat katılmış insanların nasıl deneyimlediği, o savaşın o insan grubu üzerinde ne gibi etkiler bıraktığıdır. İlk başvurulacak kaynaklar sivil ya da askeriye içindeki küçük rütbeli subayların anı ve günlükleridir. Son zamanlarda bu tip yayınlar hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu türde gözlemlenen artış Tanzimatla olsa da asıl devrim Kırım Savaşı'yla olmuştur. Bunun sebebi modern ordunun yansımalarıdır. Modern savaş ve ordu okunmaya değer tasavvurunu ortaya çıkarmıştır çünkü her askerin deneyimi ciddiye alınmaya başlamıştır. Üst rütbeli askerin daha sık hatırat, günlük yazmış olması yani “paşa anlatıları hegemonyası” Batılı ülkelerle paralellik arz etmektedir; bunun nedeni görüş bildirme hakkını kendinde görmeleridir ve daha sonra kendilerini haklı çıkarma gibi derdleri de olduğu sıklıkla rastlanan durumdur. (Beşikçi, 2012, s. 95-97) Bir nevi çoğu “ben demiştim”lerden oluşan dizgelerde, politik ve harp hakkında detaylar bulunabilir fakat sosyal ve askerî detaylar oldukça azdır. Gündelik yaşam, askerler arası ilişkiler, savaş deneyimi travmatik etkiler onların sorunu olmaktan oldukça uzaktır. Onların işi “büyük işler”den ibarettir. Diğer yandan bu gibi yazımlarda şayet firar vakalarına değinilmişse bile, sadece “uzaktan bir göz” gibi değerlendirilmiştir. Yine de anılar, bu tezin belkemiğini oluşturmaktadır. Çünkü bunlar yas, aşağılanma, özlem ve öfkenin sınırında söz imkanının olduğu canlı tanıkların eserleridir. Böylelikle sıradan askerin harp deneyimlerinden öte bu deneyimin iç dünyasında yarattığı onanmaz tahribatın neler olduğu ve bunun üstesinden gelemeyen askerin öyküsüne inilmeye çalışılacaktır. Bunun için de benimsenecek yaklaşım gittikçe sivilleşen “yeni askeri tarih” olacak ve bu çalışmada tam olarak bu ekol üzerinden ilerleyecektir.

Türkiye’de askeri tarih çalışmaları mevcut yeni yaklaşımlar ışığında sanıldığından daha düşük seviyededir. Bunun pek çok nedeni ve müsebbibi olduğu gibi asıl neden resmîyetini koruması ve büyük harflerle yazılmış askeri tarihin henüz yeteri kadar sivilleşmemesidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda eski adıyla “harp tarihi” dediğimiz yeni adıyla “askeri tarihin” eksenini İngiltere’den başlamak üzere “sosyal askeri tarih”e doğru kaymaya başlamıştır. (Yıldız, 2012, s. 6) Yeni “askeri tarih” söyleminden kasıt, askeri tarihin sivil araştırmalara açılması ve harp konusu da ihmal edilmeyerek, üst rütbeli subay ve askerlerin tekelinden alınmasıdır. Ayrıca içinde sosyoloji ve psikolojinin de bulunduğu interdisipliner olarak ele alınmasıdır. Hayat-

memat mücadelesine sahne olan muharebe meydanları, rekabetinde ittifakın da kısacası insana ve insanın doğayla, eşyayla, insanla ilişkilerine dair her şeyin en şiddetlisini de beraberinde getirir. Dolayısıyla bireye ve bireylerin ilişkisine dair gözlemlerin, en yoğun olduğu sahadır. Söyleneceklerin çokluğu yanında savaştaki insan faktörü göz önüne alındığında; bürokrasi ve politika saf dışı bırakılır. Savaş sonrası politika ve politikacıların günah keçisi olduğu bir ortamda, siyasi tarihin ve harp tarihinin gözden düşmesi şaşırılacak bir şey değildir. Çok boyutlu bir sosyal organizasyon olan askerliğin ve orduların tarihi, interdisipliner bir yaklaşımla, farklı perspektiflerden yeniden ve yeniden okunmalıdır. (Yeşil, 2012, s. 25) Çünkü kompleks yapılar olan sosyal ilişkiler, tek bir bakış altında incelenemez.

Harp Tarihi araştırmaları genel olarak askerlerin işi olarak görülmekte ve öyle şekillenmekteydi. Bu eski ekolün en mühim işi, savaşı ön plana çıkarmasıydı. Muharebe, entellektüel tarihin bir parçası olarak görülür; büyük kumandanların kararların, taktik ve strateji anlayışlarını masaya yatırır. (Şakul, 2013, s. 11) Harp tarihinden beklenen, analitik felsefi değil, pragmatik bir askeri ve millî birlik ruhu kazandırmaktır. Aynı konu için Michael Howard şöyle der: "...alaylı tarihçi, ki ben onlardan biriydim, ondan beklenenin felaketleri değil zaferleri hikâye etmek olduğunu bilmelidir. Onun amacı moral inşasıdır, askeri tarihin didaktik değerini sınırlayan heyecansız bir analiz değil." (Yıldız, 2012, s. 11)

Yeni askeri tarih ise, harp tarihinden fazlasını içerir. Basitçe asker ve sivil toplum arasındaki iletişime odaklanır. Askeri tarih gittikçe askerlerin tekeline çıkarak, sivillere açılır. Ayrıca sadece dar ve haşmetli harp tarihi bakışı yeterli olmayarak; birey, asker gibi kavramları da içine alacak şekilde; şehir tarihi, iktisat tarihi, sosyal tarih ve kültür tarihi ve tarihçileri oldukça katkı sağlar. Bu konuda da ülkemizde tıpkı askeriye de olduğu gibi askeri tarih çalışmalarında da Almanya örneği dikkatle incelenmiş ve yayılması için çalışılmıştır; "Almanya'da artık askeri tarih, askerlerin tekelinde değildir... Almanlar askeri tarihin ilgili diğer bilimlerle devamlı fikir alışverişinde bulunmak ihtiyacında olduğuna inanmaktadırlar." (Yıldız, 2012, s. 6-7) Gün geçtikçe bu eğilim dünyada ve Türkiye de artmaktadır fakat buna da eleştiriler yönelmiştir. Yeni askeri tarihçilikle askerden beklenen, profesyonel zeminden uzaklaşmasıdır. Orduyu toplumun bir aynası olarak kavramlaştırdığı için, kuramsal yaklaşımlara elverişli temaları kayırıp, teoriye gelmeyen harekât odaklı konuları ihmal ediyor şeklinde

eleştiriler yönelir. (Şakul, 2013, s. 11) Tarihçiler savaşın insan üzerindeki etkisini tasvirinde ne kadar başarılı olursa olsunlar, bu sefer de teknik konularda suskun kalmaktaydılar. (Yeşil, 2012, s. 25) Bu teknik konuların ihmal edilmesinin önleme yolu ise harp felsefesi ve askeri tarih bağını kopmadan araştırabilmektir. Zaten harp tarihi, askerî tarih ayrımı güçlü çizgilerle birbirinden ayrılmış değildir. Harp tarihi ve askerî tarih ayrımı yapılmaksızın askerlik, ordu, asker adına her ne varsa bir arada tutularak birlikte değerlendirilmelidir. Konvansiyonel harp tarihçiliğiyle “post-modern bir hesaplama” görüntüsü de veren yeni askeri tarihçiliğin kültürel araştırmalar ve cinsiyet araştırmaları eksenine fazlasıyla kaydığını düşünen askeri tarihçilerin eleştirileriyle ne konvansiyonel harp tarihçiliğinin ne de yeni askeri tarih yönelişinin tek başlarına yeterli olmayacakları artan şekilde taraftar bulur. (Yıldız, 2012, s. 8)

Diğer yandan zorunlu askerlik ve kitlesel ordu, görece yeni bir tarihsel olgu olmasına rağmen askeri örgütlenme ve asker üretiminin her biçimi aynı zamanda direniş ve işlememe biçimlerini ortaya çıkarır. Askerler ya da asker yapılmak istenenler, isyan eder, firar eder, düşmana sığınır, emre itaatsizlik eder, hasta olur ya da hastaymış gibi yapar, kendini yaralar, intihar eder ya da göreve gitmeyi baştan reddeder. (Bröckling, 2014, 69) Musil (2009, s. 196) bunu şöyle betimler: “Her yıl askerlik yükümlülerinin hep epey aynı kalan bir miktarı, kendi kendini sakatlayarak askerlikten kaçmaya çalışmakta.” Askerliğin insan doğasına aykırı oluşu içinde tabii bir sonuçtur bu. Savaş bilimi sorunlarıyla uğraşan Johann Heinrich Gottlob von Justi’de asker olmak istememeyi olağan karşılar ve “hayatın ve sağlığın korunması doğa gereğidir; dolayısıyla da bunları korumaya çalışan ve bunları kaybedebileceği durumlardan kaçınan kimseyi hor görmemek gerektiğini” söyler. (Bröckling, 2001, s. 116) Zorunlu askerlik sisteminde askerlik hizmeti zorunluydu; ama askere alınan kişinin yapacağı hizmetle ilgili tanımlar ve koşullar göz önüne alındığında zorunlu askerlik sisteminde bile devlet ile ona hizmet sunan kişi arasındaki ilişkide, zımni bir sözleşme olduğunu söylemek mümkündür. Askere alınan kişi, bu sözleşmede devlet karşısında elbette zayıf taraftı ama gene de bu ilişki de bazı beklentilere sahip olma hakkı vardı: Bunlar arasında askerdeyken kişinin temel ihtiyaçlarının karşılanması, haklı savaş için savaştığına ikna olma, askerlik süresinin makul olması ve savaşta zaferin yakın olduğu umudunun taze tutulması gibi. (Beşikçi, 2015, s. 267-268) Zaman ve mekân bağlamında askerin beklentileri ve verdikleri hizmet her ne kadar değişiklik gösterse de çeşitli sebeplerle

itaatsizlik ve onun sonucu olan firar yaygındı. Bu durum devlet ve asker arasındaki sözleşmenin gereği karşılanmamasına tepki olarak da anlaşılabilir. Fakat itaatsizlikleri ve kaçıışı sadece zorunlu askerlikle bağdaştırmamız gerekir. Savaşta firar savaşın kendisi kadar eskidir. Zorunlu askerlik sadece var olan firar kitlesine bir kitle daha ekleyerek sorunu büyötmüştür. Dolayısıyla global bir problem olan askerden firar “zamanın her yerindedir”. Tarihin her dönemindeki bu *firar salgınları* çoğunlukla ulusal *ayıbın* suçlularının şeref ve yücelikten bihaber olması sonucu olarak görölmüş ve bunlara “taç giydirilmiş pısrıklar”, “ödlekler”, “muhallebi çocukları” gibi yakıştırmalar yapılmıştır. (Bröckling, 2001, s. 137) Hatta “psikopat” gibi kavramlar kullanılmıştır.

En basit kelime anlamı olarak firâr; kaçma, savuşma, izinsiz veya nizamsız olarak ortadan kaybolma anlamlarına gelir. Kelimenin Fransızca karşılığı *fugue* şeklindedir (Saraç, 1985) ve Latince *fugo* kelimesinden türemiştir. Asker kişisi içinse firârî ve firâriyân şeklinde kullanılmış ve bunlarda kaçak, kaçkın anlamlarına gelir. (Develioğlu, 2011, s. 307) Firar suçu ise “askerin savaşmayı reddederek askerlik hizmetini izinsiz terk edip yedi gün içinde geri dönmek” şeklinde tanımlanır. (Beşikçi, 2015, s. 316) Askeri yönetimde izinsiz olarak birliğini terk etme hali gerek süresi gerekse işleniş şartları itibariyle belli bir ağırlık derecesine geldiğinde, firar sayılır. Firar ile görevini izinsiz terk etme arasında fark vardır. Firar, askerlik şartları kalktığına suçun özellikleri kaybolduğundan hırsızlık, tecavüz gibi suçlardan sivil hayatta görölmemesi itibariyle diğerlerinden farklı ve askeriyeğe özgüdür. Firarın, tarihsel hikâyesinin yanında psikolojik tahlilleri de bizim için önem arz eder. Çünkü firar bir suç olmasının yanında, aynı zamanda bir psikopatolojik semptomdur. İç çatışmanın bir dış belirtisi olarak ortaya çıkar, yani iç çatışmaya karşı kullanılan bir savunma şeklidir. (Akyol, 1968, s. 3) Amerikan psikolog Stanley Hell ekolüne göre firar, despotizmden kurtulma psikolojisine ait bir bozukluktur. Kimi bilinçli, kimi bilinçsizce yapılır. Guy Neron firar nedenlerini %80 ruhi, %20 toplumsal sorunlar olarak göstermiştir. Heuyer ise bunu psişik sıkıntılarının etkisi altında marazi faaliyet hali olarak yorumlar. (Akyol, 1968, s. 3) Savaşa karşı isteksizlik; emirlere uymama, üstlere karşı çıkma ve firar artık sadece kurallara aykırı davranma olarak anlaşılacakla kalmıyor, anormal zihinsel ve ruhsal

durum kapsamına giriyordu.² Nörologlar özellikle firarı, motiflerine göre sınıflandırıp sistematize etmeye ve suçlanan askerleri psikiyatrik sınıflandırma şeması içine yerleştirmeye çalışmaktaydı. (Bröckling, 2001, s. 284-291) Fakat firar, kimilerince de psikolojik türden bir suç olarak görülmemektedir. Askerlerin, çoğunlukla anlık haz duygularıyla engelleyemedikleri haleti ruhiyelerine teslim olarak, birliklerinden kaçma olarak düşünülür. Zaten psişik ve ruhsal hastalıklar sonucu askerden firar, tamamıyla yetersiz malzeme nedeniyle konumuz dışıdır. Bunun dışında kalan savaştan firar, savaşa alışma gibi bir durum söz konusu olmadığından, baskı altında, gündelik rutin dışı ve beden yetersizlik olduğundan her askere uğrayabilecek bir düşünce veyahud hareket biçimidir. Yazmadjian da bunu kast etmiş ve anormal bir durum olan savaşın yıkıcı etkisinin sonucu olan anormal bir davranış olarak görerek şöyle demiştir; “Firar anormal bir davranışla çevresinden kaçmadır. Amacı ızdıraplı ve ezici bilinç durumunu dağıtmak, baskılı ve kapalı bir yaşantıdan doğabilecek zor faktörlerin etkisinden kişiyi kurtarmaktır.” (Akyol, 1968, s. 3)

Osmanlı Ordusu bağlamında firari kelimesi, ilgili belgelerde bakayaları ve celbe icabet etmeyenleri kapsayacak şekilde kullanılıyorken kimi zaman bir süre hizmet ettikten sonra hizmetten kaçma şeklinde de olabilir. Askerliğin birey üzerindeki tabii sonucu olan firar eylemi ve firariler, tarih boyunca her orduda meydana gelmiş ve bir suç teşkil ettiğinden cezaya yol açmıştır. Fakat yeni ekol askeri tarih öncesi bu kavram, gayritabi olarak görülmüş ya da daha doğru ifade ile “görülmemiştir”. Özellikle de son zaman araştırmaları dışında firar gündelik dilde “Her Türk’ün asker doğduğu” bu topraklarda “zamanın hiçbir yerindedir”. Hem askerî hem sosyal sorun olan firarlar konusu Türk tarih yazımında şimdilik ihmal edilmiş gibi gözükmektedir. Dünya literatüründe de her ne kadar, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında firarın ordu disiplin ve başarısındaki rolünün iyice anlaşılmasıyla ülkeler bu konu üzerine eğilse de özellikle asker kişisinin yaşadığı ortamın şartlarına, komutanlarının tutumlarına yakından bakıldığında yapılmış geniş çaplı araştırmalar halâ kısıtlıdır. Türk tarih yazımında ise dönemin yakın tarihe ait olması kimi zorlukları beraberinde getirmiştir; bunlardan ilki fazla sayıda belge, kaynak ve araştırmaların ayıklanma sürecidir. Yine yakın döneme ait olması hasebiyle İstiklal

² Epileptik, manik-depresif, şizofren, histerik ya da nöroastenik temeldeki hasta bir dolaşma dürtüsünün saatler, günler hatta aylar süren *bulanıklık durumu* diye tanımlanan ve bilincin bulanıklaşmasını kasteden bir durumda firar nedeni olabilir.

Mahkemeleri Katalogları ve ATASE gibi asıl kaynakların erişime tam açılmaması da bu zorlukların ikincisidir. İstiklal Mahkemeleri Katalogları'nın bir kısmının henüz kullanıma açılması sebebiyle, şimdiye kadar firariler üzerinden bir çalışma yapmak mümkün olmamıştır. 2015 yılında Isparta, Elcezire ve Eskişehir İstiklal Mahkemeleri katalogları araştırmacılara açılması böyle bir çalışmanın zeminini oluşturmuştur. Bu tez yazılırken kullanıma açık olan üç İstiklal Mahkemesinin zabıtları mevcuttur. Bu sebeple tamamından yararlanmak mümkün olmamıştır. Ayrıca bu tez Erik J. Zürcher, Mehmet Beşikçi ve Foti Benlisoy'un yaptığı çalışmalar ekseninden ayrılmadığından adları zikredilmelidir. (Zürcher, 2013, s. 2014, Çınar ve Üstenci, 2014, Beşikçi, 2015, Benlisoy, 2014) Halâ temkinli bakılan bir konu olduğundan, tam anlamıyla resmi tarihin merceğine girmemiştir. Bunun birden fazla sebebi olabilir; birincisi konu tarihçiler için bir kör nokta olabilir. Yani gözden kaçmış ve önemsenmeyen bir konu olarak görülmüş olabileceği gibi, millî duyguların zedelenmesi açısından önem atfedilen, askerliğe yüklenen kutsal anlam nedeniyle arka plana itilmiş olabilir. Ayrıca belli ideolojilere hizmet edebilecek bir konu olarak da görülmüş olabilir. Bu sebeple konu hakkında bilerek cahil kalınmış olma ihtimali de vardır. Arşivlerde zaten yuvarlak rakamlar dışında net veriler yoktur. Çalışmanın zorluklarının yanında özellikle karşımıza çıkacaklar bakımından firarın sadece askeri problem olmakla kalmayıp, sosyal hayatı da derinlemesine etkilediğini görürüz. Bu bağlamda sorunlar olduğu kadar, sorular ışığında da değerlendirme yapılacaktır.

“Zamanın her yerinde” olan firarilik suçunun niteliği kadar, cezaları da farklıdır. Roma Hukuku'nda geçen *infamia* kavramı, *şerefsiz* sayılma anlamına gelmektedir ve bu suçlar arasında asker kaçakları da bulunur, bu kimselere *infamis* denir. Eski Fransız hukukunda da firar bir suç kabul edilir. Her ne şekilde olursa olsun asker, ölüm veya süresiz hapisle cezalandırılır.

Düzenin bir biçimde ölme ve öldürme ihtiyacına dönüşüyor eleştirisiyle zorunlu askerlik uygulaması öncesinde 16. yüzyıldan bu yana Protestan topluluklarının bir kısmı silahlı hizmeti reddeder. Müslümanlar'da ise Pasifizm³ gibi bir gelenek hiçbir zaman gelişmemiştir. Hatta dünyadaki dinler arasında İslam, bunlar arasında önemli bir pasifist mirasa sahip olmayan tek dindir. (Zürcher, 2014, s. 61) Dinî ya da politik ilkeler nedeniyle savaşmayı reddetmek bir kavram olarak bilinmiyor olsa da Osmanlı

³ Militarizm'in tam tersini ifade eden kavramdır. Uyuşmazlıkların çözümü ya da çıkar sağlama aracı olarak savaşa ve şiddete karşı olmak demektir.

ordusunda asker kaçaklarının sayısı 20. yüzyıl Avrupa ile karşılaştırıldığında oranlar hayli fazladır. Büyük Savaşların ve insan malzemesine sınırsız yüklenmenin tabii sonucu olan firarlar zaten her devletin sorunu olagelmıştır. Özellikle 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başları arasındaki bir yüzyıl boyunca firariler zorunlu askerlik uygulamaları öncesinde olsa da İspanyol ordu yöneticilerinin de başına bela olmuştur. Devrin İspanya'sında %15-50 oranında firar olayı yaşandığı tahmin edilmektedir. Açlık, salgın hastalıklar ve sonu baştan belli bir savaş ordu mensuplarının çareyi firarda bulmalarına yol açmıştı. Bu durumlarda firari sayısı katlanarak artmıştı. Kraliyet Prusya Piyadesi'nin 1726 tarihli talimatnamesinde firarın zor kullanarak engellemek gerektiği söylenir. Bölüklerin arasında, geride kalmaya ya da kaçmaya kalkışanı, talimatlar gereği ellerindeki kılıcı ya da süngüyü kaburgalarının arasına sokarak durdurmaya çalışan hat gerisi subayları yer alıyordu. Prusya'da Yedi Yıl Savaşlarında (1756-1763) yaklaşık 80.000⁴ firari olması, II. Friedrich döneminde askeri sistem firarın önlenmesine yönelik kaygılara sahip olmasına sebep olmuştur ve bu durum bazı tedbirleri beraberinde getirmiştir. Bu tedbirler savaşın mantığı mecbur tutmadıkça, bir ormanın yakınlarında kamp yapmaktan kaçınmak, erleri çadırlarında sık sık yoklamak, atlı nöbetçileri geceleri karargahın çevresinde dolaştırmak, geceleri yürüyüş yapmamak, yürüyüş günlerinde askerleri birliklerini terk etmekten kati şekilde men etmek, geriye çekilme mecburiyeti hissedildiğinde bu mecburiyeti, askerden gizlemek, birliklerin ihtiyaçlarını karşılamaya dikkat etmek, bir alay ya da bölükde firarın yaygınlık göstermesi durumunda bunun nedenini araştırmaktır. (Bröckling, 2014, s. 108) II. Friedrich'e göre bir generalin temel ödevi firarı baştan önlemektir. Ancak sivil halk da firarilerin kaçma girişimlerinin engellenmesi ve izlenmesi çabalarına katkıda bulunmakla yükümlüdür. Bir firar girişimi ortaya çıkarılır çıkarılmaz, vatandaşların ve köylülerin hemen atlarına atlamaları, çan çalmaları, kimliklere el koymaları hatta subayın firariyi takip etmesi için gerekiyorsa ona parasız at vermeleri gerekiyordu. Yakalanan firariler için de para ödülü vardır. Firar eden kişi kadar firara aktif katılım sağlayan kimseler de ölüm cezasına çarptırılır. (Bröckling, 2001, s. 110) Bir firari çıkarılan genel aflardan yararlandığı gibi, bazen geri dönüş ikramiyesi ile de ödüllendirilebilirdi. Mısır da ise yürüyüşlerde firar tehlikesi yüksek olduğu biindiğinden sıkı bir gözetleme rejimi devreye girer ve gün sonunda

⁴ Bu rakamın savaş başladığı zamanki asker sayısının yarısı olduğu söylenir.

ayrıntılı bir rapor hazırlanmaktadır. Ayrıca sıkı bir cezalandırma sistemi de vardır. (Fahmy, 2010, s. 140)

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında askerlerin çoğu, firar etmek için ellerinden geleni yaptıklarından, özel inzibat birlikleri tesis edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin askeri anlamda en güçlü olduğu dönemlerde bile ordudan kaçan rütbeli/rütbesiz, tımarlı ya da maaşlı askerlerin varlığı bilinmektedir. Öyle ki birlikler sefer zamanı kontrol edilerek sığınaklara gönderilir ve bu intikal esnasında firarların önüne geçebilmek için kontrol noktaları oluşturulurdu. Örneğin İstanbul Kuşatması sırasında muhasara sahasının etrafına bir örtme birlikleri tesis etme görevi, tımarlı sipahilere verilmişti. (Uyar ve Erickson, 2014, s. 61) Fakat tımarlı sipahiler de firar etmekteydi hatta firar ettikleri için tımarları elinden alınan sipahiler vardı. Her eyalette tımar ve zeamet sahiplerini gösteren defterler bulunurdu. Beylerbeyi sefer sırasında tımar defterlerinin bir suretini götürür, yoklama yaparak kaçakları tespit ederdi. Sefere katılmayan bazı sipahiler hakkında türlü müeyyideler uygulanmaktaydı. Azledilmek ya da tazminat ödemenin yanında türlü hakaretlere maruz kalmak ve asılmak gibi örfi cezalar da vardı. Hatta orduya katılmayanların evlerinin önünde asılacağı, yollarda vakit kaybedenlerin çadırlarının başlarına yıkılacağı gibi birtakım tehditlerle sipahilerin seferlere iştiraki temin edilmeye çalışılırdı. (Özünlü, 2012, s. 76) Herhangi bir teçhizat ya da personel eksikliğinde cezalar verilirdi. Örneğin Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) uzuv kesme cezaları verildiği bilinir. (Uyar ve Erickson, 2014, s. 99) Ancak bu sert yaptırımlara rağmen, firarın önü alınamaz. Özellikle akıncılar bulundukları görece rahat ortamda düşman saldırılarına karşı koymak yerine firarı tercih ediyorlardı. 1559'a tarihlenen anonim bir türkû ise şöyledir:

*Cenk için saf bağlayup geldi adûy-i hâk-sâr
Merd olan meydâna geldi kıldı azm-i kâr-zâr*

*Şah-ı Gazi kûh u şen kılup ihsan komuşken karâr
Baş virüp baş aluriken her dilîr-i nâmdâr*

*Biz muhanneslık idüp avrat gibi etdik firâr
Kuskuna kuvvet deyü kaçmağı kıldık ihtiyâr*

*Zera 'denlî itmedik nâmus u âra i 'tibâr
Nicemûz nez gibi giyüp başına oldu harsüvâr*

*Er dimen şimden gerü billah karı diyin bize
Gayri nam iel çağrılmanız firârî diyin bize*

Oldu kaçmakda Hüseyin Ağa bizim serdârımız

Dahi önünce Balıkçızâde sancakdârımız

*Oldu ardınca Piyale Kethüda dündârımız
Durmamak kaçakdık bıraktık yalnız Hünkârımız*

*İrdi üç günde Sava Köprüsü'ne ilgârımız
Var kıyâs eyle kaçarken sür'at-i reftârımız*

*Hiç bizim kaçmaktan özge kalmamıştır kârımız
Gayra virsünler sergimiz mansıb u tîmânımız*

*Ummasun Hünkâr şimden gerü bizden harb u cenk
Sağ olalım biz heman lâzım değil nâmûs u nenk*

<http://sinanculuk.blogspot.com.tr/2014/06/firarilerin-turkusu.html>

Görüldüğü üzere türkûde, hayatta kalmanın namustan daha ileri olduğu, açık sözlülükle ifade edilmiştir. Hayatta kalabilmek uğruna geliştirilmiş ve nereden bakıldığına göre değişen, gayri ahlaki tepkiler olabilir. Hayatta kalma meselesi, ahlak meselesinden önce gelir; aslına bakılırsa suçluluk başkasıyla kurulan ahlaki bir ilişkiye değil de kendini korumaya yönelik gözü kara bir arzuyu işaret eder gibidir. Er'lik kalmamış, kaçanlar *kariya* benzetilmiş. Yukarıda da ifade edildiği gibi askerden kaçan adamın namus, şeref ve itibarı üzerine düşünmek gerekir. Pek çok kültürde de *infamia* gibidir aslında askerden kaçan adam, “adam sayılmaz”; “eksik”, “yarım”, “korkaktır”. Fakat tüm bu aşağılamalara rağmen askerden firar asla durmamış; cezalar, tehditler, önlemler her daim devletine göre değişerek bugünlere kadar gelmiştir.

Haçova Meydan Muharebesinin (1596) ertesi günü yoklama yapılmış ve seferden çok sayıda askerin kaçtığı tespit edilmiştir. Bu savaştan firar edenlerin, her türlü kaçamak yolu aramaya çalıştığı ve her yerde bu kaçak grupların dolaşarak en az Celali İsyanları kadar zarar verdiği söylenir. (Akdağ, 1963, s. 161) 1769'da sefer hazırlığı konusunda Halil Paşa'nın yayınladığı layihaların odak noktası; Osmanlı askeri sistemindeki iaşe temini ve asker toplama mekanizmasının tamamen çürüyüp, çökmüş olduğudur. Muharebe sahasına getirilen güruhlar dört bir yana dağılıp zarar ziyana yol açıyordu. Toplanan taburlar daha cepheye varır varmaz, üç gün içerisinde firar etmekteydiler. (Aksan, 1997, s. 186) Zaten Osmanlı savaş organizasyonu Avrupalı rakipleriyle mukayese edildiğinde rakiplerine göre nizamsız olması dolayısıyla eleştirilir. Buna karşı önerilense “talim” olacaktır. (Yıldız, 2009, s. 308) 18. yüzyıla gelindiğinde sefer zamanı askerler, cephede ordunun kalabalık olmasına yarasalar da muharebe performansları

oldukça düşüktü. Paraları ödenmediği zaman işi hemen bırakıyor; düşman biraz üstünlük sağlayınca firar ediyorlardı. (Yıldız, 2017, s. 58) Bu yüzyılda hizmetten kaçmak için ödenen asker bedeliyesi de hızla artış göstermiştir. (Aksan, 2003, s. 31)

Mehmet Ali Paşa, Mısır köylüsünü askere alarak ilk kez silah taşıma ve anavatanı koruma fırsatı vermiştir. Böylelikle askerler, gerçek kimliğini keşfedecektir. Bir başka ifadeyle Mısırlı olduklarını, Müslüman ya da Osmanlı kimliğinden önce geldiğini, anlama fırsatı verirler. Fakat Mısır nüfusu, orduya koşmak yerine askerlik hizmetine aşırı derece de küskün bir tavır sergilemiştir. Askere alınmaya şiddetle direnmiştir. Dalga dalga firarlar başlamıştır; kitleler halinde evler terkedilmiştir. Kendini sakatlayanlar, tıbben askerliğe elverişsiz hale gelenler çoğunluktadır. (Fahmy, 2003, s. 66, 78) Askerliğe elverişsiz hale gelebilmek için en yaygın yöntem işaret parmağını kesmek, ön dişlerini çekmek veya gözünü geçici kör etmektir. (Fahmy, 2010, s. 100, 254, 255) Mısırlı köylüler ilk fırsatta kamplardan, talimden, askeri hastane ve askeri gemilerden, askeri okullardan kaçmaktaydılar. Askerler, subaylar, muhafızlar kısacası herkes kaçmaktaydı. Toplamda askerin 3 de 1'i firar etmişti. Artık firar o kadar normal durumdu ki standart cetvellerde noksan ibaresi yer alıyordu. (Fahmy, 2003, s. 80)

Mesut Uyar ve Edward J. Erickson'a göre; Osmanlı Ordusunun seferi lojistik sistemi dışında da rakiplerine kıyasla kimi avantajları bulunmaktaydı. Ortalama bir Osmanlı askeri daha dayanıklıydı. Barış döneminde de mütevazı bir hayat sürdüğü için, zorluklara karşı daha iyi direnç gösterebiliyorlardı. Kriz anlarında devlet maaşlarını ödeyemediğinde ya da orduyu düzenli besleyemediğinde askerler sabretmeyi tercih eder, genellikle firar etmezlerdi. Ancak dayanma sınırları aşıldığında isyankâr olur ve sisteme ciddi zararlar verirlerdi. (Uyar ve Erickson, 2014, s. 158) Özetle zorunlu askerlik öncesi fırsatını bulan her asker, sert yaptırımlara rağmen firarı tercih edebiliyordu.

II. Mahmud dönemine (1808-1839) gelindiğinde ise askerlerin çoğu silah zoruyla orduya alınmış köylü ve göçebelerden oluşmaktaydı ve yine neferler her fırsatta firar etmekteydi.

1826'da Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu kurulmuştu. Bu askerler gönüllü hizmet etmelerine rağmen çoğu daha düşman askerini görmeden, geri kalanı da ilk çatışmada firar etmekteydi. (Puşkin, 2014, s. xvi) Ayrıca 1839'un önemine değinmek gerekirse; 1839'dan sonraki gönüllü asker toplama işi için maaşı çekici bir unsur olarak

değerlendirme seçeneği artık rol oynamamaktaydı. Osmanlı Hükümeti bu tarihte Asakir-i Mansure konusunda, gönüllülerden oluşan paralı bir ordu yerine zorunlu askerlik görevini yerine getiren ordu modeline yönelmiştir. (Heinzalman, 2009, s. 66) Bu tarihten sonra zorunlu bir yükümlülük haline gelmeye başlayacaktır askerlik.

19. yüzyılın ilk yarısı için Moltke asker kaçaklarından şöyle bahseder; "... Firar suçundan başka hiçbir sebeple bir erin dövüldüğünü görmedim. Kaçak er of demeden ikiyüz değneği yiyor ve tekrar kaçmak için fırsat bekliyor." 1839'larda "Fırarları ve çözülmeyi anlayabilmek için asker kaçağı getirene 25 filorin hatta daha sonra 100 filorin mükafat ödeniyor. Buna rağmen silahlı ve atlı 50 kadar asker öncü karakollardan kaçtıkları oluyordu. Askere iyi para ödeniyor, çok iyi şekilde giydiriliyor gayet güzel bakılıyor ve iyi muamele ediliyordu. Fakat buna rağmen hiçbir Kürt iki yıldan fazla silah altında kalmaya tahammül etmiyordu...Düşmanla karşı karşıya geldiğimizde 20-30-40 kişi subay ve asker silahları ile birlikte kaçmışlardı." (Moltke, 1967, s. 146-147)

Heinzalman'ın,1837 tarihli kayıpları verdiği listede 20.117 asker kaçağı bulunur. Buna göre bir barış dönemi içerisinde bulunulduğundan bu oran dikkat çekicidir. Yani askerlik hizmetinin çekici bulunmadığı anlaşılmıştır. (Heinzalman, 2009, s. 73, 74)

1855 Kars Muhasarası'nda Osmanlı Ordusundaki başıbozuklar muharebeden kaçmış ve bu kaçışın nizamiye askerine de sirayet etmesi üzerine, düzensiz geri çekilme başlamıştı. Bazı askerler bu firar sonucu, Ruslar tarafından esir edilmiştir. Ayrıca alınan tüm tedbirlere rağmen toplu firar vakalarıyla karşı karşıya kalınmıştı. Bu durum üzerine firar eden piyade ve topçu askerinden birer kişinin kurşuna dizilmişti. (Kızılkaya ve Yeşilyurt, 2014, s. 192) Bu kimseler firar nedenleri olarak açlık, harçlıksızlıktan dert yananlar. Firari olduklarını kabul etmezler çünkü iki türlü firar vardır; "açlıktan firar" ve "tokluktan firar" onlarınki açlıktan firardır. Bunlara ceza olarak beş'er sene pranga-bend olma cezası verilmiştir. Kaçan askerlere neden diğerlerinin kaçmadığı sorulduğunda onların yürümeye tahammülü kalmadığı cevabını vermişlerdir.

Orduda şehit düşen askerlerden çok, firar edenlerin sayıları fazladır. Kırım Savaşı'nda benzer biçimde redifler ve başıbozukların çoğu firar etmiştir.

Bir sonraki Rus harbi olan Alacadağ Muharebesi'nde (1877), başıbozukların tamamına yakını firar etmiştir. (Uyar ve Erickson, 2014, s. 394) Tanzimat ve Meşrutiyetle de bu durum değişmemiştir. Askerler yiyecek sıkıntısından firar etmekteydi. (BOA, A. MTZ (04), 94/51, 1321) 1908 yılına gelindiğinde ise, Nurdoğan Taçalan aynı durumdan

bahseder. Özellikle Ermeni ve Arap askerlerin her fırsatta firar ettikleri açıktır. (Taçalan, 1970) Osmanlı yönetimi bu isyanlara karşı tedbir alamadığı gibi, asayiş de sağlayamamış bunun sonucu olarak birliklerden firar artmıştır. Ayrıca bu asker kaçakları çeteler kurarak, suç oranını daha da arttırmışlardır. Liman von Sanders (2016, s. 257) her ne kadar asker kaçaklığının Türk Ordusunun kalıtsal bir özelliği olmadığı ve çok yakın tarihlere dek İzzet Paşa'ya dayandırarak, hiç rastlanmadığında ısrar etse de Trablusgarp (1911-1912) ve Balkan Savaşları (1912-1913) aksini gösterir; Osmanlı Ordusunda firar herkesi etkileyen yaygın bir olguydu. Zaten 1912'deki erzak eksikliği firara yol açmışsa, aynı durum ileride de olacaktır. Balkan Savaşları'nda firarilerin şehirlere akını bu sefer şehirdeki erzak stoğunu da tüketmiştir. Artık firar o denli boyutlara ulaşmıştı ki askerler daha da rahat edebilmek için atları koşumlarından çıkarırlar. (Hochwächter, 2015, s. 28) O dönemde de İstanbul'da kaçaklar kurşuna dizilir. Salgınlar ve firarlar yüzünden zayıflamış ordular artık yenilgilere neden olur. Bunun için bazı tedbirler alınmıştır: sözü dinlenen ulemeden en az yüz kadar kişinin acele gönderilmesi ve bunların erlere, anlayacakları dilden etkin öğütlerde bulunması, firarları önlemekle görevli birlikler kurulması ve askeri yasalara göre firar edilenler üzerine ateş edilerek firarların kesinlikle durdurulması gibi önlemler alınmıştır. (Avcıoğlu, 1995, s. 919)

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise durum öncekinden farklı değildi. (Beşikçi, 2015) Kısaca bahsetmek gerekirse; Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemiyle birlikte askere alma sistemini modernize etmiş olmasına ve çağdaşı olan pek çok devlet gibi zorunlu askerlik sistemini uygulamasına rağmen, Birinci Dünya Savaşı'na katılan diğer devletlere nazaran firari asker sayısı çok fazladır. (Yaşar, 2016, s. 41) 9. Ordu Kıtaaatı Müfettişi Mustafa Kemal de hükümete yolladığı 22 Mayıs 1919 tarihli raporunda, Samsun'a çıktığı günlerde bölgenin asayiş durumunu şu suretle tasvir etmektedir: “Umumî harp seferberliğinin başlarında Samsun livası içinde asker kaçaklarından ve Müslüman, Ermeni ve Rum unsurlarından birtakım çeteler âdi hırsızlık ve katl yaparlardı.” (Bıyıklıoğlu, 2000, s. 45) Ordunun en seçme birliklerinden olan 19. Tümen'in Galiçya'dan Halep'e intikali sırasında toplam 13.000 askerden 4.800'ü firar etmiştir. Bunlar çeteler kuruyor ya da çetelere katılıyorlardı. Ayrıca çetecilere de yardımlarda bulunurlardı. (Erdoğan, 2012, s. 429-447) Özellikle Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nda cepheden kaçmalar yaygındır. (Türkmen, 2001, s. 3) Bu alaylar hep teoride

eğitim görmüş, gerçekte ise ne pratik eğitim görmüş ne de yoklama yapılmıştı. Aksine kontrolsüz bir durum söz konusuydu. Bazı kasabalarda askerlik çağı gelmiş olanlar bu alaylara yazılarak askerlikten kurtulmaya çalışıyorlardı. (Altay, 1970, s. 55) Er eğitim merkezlerine gönderilen erlerden ancak pek az bir kısmı birliklerine ulaşabiliyordu. Hastalık, beslenme, barınma koşullarının kötülüğü ve firarlar kıtalara gelenlerin sayısını çok azaltıyor. Alman Konsolosluğu’da 2 Haziran 1915’te aynı görüştedir ve “Erzurum’da ki ordugâhta toplanan askerlerin üçte biri hastadır. Öteki üçte bir de orduya gelirken yolda firar etmektedir” raporu verir. (Avcıoğlu, 1995, s. 935) Bu gibi bahanelerle savaşın sonuna doğru firar, alarm verici noktaya tırmanacaktı. Fakat şuna da dikkat çekmek gerekir ki, her ne kadar küçük çöküş örnekleri olmuşsa da bunlar muharebe bölgesinde cephenin topyekûn yarılmasıyla sonuçlanmamıştır. Kitlesel olarak dağılan birlikler, alay seviyesindedir. Firarlar genellikle muharebeler arasındaki durgun dönemlerde, geri bölgelerdeki hastanelerde ve imparatorluk içindeki birlik intikalleri sırasında olmaktadır. (Erickson, 2003, s. 286) Bunların önlenmesi için hükümetin aldığı tedbirlerden biri af ilan etmek olmuştur. Bu yolda çıkardığı kararnameye göre er, subay ve onbaşı firar, davete icabet etmeme ve teslim zamanını geçirme gibi suçlara girişmişse affedilecektir. (BOA, DH. HMŞ, 23/131, 1337)

Zürcher’e göre 3. Ordu’da 1916’da 50.000 asker kaçağı varken, (Zürcher, 2015, s. 280) 1917’ye gelindiğinde 18.000 asker kaçağı yakalanmıştır. (Avcıoğlu, 1995, s. 948) Buna göre askerlerin firarının önlenmesi için idareciler kimi tedbirler alması için uyarılmıştır. Bu tedbirler arasında kontrollerin sıkılaştırılması, askerlerin daha sağlıklı koşullarda yaşaması ve takibatın iyi yapılması gibi hususlar belirtilmiştir. (BOA, EUM. KLU, 15/37, 1333) 8. Ordu’da ise kaçak sayısı 15 Ağustos’tan 14 Eylül’e kadar 1.100 kişiye çıkmıştı. (Avcıoğlu, 1995, s. 964) 8. Ordu komutanı ise şunları söyler; “Acele çözülmesi gerekli bir sorun, asker kaçakları sorunudur. Deneyimlerime göre mevsimin gelişi ve beslenme sıkıntısıyla kaçakların sayısı artacaktır. Kaçakları durdurmak için kurduğumuz baraj çok zayıftır. Kaçak avı düzenlenmeli, cephe bunu enerjik biçimde yapmalıdır. Bir iki birlik yalnız bu işle uğraşmalı ve tutuklanan her kaçak için yakalayana belli bir miktar para verilmelidir. Özellikle kaçakların cezalandırılması otomatik olmalıdır. Hazretleri, hiç değilse geçici bir süre halen maalesef çok sık yapılan kaçakların affından vazgeçmelidir.” (Avcıoğlu, 1995, s. 958) Bu kadar kısa sürede bu kadar çok firarın olması alınan tedbirlere yenisini ekletir. Gerilere firar etmiş asker için;

ön hatlardaki birlikler bir dereceye kadar doyuruluyor; gerilere doğru verilen yiyecekler azaltılıyordu. Aynı zamanda ironik şekilde firar etmiş askerlerin neden firar ettiği sorulduğunda, yeteri kadar yiyecek verilmemesinden, çamaşır ve ayakkabıları olmamasından ve elbiselerinin yırtıklıklarından yakınıyorlardı. Firar edenlerin büyük bir kısmı, memleketlerine dönüp saklanmayı tercih etmiş ve düşman safına katılmamıştır. Her ne kadar düşman safına katılmasalar da firar özellikle 1916 sonrasında ciddi problem haline gelmişti. Bu tahrip edici etki sonrasında yüzlerce firari er, kısa yargılamalar sonrasında birliklerinin ya da halkın gözü önünde idam edilmişlerdir. (Taşkoprülü, 2015, s. 22) Ancak ağır cezalar bile firarın önünü alamadığından, 1917'den sonra da idam ve benzeri ağır cezalardan vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. Şaşırtıcı bir şekilde, başlangıçta firarın ağır şekilde cezalandırılmasına taraftar olan subaylar, 1917 sonrasında zafer olasılığı ortadan kalkınca ve Filistin'de savaşmanın manası kalmayınca firar edenlere sempati beslemeye başladılar. (Uyar ve Erickson, 2014, s. 544)

Birinci Dünya Savaşı'nın geneli için konuştuğumuzda veriler birbirinden farklıdır. Liman von Sanders 1916 yılı için 300.000 asker kaçağı olduğunu söyler. (Sanders, 2016, s. 255) Bu rakamı abartılı bulmakla birlikte, bir yabancı'nın anılarında böyle nakletmesi ilginç gözükmektedir. Bu yorum fazla genellemeci bulursa da İsmet İnönü'nün de 1918 itibarıyla aynı tahmini rakamı vermesi bunu az çok doğrular. (İnönü, 1999, s. 63) Zürcher (1996, s. 245) Sanders'e dayanarak 1916 yılı için 300.000 kişiden söz ederken, 1918 yılı için 500.000 sayısını zikretmiştir. H. C Armstrong ise kaçakların sayısının siperdeki askerlerin sayısından daha çok olduğunu ileri sürer. (Armstrong, 1996, s. 71) Bu rakamlar ne kadar belirsiz olsa da imparatorluk genelinde ölenlerin sayısı 305.085, hastalıktan ölenlerin sayısı 466.759, yaralıların sayısı 303.105 ve savaş esiri sayısının 145.104 olduğu tahmin edildiğinde (Uyar ve Erickson, 2014, s. 315) kitlesel olarak firar sayısı imparatorluk geneline vurulduğunda hayli fazla olduğu gözden kaçmaz. Her taburda yaklaşık 20 firari bulunduğunu göz önüne alabiliriz. (Eti, 2016, s. 59)

Firariler şehit ve hastaların sayısının önüne geçerek insan gücünü ve dolayısıyla savaş gücünü etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Ordusu'nda 150.000 yani asker nüfusunun %1'ine tekabül eden kaçak sayısı vardı. İngilizlerin ise Gelibolu'daki firari asker sayısı %20,7 olarak hesaplanmıştır. (<http://www.stephen->

stratford.com/history_cm.htm) 1918 Almanya'sında askerlerin %5-10'u disiplinin çöküş süreciyle birlikte özellikle intikal esnasında sırta kadem basmaya başlamışlardı. Sanders'in (2016) Türkler için "mükemmel askeri malzeme" tanımlamasına rağmen, Osmanlı Ordusu'nda farklı bir tablo ile karşılaşmaktayız. Aynı dönemde diğer devletlerle karşılaştırdığımızda, firarın bu kadar fazla olmasının sebebi firar fırsatlarının o dönemde en çok burada bulunması olarak yorumlayabiliriz. İngiltere, Fransa ya da Almanya gibi ülkelerde askerler kayıtlarını yaptırdıkları andan itibaren sıkı gözetim altında tutulurdu ve cepheye en yakın ileri karakollara trenle sevk edilirdi. Zorlama ve gözetim altında tutma sistemi, en azından direnme ve isteksizlik kitlesel bir hal almadığı sürece objektif bir müdahale olarak firar ve isyanı imkansızlaştırıyordu. (Bröckling, 2001, s. 248) Cepheye vardıklarında ise kaçmak için şansları kalmamaktaydı çünkü nüfusun çok olduğu bölgelerde bulunan inzibat güçleri sürekli devriye gezmekte ve "sürüden ayrılanları" aramaktaydı. Türk askeri ise sürekli yürümek zorundaydı; bu yürüyüş binlerce kilometre ile ifade edilebilir. Sevkiyat son derece yetersiz olduğu gibi, bu esnada araziden, kamptan ve trenden kaçıyorlardı. Birlikler bir yere gönderilmek üzere trene bindirildiklerinde, çok zaman ne erler ne de bunların başındakiler birbirini tanımaktadırlar. Firarlar vurulma tehlikesine karşın trenden atlayarak, koldan ayrılarak veya ordugâhlar ile karargâhlardan kaçmak yoluyla gerçekleşiyordu. (Sanders, 2015, s. 257)

Hemen belirtmek gerekir ki Birinci Dünya Savaşı boyunca firar edenlerin sadece belirli bir kesim olduğu yönünde yanlış yargılara rastlamak mümkündür. Oysaki böyle bir ayırım kati suretle yoktur; firar her etnik kökende, her inanıştaydı. Örneğin savaşın başlangıcında Kafkaslar'da Ermeni askerler kaçarak Rus güçlerine katılmıştı ve 1917, 1918 yıllarında İngiliz güçlerine katılmak üzere Filistin ve Mezopotamya'da sınırı geçen Ermeni ve Arapların sayısı ciddi biçimde artmıştır. (Zürcher, 2014, s. 62) Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nda 72 ve 77 numaralı alayların Arap olması ve bunların bir kısmının savaşa karşı olan Yezidi ve Nusayri gibi gruplar olduğunu biliyoruz. (Altay, 1970, s. 82) Arap askerlerin ise firarına hemen hemen her kaynakta değinilir. Fakat buradan genelleme yapmak hatalı olacaktır. Gayrimüslimlerin de zorunlu askerliğe karşı tepkileri aynı şekildeydi. Hatta Rumların popüler deyişi "tavan taburları" evlerin tavan arasına gizlenen asker kaçakları için kullanılmaktaydı. Gayrimüslimler için askerden kaçmanın hukuki yolları da vardı elbet; başka ülke tabiyetine geçme, başka ülkede uzun

kalma gibi. Rum gençleri, Yunanistan'a firar etmeye başlamıştır. İleri de detaylı göreceğimiz üzere Türkler de bu kaçan güruhun arasındadır elbette.

Özetle Osmanlı kara kuvvetleri 1826'dan 1918'e kadar hiçbir zaman bütünüyle nizamî askerlerden oluşmadı. Tıpkı 1792 öncesi Osmanlı Ordusu'nda olduğu gibi derme çatma birliklerle cephede yer almaya devam etti. Silahsız, yaşı geçmiş, yolda ya da muharebe meydanında fırsatı bulunca firar eden ve standart bir talim görmemiş bu topluluklar kuru kalabalık oluşturmaktan öte pek bir fayda sağlamıyorlardı. Muharebe meydanında top patladığında hemen dağılan nefir-i ammlar⁵ düzenli ordunun sınıf askerlerisinde mukavemetini kırıyorlardı. (Yıldız, 2017, s. 104) Firar, tarihî savaş sahnesinin her yanında.

Vatandaş, ancak asker olarak yaşamını yitirdiği anda, devlete her şeyini feda etmeye hazır olduğunu gerçekten kanıtlamış olur. Yani ölüm ve vatan karşılıklı olarak birbirini güçlendiren bir gerekçelendirme bağlamı oluşturur. Böylece ölüme duyulan hayranlık, ulusa duyulan tutkunun son halkası ve politik ölümlerin yüceltilmesi ise ulusal devletin kutsama ritüelleriydi. (Bröckling, 2001, s. 135) Bunun sonucu olarak, kişi sadece vatan savunması için mücadele eder, savaş kazanır ve ölürdü. Yani savaş hayatın anlamı ve “her şey” idi. Harp onu bilmeyenler için ne kadar akıl dışı ne kadar insan ve hayat gerçeklerine zıt ise, onu bilenler için de tek gerçek halini alıyor, o kadar tabileşiyordu. “Sanki harpsiz hayat olamazdı. Harpsiz hayat, yapmacık, düzmece yalan idi.” (Buğra, 1986, s. 176) Askerlere “er” denilmektedir. Er'de mert, bahadır ve özü ve sözü temiz yiğit manasındadır. “Onun harpte en ziyade sevdiği hücum borusudur. Zaten bizde boru peşinde koşmayan halis Türk çocuğu değildir. Davul sesini işitip yerinden fırlamayan Anadolu köy yavrusu değildir.” (Özdemir, 1943, s. 5) zihniyeti hakimdir.

Tüm bu savaş “kutsamasına” rağmen aynı düzlemde firarilerin varlığını özümsemek gerekir ki bu da insana dair her şeyi bilmekle başlar. Fakat insanın hikâyesinin neresinden tutarsak tutalım, hikâyenin hep eksik kalması sonucu araştırmacının merakları, soruları, cevapları devreye girer. Bu minvalde yakın tarihin sustuğu, görmediği ya da önemsemediği asker kaçakları ya da daha minimal ifadeyle bir tek asker kaçağının dünyayı nasıl gördüğü, duyguları, serzenişleri, pişmanlıkları, korkuları, henüz olgunlaşmaya fırsat bulamamış millî fikirleri ve özelemleri değerlendirilecektir.

⁵ Seferberlikle gelenler.

Mesela geride bırakılmış aile, sevgili, eş, kardeş, anne, babaya rağmen bağlayıcılık unsuru olan vatan millet ne derece uyanış göstermiştir.

“Askerlik sanatının hiç kuşkusuz en güzel yanı; alınan görevin her ne pahasına olursa olsun yerine getirilmesidir.” (Asker Kahramanlar, 1988, s. 60) Halbuki bu en güzel yanı bulamayanlar da olmuştur. Çünkü bütün fiziksel zor kullanma biçimlerinde, bedene istenmeyen bir güç dayatılır. Bunun sonucu olarak kırılabilirlik, bazıları için asgari seviyeye inerken bazıları için azami seviyeye çıkar. Böylelikle asker tüm benliğiyle - yani bedeni ve ruhu- bununla baş edemeyebilir. Peki bu durumda erlik nasıl tanımlanır? Toplumun gözünde eril bir ütopya vardır ve cinsiyete atfedilmiş bu unsurlar, tarih boyunca her kültürün ayrılmaz parçasıdır. Hatta askerlik kimi yerde askerlik kültüründen sıyrılarak; toplumsal yaşamın kendine has kültürü haline gelir. Belirli kültürlerin kendine has erkekliğin kazanıldığı ya da kaybedildiği yolları vardır. Bunların çoğuna özgü kaybedilme durumu, korkaklık olarak beynimize kodlanmıştır. Erkek bedenleri milliyetçi söylemlerle somutlaşmış ve “savaşçı erkeklik miti” aracılığıyla zorunlu askerlik hizmetinin meşruiyetini ve gerekçesini oluşturmuştur. Böylelikle zorunlu askerlik, erkekliğin kendisini tanımlar. Erkekliğe bir ilk adım hatta erkekliğin olmazsa olmaz koşuludur. (Altınay ve Bora, 2004, s. 145) Birinci Dünya Savaşı ile birlikte savaşçılık bir erkeklik paradigması haline gelir ve savaşa katılım erkekliğe davet olarak formüle edilir. (Sünbuloğlu, 2013, s. 14) Bu ritüele ayak uyduramayan firariler ise askerliğin, nizamın, disiplinin, savaşın, erkekliğin ve milliyetçiliğin kısacası insanlığın en derinindeki kaçışın bir sembolüdür. Çocuk ve kadınların dahi militarize edildiği bir savaşta kutsal görevlerin atfedildiği askerlikten kaçarak askeri, kaytarıcılık sıfatını göze almaya iten başat unsurları keşfetmek temel amacımızdır.

Tüm lojistiği ve teknolojileri hatta teknik beyinleri bir kenara ittiğimizde asıl kilit noktanın insan gücü olduğu, yadsınamaz bir gerçektir. Böylesi bir gücün savaş ortamı içerisinde yüzde yüz çalışması elbetteki düşünülemez. Firar konusu, içinde insanın bulunduğu her şey gibi tek faktöre indirmeden sayısız nedenlere bağlı olarak ele alınacaktır. İnsan gücü hangi şartlar altında hangi nedenlerle nereye kadar kullanılabilir sorusu etrafında psikoloji bağlamda çerçevelenecektir. Ayrıca askerden firarın karşılığı suçun ya da suçlunun “ahlaksızlaştırılması” değildir. Burada tespit edilenler aksine ahlakın suç üzerinden tanımlanması geleneğine bir karşı çıkıştır.

Açıklamak gerekir ki firar kavramı çoğu zaman vicdani red ile iç içe geçmiştir fakat bu ikisi birbirinden farklıdır. Avrupa kökenli vicdani red her türlü koşulda insan öldürmenin yanlış olduğu konusunda birleşir. Bröckling'in de belirttiği üzere; firar ve diğer itaatsizlik biçimlerinden farklıdır. Vicdani Red, Orduların gönüllülerden ya da paralı askerlerden oluşmadığı ve personelin genel zorunlu askerlik yükümlülüğünün ya da başka zoraki askere alım biçiminin uygulandığı durumlarda gündeme geldiğini belirtir. (Bröckling, 2014) Protestan inancına göre 6. Emir temelinde dövmüşmek ve silah taşımayı reddetmektedir. Firar edenin ise yasanın adillliğini sorgulamakla ilişkisi olmadığını belirtmek gerekir. Bir direniş çeşiti olsa da bilinçli bir yasa, hükümet, devlet, erk'e karşı gelme güdüsü ve ediminden uzaktır. Bu ikisi farklı olduğu gibi dönem için değerlendirdiğimiz de bu kavramdan yola çıkan bir kaçış olmadığı aşıkardır. Bu tezin konusunu oluşturan firariler, askerliği kafada bitirip gerçek manâda reddetmiş kimselerden oluşmadığı düşünülerek ve vicdani red bir tarafa alınarak değerlendirilecektir.

1. BÖLÜM

ASKERLİĞİN YENİ SÛRETLERİ: ZORUNLU ASKERLİK, TOPYEKÛN SAVAŞ VE İTAATKÂRLIĞIN YENİDEN KEŞFİ

1.1. ZORUNLU ASKERLİK (VE) OSMANLI DEVLETİ’NİN BU SÜREÇTEKİ SANCILI GÜNLERİ: *SAVAŞÇIDAN NEFERE*

“Sırtı dikleşmiş, göğsü genişlemiş, itaatkâr, temiz dakik öte taraftan bireysel inisiyatifî zayıflatılmış vatandaş. Evet zorunlu askerlik muazzam bir düzleyicidir. Gururluların kibri kırılır; zayıflar güçlendirilir; millî düşünce aşılır; değişik ideallerin etkileşimi feda edilir. İyi veya kötü, siyah veya beyaz, hepsi umarsızca aynı değirmene fırlatılır ve oradan artık siyah veya beyaz değil, fakat aynı, tekdüze hâki renkte çıkarlar.” (Altınay, 2013, s. 207)

Hiç şüphe yoktur ki, toplumun olduğu yerde, siyasî iktidar da hep var olmuştur. Ancak iktidarlar, durağan olmaması ve sürekli dönüşüme uğraması sonucu toplumsal yapılara göre farklılık sergilemişlerdir. Siyasî iktidarların bu değişim ve dönüşüm sürecinin modern açılımı da ilk olarak Avrupa’da ortaya çıkan modern devlette vücut bulmuştur. Siyasî iktidarın “ağır abisi” olan modern devletin günümüzdeki halini alması, bir dizi aşamalardan geçmesiyle mümkün olmuştur. Şiddet tekeline elinde bulundurması, bürokratik olarak yapılanması, egemenliği Tanrının ve dolayısıyla Kilise’nin elinden söküp alması ve bunu sınırlarla çevrelemesi, modern devletin tanımlamalarıdır. (Saygılı, 2010, s. 73) Modern devletin nihai amacı, toplum ve toplum düzenidir. Ortaya çıkan bu yapıya göre; teoride insanları insanlardan korumak ve mutluluk içinde yaşamasını sağlamak için merkezi bir yapının oluşması gerekliliği vardır. Weber’e göre, devlet şiddet uygulamayı kendi tekeline alarak, herkesin herkesle savaşmasının önüne geçerek, rakipsiz şekilde silahlanacaktır. Modern devletin bir kurumu olan düzenli ordu birliklerinin de bu hakkı kullanarak, tehlikeleri bertaraf etmek veya hiç var olmamasını sağlamak, şiddeti toplumun gündelik yaşantısından uzaklaştırmak ve toplumu edilgenleştirmek gibi görevleri vardır. (Max Weber, 2004, s. 131) Bu disiplinin içindeki tüm ögeler yani bireyler ise bir kontrol düzeni içinde yer alır. Böylelikle, modern devlet

bir yandan insanı biçimlendirme araçlarını öte yandan da bu düzeni muhafaza edecek aygıtları örgütler. Bu yapıya göre yurttaş yaratma sürecinde ordu, önemli bir araç olarak kullanılmış ve hatta modern devletin omurgası olmuştur. Böylelikle, bu kurumsallaşmanın da önemli bir vechesi zorunlu askerlik olacaktır.

Devletin potansiyeline göre belli bir askere alma sistemi belirlenir. Özgür olmayan kişilerin askere alınması, para karşılığı askere alınanlar ve özgür yurttaşların askere alınması gibi. Özgür yurttaşlar gönüllü olur ya da zorunlu olarak askere çağrılır. Bunların yeme, içme, giyim gibi temel ihtiyaçları karşılanmak zorundadır ve ödeme yoktur. (Zürcher, 2003a, s. 2) *Feodal Askeri Seferberliğine* örnek Osmanlı Devleti'nde uygulanan tımar sistemi gösterilebilir. Tımar sistemiyle, askeri hizmet karşılığında devlet kişilere topraklarından intifa hakkını veriyordu. Asker ve askeri birlik yetiştiren ve besleyen tımarlı sipahiler, savaş zamanında veya gerektiğinde, birlikleri ve silahlarıyla birlikte çağırılıyorlardı. Ancak bu askere alma biçimi, 18. yüzyıl'da gelişen teknolojiyle birlikte artık ateşli silahlar kullanan ordulara karşı “bir Orta Çağ teknolojisi” olarak kaldığı için işlevini yitirmiştir. Başka bir yöntem ise *Özgür Olmayanların Askere Alınması*dır. Bu yöntemle köleler veya savaş esirleri asker haline getiriliyordu. Örneğin Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'na kadar, savaş esirlerini veya düşman ülke uyruklu olanları devşirerek asker yapıyordu. Hristiyan ailelerden toplanan erkek çocuklarıyla ise Yeniçeri Ordusunu kurmuştu. Diğer bir askere alma yöntemi olan *İş Gücü Piyasasından Asker Alınması* yöntemini de Osmanlı kullanmıştır. Özellikle Arnavutlar ve Bosnalılar askerliği kendilerine iş olarak belleyip profesyonel olarak askerlik yapıyor ve bu nedenle Osmanlı Devleti tarafından tercih ediliyordu. (Aktaş, 2010, s. 19)

Zorunlu askerlik, askerlik hizmetinin gönüllü olarak değil, özgür yurttaşlar tarafından yükümlülük esasına göre yerine getirilmesi şeklinde ifade edilebilir. 1910 yılında General Sör Ian Hamilton zorunlu askerlik için: “Belli bir insan akli ve bedeninin imalatı için bugüne kadar icat edilmiş en büyük makinedir.” (Altınay, 2013, s. 207) tanımını kullanmıştır. İlk uygulama Fransız Devrimi (1789) ile olsa da öncesinde kendi dönemi askeri yapısının eleştirisini yapan Machiavelli de bunu öngörmüştür. Ona göre: “Akıllı bir hükümdar başarılı olmak istiyorsa paralı askerlerden ziyade yurttaşlardan oluşan bir orduya güvenmeli ve bu ülke kendi yurttaşları tarafından savunulmalıdır. Yönetim paralı askerlere dayandırıldığında kararlı ve güvenli yapıda olamaz, birlik beraberlik

olmaz, ihtirash, disiplinsiz ve sadakatsiz olurlar.” (Machiavelli, 2013, s. 70) Erken dönemin bu eleştirisi Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları (1792-1815) ile hayat bulacaktır. Ayrıca bu olgunun Orta Çağ ve erken modern dönem Avrupasında öncülleri vardır.

Otuz Yıl Savaşları’nın (1618-1648) bitiminden 18. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa’da savaşlar, küçük fakat uzun süreli, çoğunlukla yabancı askerlerden oluşan ve aristokratlarca kumanda edilen ve başarısı eğitimli askerlerin çarpışma performansına bağlı olan ordularca yapılmıştı. Fransız Devrimi esnasındaki kitlesel seferberlik zorunlu askerlik şeklinde zuhur etmiştir. Napolyon Savaşları ile artık konjonktür değişmiş ve Avrupa, toplu olarak askere alınmış vatandaşlardan oluşan yeni tipte bir orduyla tanışmıştır. 23 Ağustos 1793’te Fransa Cumhuriyeti’nde halk “vatandaş olmanın en temel şartlarından biri olarak” askerlik yapma hakkına sahip olduğu gerekçesiyle, vatani savunmaya çağırılmış ve 1798 tarihli yasayla da vatandaş, zorunlu askerlik yükümlülüğü altına sokulmuştur. (Ateş, 2012, s. 20) Bu uygulama, Jen-Jacques Rousseau’nun “her yurttaş meslekten değil, yurttaşlık vazifesi gereği asker olmalı” idealinin fiiliyata geçirilmiş hali olarak görülür. (Rousseau, 2012, s. 10) Fransız İhtilâliyle birlikte halkın silah taşıma hakkı, askerî rütbe sonucu olmaktan çıkarak, tüm yurttaşlara teşmil edilmiştir. Bu hem hak hem de tüm yurttaşlardan beklenen kutsal vazife haline gelmiştir. Bu hak ve yükümlülük kişiye hiçbir bireysel ve doğrudan çıkar vaat etmediği için, bir ideolojiye gereksinim duyar. Tabii olarak bir ulus-devletin ideolojisi milliyetçilik, bunun zemini de özellikle “vatan” kavramı olacaktır. 18. yüzyılın daha çok profesyonel savaşçılarla yapılan ve gerek orduların büyüklüğü gerek tükettikleri kaynaklar ve tahribat güçleri açısından sınırlı nitelikleri, yerini nüfusun büyük oranlarda askere alındığı “vatandaş orduları”yla yapılan ve milletlerin fiziksel ve moral güç ve yeteneklerinin tamamının seferber edilmesini gerektirmesi anlamına gelen, topyekûn (total) olan savaşlara bırakmıştır. (Ateş, 2012, s. 19) Militer devlet yaratmak için ulus-devletlerin başlangıçta iki ana aracı vardı; zorunlu askerlik ve eğitim. Zorunlu askerliğe dayalı ordu hem merkezî rol oynar hem de savaş zamanı olduğu kadar barış zamanı da nüfusun gündelik hayatını kontrol altına alır. Zorunlu askerlik sistemi, sadece orduların etkinliğini arttırmakla kalmamış, köklü değişimleri tetikleyerek, devletle toplum arasında yeni ilişki biçimleri de getirmiştir. Devletin insanların hayatına daha çok müdahale edeceği bir karşılaşma alanı ortaya çıkarılmıştır. Sıradan insanın savaş ve

barış zamanlarındaki tecrübelerini değişikliğe uğratmıştır. Öte yandan bu durum, 19. yüzyıl Avrupası için devletle yurttaş arasında bir sadakat odağı yaratmıştır. (Beşikçi, 2015, s. 102) Böylece hem etkin bir askeri güç yaratılmış hem de millîyetçi sosyalleşme aracı sağlanmıştır. Zorunlu askerlik, ulus-devletin kuruluşuyla birlikte tüm yurttaşlar için hem bir hak hem de kutsal bir yükümlülük haline gelmiştir. Belirtmek gerekir ki Fransa’da yurttaşlar ordusundan çok “silah altında bir millet” görüntüsü veren Fransız Ordusu neferlerinin tamamı, bu işe gönüllü gelmemiştir. Eugen Weber’in deyişiyle köylüler ve işçileri Fransızlaştıran bu süreçte askerlik “bir angarya” olmaktan öteye gidememiştir. (Eugen Weber, 2017, s. 396) Bazı muafiyet yolları çekilen kuralarda kullanılmaya başlamıştır. Örneğin evli erkekler, rahipler ve kendi yerlerine birisini askere gönderebilecek kadar parası olanlar askerlikten muaftı. Bu durum evli erkeklerin sayısını arttırdığı gibi çok sayıda kişi din adamlığına yöneldi. Hatta doğan çocuklarını kız diye kayda geçirenler mevcuttu. (Eugen Weber, 2017, s. 391) Ancak yine de ücretli savaşçılar yerine, düşük aylıklarla zorunlu olarak askere alınan köylü, kasabalı ve şehirli gençlerden oluşan bu devâsâ ordu Avrupada’ki bütün sosyo-politik dengeleri alt üst edecek bir dinamik yaratmıştır.

Sağlıklı bütün erkeklerin ülkelerini savunma görevi ve hakkına sahip olduğu ilkesi çok cephede savaşılması gibi değişen savaş koşullarının da etkisiyle, Fransız Devrimiyle başlayan zorunlu askerlik, Prusya Ordusuyla gelişimini tamamlamıştır. Bu yapı her kesimi etkilemiştir gerek Prusya gerekse diğer Avrupa ülkeleri, Fransız orduları örneğindeki zorunlu askere alma sistemine dayalı bu yeni tipte orduların benzerlerini kurma yolundaki çabalarını, 1815’te “uluslararası statükonun tesisi ile durdurmuş” ve ordularını yeniden küçültmeye çalışmışlarsa da 1870’den sonra “ulus-ordularını kurma ve ‘asker-milletler’ yaratma çabalarına yeniden hız vermişlerdir. I. Wilhelm idaresinde Prusya, üç yılı fiili olmak üzere yedi yıl süren askerlik uygulamasını yeniden tesis ederken, 1872 ve 1873’te Fransa ve İtalya da zorunlu askerlik hizmeti uygulamasını başlatmışlar, takip eden yıllarda askerlik hizmeti Türkiye, Japonya, Karadağ, Romanya, Sırbistan, Bulgaristan, İsveç, Norveç ve Belçika gibi ülkelerde de kabul edilmiştir. (Ateş, 2012, s. 48-49)

Osmanlı Devleti’nde zorunlu askerlik sistemi her ne kadar Avrupalı modellerden ilham alınmış ve 19. yüzyıldaki Tanzimat reformlarıyla birlikte uygulanmaya başlamış olsa da

büyük ölçüde kendi iç dinamikleri ve sorunları tarafından şekillenen kendine özgü bir tarihe sahiptir. (Beşikçi, 2015, s. 102) Hemen belirtmek gerekir ki, zorunlu askerlik sisteminin asıl gayesi Osmanlı milleti inşa etmek olsa da bunu hiçbir zaman başarılı bir şekilde gerçekleştirememiştir. Bu iki nedenle açıklanır: Öncelikle devletten, devlet mekanizması ve bürokrasiyi etkin bir şekilde düzenleyen bir alt yapıya sahip olması gerekir. Fakat Osmanlı Devleti, yukarıda bahsedilen kendine özgü uygulamalarından vazgeçmeyerek zorunlu askerlik sistemini uygulamaya koymuş ve eski asker toplama yöntemlerini de muhafaza ederek kendi içinde harmanlamıştır. Zaten yeterince zor olan askerlik, uygulamaların modernleştirilmeye çalışılması sonucu karışık bir sisteme dönüşecektir. Bu, her dönem hem toplum için hem de devlet mekanizmasının çalışmasında daha da zorlaştırıcı hale gelmiştir. İkincisi ise zorunlu hizmetin kimleri kapsayacağı konusudur.

III. Selim döneminden itibaren ordusunu modernleştirmeye çalışan ve bu doğrultuda Batı'dan özellikle Prusya'dan orduyu ve askeri okulları ıslah için heyetler getiren Osmanlı Devleti'nde⁶ de Avrupa modelinde zorunlu askerlik uygulaması, II. Mahmut Dönemi'nin⁷ sonlarına doğru tartışılmaya başlanmıştır. Esas model ise 1831-1833 Suriye'de Mehmet Ali'nin zorunlu hizmet yapan köylüleridir. (Zürcher, 1998, s. 339) 1837'de Dâr-ı Şûra-yı Askerî kurulmuş, ertesi yıl da beş yıllık askerî hizmet teklifi yapılmıştır. Bu öneri 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu'nda da yer alacaktır. Böylelikle Osmanlı yenileşme hareketinin önemli noktalarından olan 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda zorunlu askerlik için ilk adım atılmıştır. Halk zorla askere alınmıştır; Türkiye'de uzun yıllar bulunan Moltke, anılarında 19. yüzyılın ilk yarısında asker toplamanın “Devletin köyleri basması” anlamına geldiğini söyler. Askerlik görevinin vatan borcu olduğu anlayışından hareketle herkesin askerlik hizmetini belirli bir süre yapmakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir. (Moltke, 1967, s. 241) Söz konusu metin şöyledir:

“Muhâfaza-i vatan için asker vermek ahâlinin farîza-i zimmeti ise de şimdiye kadar cârî olduğu vechile bir memleketin aded-i nüfûs-ı mevcûdesine bakılmayarak kiminden rütbe-

⁶ Nizam-i Cedid Ordusu kuşkusuz etkili olsa da Padişah yeni ordusunu kullanamadan yeniçerilerden gelen baskıyla 1807'de dağıtmak zorunda kalmıştır.

⁷ Muallem Asakir-i Mansure-i Muhammadiye, gönüllü ve köylülerden oluşan profesyonel bir ordudur.

i tahammülünden ziyâde ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizâmsızlığı hem de zirâat ü ticâret mevâdd-ı nâfiasının ihlâlini mûcib olduğu misillü askerliğe gelenlerin ilâ-nihâyeti'l-ömr istihdamları dahi fütûru ve kat-ı tenâsühü müstelzim olmakta olmasıyla her memleketten lüzûmu takdîrinde taleb olunacak neferât-ı askeriye için bazı usûl-i hasene ve dört yahud beş sene müddet istihdâm zımnında dahi bir tarîk-i münâvebe vaz u te'sîs olunması îcâb-ı haldendir. (<http://www.anayasa.gen.tr/tanzimatfermani.htm>) (Kartal, 1995)

Bu öneriye göre; savunma hizmetinin bölgeler arasında eşitsiz biçimde dağıldığına ve ömür boyu hizmetin askerlerde şevk kaybına ve nüfusun azalmasına yol açtığına dikkat çekilerek, askerlerin her vilayetten ihtiyaca göre ve dönüşümlü olarak toplanacağı ve hizmet süresinin de dört veya beş yıl olacağı bir askerlik sistemi önerilmiştir. (Zürcher, 2003b, s. 155-172) Bu doğrultuda 1843 yılında Rıza Paşa tarafından yeni ordu yönetmelikleri hazırlanmış ve beş yıl zorunlu hizmet yapan askerlerin yanı sıra, düzenli orduda hizmetini tamamlayanlar arasından düşük bir numara çekenlerin hizmet verdiği bir ihtiyat ordusu kurulması öngörülmüştür.

Yeni askere alma sisteminin asıl tatbikatının, 1846 yılında yayınlanan ve sistemin tüm kurallarını ayrıntılı olarak anlatan 1848 tarihli Kur'a Nizamnamesi'nin hayata geçirilmesi ile gerçekleştiği söylenebilir. (Köksal, 1987, s. 12) Bu nizamnamenin 1843 yılındaki düzenlemelerde kabul edilen prensipler doğrultusunda hazırlandığı görülmektedir. Bu sisteme göre cinsiyet, sağlık ve yaş açısından askere alınmaya elverişli⁸ her Müslüman erkek Meclis denilen ve başkanı o yerin en büyük mülki amiri olan bir heyetin önünde kur'a çekecektir. Kur'a çekildiğinde kendisine isabet edenler muvazzaf hizmete yani düzenli orduya (Nizamiye) alınacak, diğerleri ertesi sene kur'aya tekrar katılacaktı. (Çöklü, 2010) Beş sene üst üste ismini çekmeyen kişi muvazzaf hizmetini yapmadan ihtiyat ordusuna (redif) yollanmaktadır. (Çadircı, 2008) Bu sistemde, her yılın mart ayından birkaç ay önce ordunun ihtiyaç duyduğu asker miktarı belirlenmektedir. O yıl askerlik çağında bulunanlarla, önceki senelerde kendisine kur'a isabet etmeyenlerin sayısı bulunmakta ve eldeki sonuç ihtiyaç rakamıyla karşılaştırılarak askerlik çağındakilerin yüzde kaçının askere alınacağı

⁸ Ayrıca işlerine bakacak kimsesi olmayanlar, öğrenimine devam edenler ve imam ve hatiplik yapanlar askerlikten muaf tutulmuşlardır.

hesaplanmaktadır. (Özgen, 2015, s. 34)⁹ Tertipler beş yıllığına askeri hizmete tabi tutulacaktı. Dolayısıyla her yıl 30.000 erkeğin askere alınması gerekmekteydi. Osmanlı Ordusu, kendi rediflerine sahip beş ayrı bölgesel orduya bölünmüştür. Ordunun bu yapısı Balkan savaşlarına kadar bazı küçük değişikliklere rağmen, temelde değişmeden kalmıştır.

Zorunlu askerlik öncesi dini kurumlar aracılığıyla halktan gelen para, orduları beslemekteydi. Bu sayede kendisine onur kazandıracak uzun süreli savaş için askeri düzenlemelere temel oluşturmuştu. Ayrıca daha büyük girişimlerle uğraşmak adına, sürekli dinden yararlanılmıştır. Zorunlu askerlik bir ideolojiye gereksinim duyar ve kişisel çıkar olmadığından askeri ve orduyu da beslemek gereklidir. Bunun zeminini de genelde din ve vatan kavramı olması gerekir. Osmanlı elitinin zorunlu askerlik sisteminin çok dinli ve çok etnili bir nüfustan bir millet yaratma projesi de geçerli olamaması yüzünden bir dini kurum olarak meydana gelmiş ve din merkezli ideolojik kavramlar devreye sokulmuştur. Modern kışlalar her şeyi planlayan ve dolayısıyla din unsurunun asgari seviyede olması gereken yapılardır. Halbuki Osmanlı Türk askeri modernleşmesinde askeriye'nin dinle irtibatı kopmamıştır. Bir İslami söyleme hep ihtiyaç duyduğu gibi bu ihtiyaç artarak devam etmiştir. Tabur imamlığı müessesesi askeri teşkilat içerisinde modern askeri itaat ve disiplin anlayışının yerleşmesinde önemli bir işleve sahiptir. (Beşikçi, 2016, s. 3, 4)

Diğer yandan askerliğin zihinsel ve fiziksel zorlamaları karşısında kişiye güç verecek bir unsur aranır, bu unsur da askerin bir nevi ödülüdür. İlerleyen zamanlarda ise Ulus-devletin ideolojisi olan millîyetçilik, bunun zemini ise vatan kavramı olacaktır. Askeri hizmetin bir zorlama değil de fedakârlık ve yurtseverlik erdemi olması ideolojik düzlemde homojen bir “biz” üretilmesinde kilit rol oynadı. (Bröckling, 2001, s. 10) Burada bahsedilen “biz” ya da “zorunluluk” gibi kavramlar kim için geçerli olacak soruları yavaş yavaş etkin şekilde tartışılmaya başlandı. “Vatan” kavramı 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu’nda çok dinli ve etnikli tebaayı bir arada tutma ve yurttaşla dönüştürme konusunda yeterli olmayacaktı. Osmanlı Devleti tıpkı Avusturya-

⁹ Bu hesaplama her kazanın nüfusuna göre ne miktar asker vereceğini göstermekte ve bunlar defterlere kaydedilmektedir. Hazırlanan bu defterler, bir üstsubayla o kazaya gönderilmekte ve subaylar nüfus dairelerinden kimlerin kur’aya katılacağını belirlemektedirler. Ancak, hastalık ve sakatlık sebebiyle geri dönenlerin olabileceği hesaplanarak kur’alar gerekenden yüzde on fazlası ile çekilmektedir.

Macaristan ve Rusya gibi çok dinli ve etnikli kadim imparatorluklar gibi bu süreçten farklı biçimde etkilenmişlerdir. Kırım Savaşı'nın (1853-1856) hemen ardından özellikle bu savaşın gösterdiği modern ordu ihtiyacı başta olmak üzere askeri zorunluluklar yüzünden, Osmanlı yöneticileri vatan ve millet kavramlarıyla paradoks yaşıyordu. Farklı etnik ve dini gruplar için bütün imparatorluk halklarını içeren bir millet fikri çok uzakta bir yerde durduğu gibi vatan fikri de pek bir şey ifade etmiyordu. (Aydın, 2014, s. 28) Hükümetin birinci derece ihtiyacı sadece İslam unsurunu askere almanın yeterli olmadığı ve gayrimüslim unsuru nasıl kullanacağına dair sorulardı. Bir yanda Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere olan güvensizliği öte yandan bu kitlenin Osmanlı askeriyesi görevlerinde bulunma isteksizliği sorunları ve kafa karışıklıklarını daha da arttırmış, ortaya hiç de planlanan gibi bir sistem çıkmamıştır. Vatan fikrinin henüz yeterince gelişmemiş olduğunu ileri süren Ahmet Cevdet Paşa böylesine karışık bir heyetin nasıl idare olacağı üzerinde kafa yormuştur. "Vatan uğruna" kelamının asker için ifade ettiği tek şey köylerindeki meydan olduğu hususuna değinir. Ayrıca Müslüman bir nefer bir gayrimüslimin itaatına girecek miydi? (Beşikçi, 2015, s. 105) Ki girmemiş erler her fırsatta firar etmeye başlamışlardır. Yani zorunlu askerlik için yapılmış düzenlemeler yeterli değildi.

Ahz-ı Asker Kanunname-i Hümayunu ile 1870'te yeni bir askerlik kanunu hazırlanmış ve bu kanun 1886'da bazı değişikliklere uğramakla birlikte 1871'den 1908'e kadar yürürlükte kalmıştır. Buna göre muafiyet nedenleri, kurayı atlatan veya askerlikten kurtulmak için hileye başvuranlara yapılacak düzenlemeler getirildi. Hizmet süresi altı yıl oldu. Zorunlu askerlik sisteminin genele yayılması ise II. Meşrutiyet ile gerçekleşmiştir. 1886 Askere Alma Kanununun uzun süre yürürlükte kalması yeni şartlara cevap veremediğinden Temmuz 1909'da müslim ve gayrimüslim bütün vatandaşların bazı muafiyetleri¹⁰ olmakla birlikte eşitlik ilkesi çerçevesinde askerlik hizmetiyle yükümlü hale getirilmiştir.¹¹ Yani gayrimüslimler 1909 itibarıyla Osmanlı

¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde diğer çağdaş Avrupa devletleriyle kıyaslandığında nüfusun hatırı sayılır kısmı askerlikten muaf tutulmuştur. Bu muaf gruplar; 1909'a kadar Müslüman olmayan nüfusun tamamı ve Müslüman nüfusun -İstanbul, Mekke, Medine'de yaşayanlar, hacılar, din görevlileri, din okullarının öğrencileri ve kabileler gibi belirli zümrelerinden insanlardı. "Bedel" denen muafiyet vergisi alınıyordu. Muafiyet iki türdür; bireysel ve kolektif olmak üzere.

¹¹ Yapılan değişikliklerin en dikkat çekici yanı Osmanlı sülalesi dışında kalan herkesin askerlik yapmakla yükümlü kılınmasıdır. Bu da kanunen olmasa bile pratikte daha önce orduya alınmayan Hristiyan uyruklu kimselerinde artık silah altına alınacağı anlamına gelmektedir. Kabul edilen yeni kanun

Ordusunda askere alınmaya başlamıştır. (Heinzelmann, 2009, s. 206) Herkes vatan borcunu sırası geldiğinde ödemekle yükümlüdür. Osmanlı zorunlu askerlik sistemi zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramakla birlikte bu fikir geniş kitlelere benimsetilir ve askere alımda eski döneme oranla büyük başarı sağlanır. (Çadircı, 2008, s. 210) Bütün vatandaşların askerlik göreviyle yükümlü hale getirilmesi, milletin bir millet-i müsellaha'ya dönüştürülmesini, askerlik için hazırlanmasını gerektirmiştir. Millet-i müsellaha Fransız Devrimi'nde halkın vatanlarını savunmak için silahlanması ve sonrasında askerlikle yükümlü hale getirilmeleriyle ortaya çıkmış ve Napolyon Savaşlarıyla bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Bu kavram Von der Goltz tarafından formüle edilmiştir; Goltz Paşa'nın 1883'te basılan *Millet-i Müsellaha* metni yeterince ünlenmiş ve savaşı hükümetlerin işi olmaktan çıkararak toplumların işi haline getirmiştir. (Goltz, 1305) Savaşların Fransız Devrimi'nden itibaren değişen biçimini ve bu çerçevede zafer için ulusun tüm kaynaklarının seferber edildiği bir millet-i müsellaha'ya dönüşmesi ve gelecek savaşlar için ulusun bu yönde hazırlanması gerektiğine işaret etmiştir. Buna göre; ordu ile millet arasında ayrılık gayrılık yoktur. Önceleri köylü olarak tabir edilen, savaş zamanları ancak ihtiyaç oldukça askere çağırılan ve böylece askerlik ve tebaa olmak arasında çok da büyük bir bağlantı görmeyen halk, savaşların ve orduların şekil değiştirmeye başlamasıyla birlikte potansiyel askerler olarak görülmeye başlanmıştır. Erkek tebaanın kendisini asker olarak görmesinin sağlanması ise zaman almıştır. Askerliğin, devletin görevlendirdiği, işi askerlik olan kişilerce yapılması düşüncesinde olan halkın kendisini asker olarak görebilmesi için bunun bir görev olduğunun belirtilmesi gerekmiştir. (Aktaş, 2010, s. 38)

Osmanlı Devleti açısından baktığımızda, ordu modernizasyonunda iki önemli ilke vardır; Prusya Ordusu, bu modelin adaptasyonu için ülkeye davet edilen Alman askeri misyonu ve askeri bürokrasi inşası. Osmanlı askere alma sisteminde büyük ölçüde Prusya'yı örnek almıştır. Alman askeri misyonunun en önemli etkisi her alanda Alman Ordusunun askeri ve Almanya'nın da siyasi model olarak benimsenmesi olmuştur. Ayrıca Avrupa'daki gibi millîyetçilik üzerinden şekillenen bir vatan bilinci değil, İslamî öğelerle süslü Halife'ye bağlılığı vaz' eden bir popülizm hâkimdi. (Yeşil, 2011b, s. 144) II. Meşrutiyet ile birlikte bu bakış açısı kırılmaya başlar ve “asker-vatandaş” yaratılarak

hükümünde, askerlik hizmetinin her erkeğin yirmi yaşına girdiği mart ayının ilk günü başlaması kararlaştırılmış, ayrıca hizmet sürelerinde de değişikliğe gidilmiştir.

bir millet-i müsellaha haline gelme durumu vardır. İttihatçı Hükümet bir yandan pragmatik bir yaklaşımla zorunlu askerlik sistemini toplumun tüm unsurlarından katkı alacak şekilde genişletmeye tabi tutarken, bir yandan da giderek sertliği artan Türk millîyetçiliği ideolojisi sözü edilen ayrımcı bir karakteri de yoğunlaştırıyordu. (Beşikçi, 2015, s. 103) İttihat ve Terakki yönetimi altında, Osmanlı vatandaşının görevleri tanımlanırken vatandaşın üç temel görevi vardı; itaat, askerlik ve vergi. Buna göre ülke bir yanda seferberliğe hazırlanırken, öte yandan bir millet-i müsellaha yaratılır. Bu fikrin entellektüel boyutu ise Von Der Goltz ve dönemin önemli bilimsel akımlarından olan sosyal-Darwinist (Dursunoğlu, 2016)¹² söylemlerle şekilleniyordu. (Cora, 2013, s. 52) Orduların birer “vatandaş-ordusuna” dönüşmeleri, savaşta alınan bir yenilginin ulusun fiziksel güçsüzlüğü, savaşma kabiliyeti ve isteğindeki eksikliği gibi sorunları ortaya çıkarması yaklaşan ve devam eden savaşlar için bir ihtiyaçtır. Fakat Osmanlı Devleti ne bir cumhuriyet ne de ulus devleti olduğundan kitle ordusunun oluşmasına kaynaklar ve yapı müsait değildir. Devlet ile ahali arasında henüz bir vatandaşlık hukuku da mevcut olmadığından, zorunlu askerlik görevi gündeme gelmesi zordur. (Yıldız, 2017, s. 102)

Osmanlı askere alma sistemi, 1846-1909 arasındaki dönemde gönüllü profesyonellikten yurttaş askerliğine doğru bir dönüşüm geçirdiyse de pratikte hiçbir zaman bütün nüfusu kapsayan umumi bir zorunlu askerlik uygulaması halini almadı. 1909 tarihli askerlik kanununu ve arkasından Birinci Dünya Savaşı arefesinde çıkmış *Askerlik Mükellefiyeti Kanunu*yla birlikte dönüşüm geçirir. (Yıldız, 2017, s. 108) Balkan Savaşı’na (1912-1913) girildiği sırada aslı 1886 tarihli kanunun, 1909 tarihindeki yeniden düzenlenmiş haline göre uygulanmıştır. Ne var ki, bu savaşta alınan yenilgi ve birçok toprakların elden çıkması askerlik sisteminde bir kez daha kapsamlı iyileştirmelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Mayıs 1914’e gelindiğinde, Mükellefiyeti Askeriye Kanunu Muvakkat uygulanır. İnsan gücünün daha etkin kullanımı için, muafiyete sınırlamalar getirilmiştir. Prusya-Almanya modelinden esinlenerek Ahz-ı Asker Şubeleri kurulmuştur. Bu kanun Osmanlı İmparatorluğu’nda zorunlu askerlik sisteminde yapılan düzenlemelerin sonuncusudur ve

¹² Yalnız zihnen ve bedenen güçlü olanların hayatta kalacağını, zayıfların ise yok olacağını ve bunun doğal bir seleksiyon olduğu tezine dayanır. Zamanla siyasal elitin temel referansı haline gelmiştir.

kuşkusuz en dikkat çekici yanı, ufak tefek değişikliklere karşın Birinci Dünya Savaşı seferberliğinin ve Kurtuluş Savaşı'nın bu düzenlemeye göre yapılmasıdır. Mondros Mütarekesiyle birlikte, o zamana kadar düzenlenmiş olan sistem bozulsada düzenli orduyla yeniden askere alma faaliyetleri başladı. Atatürk zorunlu askerlikle ilgili şunları söylemiştir: *“Son asır ordularını teşkil eden askerlerin büyük kısmı, gönüllü olarak askerlik hizmeti yapanlardan ibaret değildir. Bütün halk, askerî hizmetle yükümlüdür. Arzusunu olan da olmayan da vatan hizmetini yerine getirmekle yükümlü tutulmuştur, tutulmalıdır da.”* (Atatürk ve Conker, 2010, s. 36, 37) Millî Mücadele'ye de işte bu perspektif yön verecektir.

Mehmet Beşikçi'ye göre Birinci Dünya Savaşı esnasındaki zorunlu askerlik uygulamaları, devlet ile toplum arasında yeni bir ilişki tesis etmiştir. Devlet yeni kurum ve yönetim vasıtasıyla daha önce uzanamadığı yerlere uzanarak toplumun her kesimine nüfuz etmiştir. Bu nüfuz etme esnasında devlet, halkın tepki, talep ve direnciyle de karşılaşmıştır. Eugen Weber'in Fransız köylüleri üzerine söylediklerini bu düzleme uyarlamak gerekirse; millete karşı yerine getirilen bir borç ya da vazifeden ziyade zorunlu askerlik, baskıcı ve yabancı bir devlet tarafından zorla alınan bir haraç olarak görülür. (Eugen Weber, 2017, s. 394) Hatta “askerliğe karşı dile getirilen düşmanlık”, “kendi kendilerini sakatlama eğilimi”, “askerlikten duyulan derin korku” gibi yorumlar getirilmektedir. (Eugen Weber, 2017, s. 395) Zorunlu askerliğe karşı direncin kırıldığı bir nokta da firarilerdir. İşte bu nedenledir ki firar her ne kadar tarih boyunca süregelse de zorunlu askerlik ve topyekûnluk esnasından ayrı tutulamaz. Bu uygulamalar yani cebir, şiddet gibi gücün etkin kullanımı, var olan firar kitlesini daha da kışkırtmıştır. Aynı zamanda bu vatandaş ve devlet ilişkisi git gide zorunlu askerlik ve seferberlik tecrübesi kazandırıp bu doğrultuda yeniden şekillendirmeyi sağlamıştır.

1.2. TOPYEKÛN HARP KAVRAMI: SAVAŞIN TOTALLEŞMESİ

“Savaş ve muharebe demek: iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün varlıklarıyla bütün maddi ve manevi kuvvetleriyle birbiriyle karşı karşıya gelmesi ve birbiriyle vuruşması demektir. Bunun içindir ki bütün Türk milletini cephede bulunan ordu kadar duygu, düşünce ve hareket bakımından savaşla ilgilendirmeliydim. Yalnız düşman karşısında bulunanlar değil köyünde, evinde, tarlasında bulunan herkes, milletin her ferdi silahlı savaşçı gibi kendini görevli sayarak bütün varlığını yalnız mücadeleye verecekti.” (Atatürk, 2015, s. 25)

M. Kemal Atatürk

Zorunlu askerlik sistemi millîyetçilik çağıyla birlikte, o güne kadar geçerli olan ve hükümetlerin devşirdiği ya da paralı olarak yaptırdığı bir iş olmaktan çıkmıştır. Artık bütün teknik ve insani kaynakların mutlak seferberlik ilanıyla varolmuştur. Seferberlik bir anlamda savaş makinesine sürekli ve talimli insan bulmak anlamına gelmektedir. Böylelikle bilinen savaş anlayışı tamamen değişmiş ve *topyekûn* harp kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram toplumun yediden yetmişe her kesimini etkileyen bir savaş olgusudur. Birinci Dünya Savaşı toplumsallaşmış uluslar arasındaki ilk savaştı ve ilk kez olarak, o zamandan beri “topyekûn savaş” olarak adlandırılan bir karakter kazandı. Savaşın sadece hükümetlerin ve orduların işi olduğu görüşü sessizce terk edildi. (Carr, 2015, s. 41) *Topyekûn Savaş* terimi ise ilk kez Erich Ludendorff tarafından 1919’da yayınlanan savaş anılarında ve daha sonra yayınladığı *Der Totale Krieg (Topyekûn Savaş)* adlı eserinde kullanılmış ve sonrasında da yaygın bir kullanım kazanmaya başlamıştır. (Ludendorff, 2017) Kavram daha yaygın kullanım alanı bulduktan sonra, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte araştırılmaya başlanmıştır. Burada beşerî varoluşun asli unsuru kabul edilen savaşın meşruluğu ve insaniliği tartışmaya açılmıştır. (Yıldız, 2012, s. 3) Bir toplumun bütün erkek üyelerini zorunlu askerî hizmete tabî tutan bu sistem, bir yandan yeni merkezi devletle yönetilenler arasında yeni bir itaat ilişkisi tesis ediyor, diğer yandan da yeni kitle ordularının devâsa insangücü ihtiyacını karşılayacak büyük bir havuz sağlıyordu. (Beşikçi, 2013a, s. 299) Modern savaşlar artık topyekûn savaşlardır. Sadece ordular değil, ordularla birlikte toplumun tamamı savaşın tarafıdır. Böylelikle sivil ve asker arasındaki fark bulanıklaşmıştır. Böylelikle modern savaşın topyekûnlaşma sürecinin kilit noktası, insangücü seferberliği haline gelmiştir. Barış zamanında sürekli olarak, savaş zamanında ise çok daha yoğun bir hacim ve süreklilikte insan celp etmek ya da başka bir deyişle, askeri alanın ihtiyacı olan “asker emeği”

seferber etmek, sadece karmaşık bir askeri organizasyonu değil, sivil-askeri bürokrasi bileşiminin kendini var etmesi ve nüfusa takip mekanizması oluşturmalarını gerekli kılıyordu. Olay bununla da bitmiyordu: Celp edilen insan kitlesinin sınıflandırılması, talim ve terbiye ile askerliğe hazır hale getirilmesi ve gerektiğinde gerekli coğrafi alanlara sevk edilmesi de gerekmektedir. (Beşikçi, 2013a, s. 300)

Osmanlı Devleti için Kırım Savaşı ile başlayan, topyekûn savaş kavramı, 19. ve 20. yüzyıl başlarındaki savaşların tamamını içerisine alır. (Beşikçi, 2013b, s. 208) 19. yüzyıldaki bu dönüşüm iki değişim üzerindendir; biri Endüstri Devrimiyle gelen seri üretim sonucu silahların nitelik ve niceliksel değişimi, diğeri ise modern devletin merkezileşme isteğidir. Bildiğimiz gibi devletler mekanize ve mobil yeni kitle orduları için zorunlu askerlik sistemini ortaya çıkarmıştır. (Beşikçi, 2013a, s. 299) Topyekûnlukla beraber genç erkekler savaş meydanlarında çarpışırken, nüfusun geri kalanı da ordunun cephelerdeki mücadelesine destek vermek için harekete geçirilmiştir. Böylelikle, bir ulus bütün maddi ve manevi güçlerini düşmanı yenmek için seferber eder; yani savaş halka benimsetildiği ölçüde topyekûndur. Cephede silah kullanmaktan çok, cephe gerisinde halkına savaş destekleyici hizmet verebilen uluslarda buna topyekûn denilir. Cephe ve cephe gerisindeki fark belirsizleşir. Tarihçi Michael Geyer'e göre; "Şiddet kullanmaya hazırlıklı olmak ve şiddet kullanmak cephe bölgeleri dışında, sivil toplumun yanı başında başvurulacak biricik ve nihai çareler değildi artık; olağanüstü karmaşık politik, toplumsal ekonomik ve de askeri bir sürecin bütün bir halkı kapsaması şarttı." (Bröckling, 2001, s. 300) Topyekûn savaş ile birlikte işin içine sivil toplumun girmesiyle, sivil nüfus düşman tarafından meşru hedef olarak görülmeye başlar. Topyekûn savaş sadece askerlik çağındaki erkekleri silah altına çağırma manasına gelmez, aynı zamanda kamuoyu için savaş meşru kılınır, düşman mutlak bir öteki kabul edilir.

Zorunlu askerlik uygulamasının yürürlükte olduğu dönemde geleceğin askerleri olacak genç neslin, milliyetçi ve militarist politikalar doğrultusunda savaşın ihtiyaçlarına uygun olarak yetiştirilmesi başlı başına bir sorun teşkil eder. Bir başka sorun ise askerlerin "hayatta kalma mücadelesi"nde galip gelmek için orduya dahil olmadan önce beden ve fikren askerlik görevine ve savaşa hazır hale getirilmesidir. Bu durum özellikle Balkan Savaşları'nda alınan yenilginin ardından ve yaklaşan savaş öncesinde ve sırasında acilen üstesinden gelinmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. (Ateş, 2012,

s. 18) Osmanlı Devleti için topyekûn kavramı, Kırım Savaşı ile başlamış olsa da Balkan Savaşları bu başlık anlamında bir dönüm noktasıdır. Erkeklerin savaş meydanları için seferber edilmesi amacıyla ciddi bir propaganda başlatılmış, bu propaganda çerçevesinde “savaşma” erkekliğin ve “vatanseverliğin”, iyi yurttaş olmanın en iyi gösterilebileceği bir aktivite olarak sunulmuş, kahraman asker imajlarıyla da vatan için kendini feda etme yönündeki motivasyon arttırılmaya çalışılmıştır. (Ateş, 2012, s. 49)

18. Yüzyılın sonuna doğru Fransız İhtilali’nin tesiriyle fikirler Osmanlı Devleti’ne yavaş yavaş nüfuz etmeye başlamışsa da (Kuran, 2000, s. 10) Tanzimat Fermanı’nı da geçen “...eğer ki muhafaza-i vatan için asker vermek ahalinin farize-i zimmeti ise...” gibi ifadelerle oturmaya başlamıştır. 19. yüzyıla geldiğimizde ise askeri modernleşme ile imparatorluğu bir arada tutma gayreti çerçevesinde, halâ vatan ve millet fikri uzaktı. Silah başına çağrısı yapıldığı dönemde manevi destek olarak bir yerden güç alma gereksinimi için, din adamları ve dini söylemlerden yararlanılmıştır. Çünkü dini öğeler nefere psikolojik destek sağlar ve bu tür destekler topyekûn seferberlik için gereklidir. Seferberlik ise Avrupa’nın aksine, millîyetçilikten ziyade dini niteliktedir. 19. Yüzyılda yükselişe geçen milliyetçi sloganlar askeri itaat açısından belli bir katkı sağlasa da hiçbirisi savaşta ölümü “şehadet” olarak tanımlayan dini söylemler kadar etkilemez. (Beşikçi, 2016, s. 17) Toplumu harekete geçirmek için vatana karşı yapılanlara karşı gelmenin Allah’ın emri olduğunu, ölenlerin şehit, kalanların gazi olacağına vurgu yapılır. Böylelikle insanlar sadece askere gitmeye değil askerde kalmaya ve ölüm riskini de kabul etmeye ikna etmeye çalışılır.

İkinci Meşrutiyet, Türk millîyetçiliğinde yeni bir devrin başlangıcı olsa da ardından gelen Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi ve bunların sonuçları belirsiz vatan ifadelerini bir temele oturtacaktır. İmparatorluk parçalandıkça ‘ümme’ değil ‘millet’ olması gerektiğinin bilincine varılsa da ümmetçi politika hemen terk edilemeyecektir. Türk milleti kavramından ziyade, Osmanlı vatanseverliği dillerde dolaşmaktaydı. Meclis konuşmalarında geçen İslam ruhu, Osmanlı vatanseverliği gibi kavramlar bu yöndedir. Ancak hangi milletten olduğunu sordukları askerlerin cevabı ya Müslüman ya Hanefi ya Osmanlı’ydı. Türk olanlar oldukça azdı! “Zavallıların şimdi büsbütün zihinleri perişan oldu ne olduklarını şaşırdılar... Şu halde artık bismillah deyip halka şeklini, şemalini, aslını anlatmaktan başlamalı, onun kafasıyla birlikte de vatani ve milleti yükseltmenin hal çaresini bulmalıyız.” (Argun, 2014, s. 113)

Birinci Dünya Harbi ile birlikte “topyekûn savaş” olarak tarif edilen nitelikli dönüşüm, üst seviyeye çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı boyunca tüm güçlerini seferber etmek zorunda kaldığı modern, endüstriyel bir savaşa katılmış olsa da savaş girişimini etkili bir propaganda aracılığıyla nüfusu modern seferberliği ile destekleyemiyordu. (Zürcher, 2014, s. 66) Bu savaşta Türk Genelkurmayı imparatorluğun insan kaynakları açısından yaklaşık 2 milyon kişinin seferberlik için potansiyel olduğunu açıklamış fakat bu rakama hiçbir zaman ulaşamamıştır. (Erickson, 2003, s. 25) Okuma yazma bilmeyen kırsal nüfusa, yapılan propaganda ulaşamamış ve seferberlik girişimi başarısız olmuştur diyebiliriz. Tüm bunların yanında seferberlik için teorik olarak yapılan hesapları uygulamaya geçirmek için hukuki mevzuattan askerlik şubeleri teşkilatına, celp edilen insanları eğitecek kurumsal örgütlenmeden, kaçakları takip edecek jandarma teşkilatına varıncaya dek, bütünsel bir askeri- bürokratik örgütlenme lazımdır. (Beşikçi, 2013a, s. 301) Böyle bir altyapı Osmanlı Devleti’nde hiç yok değildi. Fakat 20. yüzyıl başında bu altyapının ciddi eksiklikleri vardı. Fakat devlet etkin bir askerlik şubesi teşkilatı ve yerel birimlerde güç nüfuzu kabiliyetine bazı coğrafi alanlarda ulaşamamış ve o bölgelerde aşiretlerden yararlanma gibi geçmişin asker toplama yöntemlerini, devam ettirmek zorunda kalmıştır. Aşiretlerden yararlanmanın da nizam açısından pek çok zararları olmuştur. Zaten orduya mensup subaylar ile aşiret mensupları arasında bir iletişim problemi vardı. Çünkü efrat Türkçe bilmiyor, komutanlar ise Arapça ve Kürtçe konuşmıyordu. (Yıldız, 2017, s. 87)

Topyekûn girilen bir savaşta hedeflenen yüzde yüz katılım mümkün olmamakla birlikte elbette kimi yerde gedikler açılacak ve bu gediklerin kapatılması kimi zaman devlet otoritesinin meşruluğunu sorgulamaya kadar gidecektir. Bu durum zaman, mekân farketmeksizin topyekûn savaşlar için kaçınılmazdır.

Tarihin bir milletler mücadelesi sahnesi olduğu ve bu sahnede ancak güçlü olanın ayakta kalacağı biçiminde özetlenebilecek sosyal Darwinci dünya görüşü, Cumhuriyet’in kurucu kadrosunu oluşturacak bu genç subayların yazdıklarına da yansır. Dolayısıyla milletler sadece savaşta değil, barış döneminde de daima teyakkuz durumunda ve seferber vaziyette olmalıdır. (Aydın, 2014, s. 36) Ahlak tikel veya bireysel değil, ancak millî olabilir görüşü hakimdir. Millî savaşlarla da Afet İnan’a göre millîyet bağı kuvvetlenir hatta kurulur. İcabında, bütün milletin vatan ve istiklal uğrunda silaha sarılması esas olarak kabul olunmak lazımdır. Millî ordu milletin

birliğinin ve devlet varlığının en göze çarpan timsalidir. (İnan, 1930, s. 24) Savaşların en meşru olan kurtuluş savaşlarıdır. Kurtuluş Savaşı da halkça benimsenmiş bir mücadele biçiminde başlar. Kurtuluş savaşları halk tarafından, halkla birlikte halk için yapılır. (Erikan, 2008, s. 5) Topyekûn yapılan kurtuluş savaşları, bir bakıma ilk çağlarda yapılmış kabile savaşlarına benzer. Millî Mücadele de aynen bu şekildedir: “Elinde mavzer, göğsünde fişeklikleri olan kadınlar vardı ve bu manzara halk ayaklanması görünümündedir.” (Artuç, 1987, s. 146) İşte bu hareketin halktan geldiğini göstermek ve tabiki ulusal güçten yararlanmak için Kuvayı Milliye müfrezeleri de önemlidir. Mustafa Kemal (Atatürk) tüm karşı çıkışlara rağmen topyekûn harp yanlısıdır ama seferberlik ilanını geciktirmiştir. Kısmi seferberlik 8 Haziran ve 8 Ağustos 1920 olmak üzere, sırasıyla Doğu Cephesinde ve Güney Cephesinde ilan edilse de genel seferberlik Sakarya Meydan Muharebesinden sonra 13 Eylül 1921’de ilan edilmiştir. Gecikmede meclisin açılmasının ve ayaklanmaların bastırılmasının beklediğinin etkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca seferberlik kavramı, halka Birinci Dünya Savaşı ve onun yıkıcı etkisini çağrıştırdığından bu kavram çok kullanılmamaya çalışılsa da Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbiyle beraber yaşadığı iç güvenlik sorunu, Millî Mücadelenin seferberlik çabasına yardımcı olacaktır. Meclise gönderilen önergelerde görünen odur ki seferberlik çağrısı için ayrı grup oluşturulup halkı teşvik etmek için görevlendirmiştir.

1.3. OLAĞANÜSTÜ TALEP DİSİPLİN: İTATKÂRLIĞIN YENİDEN KEŞFİ VE İTAATKÂR BEDENLER

“Disiplin askerden, düşmanı yok etmek için hayatını ortaya koymasını talep eder; ondan olağanüstü bir şey bekler ve bu olağanüstü talebi ona o kadar tanıdık hale getirir ki, asker bu talebin kaçınılmaz ve hatta doğal olduğunu düşünür.”

Baron Von Der Goltz

“Asker bir cesaret veya şeref olmasından önce bu hareketli mekânın bir parçasıdır. Bir asker bir mekanizmanın bir unsurunu meydana getirmek zorundadır. (Foucault, 1992, s. 202-204)

Von Der Goltz'a göre disiplin, ölüm karşısında bile itaate bağlı özneliliği doğal kılar. Foucault da bunun altını çizerek ve ona göre; iktidar ilişkileri beden üzerinden doğrudan bir müdahale meydana getirmektedir; onu kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap çektirmekte, onu işe koşmakta, törenlere zorlamakta, ondan işaretler talep etmektedir. Buna göre beden ancak hem üretken beden hem de tabi kılınmış beden olduğunda, yararlı güç haline gelebilmektedir. Bu tabi kılınma durumu ya şiddet ya ideoloji araçlarıyla elde edilir; hesaplanmış, düzenlenmiş ve teknik olarak düşünülmüştür. (Foucault, 1992, s. 31) Girişte de bahsettiğimiz üzere disiplinin pek çok tanımı ve işlevi olduğu gibi tersten okuduğumuzda orduda disiplinsizliğin ve itaatsizliğin sonucu hep beden üzerinden şekillenegelmiştir. Örneğin bir süre sonra asker, uyum sağlamak, erkekler topluluğunun bir parçası olabilmek adına, “asker” gibi olmaya yemin ettirilir. Kışla içersinde askerlerin bedensel şartlanması için gerekli ortam sağlanmış, askerin, dışarı çıkması yasaklanan bir ortamda, fiziksel ve zihinsel eğitimi başlayacaktı. (Barrett, 1996, s. 129-142)

İlk çağlardan beri beden savaşa hazırlanma gayesiyle terbiye edilmiş olsa da “bedeni hor gören” anlayışın yaygınlık kazanmasıyla, bu durum son bulmuştur. Rönesansla birlikte, beden terbiyesi yeniden keşfedilecektir. 17. yüzyılın başlarına kadar ideal olarak kabul edilen asker figürlerine bakıldığında; Her şeyden önce asker, uzaktan fark edilebilen bir kişiydi; gücünün ve cesaretinin doğal işaretlerini, gururunun işaretlerini üzerinde taşırdı; bedeni, gücünün ve yiğitliğinin ifadesiydi ve zarifti. 18. yüzyıla gelindiğinde asker, imal edilebilecek bir şey haline gelmişti; şekilsiz bir hamurdan, uygun olmayan bir bedenden istenen makine inşa edilebilirdi; duruş giderek düzeltilir, hesaplı bir kendine hâkim olma hali bedeninin her parçasında ifadesini bulur; beden her daim hazır, alışkanlıkları otomatikleşmiş bir yapıya bürünürdü. (Foucault, 1992, s. 167-168) Zaten 18. yüzyıl bir itaatkârlık çağıdır. Elbette beden bu kadar zorlayıcı, baskıcı kuşatmaların kesinlikle ilk kez nesnesi olmuyordu. Beden her toplumda, zorlamalar ve yasaklar dayatan çok sıkı iktidarların içine alınmıştı. Ancak 18.yüzyılla birlikte yeni teknikler ön plana çıkmıştı; birincisi beden artık kitle içinde değil detaylı bireysel baskı uygulamanın ana nesnesi haline gelmişti. İkincisi hareketlerin iç örgütlenmesi söz konusuydu. Yani bunları gözetken bir baskı gerektirmekteydi. Bu da bedeni işleyen, tabi kılınmasını sağlayan ve itaatkârlık oranını dayatan disiplindir. Disiplin ordu ve

manastırda her daim olsa da 17. ve 18. yüzyılla birlikte egemenlik kurma formülü haline gelir. Artık beden çözümlenmiyor aynı zamanda yoğrulabiliyordu. İnsan bedeni bu dönemle birlikte onun derinliklerine inen, eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan bir iktidar mekanizması içine girmiştir. Disiplinin yegâne amacı, itaatkâr bedenleri yeniden imal etmektir. (Foucault, 1992, s. 170) Her anlamıyla birbirinden farklı erkekleri 6-8 hafta içinde, bir makinenin dişlileri haline getiren modern talim ve terbiyeye acemi neferleri, tek bir amaca yönelik rasyonel örgütlenme işine girişildi. (Yeşil, 2011a, s. 31) Böylelikle âtıl durumdaki nüfus ehlileşecek ve üretime geçecekti.

Avrupa’da gelişen ordu sistemi ile usta-çırak ilişkisinden çıkarak eğitimin ön plana alındığı, ulus-devletlerin yurttaş yaratma süreci içinde en önemli aracı zorunlu askerlik hizmetiyle modern ordular, toplumun önemli kurumu haline gelirler. Zorla askere almak demek en başta askere alma yöntemlerinin sertleşmesi demektir. Dâimi orduların ilk dönemlerinde bedensel şartlandırma ve bedenin ıslahı ve terbiyesi, disipline etme çabalarının merkezinde yer almışken, 19. yüzyılda ideolojik seferberlik ve tektipleşme ön plana çıkmıştı. Askerlik terbiyesinden maksat; millî ahlak, karakter ve terbiyeyi, harbin isteğine göre şekillendirmek ve geliştirmek suretiyle modern savaşın isteğine uygun savaşçı yetiştirmektir. İyi savaşçıların sahip olması gereken özelliklerin başında beden en güçlü kuvvetli olmaları, savaş meydanlarının gerektirdiği becerilere ve dayanıklılığa sahip olmaları gelmekte ve bunun yanı sıra ruhen de savaşma ve kazanma isteğinde olmaları gerekmektedir. (Ateş, 2012, s. 35) Bu çerçevede itaat etme alışkanlığının yanı sıra “vatanseverlik” de gençlere kazandırılması gereken özelliktir. Düstur her şeyden önce “vatan” olmalıdır. Zamanla toplumsal zihniyette vatan ve millet uğrunda kayba uğramanın bir şeref, imtiyaz ve saygınlık meselesi ve toplumun sadakat odağı halini almıştır. Zaferler kazanacak bir orduda erlerin komutanlarına itaati, kuşkusuz en önemli unsurlardan biridir. Erin yapacağı şey ne kadar tehlikeli olursa olsun, hiç tereddüt etmeden yapması lazımdır. Fakat disiplin, keşfinden sonra öcü gibi karşılanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde ülkedeki silahlı kuvvetlerin tamamına yakını, idare altına girmekten nefret ediyor, disiplinin “Frenklere” ait şeylerin taklit edilmesi olarak görüyordu. (Yıldız, 2009, s. 349)

20. yüzyılda ise sıkı talim pratiklerinden ve manevi ruhsal donanım sağlama önlemlerinden vazgeçilmeksizin, teknik en yüksek düzey disiplin mercii konumuna gelmiştir. (Bröckling, 2001, s. 406) Her askerin karşı karşıya kaldığı talim, denetleme

ve cezalandırma pratiklerinin amaçları; itaati garanti etmek, firarları engellemek, birliklerin ateş etme ve hareket hızını arttırmak ve manevra yeteneği kazandırmaktır. Eğitim ve talimin ilk önemli adımı, erkeği yönlendirip şartlandırmak ve ona bir asker sertliği kazandırmaktır. Harpte istenilen sonucu almak için, askeri gerçek bir disipline alıştırmak ve askeri, muharebede bütün maddi ve manevi gücünü sarf edecek ve kullanacak şekilde yetiştirmek gerekir. Manevi gücün ise en üst seviyeye, en yüksek dereceye çıkarılması lazımdır. (Atatürk, 2011, s. 3-4) “Biz” ve “onlar” fikriyle askerlik için gereken uğruna ölünebilir bir cemaat fikri kazandırmak gerekir. Bu fikir ne denli hayalileşirse o kadar güçlenmektedir. (Göregenli, 2014, s. 50) İşte bu ordu yaratma süreci, sadece uysal, itaatkâr yurttaş değil firar eden, kendini sakatlayan, savaş nevroitiklerini de üretmiştir. (Çınar ve Üstenci, 2008, s. 12) Çünkü eğitim profesyonel ordulara göre daralmış asker nüfusunun nicelik ve niteliği tehlikeli bir hal almıştır.

Yukarıda da denildiği gibi beden dediğimiz unsur, ceza ile yıldırmanın ana hedefi olagelmıştır, insanlığın başından beri. Beden terbiyesinin bir unsuru da yine bedeni cezalandırmaktır. Hapishane, içeri kapama, zorla çalıştırma gibi sadece bedene yönelen cezalar vardır. Bu cezalar aynı zamanda seyirlik halini alarak hem kişiyi cezalandırmakta hem de “seyircilere” hitap etmektedir. “Seyirlik infazda darağacından karmaşık bir dehşet yükselmekteydi; bu şiddet aynı anda hem celladı hem de mahkûmu kaplamaktaydı. Azap çektirilen kişinin içine düştüğü utancı acıma haline dönüştürmekteydi.” (Foucault, 1992, s. 11) İşte bu senaryo 19. yüzyıl ile birlikte sona ermiş, artık cezalandırma, ceza sürecinin en gizli parçası haline gelmişti. Cezanın asıl nesnesi eza olmaktan çıkarak, mala ya da hakka yönelmiştir. Fakat beden cezalandırılmaktan hiçbir zaman tam olarak kurtulamamış, modern ceza adaleti mekanizmaları dahi bedeni o ya da bu şekilde hedef almaya devam etmiştir; gıda, dayak, hücre... Diğer yandan ceza artık en katı halini bedene yöneltmediğinden, ruha müdahale süreci başlatacaktı. Foucault’a göre, cezalandırma teknikleri ister azap çekirme ayini içinde bedeni ele geçirsin, ister ruha hitap etsin bu siyasal olarak bedeni tarihe yerleştirmektir. (Foucault, 1992, s. 35) Kuvvetli ve dayanıklı sinirlerin savaşın en önemli sermayesini oluşturduğu görüşü, 1914-1918 yılları arasında seferberliğin en yoğun olduğu süre boyunca dile gelmiştir. Her organ gibi sinirlerin de terbiye edilmesi gerektiği; kapasite yeteneğini, sinirlerin terbiyesini en üst düzeye çıkarmak, iradeyi çelikleştirebilmek ve bu durumu koruyabilmek için bedensel ve ruhsal terbiye ve eğitim

şarttır. Jean- Jacques Rousseau 1762’de herşeyden önce bedenin sağlamlştırılması gerektiğini ifade etmekte ve “Bedenin ruha itaat etmesi için kuvvetli olması lazımdır...Bedeni ne kadar zayıfsa o kadar emreder. Ne kadar kuvvetli ise, o kadar itaat eder.” der. (Ateş, 2012, s. 45) Nuri Conker’e göreyse “Silahımız ne kadar mükemmel olsa da ne kadar iyi eğitim görsek de yüksek fedakârlık duygusuyla donanmazsak bundan sonraki sonuç, öncekinden farklı olmayacaktır.” (Atatürk ve Conker, 2010, s. 91) Mustafa Kemal (Atatürk) ise asıl gerçek askeri terbiye için psikoloji ilminin etkisinin bilinmesi gerektiğini söyler. Muharebede maddi güç yok oldukça bunun yerini tutacak olan manevi gücün sonuna kadar korunması gerektiğinin altını çizer. (Atatürk, 2011, s. 13)

Bireylerin itaatları sadece cezayla değil, mekanarlada garanti altına alınır. Disiplin “çitleme” ve “çerçevelemeyi” beraberinde getirir. Diğer hepsine nazaran türdeş olmayan ve kendi üzerine kapalı olan bir alanın özelleştirilmesini talep eder. Kışlalar; orduyu sabitleştirmek, şiddet hareketini engellemek ve askerden kaçmaları durdurmak için vardır. Disiplin analitik bir mekânı örgütler. Aynı zamanda tehlikeli karışımın kesişme yeridir. İşlevsel yerleşimler yararlı mekân yaratır; liman, hastane gibi. Aynı zamanda bunlar asker kaçaklarının en yoğun bulunduğu yerlerdir. Bir liman; zorla veya güzellikle askere alınmış insanların ve asker kaçaklarının yeridir. (Foucault, 1992, s. 178)

Tüm bu itaat, disiplin süreci nihai amacına ulaşıyor muydu? Salt itaat var mıdır, yoksa bu bir efsane ya da rol mudur? Şu bir gerçektir ki sıradan asker, üstünün emirlerine uyuyorsa, bunu siyasal bir amaç ve hedefle özleştirdiği için değil, sadece alışkanlık ve korkudan yapıyordu. Gerçek anlamda itaat, olağanüstü çaba gerektiren bir eylemdir. Firar da tam bu noktada bazen durumdan, bazense her şeyden kaçışın simgesidir. Yapılan araştırmalara göre gönüllü olarak askere gelmekle firar aynı sembolik değer taşır. Kaçan genç, bilinçli veya bilinçsiz olarak çevresinden uzaklaşır çünkü ordu, onu koruyucu kuvvettir. Gönüllü askere alma başarıya varan ve gerçeğe uymaya yönelik bir kaçıştır. Eğer askerde kendinden kaçış söz konusuysa ve orduda bunu çözümleyemezse, asker yeniden kaçır. Yani firar bir çevreden kaçış olayı ise, kişi bütün problemlerini kaçarak çözümler. Bunun için hangi şart ve ortamda olduğu, çevresinden mi, kendinden mi kaçma olduğu ve psikolojik profil önemlidir. Kendi kişiliğinden gelenler; psikotik ve

psikonevrotik¹³ olarak kendi içlerinde ayrılarak (Akyol, 1968, s. 13-15) incelenirken konumuz çevreden kaynaklı nedenler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Firar eden asker için çoğu durumda hastalık teşhisi konulduğuna yukarıda değinmiştik. Psikanalitik yorumlara göre firariler sekiz kategoriye ayırırlar. Bunların arasında çoğu gençliğinden, çocukluğundan beri kopmaya eğilimli, içine girdikleri her bağımlılık ilişkisiyle birlikte ailenin zorlamasına karşı çıkan, bilinçdışı itiraz ve başkaldırının uyandığı kimselerdir. Asker kişisi, normal durumda olsa da çevreden gelen bazı streslerin etkisinde firar eder. Savaşın yarattığı anksietenin¹⁴ yanında, ordu bakımı, önderlik durumu, anlayış ve idaresinin firar üzerinde direk tesiri olabileceği sonucuna varılır. Ordu disiplini, ordu hayatının genel durumu ve askerin eğitilmesi, firar üzerinde etkilidir. İyi eğitilmeyen kimselere beceremeyeceği iş verilirse, eğitim görmediğinden, kişinin kendine olan güveni kaybolacak ve kişi firar edecektir. Seferberlik başlangıcındaki büyük değişiklikler, askeri hareketteki kararsızlık ve düzensizlikle uzun süren anksiete ve heyecan şokundan sonrada korku ve paniğe kapılarak, bazen de kısmi bir bilinç sislenmesi içinde, otomatik firarlar olabilecektir. O zamana kadar şerefle vazife yapmış olan asker kişisi, harbin heyecanından firar edecektir. (Akyol, 1968, s. 16) Dolayısıyla savaş nevrotikliğinin¹⁵ sebebi bir “kahraman” ya da “kaytarıcıdan” farklı olarak, bu iki yan arasındaki çatışmayı çözemeyişidir. Simmel’e göre kahraman, görevini yerine getirmeye karar vermiştir; kendini bilinçli biçimde bir ideale adayarak ve bu ideal uğruna harcanmayı göze alarak temelinde haz yatan bir kişilik yükselmesi yaşar. Kaytarıcı ise, sadece egosunun savaş yüzünden yaşadığı kayıpları ve içine düştüğü tehlikeleri görür ve savaşı aslında sağlıklı olan egosundan uzak tutar. (Bröckling, 2001, s. 278) Victor Tausk da bu ikisi arasındaki ayrıma değinir. Victor Tausk, Avusturya Ordusunun firarilerin durumu hakkında bilgi vermekle yükümlüyü ve 1917 yılında yayımlanan bir konferansında şöyle bir konuşma yapmıştır: “Firari bir asinin, imparatora itaatte kusur eden inatçı, dik kafa bir herif ya da arkadaşları sağında solunda vuruşup düşerken, kan kaybından ölürken ya da arkadaşları hayatlarını o en sevdiği şeye, vatana seve seve feda ederken, korkudan tiril tiril titreyen bir ödlele olduğunu düşünürdüm. Derken kendini seve seve kurban eden bu kurbanlar hakkında fikir edinme

¹³Bu terimler gerçekte bağlantının koptuğu durumlarda zihinsel işlevleri etkileyen sağlık sorunlarını tanımlarken kullanılır.

¹⁴ Kişinin işlevini olumsuz yönde etkileyen korku ve kaygı bozukluklarına verilen genel addır.

¹⁵ Duygu ve kaygı bozukluklarına verilen isimdir.

fırsatı buldum. Bunların hiçbir şeyi feda ya da kurban etmediklerini, hele hele bu işi hiç de seve seve yapmadıklarını anladım; tersine bunlar çoğu zaman delice, insanı çıldırtan, geri çekilme diye bir şey tanımayan ve ileriye görmeyen, sadece itaat eden bir korkunun kurbanıydılar ve bunların kahramanlıkları, anlaşılmaz bir şehitlik anlayışının hala sürüp gitmesinden ileri gelmekteydi. Firar eden kimseler ise çarpışan cephelerden değil de muharebe dışındaki saflardan sıvışmışlar ve firar sırasında çoğu zaman savaşı bile aratacak zorluk ve dertlere, sayısız yoksunluğa katlanmak durumunda kalmışlardır.” (Bröckling, 2001, s. 290)

2. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE

2.1. *BİR AVUÇ TÜKENMİŞ İNSAN: HALKIN VE ASKERİN SAVAŞ TASAVVURU, İŞGALLER VE KUVAYI MİLLİYE*

“Efendi tekrar savaş olacak mı?” dedi. “Olmaktadır” dedim “ışitmediniz mi?”
“Beyim Allah vere de bizi tekrar askere almasalar.” (Karaosmanoğlu, 2014, s. 26-27)

Osmanlı İmparatorluğu 1911 Trablusgarp’dan başlayarak, 1922 Mudanya Ateşkesine kadar sürekli sıcak savaş içerisindeydi ve halk bu süre boyunca sürekli seferberlik kararıyla yeniden ve yeniden cepheye çağrılmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’nda halk her şeyini yitirmiş; her aile diyet ödemiş, ödenen diyetlerin karşılığı ise yenilgiler ve kayıplar olmuştur. Savaş boyunca yaklaşık 2.850.000 kişi silah altına alınmış, ölenlerin sayısı yaklaşık 500.000, yaralıların sayısı 400.000 kadarken, hasta, kaçak, kayıp ve esir sayısı 1.565.000’ dir. (Aybars, 2014, s. 50) “Yamalı bohçayı andıran İmparatorluk Balkan Harbi felaketini geçirip Birinci Dünya Harbi’nin ilk günlerine ulaştığında zaten yeterince parçalanmış ve yamalardan her biri, bir başka milletin elinde kalmıştı.” (Artuç, 1987, s. 118-119) 1914 yılına gelindiğinde imparatorluk zayıf bir haldeydi. Fakat diğer imparatorluklardan farklı olarak çökmekte olan imparatorluğa karşı potansiyel bir alternatif mevcuttu; Türk nüfusun ulus-devlet temelini oluşturma imkânı vardı. (Hobsbawm, 1987, s. 282) Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu savaşı olan İstiklal Harbini, Birinci Dünya Savaşından ayırmaya imkân yoktur. Bir bakıma biri diğerinin devamı ya da sonucudur. Millî Mücadele ile Birinci Dünya Savaşının tüm ağırlığını taşıyan çok uluslu Osmanlı Devleti çözülerek yerini daha homojen bir ulus-devlet modeline bırakmıştır.

Bilindiği üzere 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da cepheleşme başladı. Bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya’nın oluşturduğu İttifak Cephesi, öteki tarafta Fransa, Rusya ve İngiltere’nin oluşturduğu İtilaf Cephesi. Bu ülkeler neredeyse senelerdir bu savaş için hazırlanmıştı; 28 Haziran 1914 günü Avusturya veliahdı Sırp

ulusçuları tarafından öldürülünce savaşa giden yol açıldı. Başlangıçta Avrupa Savaşı olan bu savaş, kısa zamanda küreselleşti. İmparatorluklar daha başlangıçtan itibaren, otomatik olarak işin içine girmiştir. (Macmillan, 2014, s. 920)

Osmanlı Devleti'nin ittifakı ise, Almanya ile oldu; 2 Ağustos'ta yapılan görüşmelere göre, Alman askeri heyeti Osmanlı Ordusunun sevk ve idaresini ele alacaklardı. Nitekim Ekim ayında, Osmanlı Devleti'ne savaşa girmesi için baskı yapıldı ve 11 Kasım'da Osmanlı Devleti İtilaf Devletlerine savaş ilan etti. Böylece Osmanlı Devleti birçok cephede savaşa girmiş bulundu; Doğu (Kafkasya), Kanal, Irak, Suriye, Filistin, Çanakkale, Hicaz Yemen, Makedonya, Galiçya ve Romanya Cepheleleri olmak üzere. Enver Paşa İngilizlere karşı Kanal Harekâtını, Doğu Anadolu'da ise Ruslara karşı Sarıkamış Harekâtını planlamış ve bunun bizzat başına geçmiştir. Sarıkamış Harekâtı 10 Ocak 1915 günü felaketle sonuçlanmıştır. Kanal Harekâtının başına ise Cemal Paşa geçmiş fakat muzaffer olamayınca geri çekilme emrini vermiştir. Çanakkale Harekâtı ise 19 Şubat 1915'de Çanakkale'ye karşı denizden taaruz başlamıştır. 18 Mart'ta İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'ye girme girişimi sonuçsuz kalmıştır. Böylece Rusya'daki Çarlık rejimi yardımsız kalarak, çökmüştür. Bu da savaşın uzamasına yol açmış fakat aynı zamanda Osmanlı'nın en iyi donatılmış ve en deneyimli askerlerine mal olmuştur. (Zürcher, 2015, s. 279) 29 Nisan 1916'da Türk Ordusu Kutulamare'de başarı elde etmişse de sonuç olarak bu başarılar yetersiz kalmış ve İngilizler Bağdat'ı işgal etmişlerdir. Doğu Anadolu'da ise Rus Taarruzu başlamış; Erzurum, Rize Trabzon, Erzincan düşmüştür. Osmanlı Devleti Kafkasya'da başarı gösterse de Güney Cephesi'nde durum hayli kötüdür. Hükümet orduların Kafkasya'daki başarılarıyla, bir de müttefiklerinin henüz pes etmemiş olmalarıyla çok kısa süre avunabilmişti. (Akşin, 1976, s. 17) Almanlar Fransa'da, Avusturyalıları da İtalya'da yenilgiye uğrayınca, Osmanlı Cephesi parçalanmıştı. Savaşın kaybedilmesiyle, İttihat ve Terakki hükümeti istifa etmişti. Osmanlı Devleti ise 4 Ekim 1918'de barış istemiş ve 30 Ekim 1918 günü Limni Adası'nın Mondros Limanında mütareke imzalanmıştır.

Anlaşmanın koşulları ağırdır çünkü bunlar galip devletlerin Birinci Dünya Savaşı sırasında kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmaların bir sonucudur. Mütareke imzalanmasından kısa bir süre sonra da anlaşma istismar edilerek, şiddetle uygulanmaya başlamıştır. İtilaf Devletleri gerekçe dahi göstermeyerek, İstanbul, Doğu Trakya, Boğazlar, Musul, Çukurova, Hatay, Antalya ve birçok küçük yerleşim yerini işgal etti.

Osmanlı Ordusunun kuvveti ise gittikçe azalmaya başlamıştır. Bazı birlikler lağvedilmiş, tümenlerse belirli aralıklarla yeniden düzenlenmiştir. 1918 yılı mart ayında, 44 tümen bulunan Osmanlı Ordusu, aynı yılın kasım ayında, 27 Tümen'e indirilmiştir. Mondros sonrasında ise, 20 Tümen'den oluşan 9 Kolordu vardı. Türk Ordusu da İstiklal Savaşını 20 tümenlik kuvvetle yapacaktır. Bu kolorduların çoğu, kağıd üstünde gözükmektedir. Kazım Karabekir Paşa komutasındaki 15. Kolordu ve Albay Cafer Tayyar komutasındaki 1. Kolordu dışında, hiçbir kolorduda alay düzeyinde asker yoktur. Taburların 300-400 askerden, alayların 800-1.500 askerden, tümenlerin 2.500-4.000 arasında askerden oluşması gerekirken, bunlar sadece ismen kolordudur ve mevcutlarından bir tümenlik kuvvet dahi çıkmamaktadır.

Tümgeneral Mustafa Kemal, 30 Ekim'de 7. Ordu Komutanlığın'dan, Liman von Sanders'in yerine, Yıldırım Ordular Grubu'nun başına getirildi ve derhal askerlerin terhislerinin durdurulması; silah ve cephane teslim edilmemesi ve halkın maneviyatının yüksek tutulmasına dair kararlar almıştı. (Sonyel, 2002, s. 176) Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyaseti'ne 2 Kasım 1918'de gönderdiği bir telgrafında; terhis edilecek erlerin memleketlerine ulaşımı, iaşesi ve sağlıkları ile ilgili tedbirlerin alınması gerektiğini; ayrıca, orduda kalacak olanların bir kuvvet olarak görülmesini, aksi takdirde firar olaylarının artabileceğini, böyle olması durumunda ordunun gücünün azalabileceğini bildirdi. (Küsmez, 2016)

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde savaşın asıl taşıyıcıları askerler ise Mondros Mütarekesinin 5'inci maddesine göre terhis edilmişti. Fakat terhis için belli bir tarih konmadığı gibi hangi doğumluların terhis olacağı da belirlenmemişti. (Osmanlı Belgelerinde, 2007, Belge No: 2) Savaş sonrası askerlerin terhisi mevsim şartları ve maddi yetersizlik nedeniyle başlı başına bir yıkım olmuştu. Gerçi çoğu komutan, orduların terhisini hem bu şartlar içinde hem de mukavemet etmek üzere bilerek geciktirerek, direnmekteydi. Erler nihayet 337.615 kişiyle birlikte, Mart 1919'a kadar terhis olmuştu. (TİH, Cilt 1, 1962, s. 185) Terhis edilenler kışladan ayrılmış, barınacak çatısı kalmamış, yiyecek ekmeği olmadan sokaklarda dolaşıyorlardı. Evine yaya dönebilenlerin de şanslı oldukları söylenemez, zira evlerine döndüklerinde ailelerini sefalet içinde buldular. Kışı sert olan iklimde yoksul halkın durumu iyice afet durumunu almıştı; köylerde yanan ocak kalmamıştı. Ölümünden kurtulanlar, muhacirlikten dönenler, yangın yerine dönmüş, eski evlere sığınmışlardı. Halk ve asker ne zamandır

zaten yorulmuş ve ümidini yitirmişti. Osmanlı ülkesinin kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına kadar her yanına bir yıkıntı, bir perişanlık ve bir karamsarlık havası çökmüştü. Karaosmanoğlu o günleri şöyle betimler: “Anadolu... Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen yağmacıyla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır. Asker kaçağını evinde saklayan kadınlar vardı.” (Karaosmanoğlu, 2014, s. 56)

Sabahattin Selek’e göre, Millî Mücadele adına ve dış görünüşüne rağmen, topyekûn ve sadece bir halk hareketi sayılmaz. Halk bu mücadelenin ihtilal cephesine de savaş cephesine de zorla sürüklenmiştir. (Aker, 1937, s. 66-67) Halkta vatanseverlik ve ulusal duygular sönük ve tek istedikleri sulh ve sükunettir. (Aker, 1937, s. 11) Kemal Tahir ise o günleri *Yorgun Savaşçı* da şöyle betimler: “Millet savaştan yılgın... “Vuruşalım” demiyor musun, anasına sövmüşsün gibi sırtarıyor! Yedek subaylardan yarısı evlerine kapanmış, yarısı ekmek parası derdine düşmüş... Bizimkilerin çoğu hasta sakat... Sağlamları daha yenilginin şaşkınlığından kurtulamadı. Kala kala... “bizim aklımız ermez diyen subayla gözünü budaktan sakınmaz deli aydın kaldı. Gerisi asker kaçağı, çapulcu, kısacası: eşkıya dediğimiz rezil sürüsü...” (Tahir, 1995, s. 225) O sırada kimsenin asker olmaya hevesi yoktu. Şüphesiz bunun en önemli karakteristiği asker kaçaklarıdır. Ordudaki kaçak sayısı ise büyük boyutlara erişmişti. İtilaf Devletlerinin kararlarına göre, ordunun mevcudu 61.223 er olması gerekirken kaçakların orduya tekrar alınmasına mâni olan İngilizler yüzünden mevcut 43.196’ya düşmüştür. (TİH, Cilt 1, 1963, s. 186) Birinci Dünya Savaşı boyunca ordudan firar eden ve 300.000’i bulduğu tahmin edilen asker, eşkıyalık yapıyordu. Zaten var olan eşkıyalıkla durum daha da karmaşık hale gelmişti. Padişah, Mondros sonrası umumi af ilan etmişti. Bunlardan harp esnasında askerden kaçanların aileleri yanına dönmüş olanların artık takip edilmemesi hakkındaki tebligat asker kaçaklarının sayısını daha da arttırmaktaydı. (Gökbilgin, 1959, s. 3) Hem cephe de hem de cephe gerisinde yarattığı yıkımla, İsmet İnönü anılarında tarihte görülmemiş sayıda asker firarisi olduğunu ve vatan savunması için canını severek vermeye alışmış Türk askeri, neden ailesi içinde kendisine utanç verecek bir harekete katıldığını sorgular. Gerçek nedeni harbin gereğinden fazla uzaması ve maneviyatın suistimâl edilmesine bağlar. İnönü’ye göre, asker iyi bakılmak

ve beslenmek ister; iyi bakılan asker yüreğinde sadakat, fedakârlık ve minnet duyguları taşır. Yoksa mahkûmiyet ve suistimâl havası içinde gıdasına ve giyimine bakılmayarak düşman karşısında ordu teşkilatı imkansızlaşır. (İnönü, 1999, s. 62)

Mevcut politik istikrarsızlığın varlığı da hem asayiş sarsmakta hem de yeni bir savaşın kazanılmasına inancı köreltmekteydi. Halk ve asker yorgun ve bitkin düşmüş ve sonu belirsiz bir savaştan yana değildir. Hatta Celal Erikan'a göre, Millî Kurtuluş Savaşına halk savaş istemediği için savaş denmemiş, "Millî Mücadele" denmiştir. (Erikan, 2008) Yıllardır bir orada bir burada savaşıp ölen halkın şimdi tek düşündüğü kendi köyüydü. Bunu bir çiftçi şöyle betimler: "... Yemen'de, Kafkas'ta, Çanakkale'de herkes elden gitti. Bir ben kaldım. Bende yarım adamım evde sekiz öksüz yetimle, üç dul kalmış kadın var. Hepsi de benim sapanımın ucuna bakarlar. Şimdi benim vatanımda, yurdum da aha şu tarlanın ucu!..." (Aydemir, Cilt 2, 2011, s. 27) Bu sözler, dönem panaromasını özetler niteliktedir. Öyle ki halkın tek düşüncesi kendi canı, kendi ailesi, kendi köyü olmuştu. Bu düşünce bir yana, olup bitenlerden bihaber olanlar da çoğunlukta idi. Bunu Yakup Kadri'nin *Yaban*'ındaki betimlemesi doğrular: "...Onlara İstanbul'un dört devletin askeri işgali altında olduğunu, İzmir'in tâ Bursa'ya kadar Yunanlılar tarafından istilâ edildiğini, Adana'dan henüz Fransızların el çekmediğini, Urfa'da Antep'te kanlı olaylar cereyan etmekte olduğunu haber veriyordum...bunları geçmiş zamana ait bir masal gibi dinliyorlardı...Sonra hislerine dokunmak istiyorum. Diyorum ki; bunların tecavüzünden ne karılarımızın ırzı ne çocuklarımızın canı ne din ne iman, hiçbir şeyimizi kurtulamadı... Yalnız Bekir Çavuş dikkat eder gibi göründü: "Efendi tekrar savaş olacak mı? "dedi. Olmaktadır dedim işitmediniz mi?... Beyim Allah vere de bizi tekrar askere almasalar." (Karaosmanoğlu, 2014, s. 26-27)

Yeni bir savaş demek asker toplama, vergi gibi sıkıntıların beraberinde gelmesi demektir. Ekonomik çöküntü bir yana, erkek nüfusunu kaybeden aileler de sosyal çöküntüler de başlamış ve asayiş sorunları gündeme gelmekteydi. Asker kaçakları ve bunların sebep olduğu soygun, saldırı olayları yüzünden, mal, can, ırz güvenliği kalmamıştı. Yayınlanan genelgelere rağmen güvenlik sağlanamıyordu, üstelik bu karışıklık, işgalci kuvvetlerin işine geliyordu. Halkın en büyük derdi askere alınıp alınmayacakları olmuş ve bunu devamlı yineleyerek sorarlardı: "Köylerde tek bir delikanlı kalmamıştır. Genç olanlarda askere götürülmekle tehdit edilir." (Karaosmanoğlu, 2014, s. 84) Askerlik bir öcü gibi karşılanmaktaydı şimdi herkesçe.

Uzun yıllardır yapılan savaş sonucu, insanlar askerlikten nefret ediyordu. Savaşın doğurduğu her şeyin, askerî elbiseden geldiğine inanıyordu. Batı Anadolu'nun pek çok yerinde köylüler askeri birlikleri örgütlemeye gelen subayları köye almayıp, üzerlerine ateş açmaktaydılar. İnsanların askere gitmemelerinin en önemli sebebi, merkezi otoriteyi kurmuş bir örgütün henüz bulunmaması ve Osmanlı Devleti'ni hala meşru görmeleridir. Osmanlı Devleti Yunanlara savaş ilan etmediğinden halk kendini sorumlu hissetmiyordu. (Aybars, 2014, s. 52)

Birinci Dünya Savaşı'nın İmparatorluk Türkiye'si açısından bitişini ilân eden Mondros Mütarekesi, Türklerin savaş yıllarında karşılaştıkları krizlerin etkisiyle, durumlarını değerlendirmeleri ve kendi başlarına yeni bir millî devlet oluşturma stratejisini uygulama kararını alma yoluna giriş sürecini hızlandıracaktır. (Özdemir, 2010, s. 14) Mondros Mütarekesinin 7. Maddesine dayanarak İngilizler Çanakkale, Musul, Batum, Antep, Konya Maraş, Birecik, Samsun, Merzifon, Urfa ve Kars'ı; Fransızlar Trakya'daki demiryolunun önemli istasyonları ile Dörtyol, Mersin, Adana ile Afyon istasyonunu işgal ettiler. İtalyanlar önce pasif kaldılar ancak daha sonra Yunanistan lehine siyasi gelişmeler olunca, Antalya, Kuşadası, Bodrum, Fethiye ve Marmarisi işgal ettiler. Mütareke sonrası işgaller karşısında halk, şaşkın ve perişandı. Bir tarafta padişahın emirleri, diğer taraftan İtilaf Devletleri'nin bu haksız işgalleri ve propagandaları milletin direnmesini başta önlüyordu. Ancak halk Ege'de, Kilikya'da Kafkas'ta, ardından Doğu Anadolu'da fiilen tecavüze uğratılmaya ve öldürülmeye başlanınca, silaha sarılıp fiilen karşı koymaktan başka çare göremedi ve bu işe atıldı. Durumun vehameti karşısında birtakım teşekküller oluşturuldu. Bu teşekküller, her ne kadar değişik fikir ve kanıda olsalar da asıl gaye millî kurtuluş idi.

Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919)'ndan gelen Yunan Ordusunun İzmir'e çıkacağı haberleri üzerine, hemen akabinde İzmir ve İstanbul'un işgal edilmişti. 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in işgal edilmesiyle, Millî Mücadele başlar. Genel olarak, Yunanlıların İzmir'i işgali Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşının en başta gelen bir sebebi olarak gösterilir. (Selek, 1973, s. 231) Diğer olaylar zinciri de İstanbul'un işgali ve Sevr Antlaşmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan unsurlar tamamıyla dağılmış, bu imparatorluğun belkemiği olan Türk Milleti ise parçalanmış ve savaştan sağ kalmış, gidecek yeri yönü belli olmayan vasıtasız, rotasız insan yığınları haline gelmiştir. Sevr Antlaşmasının da imzalanmasıyla Türkiye'de bunu kabul eden rejime karşı, çok büyük

bir duygusal değişim başlayacaktır. Böylelikle hem Hilafet Ordusuna hem Yunan, Ermeni ve Fransızlar'a karşı savunma durumunda kalınmıştı. (Lewis, 2010, s. 340) Tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İstiklâl Savaşı'nda da Türk Orduları bir tek cephede değil, Doğu, Güney ve Batı Cepheleri olmak üzere üç cephede birden savaşımıştır. Fakat sınırların küçülmesi sadece korunacak alanı değil, hammadde ve insan nüfusunu da azalttığından, durum Birinci Dünya Savaşı'ndan farklı olmuştur.

15 Mayıs 1919 yılında İzmir'de karaya çıkan Yunan kuvvetleri, Anadolu'nun içlerine doğru üç koldan ilerlemişlerdir. Bu süre boyunca Yunanistan, Venizelos ve Kral Konstantin olmak üzere, iki ayrı idare elindedir. Yunanlılar, Milne Çizgisine riayet etmeyerek işgal genişleyerek devam etti. İşgallere karşı direniş hareketinin coğrafi ve sosyal anlamda birbirinden farklı iki kaynağı vardı. Birincisi yurt çapında çok defa birbirinden habersiz olarak ortaya çıkan mahalli teşkilatlardır; bunlar eşraf, okumuş, memur, ulema, toprak sahibi gibi bölgenin ileri gelenleri tarafından kurulmuştur. İkincisi ise subay ve sivil idarecilerdir. (Karpas, 2014, s. 114) Türk milleti bu ilerlemelere seyirci kalmamış, ya kendi inisiyatiflerini kullanan subaylar askeri nizami kuvvetlerden bir hayır ummayarak komutasındaki muntazam birlikler ya da mahalli müfrezeler vasıtasıyla ilerlemeye karşı koymaya çalışmışlardır. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve İsmet Paşa Anadolu'da doğacak mücadelenin esaslarını belirlerler; Anadolu'da askerin terhisinin durdurulması, silahların düşmana teslim edilmemesi, halka moral kazandırmak ve Mondros sonrası yurdun çeşitli bölgelerinde kurulan cemiyetlerle irtibata geçilmesi gibi. Esas mesele ise cemiyetlerin ve direniş hareketlerinin birleştirilmesidir; bunun için de bir otoriteye ihtiyaç olacaktır. Türk Ordusu haksız işgaller karşısında, İstanbul Hükümetini'de direnmeye zorlamış fakat başarı elde edememişti. İstanbul Hükümeti ise millî kuvvetleri durdurmak için elinden gelen her teşebbüsü yapmış hatta Kuvayı Milliye aleyhine halkı kışkırtmak için memur ve adam göndermiştir. Hatta bu memurların azil suretiyle tehdit edildiği bilinmektedir. (Özalp, 1971, s. 50, ATASE, İSH, Kutu: 346, Gömlek: 161, Belge: 161-1, 2) Ordunun erleri terhis olmuş, silah ve cephaneleri kısmen elinden alınmış ve savaşma kudretinden yoksun hale getirilmiştir. İtilaf Devletlerini politika vasıtasıyla yollarından döndürmek mümkün olmadığından, kongreler bir yana kimilerince silahlı savunmaya da geçilmeliydi.

Mustafa Kemal (Atatürk) 19 Mayıs'da Samsun'a çıkmıştır, bu direnişin ilk kıpırtısı olarak anılır. Samsun'dan Havza'ya geçen Mustafa Kemal millî şuurun oluşması için bir genelge yayınlamıştır. Buna göre Mustafa Kemal, 22 Haziran'da özetle vatanın bütünlüğü ve ulusun bağımsızlığının tehlikede olduğunu fakat hükümetin sorumluluklarını yerine getirmediğini, ulusun bağımsızlığını yine ulusun azimi ve kararı kurtaracaktır şeklinde kararlarını dile getirir. 22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi ise, Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesini alevlendirmesi ve Millî Mücadele'nin esaslarının belirlenmesi bakımından önem arzeder. Mustafa Kemal Anadolu'da çalışırken, İngiliz işgal kuvvetleri Harbiye Nezaretini sıkıştırmaktadır. Mustafa Kemal “geri dön” çağrılarına uymadığından görevinden azledilir. 8 Temmuz tarihi itibarıyla kendisi ordudan ayrılacaktır.

Mondros Mütarekesi'nden TBMM'nin kurulduğu tarihe kadar geçen süreye “Kongreler Dönemi” denilmektedir. Bu yerel kongreler yerel Kuvayı Milliye birliklerinin kurulmalarının kaynağı ve itici gücünü oluşturur. (Coşkun, 1997, s. 65) Şevket Süreyya Aydemir'in belirttiği gibi bu yerel kongreler Kuvayı Millîye'yi hiçbir zaman merkezi bir yönetim altında toplayamadılarsa da direniş fikirlerini çeteler dışına taşımak ve Kuvayı Milliye hedef ve formülünü belirleme aşamasında önemli roller üstlendiler. (Aydemir, Cilt 2, 2011)

Mustafa Kemal'in Müdafaa-i Hukuk ve Anadolu ihtilalinin önderliğini ele alması Erzurum ve Sivas Kongreleriyle gerçekleşecektir. 23 Temmuz günü Erzurum Kongresi toplanır. Bağımsızlık savaşı ve ondan sonraki yeni Türkiye kuruluşunun temeli, ilk bu toplantı da atılacaktı. (Goloğlu, 2011) Buna göre, Kuvayı Milliye egemen kılınmış ve ayrıca kongre sonunda Temsil Heyeti'ne memleketin bağımsızlığını sağlama yolunda siyasi karar alma ve yürütme yetkisi verilmiştir. Bu kongreyi Sivas Kongresi (4-11 Eylül) izler. Bu genelge Damat Ferit Hükümeti'nin halkı birbirine kışkırttığı, kamuoyunun güvenini kazanmış bir hükümet kurulması, iradesinin padişaha sunulduğu ve bu gerçekleşinceye kadar İstanbul ile ilişkilerin kesileceği, Anadolu'nun durumunun barışı bozacağı bir tutum içerisinde olmadığı açıklanmıştır. (Goloğlu, 2010, Toparlı, 2010) Dağınık direnme örgütleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirilmiş ve çalışma ilkeleri belirlenmiştir. Erzurum Kongresi kararları daha genişletilerek tüm Anadolu ve Rumeliyi kapsayacak şekilde tümüyle benimsemiştir. Temsil Heyeti'nin başına da Mustafa Kemal Paşa getirilir. Tüm bunlar üzerine Damat

Ferit hükümeti istifa etmiş, Ali Rıza Paşa sadrazam olmuştur. 20 Ekim 1919'da İstanbul Hükümeti ve Temsil Heyeti arasında bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıyla Heyet-i Temsiliye resmen tanınmıştır. Amasya Görüşmeleri denilen bu toplantı sonucunda Meclisi Mebusan'ın toplanması kararlaştırılmıştı.

12 Ocak 1920'de Meclis açılmış, 28 Ocak'da Misak-ı Millî kabul edilmiş, 17 Şubat'da halka ilan edilmiştir. Misak-ı Millî'nin Millî Mücadele için önemi demokratik ve ulusçu hareketi tüm dünyaya duyuran program olmasından ileri gelir. Misak-ı Millî gerçekten çok yeni prensipler ortaya koymuştur. Her şeyden önce bir milletin var olduğunu peşinen kabul etmiş; milletin iradesine mutlak üstünlük tanıyarak sultan dahil herkesin bu iradeye tabi bulunduğunu çok açık ifade etmiştir. Ayrıca millî iradeye dinamik ve pratik yol vermiştir. (Karpas, 2014, s. 120) Bu hareket, İtilaf Devletleri'nin 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmesiyle sonuçlanır. 18 Mart'da Osmanlı Mebusan Meclisi son oturumunu yapar. Ankara'da yeni bir meclis toplanmalıydı. Bu bir Mebusan Meclisi değil; Millet Meclisi ve kurucu meclistir.

İşgallerin hız kazanması ve yapılan kongre ve mitingler sonucu işgallere karşı ulusal tepki dalga dalga yayılmaktaydı. Millî Mücadele ilk zamanlar Osmanlı Ordusunun kalıntıları ve Kuvayı Milliye denilen düzensiz gönüllü birliklerle yürütülmüştü. Kuvayı Milliye tamamen Yunan mezalimine karşı bir meşru müdafaa hareketidir ve bu mezalime mâni olunursa ortadan kalkacağı düşünülmekteydi. Ordunun silahtan tecrid edildiği ve terhis edilerek sayıca azaltıldığı bu dönemde, halk milis örgütlenmesi ile mücadele eder. (Türkmen, 2001, s. 166) Batı Anadolu'da başlayan bu hareket, herhangi bir itiraza mahal kalmadan Anadolu'ya hızla yayıldı. Güneyde Fransızlarla, batıda Yunanlılara karşı mücadele eden bütün milis birliklere Kuvayı Milliye adı verildi ve böylece 29 Mayıs tarihi ile birlikte Kuvayı Milliye devri açıldı. Kuvayı Milliye, 1918-1919 arası dönemde rol oynayan düzenli ordu birlikleri dışında bir tür gerilla savaşıyla mücadele eden, sevk ve idarenin herhangi bir merkeze bağlı olmadığı gruplardır. Kuvayı Milliye, çeteler, mücahitler, milis kuvvetleri, millî müfrezeler gibi adlarla ya da komutanlarının bölgelerinin adlarıyla anılır. (Bozdemir, 1982, s. 87) Daha ziyade bölgeseldir yarı asker yarı başıbozuk ve halk kendi köyünü korumak adına silahlanmış. Rahmi Apak, Kuvayı Milliye'yi asker-milis karışımı bir kuvvet olarak tanımlamıştır; yarı asker yarı başıbozuklardır. Gönüllüler, dağlardan inen eşkıyalar, zeybekler ve Birinci Dünya Savaşı'nda kaçıp dağlara çıkmış olan asker kaçaklarından

oluşur. İlk dönem ordu birlikleri açıktan açığa Kuvayı Milliye'ye katılamaz, bu yüzden firar etmiş gösterilir. Milletin ekseriyesinin yüreğine dokunan Kuvayı Milliye başlangıçtaki sessizliğine rağmen, ortaya müthiş bir propagandanın çıkmasına da sebep olmuştur ve bu kendisine iyi neticeler vermiştir. Elindeki kuvvetten ziyade milletin ruhuna yaslanırsa yaslanırsa, memleketimizde hazır bir gelişme zemini bulan bu teşkilat gayet taktir görerek millettten kuvvetli bir itiraz çığılığına tesadüf etmeden büyümüş, nemalanmıştır. (Argun, 2014, s. 106) Kuvayı Milliye'nin hızla vücut bulmasının sebebi, efradın çoğı Yunan zulmüne uğrayan kimselerden olmasıydı. Ayrıca "Hem bu şimdiki askerlik senin bildiğı gibi değil. Millet kendisi savaşıyor. Angarya yok" şeklinde kulaktan kulağı yayılan sözlerdi. (Karaosmanoğlu, 2014, s. 54)

Kuvayı Milliye müfrezeleri genelde karşıdevrimci ayaklanmaları bastırmada başarılı olmuşlardır. Güneydekilerin başarısı üstün kertedeyken, Batıdaki direniş güçleri gönüllülerin kökeni ve komutanlarının serüvenci kişilerden gelmesi yüzünden kısa zamanda yönetilemez, yasalara uymaz hale geldi. Devlet içinde devlet gibiydiler; Zorla halktan para toplamak, zorla gönüllü yazma, yurttaşları ölümle cezalandırmak gibi davranışlara varanlar oldu. (Osmanlı Belgelerinde, Belge No: 48, 95) "Birinci Kuvvei Seyyare bir çok adamları asıyor, kesiyor. Kimisine casus diyor, yapıyor, kimisine firari diyor yapıyor. Diğer taraftan bir çok aileleri tehcir ediyor. Yahut hanelerini ihrak ediyor." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, s. 280, Mustafa Kemal Paşa, 29 Aralık 1920) Çerkez Ethem bunu şöyle savunur: "Bana karşı iki itham ileri sürülmüştür: İdam cezaları vermek ve haraç almak. Kuvvetlerimin bulunduğu yerlerde irtikap, rüşvet, gasp, hırsızlık pek az olurdu. Bunun sebebi, suçluları ara sıra idam ettirmemdi." (Çerkez Ethem, 2008, s. 10) Çerkez Ethem'in Millî Mücadele'nin ilk yıllarında oldukça faydalı olduğunu, öyle ki firar şöyle dursun kuvvetlerini devamlı arttırmakta olduğunu biliyoruz. Elbette bunun nedeni vaadleridir. Fakat ilerleyen yıllarda çeşitli uyuşmazlıklar sonucu, Ethem'in emrindekilere 25-30 lira aylık vermesi ve erleri kendi birliğine çekip düzenli ordunun asker toplamasını engelleyecekti. (Aybars, 2014, s. 65) Düzenli ordudaki askerlere maaş ödenmemesi ve disiplin uygulaması sebebiyle, Ethem'in iyi para ödemesi ve yağmaya izin vermesi onun düzensiz birliğini cazip kılıyordu. Bu yüzden askerler düzenli birliklerinden kaçarak bu hasbelkader oluşturulmuş orduya katılıyorlardı. (Armstrong, 1996, s. 114) İsmet İnönü ise daha sonradan bu durumlar için şöyle bir yorumda bulunmuştur: "Kuvayı Milliye

Kumandanları isyanı bastırdık diye yakaladıklarını sorgusuz sualsiz muhakeme etmeden asarlarsa, idare bundan fayda değil zarar görür.” (Ulus Gazetesi, 1968)

1919’da Ödemiş’de İlçe Jandarma komutanı Yüzbaşı Tahir’in emrindeki gönüllülerin sayısı, dağdan inen kaçak erlerle birlikte 150 kişiyi bulmuştu. (Artuç, 1987, s. 103) Bu da demek oluyor ki Kuvayı Milliye’nin asker kaçakları üzerindeki etkisi bir bakıma olumludur; her meslekten her sınıftan insanı bağrında barındırarak İstiklal mücadelesine katkı yapmıştır. Kuvayı Milliye; subayların, sivil aydınların, eşraf, ağa efeler, memurlar, esnaf, kadın, dini liderler, toprak sahipleri, çocuklar ve köylüler öncülüğünde oluşmuştu. (Shaw, 1977, s. 341) Bu örgütlerin silahlı militanlarının büyük çoğunluğu bölge halkındandı ama bu Kuvayı Milliye kuvvetlerine, o ana baba gününde bölge halkının dışından da kim bulunursa alınmıştı. Bunun sonucu olarak bu kuvvetlerin, eski eşkıya, hapisten bu maksatla çıkartılan mâhkumlar, affa uğramak ümidiyle dağdan inen asker kaçaklarının da katıldığı her sınıftan, her meslekten insanları içinde barındırıyordu. Kuvayı Milliye’nin zorla halktan para, asker toplaması hatta bazen talan ve tecavüze kalkmaları haklı şikayetlere sebep olsa da ilk kıvılcımın Kuvayı Milliye ile yakıldığı gerçeğini değişmez. Kuvayı Milliye gösterdiği başarı karşısında Osmanlı’nın düzenli ordusunu itibardan düşürse de düzenli orduya duyulan ihtiyaç her geçen gün artacaktır.

2.2. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASI DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ VE MUHAREBELER

Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1923 günü Ankara’da açıldı ve Mustafa Kemal Paşa başkan seçildi. Bu gelişmeyle millî mücadele hareketi önemli bir aşama kaydetmiştir. Padişah otoritesi halâ tanınmakla birlikte Anadolu’daki idarî durum aydınlığa kavuşmuştu. Ankara Hükümeti hukukî ve askerî olarak kendi yönetimini yerleştirmek için pek çok girişimde bulunmuştu. Dış güvenlik bir yana, pek çok isyan ve ayaklanma gibi iç güvenlik sorunuyla ilgilenmek farz olmuştu. Çıkan isyan ve

ayaklanmalar ise genellikle Çerkez Ethem komutası altındaki Kuvayı Seyyare¹⁶ tarafından bozguna uğratılmıştı. Ayrıca ulusal harekete karşı padişahın kurduğu özel bir askeri birlik olan Kuvayı İnzibatiye ya da Hilafet Ordusu olarak anılan ordunun başında Şefik Paşa vardı. Ali Fuat Paşa komutasındaki Kuvayı Milliye bu orduyu Geyve’de 14 Haziran’da bozguna uğratmıştı. Meclis ancak bu hareketler bastırıldıktan sonra, isyan güçlerine yönelebilmıştır.

Dış politika da durum kazan gibi kaynıyordu. Anadolu’nun direnmesi, Sevr Barış Antlaşmasını geciktirmişti. İtilaf temsilcileri, Osmanlı barış anlaşmasına son şeklini 24 Nisan 1920’de vermişlerdir. Türk hükümetinin temsilcisi Tevfik Paşa’nın şartları ağır bularak geri döndüğü antlaşmayı, İstanbul Hükümetini temsilen Damat Ferit 10 Ağustos 1920’de imzalamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, birtakım şeyleri göze alarak, mücadele etme kararı alırlarken Sevr’i kabul edenleri hain olduklarını vurguladılar. Anlaşmanın şartlarına göre İtilaf Devletleri istediği noktaları işgal edebileceklerdi. Böylelikle 22 Haziran 1920’de Yunan Ordusu Milne Hattı’nı aşarak taaruza geçti.

Doğu Cephesi’nde İngilizler, Mondros Mütarekesi sonrası Batumu işgal etmişler; Ardahan ve Kars’a da Ermenileri yerleştirmişlerdi. Fransız işgal kuvvetleri içinde yer alan Ermeniler, bölgede saldırıda bulunuyorlardı. (Akbiyık, 2002, s. 153) Mondros sonrasında 9. Ordu lağvedilmiş, yerini 15. Kolordu teşkil edilmişti. Meclis açılınca Elviye-i Selase’nin alınması gündeme gelir ve taarruz hazırlıklarına başlanır. Doğu Bölgesinde 1914 seferberliği dolayısıyla gerilere göçenler ve henüz yurtlarına dönmemiş insanlar sebebiyle zayıftı. Henüz Van-Bitlis Askerlik Şubeleri kurulmamıştır ve toplanacak asker sayısı bilinmemektedir. TBMM tarafından 8/9 Haziran 1920’de ilan edilmiş kısmi seferberlik sonucu Kazım Karabekir’in 15. Kolordusu savunma görevine girişti. 1920 seferberlik planı; firari-bakaya sayısını tespit etmekle başlar. 1875 doğumlulardan başlayarak 1901’e kadar insanlar silah altına alınır. Özellikle 11. Kafkas Tümeni’nde asker kaçağı fazlaydı. Aşiret alaylarından da yararlanılarak muvazzaf birliklere verilmiş ve sayı 1422 subay, 19073 er ve 3500-4000 aşiret erine erişmişti. (TİH, Cilt 3, 1965, s. 87) Doğu Cephesi 13-14 Haziran’da kurulmuş oldu. Kolordu, Kazım Karabekir tarafından 20 Eylül 1920’de karşı taarruz kırıları saldırı başlatıldı. Böylece 29 Eylül’de Sarıkamış, 30 Ekim’de Kars ve Ardahan alındı. 7 Kasım’da

¹⁶ Reşit, Tevfik ve Ethem kardeşlerinin malıdır. Asıl kumandan Ethem’dir. Haziran 1919’da kısa sürede diğer milis kuvvetlere boyun eğdirerek kuvvetini arttırır ve en büyük milis kumandasına sahip olur. Anzavur, Adapazarı, Düzce, Bolu, Yozgat Ayaklanmalarını bastırır.

Gümrü zaptedilir. Ermeni Ordusu mağlup edilerek mütarekeye zorlandı. 3 Aralık 1921’de Gümrü Antlaşması imzalandı. Böylece askerler Batı Cephesi’ne sevk edilmeye başlarlar.

Savaşın aslında ilk başladığı yer olan Güney Cephesindeki durum ise şöyledir; mütarekenin hemen sonrasında İngilizler 7. Maddeye dayanarak Musul, Batum, Ardahan, Kars, Antep, Maraş ve Urfa’yı işgal etti. İngilizler, Fransızlarla arasında çeşitli sürtüşmeler sonucu burayı Fransızlara devretmiştir. 15 Eylül 1919 tarihinde İngilizler’le Fransızlar arasında imzalanan Suriye Anlaşması üzerine, Fransızlar işgale başlar. (Akbıyık, 1999, s. 69) Buralardaki yoğun Ermeni nüfusunu kullanarak denetim kuracaklarını düşünürler. Ermeniler de bundan yararlanarak Fransız himayesinde asker, çeteci ve siviller şeklinde gelerek bu işgali genişletmişlerdir. (Oktay, 1944, s. 2) Bölgede hiçbir ordu birliği yoktu; askeri kuvvetten yoksun bu bölgede Türk halkına zarar başladığından bölge kendini savundu. Böylece millî mukavemet doğmuş ve Sivas Kongresi ile subaylar gönderilerek Kuvayı Milliye kurulması kararlaştırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa tâli cephe olan Güney Cephesindeki istila eden devletlerin kuvvetlerine karşı orduyla değil halkla savaşmayı tercih etmiştir. “Halk savaşı” adını alan bu savaş aslında gerilla savaşının bir parçasıdır fakat Millî Mücadele’de Güney Cephesinde halk gerilla savaşı değil tam anlamıyla halk savaşı yapmıştır. (Öztürk, 2002, s. 822) Türk- Fransız Muharebeleri Millî Mücadele’nin ikinci derecede bir cephesidir. Büyük kuvvetler kullanılmamış çarpışmalar yer yer ve dağınık şekilde cereyan etmiştir. Şehir muharebelerinden baskınlara dek değişik çarpışma türlerinde bir ordu disiplini içerisinde idirler. Maraş’ta ise birkaç çarpışma sonrası şehrin ileri gelenlerin tutuklanması üzerine, her biri 500 kişilik altı sabit müfreze kurularak, 21 Ocak’ta çatışmalar başlamıştır. Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle, çarpışma daha da şiddetlenerek kimi yerde bireysel direnişe dönüşmüştür. 28 Ocak günü Fransızlar geri çekilmeye başlamışlardır. 3. Tümen’in Maraş’ta bulunmasının yanında Maraş direnişi büyük başarı elde eden bir halk hareketidir. Urfa’nın işgali ise 30 Ekim 1919’da başlamıştır. 9 Şubat gecesi ihtarlara rağmen Fransızlar Urfa’ya girdi. Ancak Malatya’dan 14’üncü Süvari Alayı’nın gelmesiyle Fransızlar 10 Nisan’da çeşitli koşullarında kabul edilmesiyle Urfa’dan çekildi. Antep’te ise Fransızların geliş mitinglerle protesto edilmişti. 30 Mayıs’a kadar karşılıklı kuşatma yapıldı. 8 Ağustos günü Güney’de silah altına çağrısı yapılarak kısmi seferberlik ilan edildi. Yapılan sokak

çatışmalarından bir sonuç alınamasa da umut kırılmadı. 20 Ekim 1921'e kadar çarpışmalar, 2. Kolorduyla birlikte sürdü. Bu tarihte Ankara Antlaşması imzalandı ve böylece Güney Cephesi kapandı.

Ankarada'ki politik ve askerî önderlik hem Büyük Savaş'tan miras kalan ve silahlı güçlerce işgal edilmiş bir taşrayla sonuçlanan asker kaçakları sorunuyla hem de kendi güçleri arasında devam eden aynı sorunla karşı karşıyaydı. (Zürcher, 2014, s. 63) Bunun için düzenli ordunun kurulması gerekiyordu ama önünde Kuvayı Milliye bağlılık gibi sorunlar vardı. Esasında Kuvayı Milliye teşekkülünden itibaren işgalci güçlere karşı koymuştu. Kuvayı Milliye'nin yararları bir tarafa yapısal nitelikli başıbozukluk, yağmalamalar fazla olduğundan düzenli ordu gerekliliği zaruri hale gelmişti. (Coşkun, 1997, s. 90) Çünkü o zamanki modern ve düzenli birlikleri Kuvayı Milliye ile yenmek güçtü. Ayrıca zaman zaman başına buyruk olan Kuvayı Milliye'ye karşı, halktada tepki geldi çünkü yağma, talan, gasp bol olduğundan halka sevimsiz görünüyordu. Zira bu birlikteki askerlerin çoğu eğitimden geçmemiş ve düzensizliğe alışkındı. Ordunun askeri niteliğini koruyarak olayların ve özellikle de Amasya görüşmeleri sonrasında karmaşık gibi görünen ilişkilerin değişkenliği gereği, askeri birliklerin zaman zaman sivilleştiği zaman zaman da millî kuvvetlerin askeri birlik haline geldiği görülür. (Yaman, 1990, s. 378) İlk olarak bu hareket Güney Cephesi'nde başlamış, daha sonra sırayla diğer cephelerde de benzer örgütlenmeye gidilmiştir. Sivas Kongresi'nde Kuvayı Milliye'yi denetim altına almak amaçlı, Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu'ya Kılıç Ali Bey'de Güney Cephesine gönderilmiştir. TBMM'nin açılmasından bir süre sonra da Kuvayı Milliye'yi düzenli orduya dönüştürme girişimleri başlatıldı. Böylelikle Millî Hareket bu yolla daha hızlı örgütlenecekti. Anadolu'da asker birliklerinin Heyet-i Temsiliye'ye bağlı olduğu varsayımından hareket edilmiştir ve millî teşkilatla ordu arasındaki ilişkiyi korumakla görevlidir. 16 Mayıs 1920'de yayınlanan kararnameyle Kuvayı Milliye "Müdafaa-i Millîye" Vekaletine bağlanmıştır. 24-25 Haziran'da Batı Cephesi kuruldu ve Ali Fuat Bey, Batı Cephesinin komutanı oldu. Fakat Ali Fuat Bey gibi bazı kumandanlar halâ Kuvayı Milliye usulü çalışmayı tercih ediyordu. Ali Fuat Bey 8 Kasım'da görevinden alınarak yerine İsmet Bey getirildi. Düzenli ordu ilk başarısını bildiğimiz gibi Doğu'da kazandı. Ermenistan, Yunan işgalinden yararlanarak sınırda etkisini göstermekteydi. 24 Eylül 1920'de saldırıya geçti. Kâzım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu Ermeni saldırısını durdurdu. Ermeniler'in barış isteği

üzerine 3 Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması imzalandı. Buna göre Ermenistan Sevr’i tanımadığını kabul etti ve Sarıkamış, Kars ve Oltu Türkiye’nin oldu.

Batı Cephesinin ikiye bölünmesi sonucu Kurmay Albay İsmet İnönü Batı Cephesi Komutanlığına, Kurmay Albay Refet Bele ise Güney Cephesi Komutanlığına atanmıştır. Refet Bey ve İsmet İnönü Sakarya Savaşı’ı öncesinde 23.000 olan ordunun er sayısını, 78.000’e çıkarmayı başarmıştır. (Aybars, 2014, s. 64) Asıl hedefleri, eldeki mevcut askerî birlikleri düzenli orduya geçecek biçimde örgütlemektir. Bunun için askerlerin celbi istendi, mali kaynaklar temin edilmeye çalışıldı. Komutanlar asker, yiyecek toplama işini kendileri yaparken düzenli orduyla bu görev hükümete geçmişti. Böylelikle merkezi otorite sağlanmaya çalışılıyordu. Daha önce sivilleşerek Kuvayı Milliye’ye dönüşen askeri birlikler, bu kez tüm askeri birlikleri içine alacak şekilde askerileşmişlerdir ve ilk başarısını Birinci İnönü ile gösterecektir. Burada zorluk yerel dönüşüm güçlerinin ve kişisel hırsların aşılmasıdır. (Türkmen, 2001, s. 280) Bu çalışmalar sırasında da Çerkez Ethem, Demirci Mehmet Efe gibi kişilerin muhalefetleriyle karşılaşmıştır. Bu insanlar o zamana kadar etkili askeri ve siyasi güce sahip ve yeni yapılandırmaya hiç de elverişli olmayan kimselerdi. Millî Mücadele’nin ilk yıllarında firarı önleyen, işgalci kuvvetleri en azından durdurulmasını sağlayan Ethem düzenli ordunun faaliyetleriyle propaganda faaliyetlerine başladı. Ethem şahsi çıkarlara alet olanların derhal bundan vazgeçip kendi safına katılmalarını buyuruyordu. (Selek, 1982, s. 954) Böylece askeri ordudan uzaklaştırarak firar etmesini sağlayacaktır. Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe ile ilk olarak anlaşma yoluna gidildi fakat anlaşmalar sonuç vermeyince üstlerine ordu birlikleri gönderilmiştir. Yakalanan kuvvetler zararsız hale getirilerek orduya iltihak etmeleri sağlanmıştır.

Özetle, Osmanlı Ordusunun kalıntıları ve Kuvayı Milliye ardından düzenli orduya geçiş ile firar kitlesi bu süreç içerisinde iniş çıkışlı grafik sergiler. Kimileri Kuvayı Milliye’ye gönüllü olsa dahi çareyi kaçmakta buluyordu. Kimileri de tıpkı çeteci gibi¹⁷ düzensiz birliklerden yanaydı ve bu kimseler Kuvayı Milliye’den düzenli orduya geçiş sürecinde emir-komuta zincirine bağlı kalmak istemeyenler olarak, firar oranını son derece arttırmışlardı. Fakat düzenli orduya geçiş sürecinde en azından Demirci Efe gibi

¹⁷ Çeteler konusunda çeşitli kafa karışıklığı vardır. Fahrettin Altay’da buna değinir;.. “Çete ismi bizim bölgede son zamanlarda ne kadar fena bir sıfat oldu ise Adana Cephesinde bilakis o kadar şerefli bir sıfat olmuştur. Bu da oradaki çetelerin düşmanla ciddi bir şekilde dövüşmelerinin neticesidir.” (bkz. Altay, 1970) Yani çete ismi hem Kuvayı Milliye için hem de bildiğimiz anlamda eşkıyalık yapanlar için kullanılmaktaydı.

çetecilerin tasviyesi sırasında 2.000'e yakın silah ve asker kaçağı toplandı. Bunlardan askerlikle alakası olanlar sevk edilir. Bu bakımdan düzenli orduya geçiş ve seferberlikle asker kaçaklarının engellenmesi açısından aşama kaydetse de Birinci Dünya Savaşı'ndan miras kalan firar geleneği bunların cezalandırılmaması sonucu, aratarak devam edecektir ta ki İstiklal Mahkemelerine kadar.

Birinci İnönü Savaşı, 6-11 Ocak 1921 tarihleri arasında sürmüştür. Yunan kuvvetlerinin bir kısmı Türk kuvvetlerine karşı, 6 Ocak 1921'de Bursa üzerinden Eskişehir'e doğru üç koldan harekete geçmiştir. 9 Ocak'ta İnönü önlerine gelen Yunan birlikleri, burada Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa komutasındaki birliklerce karşılanmıştı. Yunan kuvvetleri sayı ve donanım bakımından Türklerden yaklaşık 2 kat kadar üstün durumdaydı. 10 Ocak akşamı İnönü Muharebe sahasında iki tarafta halsiz düşmüş ve birbirlerinden habersiz olarak geri çekilme kararı verdiler. Yunan kuvvetleri Bursa istikametine çekilmeye başlamıştı. Böylece Türk kuvvetleri Yunan kuvvetlerinin taaruzunu kırarak 11 Ocak'ta Yunanlılar'ın Bursa'da bulunan eski mevzilerine çekilmelerini sağlamıştır. 13 Ocak'a kadar Batı istikametinde Yunan kuvvetleri takip edildi. Bu savaş düzenli ordunun ilk savaşı olarak tarihte yerini almıştır. Birinci İnönü Savaşı Türk İstiklal Harbi'nin dönem noktasıdır. Artık Yunan kuvvetleri karşılarında bir gerilla grubu değil, düzenli ordu bulunduğunu anlamış bulunuyorlardı. Ayrıca Birinci İnönü Savaşı, İtilâf Devletleri arasındaki anlaşmazlıkları iyice ortaya çıkarmıştır. Sevr Anlaşmasını yeniden gözden geçirmek ve Şark meselesine yeniden çözüm bulmak için 21 Şubat 1921'de Londra'da konferans toplanmasına karar verilmiştir. Konferans hiçbir sonuca ulaşamadan dağılmıştır. Londra Konferansının önemi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tanınmış olmasıdır.

İkinci İnönü Savaşı ise, 23 Mart-1 Nisan 1921 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. İtilâf Devletleri, Londra Konferansı'nın kararlarını kabul ettirmek için Yunanlıları yeni bir harekâta teşvik etti. Yunanlılar da zaten Birinci İnönü'nün mağlubiyetlerinin izlerini silmek ve yeniden prestij kazanmak için buna hazırdır. Yunanlılar, 23 Mart itibarıyla aynı istikametten ilerlemeye başladılar. Direnme çizgisi Bilecik-Pazaryeri- İnegöl olan örtme birliklerinin başındaysa Albay Kemalettin Sami vardır. Taktiklerle Yunanlıları 25 Mart akşamına dek oyalayarak 26 Mart sabahı mevzilerine geri çekilmişlerdir. (Erikan, 2008, s. xx) 27 Mart'ta tam taarruza geçtiler. Süngüleşmeyle 29- 30 Mart itibarıyla tüm şiddetiyle devam eden muharebeler sonunda Yunanlılar, Türk Cephesini

yaramayacaklarını anlayarak, 1 Nisan'da İnönü mevzilerinden çekilmek durumunda kalmışlardır. Bu kez ilk kez düşman çekilmesi takip edilmiştir. Diğer Yunan birlikleri ise, ilk başta başarılı olmuş; Afyon'u işgal ederek Konya istikametine doğru ilerlemişlerse de tehlikeye düştüklerini anlayıp Afyon'u boşaltmışlardır. İkinci İnönü muharebelerinin kayıp sayısı şöyledir; 681 şehit, 1822 yaralı, 6 tutsak, 1361 kayıp ve 1080 firari vardır. (Erikan, 2008, s. 207)

İnönü Savaşlarını Refet Paşa'nın yönetimi altındaki Batı-Güney Cephelerinde Aslıhanlar ve Dumlupınar savunmaları izlemiştir. Refet Paşa, Uşak-Afyon doğrultusunda başlayan Yunan taarruzunu durduramadı. Yunanlılar burada elde ettikleri insiyatifi kullanarak, Londra'da kendilerine verilen toprakları genişletme gayesinde olsa da yenilgilerle İtilâf Devletleri'nin görüş ayrılıklarını daha da gün yüzüne çıkarmaya başlamıştır.

Kütahya- Eskişehir Muharebeleri ise, 10-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında gerçekleşti. Büyük ölçüde hazırlıklarını tamamlayan Yunanlıların Ankara'yı hedef alan saldırısını bizzat idare etmek üzere, Yunan Kralı Konstantin 13 Haziran 1921'de İzmir'e geldi. Tam taarruz hazırlıklarına girişmişlerdi bu sefer. 10 Temmuz'da Altıntaş¹⁸, Kütahya, Bursa, Orhaneli, Tavşanlı doğrultusundan saldırı harekâtını başlattı. Papulas komutası altında Yunanlılar, Söğüt-Afyonkarahisar arasından Türk Cephelerine ilerlemeye başladılar. Asıl vurucu güçlerini ise merkezde toplamışlardı. Türkler ise, memleketin iç durumu iyi olmadığından genel bir seferberlik yapamamışlardır. Mustafa Kemal, Fevzi, Refet ve İsmet Paşaların Kütahya berisinde yaptıkları toplantıda, Yunanlıların karşısındaki kuvvetlerden Garp ve Cenup Cepheleri şeklindeki bölünüşünden vazgeçilerek, Kütahya ve Afyon'un da katılmasıyla bütün cephe Garp Cephesi olarak İsmet Paşa'nın kumandasına verildi. Yunan taarruzu daha 8 Temmuz'da başlamıştı. 13 Temmuz günü, saldırının ağırlık merkezi beklenmeyen ve tahkim edilmemiş olan Nasuhçal istikametine yönelince Afyon, Yunan işgaline girer. Şiddetli çarpışmalardan sonra 17 Temmuz itibarıyla, Kütahya'da Yunan işgaline uğramıştı. Tüm bunlardan sonra, Türk Ordusu Eskişehir Seyitgazi tarafına çekilmek zorunda kaldı. Türk Ordusunun çekilmesiyle Yunanlılar; Eskişehir, Kütahya ve Afyon'u ele geçirdiler. 15 gün süren Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, ordunun dağılmanın eşiğine gelmesiyle

¹⁸ Firar olayları özellikle bu mevkiye çok yaygındır.

sona erdi. (Aykut, 2006) Mustafa Kemal Paşa ordunun durumunu yakından gördükten sonra daha fazla kaybı önlemek ve yeni bir hazırlık yapmak üzere orduyu Sakarya'nın doğusuna çekmeye karar verdi. Ordunun gücü hemen hemen yarıya düşmüştü. Bu sebeple orduyu geri çekmek ve tekrar mevzilenene kadar savunma durumunda kalmak en doğru karardı. Fakat buna tepkiler gecikmedi ve Meclis'te muhalefet başladı. Muhlifler tepki göstererek bazı milletvekilleri yanına çeker ve komutanlar suçlanır. Kütahya- Eskişehir Muharebelerinin ardından kayıplar şöyledir; 1643 şehit, 4981 yaralı, 374 tutsak ve 30.122'si müsella olmak üzere 30.809 firari vardır. (TİH, Cilt 2, 1965, s. 537)

Nihayet 5 Ağustos'ta çıkarılan kanunla, Mustafa Kemal Paşa başkomutanlık yetkilerini geçici süreyle devralmıştır. Bununla birlikte, birtakım tedbirlere yönelerek 7-8 Ağustos 1921'de "Tekalif-i Millîye" adı altında bir emir yayınlanır.¹⁹ Sakarya Irmağı'na kadar dayanmış bulunan Yunanlıları durdurmak için, dağılmış Türk Ordusunu toparlamak ve firarları durdurmak zaruriydi. Ayrıca iâşe de hayati önemdeydi. Doğu ve Güney Cephelelerinden birçok birlikte Sakarya'ya gönderilir. Yenilgi askerler üzerinde hızla tesir etmiş ve firar, diğer muharebelere oranla artış göstermiştir. Ayrıca bu sürece kadar İstiklal Mahkemeleri kapalı kalmıştır; firarın bu derece fazla olmasını hükümet buna bağlamış olacak ki, İstiklal Mahkemeleri 30 Temmuz 1921'den itibaren yeniden açılacak ve faaliyetlerine Sakarya ve Büyük Taaruz boyunca devam edecektir.

Sakarya Meydan Muharebeleri ise 23 Ağustos- 13 Eylül 1921 arasında gerçekleşir. Yunan Ordusu 18-23 Ağustos arası ilk olarak Türk Ordusunu kuşatmayı denese de bunun sonuç vermeyeceğini anlayarak hedefi Haymana batısındaki Çal Dağı'na yöneltti. Yunan kuvvetleri 23 Ağustos itibariyle, tüm kuvvetleriyle saldırıya geçti ve 24-25 Ağustos'ta çarpışmalar tüm şiddetiyle devam etti. Yunanistan nüfusu kabaca Türkiye'ninkinin yarısından az olduğu halde ve Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda 2.5 milyon asker çıkarabilmişken, şimdi bir ölüm kalım mücadelesinde, düşman başkentin burnu dibine geldiği halde düşmandan az asker sürebilmiştir "er meydanı"na. Bu iç savaşın bir sonucudur aslında. İç savaş daha yeni bitmişti. Kardeş kavgası daha yeni son bulmuş olsa da gönül yaralarının taze oluşu, TBMM hükümeti ve

¹⁹ Bunlar her ailenin birtakım ihtiyaçları karşılayacağı giyecek, çorap, çarık, besin maddelerinin yüzde 40 kadarını, silah ve cephanelerinin tamamını, taşıt ve binek hayvanlarının yüzde 20'sini hükümete teslim etmesi yönündeki beyannamedir. Toplam 10 emirden oluşur.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Yunanlılara karşı oydaşmanın yeni yeni kurulmakta oluşu dolayısıyla, Anadolu'nun insan gücü ancak bu kadar seferber edilebilmişti. (Akşin, 2013, s. 162) Mustafa Kemal Paşa'nın bu koşullarda başarıya ulaşmak için emri şöyledir: "Hatt-ı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük, büyük her cüzütam ilk durabildiği noktada tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki cüzütamın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüzütamlar, ona tabi olmaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur." (Akşin, 2013, s. 163) Yunan Ordusunun zayıf noktası ise, işgal gücü olmasıdır. İkmal ve lojistik destekten gün geçtikçe uzaklaşmaktaydı.

2 Eylül'e kadar çarpışma devam ettiyse de sonuç alınamayacağını anlayan General Papulas'ın emriyle çekilme hazırlıklarına başlandı. Yunanlılar, taaruz esnasında çok kayıp verdiğinden taaruzu bırakarak, savunma durumuna geçmişlerdi. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa, 6 Eylül'de karşı taaruz emri vermiştir ve kaybedilen yerler geri alınarak taarruz başlamıştı. 12 Eylül'de Yunan kuvvetleri mevzilerden sökülmiş ve nihayet 13 Eylül'de Yunanlılar taaruz öncesi duruma geçmişlerdir. Sakarya Savaşı, Kütahya-Eskişehir Muharebeleriyle başlayan Yunan stratejik harekâtının son safhasıdır.

Yeni bir taarruz planı yapılmaktaydı. İsmet Paşa, 10 Aralık 1921'de emrinde 16 piyade ve dört süvari tümeninin mevcudunun 150.000'e ulaştığını belirtir. Fakat hala cephanesiz, iaşe yetersizdi. TBMM'de ise durum karışıktı; taarruzun bir an önce yapılmasını isteyen güruh baskı yapmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa ise, doğru zamanı kollamaktaydı. Yunan Ordusu ise, artık saldırı değil savunma durumundaydı.

Büyük Taaruz, 26 Ağustos- 18 Eylül 1922 tarihini kapsar. Sakarya Zaferinin ardından 1922 yazına kadar Türk Ordusu tüm kuvvetini Batı Cephesine verdi. Kapanmış Güney ve Doğu orduları buraya kaydırıldı. Ordunun silah ve cephanesizliği karşılanmaya çalışılarak, bu zaman içinde devamlı bir eğitimle ordu taarruza hazırlandı. Meclis'te Yunanlılara karşı düzenlenecek saldırının zamanı konusunda iki görüş belirtilmiştir. Bazı kişiler hemen saldırılması görüşünü savunurken, Mustafa Kemal Paşa uzun zaman taarruz hazırlıkları yapılmasını istemişti. (Aysal, 2012, s. 141) Mustafa Kemal Paşa taarruz emrini haziran ayında verdi ve Türk Ordusunun büyük bölümü Afyon'un güneyinde toplandı. Türk Ordusu diplomatik girişimlerden netice alamayınca 26

Ağustos sabahı bütün cephelerde taaruza geçti. Böylece tüm cepheler yarıldı. Dumlupınar mevkiye çekilen Yunan birlikleri bozguna uğratıldı. 28 Ağustos'da asıl cephe yarıldı. Yunanlılar 30 Ağustos günü Dumlupınar'da Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nde imha edici darbeyi yedi. Yunan birlikleri kaçarken, geçtikleri yerleri yakıp yıkarak büyük tahribatla geçiyordu. Bunlara takip harekâtı başlatıldı. Nihayet 18 Eylül'de Türk Ordusunun harekâtı sonuç vermiş ve Yunan askeri kalmamıştı.

Bazı istisnalar dışında zaten Büyük Taaruz öncesinde hemen hemen firar olayı kalmamıştır. İstiklal Mahkemeleri'nin varlığı ve propagandaların etkisiz tesiri bu durumun ardındaki en önemli unsurlardır.

Sonuç olarak 3 Ekim'de Mudanya Konferansı toplanır. Böylece 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e çıkmasıyla başlayan Türk İstiklal Harbi 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla sona ermiştir.

3. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ASKER FİRARİLERİ

“Müsademe de tersim döndü dengem bozulduydu o sersemliğimle kaçmak istedim, üç saatlik bir kaçaklığım oldu. Aklım sıra Konya'ya kaçarak köye varıp saklanacaktım. Fakat yolda yakalandım. Beni yeniden cepheye gönderdiler. Benim gibi nice kaçakları yakalayıp getirdiler, hepimizi toplayıp birliğimizin önünde nasihat ettiler, ‘Adam namusunu koyar kaçır mı?’ dediler, başımız önümüzde dinledik. Bir daha şeytana uymak mı tövbeler olsun. Zaten bir daha kaçsam da yakalansam idam edecekler, öyle öleceğime cepheye öleyim...Yeni hükümete övgüler düzdüler. Ben kendi başıma çıkıp gelip de Afyon'u, İzmir'i kurtarabilir miydim? Kaçıp giderken beni tutup götürdüler. Herkes kaçsa vatani kim kurtaracaktı? Askerlerin hepsi benim gibiydi; fırsat bulsalar kaçacaklardı. Dağlar çete doluydu bunların hepsi asker firarisi, yaramaz adamlar. Çeteye yazılmayana ödek derler.” (Babuş, 2013, s. 111-113, Osman Aslan)

3.1. ASKER VE/VEYA KAHRAMAN: FİRARIN KAPSAMI

“Kaçan da Allah demekte kovalayan da.” (Tahir, 2015, s. 450)

Askerliğin nizamı içerisinde, *çarkın dışlıleri* denilen bir disiplin mevcuttur. Bu disiplinin yegâne şartı da mevcut askerin/çarkın varlığıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan savaşın, fiili taşıyıcıları askerlerin, her daim savaştan firar etmelerine tanık oluruz. Yukarıda da bahsedildiği üzere hem askerliğin ücretli olduğu dönemde hem de modern zamanda zorunlu askerlikle birlikte, devlete olan sadakat sözleşmesine rağmen, askerden firar eden bir kitle mevcuttur. Firar sorunu elbette savaşın kendine has yapısından kaynaklıdır fakat bunu bulunduğu ortam içerisinde ayrı ayrı değerlendirmekte fayda vardır. Millî Mücadele Dönemi, bir kurtuluş savaşı özelliği taşıdığından firarın sebepleri, sonuçları, uygulamaları ve cezaları buna göre farklılık göstermektedir. Askerin, firari sayılması için kıtasından veya vazifesinin bulunmaya mecbur ettiği yerden, izinsiz olarak barışta altı gün ve seferberlikte üç günden fazla uzaklaşması gerekir. Ayrıca firar suçunun gerçekleşmesi için, şahsın bir kıtada bulunması ve çürük olmaması lazımdır. (Jandarma Dergisi, Sayı 80, Yıl 23, s. 24) Tebdil-i hava veya izin müddeti bittiği halde şubeye gelmeyenler, (ATASE, İSH, Kutu: 1328,

Gömlek: 1, Belge: 1df) celbe icabet etmeyenler yani *bakayalar* ve bir süre hizmet ettikten sonra hizmetten kaçanlar firari addedilir. (ATASE, İSH, Kutu: 1169, Gömlek: 94, Belge: 94a)²⁰ Bunlara ceza verilip verilmemesi hususunda tartışmalar yapılır. (İstiklal Mahkemeleri, 2015, s. 138)

Ayrıca kaynaklara baktığımızda firariler ile eşkıyaların kimi kaynaklarda, birbirinden bağımsız düşünülemediğini görürüz. Çoğu anlatılarda, iki kavram içi içe geçmiştir. “Adi eşkıya; alalade bir vaka üzerine hal-i firarda kalanlar ve fırsat buldukça hüviyetini pek de çıkarmak istemeyerek gasp, hırsızlık ve cinayet yapanlardır.” (Çetinkaya, 2012, s. 474) Belirtmek gerekir ki, firarilerin elbette bir kısmı dağa çıkıp eşkıyalık yapsa da belli kesimin buna katılmadığını görürüz. Zaten oldukça karmaşık bir siyasal ortam içerisinde, Kuvayı Milliye ile haydut grubu arasındaki ayrım çok belirsizdir. Kuvayı Milliye’den ayrılan asker kaçakları, kolayca eşkıyaya dönebildiği gibi, bir Kuvayı Milliyeci eşkıya durumuna kolayca geçebilirdi. Bu karmaşık dönemin firarilerini özetle dört gruba ayırabiliriz:

- Osmanlı Devleti’nin resmi ordusundan geriye kaçanlar,
- Osmanlı Devleti’nin resmi ordusundan Kuvayı Milliye’ye iltihak edenler,
- Kuvayı Milliye’ye gönüllü olarak katılıp sonradan kaçanlar,
- Düzenli Türk Ordusundan kaçanlar.

Millî Mücadele Dönemi’ndeki firar olayları, Birinci Dünya Savaşı’nın bir mirasıdır. Bu tez, Millî Mücadele Dönemi’nde düzenli ordudan firar eden askerler ile sınırlandırmışsa da bu dönemi resmi Osmanlı Ordusundan bıçak gibi keserek ayırmamıza, imkân yoktur. Bu sebeple, Millî Mücadele Dönemi’ni daha iyi anlamak adına, aşama aşama gidilecek ve yeri geldikçe Birinci Dünya Savaşı’nda firar eden askerlerden de bahsedilecektir.

Yukarıda da açıklandığı gibi on yıllık savaş boyunca her safhada rastladığımız firariler, özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın seferberlik kısmının en önemli açığı olmuştur. Diğer yandan, “vatan için ölmek yerine vatan için yaşamak” düsturunu baz aldığımızda Fransız binbaşı M. Lancher’in tezine göre durum şöyledir: “1914-1918’de firar edenlerin hepsi isteyerek ve şevk duyarak Mustafa Kemal Paşa’ya hizmet etmedi. Fakat

²⁰ Altı aydan fazla bakaya kalanlar ceza alır.

en nihayetinde ölümle sonuçlanacak bir amaç için kendilerini kurban etmeyerek yani firar ederek- Anadolu’da bağımsız Müslüman bir Türk Devleti’nin hayatta kalmasının gerçekten önemli olduğu- başka bir günde savaşmak üzere hayatta kaldılar. Korku bir yana bazı durumlarda korkusuzluk nedeniyle firar edenlerde olur: Askerin kaybedecek hiçbir şeyi kalmamıştır ve nasılsa kendisine ölmüş gözüyle bakar.” (Zürcher, 2015, s. 300) Millî Mücadele, Birinci Dünya Savaşı’nda kaçan askerlerden hayatta kalanlarla kazanılmıştır bir bakıma. Yarım milyon insanın firar etmesinin, 1918-1922 arasında bağımsızlık için verilen Türk İstiklal Harbi’nin başarılı olmasında en büyük faktör olduğu biçimindeki, Fransız Binbaşısı Larcher’in iddiasına katılmamak mümkün değildir. Bu tez tıpkı Latif Yazgan’ın anlattıklarına benzer; Yazgan kaçmış ve hayatta kalmışken, arkadaşı kaçamadığından şehit düşmüştür. Yazgan ve onun gibiler kaçarak hayatta kalmış ve Millî Mücadele’ye katkı sağlamıştır.

Osmanlı Ordusunun Birinci Dünya Savaşı’ndaki firari asker kitlesi, Mondros Mütarekesine kadar devam etmiş ve mütareke sonrasında da terhis esnasında durum firarlar neticesinde karman çorman hale gelmiştir. Ulusun maddi varlığı tehlikeye girmiş olmasına karşın, geniş köylü kitleleri durumlarında önemli bir değişiklik olacağı umudunu taşımadıklarından olacak, şimdiye dek arkasından gittiği seçkinlerin mücadelesi olarak baktıkları savaşımı desteklemek istememiş isyan ederek ya da askerden kaçarak, muhalefetini ve savaşa olan isteksizliğini göstermiştir. (Ergil, 1981, s. 240) Firar suçunun işlenmesi, kültürden kaynaklanan etkilere açıktır. Kaçmak o kadar yaygındır ki, temiz sicili olup hiç kaçmadan geri dönenlerin ismi zikredilir. Firar edenlerin sayısı için muğlak ifadeler kullanılsa da 1917’de yaklaşık 300.000 olduğu tahmin edilmektedir. (Sanders, 2016, s. 255) Zürcher’e göre, firar edenlerin sayısı cephelelerdeki asker sayısının dört katıydı. Savaş sonunda, neredeyse yarım milyona ulaşmıştır. (Zürcher, 2015, s. 261-282) Beşikçi, Birinci Dünya Savaşı’nda 29.841 yakalanan firari olduğunu belirtir. (Beşikçi, 2015, s. 274) Mondros Mütarekesi sonrasında, zorunlu askerliğe rağmen Osmanlı Ordusundaki kaçak sayısı daha da artmıştır.

Ayrıca Millî Mücadele’nin başlamasıyla, Osmanlı Ordusunda daha terhis zamanı gelmeden firar edenlere ek olarak, Kuvayı Millîye’ye katılmak için firar edenleri ya da firar etmiş gibi gösterilenleri görürüz. Bunlar her ne kadar Osmanlı Ordusundan firar

etseler de Kuvayı Milliye'ye iltihak ettiklerinden, sadece rakamsal-niceliksel olarak firari sayılırlar. Aynı zamanda İstanbul Hükümeti nezdinde de firarilerdir. Yoksa mücadele içinde bulunmaya devam etmişlerdir; bu ayrımı iyi bilmek gerekir. Devlet hizmetinde bulunup, çeşitli görevler üstlenen kişilerin Kuvayı Milliye'ye katılmak için firar etmeleri İstanbul Hükümetini zor durumda bırakmıştı. Kuvayı Milliye'ye iltihak edenlerin isimleri tek tek bildirilir. 11. Tümen Ahz-ı Asker Reisi Miralay Tevfik Bey 22 Temmuz 1919 tarihli Harbiye Nezareti'ne raporunda “57. Tümen inhilâl etmiş bir haldedir. Binlerce firari ile köylülerin bir kısmı Kuvayı Milliye'ye iltihak etmekte olup, bunları toplayıp tanzim edecek efrat ve zabitan-ı askerinin Çine'de bulunması kıtaatın yeniden teşkiline imkân bırakmıyor.” demektedir. (Turan, 1999, s. 242) Demirci Şubesi'nde Kuvayı Milliye'ye iltihak edenlerin oranı %5, Kula Şubesi'nde %10, Gedüs Şubesi'nde %30, Uşak Şubesi'nde %5, Alaşehir Şubesi'nde %15, Simav Şubesi'nde %3, Kula Şubesi'nde ise %10 civarındadır. (Köstüklü, 2009, s. 8-10) İzmit ve Karamürsel dolaylarında Kuvayı Milliye'yi uzaklaştırmak üzere görevlendirilen kuvvette yer almalarına rağmen, yanlarına aldıkları 12 rütbesiz askerle birlikte Kuvayı Milliye'ye iltihak eden 4 zabıt Divan-ı Harp'da yargılanmışlardır. (Yıldıztaş, 2010, s. 142-143) Yine Kartallı Jandarma mülazım-ı sanilerinden Hüseyin Avni Efendi Bin Mehmet, Kuvayı Milliye'ye iltihak suçundan yargılanmıştır. 13 Temmuz 1920'de askerlik mesleğinden ihraç edilmiş ve yedi sene kürek cezasına çarptırılmıştır. (Yıldıztaş, 2010, s. 153) Bu kadar cezaya rağmen aslında askerlerin birçoğu Kuvayı Milliye'ye katılmaları için firar etmiş gösterilir. Buna İlhan Selçuk da *Yüzbaşı Selahattin* adlı romanında değinmiştir: “...Afyonkarahisar'da veya sair mahallelerde bulunan tümenlere mensup topçularla piyadelerden bazı birlikler silah ve malzemeleriyle firar ettirilecek olursa kadroları bu bölge halkından doldurmak mümkündür.” (Selçuk, 2004, s. 90) Daha birçok firar olayının gerçekleşeceğini düşünen hükümet, İstanbul ve İzmir'in asayişinin sağlanamayacağı endişesiyle, özel bir teşkilat kurulmasını istemiştir. Bu Jandarma taburları ise bekleneni vermemiş, bu taburlardan da Kuvayı Milliye'ye iltihaklar olmuştur. Kartal İnzibat Bölüğü Kumandanlığı tarafından gönderilen rapora göre, 90 kişi olan bölükten sadece 5 kişi iltihak etmemiştir. Kısa bir süre içerisinde de Üsküdar'dan 100'e yakın subay ve asker firar ederek Kuvayı Milliye'ye katılmışlardır. (Koltuk, 2015, s. 84) Hatta komutanlarının peşini bırakmayan ve firar etmeyi göze alan erlere de rastlıyoruz: “Yüzbaşım bütün bölük sizinle birlikte

Maraş'a gitmek üzere hazırlandı. Kabul etmezseniz biz firarı göze aldık" demişlerdir. (Akkılıç, 2013, s. 264) Bu iltihakları hem Kuvayı Milliye yanlısı komutanlara bağlayabileceğimiz gibi, hem de terhis edilmeyi bekleyen askerlerin sabırsızlığına bağlayabiliriz.

Millî Mücadele Dönemi bilindiği üzere, oldukça karışık ortamda cereyan etmiş, taraflar günden güne değişerek büyük bir belirsizlik içerisinde yürütülmüştür. Bu dönem içerisinde *asker* ya da *kahraman* kimi zaman rütbeli bir askerken kimi zaman sivil bir halk, bir kadın, bir çocuk olabilmekteydi. Bu açıdan baktığımızda toprağı savunan ve emir komuta zincirine bağlı olmayan yerel direniş içerisindeki Kuvayı Milliye'nin mevcudu, sürekli değişmektedir. Bunun en önemli sebebi de bu organizasyona dahil olmanın askerlik mükellefiyeti gibi bir zorluğa dayanmamasıdır. Bir zorunluluk olmadığı gibi savunmaya katılmak kişinin/askerin kendi elindedir bu durum yukarıda bahsettiğimiz iki durumdan farklıdır. Selek'e göre, herhangi bir Kuvayı Milliye mensubunun müfrezesini bırakıp köyüne gitmesini orduda olduğu gibi firar saymak mümkün değildir. Çünkü özellikle savaşa tutuşup bozguna uğrayan müfrezeler kolayca dağılabiliyordu. (Selek, 1973, s. 123) Mesela, Urfa Harekâtında Kuvayı Milliye erleri harekâtın uzaması dolayısıyla, ziraat işlerini bahane ederek memleketlerine dönmeye ve bazıları da başka yerlerde Fransız kuvvetlerine baskınlar yapma bahanesiyle uzaklaşmaya başlamışlardır. Aynı şekilde, 30 Haziran'da Aydın Yunanlılarca ele geçirilince gönüllüler dağılmıştır. (Koltuk, 2015, s. 68) Öte yandan gönüllülerden bir ay geçtikten sonra, birliğini terk edenlerin firari sayıldıklarına dair görüşde vardır. (Yaman, 1990, s. 393) Üstelik bunların bir kısmı İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır. Ankara Zir Nahiyesinden Mustafa oğlu Ali, yine Zir Nahiyesinden Ahmed oğlu Hasan ve aynı Nahiye'den Ali oğlu Cafer, Kuvayı Milliye efradındandır. Üstelik hayvanları, silahları ve paraları ahali tarafından temin edilmiş cepheye gittiklerinde kaçmışlardır. İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlarsa da alınan ifadeleri sonucu, zorla kaçırıldıklarını beyan etmelerinden dolayı beraat etmişlerdir. (Kandemir, 1964, s. 85) Aynı şekilde, gönüllü sıfatıyla askeriyede bulunan Kuvayı Milliye kıtasından düşman karşısında savaş esnasında teçhizatla firar ederek karyelerine kaçan Mehmed, Durmuş Ali ve Musa yaralama, mükerrer firar gibi suçlara girişmişlerdir ve Isparta İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmışlardır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 139, 17 Şubat 1921) Kuvayı Seyyareden de firar gerçekleşmiştir. Yedi er, Asi Ethem kuvvetlerinden

fırar etmişlerdir fakat bunlar hükümete katıldıklarından Garp Cephesine sevk edilmişlerdir. Bunların fırar nedeni olarak yevmiye sorununu gösterdikleri görülür. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 67, Esas 60, 22 Ocak 1921) Aynı şekilde Sivrihisar Kozacı Karyesinden 1317'li Ali oğlu Ahmed Satılmış Kuvayı Seyyare'den fırar etmiş, cezası 80 değnek darp ve beş ay pranga-bend olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 17, Esas 6, 2 Kasım 1920) Bir başka altı fırarının suçu teşebbüs aşamasında kaldığından beraat etmişlerdir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 39, Esas 34, 18 Ocak 1921)

Gönüllülerin birkaç baskından sonra, köyüne giderek işine gücüne dönmek istemesi veya vazgeçerek fırar etmesini normal karşılamak gerekir. Çünkü Anadolu Halkı bir ulus olma bilincine sahip değildir. Bu ona verilmemiştir ya da toplumun yapısı, gelişme düzeyi Anadolu halkının ulus olma aşamasına, varmasını engellemiştir. (Ergil, 1981, s. 224) Tamamıyla askeri kültürden uzak ve tek derdi müdafaa olan halk, hezimete uğradığında hele ki bir nizam içerisinde değilse dağılacaktır. Elbette birinde gönüllü, ötekinde zorunlu askerlik söz konusudur ve bunları birbirine karıştırmamak gerekir. Fakat unutmamak gerekir ki, söz konusu olan aynı düşman, aynı halk, aynı askerliktir. Var olan bir erkek nüfusu üzerinden, savaşa katılımı bütüncül tartıştığımızda Kuvayı Milliye'nin asker kaçakları üzerindeki etkisi tartışılır; şöyle ki emir-komuta zincirine bağlı olmak istemeyen neferlerin, gerilla savaşlarında daha istekli hareket ettiklerini biliyoruz. Fakat yine aynı şartların -başıbozukluk ve merkezden yönetimin olmaması gibi- gönüllüler açısından fıraya yol açtığı da görülür. Askerler başıbozuğa dönüşür, başıbozuklar askere ve bu durum an ve an değişir. Kuvayı Milliye Dönemi'nde dağa çıkmış olan asker kaçaklarını toplamada, çeteciler daha başarılı iken, düzenli ordu kurulduktan sonra bazı çete reislerinin orduya katılmadıkları gibi, katılanları da askerlikten kaçmaya özendirdiği ve bu asker kaçaklarını toplayıp himaye ettiği görülür. Yani Kuvayı Milliye'nin fırar edenler üzerindeki tesiri hem olumlu hem olumsuzdur. Kuvayı Milliye'den düzenli orduya geçişte de asker nüfusu üzerinden tartıştığımızda, fırar artmaktadır. Çünkü askerler, emir komuta zincirinin bir parçası olmaktan itina ile kaçınmışlardır. Fırar nereden bakıldığına göre, değişkenlik gösterir. Örneğin Kuvayı Milliye dönemi için konuştuğumuzda, Demirci Mehmet Efe'nin yayınladığı beyannamelerle asker kaçakları toplanırken, düzenli ordunun kurulmasıyla Demirciye katılanlar fırar etmiş sayılır. Oldukça karmaşık olan bu dönemi askerlik altında

incelemek durumu daha da zorlaştırarak içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Kimin ne zaman asker ya da asker kaçağı ne zaman kahraman olduğu, dönem dönem ya da gün gün değişmektedir. Bu karışıklığı giderebilmek için, bunlar bir çatı altına sokulmadan incelenecektir.

Millî Mücadele Dönemi boyunca firar, inişli çıkışlı bir grafikte karşımıza çıkacaktır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda cephelerden kaçmış askerler, o dönemde halen dağlardaydı. Alınan tedbirler ve açılan İstiklal Mahkemeleri, savaşta yer yer gedik açan firari kitlesinde oynamalar yapsa da firar sorunu bu dönem boyunca hep devam etmiştir. Düzenli ordunun kurulması sonrasında da belirli gruplar ya da cepheler farketmeksizin, firar, her yerde, her cephedeydi. Bildiğimiz üzere Doğu ve Güney Cephelerinde yerel ve kısa süreli bir direniş vardı. Doğu'da Gümrü Antlaşmasıyla sona eren harekât, Güney Cephesi'nde milis kuvvetleriyle yapılmış çatışmalar, Ankara Antlaşmasıyla sona ermiştir. Burada işgal durdurulunca askerler, Batı Cephesine yollanmış ve asıl muharebeler İzmir, Bursa, Balıkesir, Kütahya, Eskişehir ve çevresinde gerçekleşmiştir. Buradaki gibi bazı cephe, muharebe, tümen ve alaylarda firar sayısının çok olması nedeniyle göze batsa da bunlara ayrı ayrı değinmek yerine yeri geldikçe bahsedilecektir.

Millî Mücadele'nin ilk zamanlarında asker, savaştan henüz çıkmıştı ve bu savaş hezimetle sonlandığından, firar artık askerin herhangi bir bahane öne sürmeden dağılması halinde gerçekleşiyordu. Ayrıca yeni yeni tesis edilmeye çalışılan otorite, dikkate değer değildi. Sonraları otorite kendini göstermeye başlayınca ve düzenli ordunun kurulmasıyla bu sefer kaçışın temelleri hazırlanır; çeşitli bahaneler türer ve bu kaçışların altı doldurulmaya çalışılmıştır. İnönü Meydan Muharebeleri boyunca, firar hiç durmamıştır. İkinci İnönü Savaşı'na gelindiğinde birliklerinin çoğunun cephesi kalmamış dört subay, 1.076 er firar etmişti. (Erikan, 2008, s. 207) Bazı kaynaklarda ise firar sayısı 4.804 olarak geçer. (Görgülü, 1999, s. 93) İstiklal Mahkemeleri bu dönemde varlığını sürdürmelerine rağmen, zikredilen firar sayısı dikkat çekicidir. Kütahya Eskişehir Savaşları'nda ise sırf 41. Tümen'de 1 subay, 942 er firar etmiştir. Bu sayı şehit ve yaralı toplamının üç katıdır. Tüm Eskişehir-Kütahya Savaşı boyunca ise 30.700 kişi firar etmiştir (Artuç, 1985, s. 41) Aybars (2014, s. 200) bu rakamı 30.809 olarak verir ve bunların 30.000'i silahlıdır. İstiklal Mahkemeleri'nin kapatılmasıyla, askerden kaçma olayları artar ve Sakarya'ya kadar ordudaki askerlerin neredeyse yarısı firar

etmiştir. (Artuç, 1985, s. 200) Bu sayı gittikçe azalmış, Ağustos'ta 4.400-4.500'e düşmüşken, (Aybars, 2014, s. 200) Eylül 1921'de Sakarya Savaşı'nda 120.000 olan asker mevcudunun %8'i yani 10.000 asker kaçağı vardır. (Zürcher, 2014, s. 67) *Sakarya Ordusuna 72.000 silâhtan 28.000 silâh gelmişti. Zira 40.000 firari memleketin içine dağılmıştı.* (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 397, Vehbi Bey, 20 Ekim 1921) Savaş sırasında ise, kaçak sayısı 13.000 yükselmiştir. Bunların 5.635'i silahlıdır. Kaçak sayısı Kasım ayında, tekrar 3.400'e düşmüştür. Ocak ayında ise 2.800 kaçak olayı görülmüş, bunların 1.500'ü kendiliğinden teslim olmuştur. (Aybars, 2014, s. 200) Sakarya Savaşı sonunda, toplam firar oranı 48.335'e ulaşmıştır. (Aybars, 2014, s. 149) Merkez Ordusu bölgesinde (Orta Anadolu) ise firari sayısı 12.000 idi. (Beşikçi, 2013b, s. 309) Sayılar birebir gerçekte örtüşmese de firar eden çok büyük bir kitle vardır ve İstiklal Harbi de bu kitlenin geri kazanılmasının sonucu zaferle sonuçlanmıştır. Modern kitle ordularının gelişmesiyle daha da önem kazanan insan gücü seferberliği, rakiplerine benzer şekilde, on yıllık harp süresince Osmanlı Devleti'nin askerî performansının başlıca belirleyicilerinden biri oldu. Bu tespiti, tersinden yapmak da mümkündür: Osmanlı Ordularının son dönem harplerinde neden ciddi yenilgiler aldığının temel açıklaması, Osmanlı insan gücü seferberliğinin sorunlarında aranmalıdır. (Beşikçi, 2013b, s. 293) Her ne kadar Osmanlı Devleti kendini modern savaşlar içerisinde bulsa da savaş işleyişi ve nüfusu telkin etmesi modern biçimde işlemiyordu. (Zürcher, 2015, s. 290) Buradan yola çıkıldığında, şayet burada bir yenilgi olsa, günah keçisi firar eden kitle olacaktır. Fakat burada amaç, firarın her savaşın sorunu ya da sonucu olageldiğini ve üstelik bir kurtuluş savaşında dahi orduda çok büyük gedikler açtığını göstermektir. Bu firarların çoğalması ve gayrinizami direnişin ötesine geçme zamanı geldiğinden, düzenli ordu kurulmuştur. Firar sorunu, Millî Mücadele Dönemi'nde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk zamanlarının otoritesini sağlamak ve iç-dış güvenliğin kontrolünü elinde tutmasının önündeki en büyük engeldir. Düzenli ordunun kurulması firarları önleyememiş, bu durum İstiklal Mahkemelerine kadar devam etmiştir. Yani firar Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak, Millî Mücadele sürecinde alınan önlemlere rağmen, hiç durmaksızın devam etmiştir. Tüm bu karışık askerî sistem içerisinde firarilerin mevcut verileri yetersizdir. Yuvarlanmış sayılar, kolordu ya da tümenlere ait bölük pörçük rakamların yanında Kuvayı Milliye'ye resmi olarak katılmış ya da sadece yerel direniş içerisinde bulunmuş asker sayılarına ve bunların firar etmiş olanlarının rakamlarını elde

etmek mümkün değildir. Kabaca bir rakam vermek yerine, şimdilik yayınlanmış olan Isparta, Eskişehir ve Elcezire İstiklal Mahkemelerine göre firar sayısını ayrı ayrı vermek yeterli olacaktır:

İstiklal Mahkemeleri	Firari Suçundan Yargılananlar
Isparta	327
Eskişehir	1815
Elcezire	400

Bu sayı sadece yakalanıp mahkemede yargılananlardır. Savaş esnasında firari sayısının 300.000'e ulaştığı tahmin edilmektedir. (Balcıoğlu, 2003) Yine de tam bir tutarlılık yoktur çünkü mahkemeler kurulmadan önce kaçanların sayısına ulaşmak mümkün değildir. Henüz birliğe kaydolmamış, İstiklal Mahkemelerine düşmemiş, bakaya kalanlar tam tespit edilemediğinden ayrıca genel olarak nüfus da bilinmediğinden, firar sayısını tam olarak bilmek mümkün değildir. Ayrıca birden fazla kez firar edenler, sayısal olarak durumun tespit edilmesini daha da zorlaştırır. Veriler büyük ölçüde eksik olmasına rağmen, buradan genel hüküme varılmaya çalışılacaktır. Asker kaçakları sorununun en fazla olduğu bölgeler; Kastamonu, Amasya, Konya, Eskişehir ve Ankara'dır. Bu bölgeler için yaklaşık olarak 100.000 askerin üç sene içerisinde cepheye gönderildiği düşünülebilir. (Aybars, 2014, s. 200) İstiklal Mahkemeleri'nin kurulma gerekçesi olan asker kaçakları için mahkemeler, etkin bir yargılama sağlamıştır; buna ilerideki kısımda değinilecektir. Kaçan askerin yakalandıktan sonra yeniden kaçması gibi münferit olaylar olduğu kadar askerin İstiklal Mahkemeleri yardımıyla yeniden savaşımaya başladığı da yadsınamaz bir gerçektir. Kemal Tahir romanında bu durumu şöyle anlatır: "Kaçanlar bile tekrar kaçma fırsatı buluncaya kadar aslanlar gibi dövüşüler. Nitekim kaçamayacak kadar korkak olanlar, köye dönerken çekeceği

sıkıntıyı göze alamayanlar da sıkıştıkları yerde imkân var mı yok mu bakmadan aslanlar gibi vuruştular.”, “Bizim asker bir kere dayanmaya başlarsa kolay sökülmez. Hele bu dayanmanın sonunda düşmanı kuvvetten düşüreceklerine inanırlarsa...Tamam... Kaçacak yerimiz kalmadı. Evlerimizdeki hamamlara kadar kaçtık. Şimdi hamamlık dolaplarının kapısını zorluyorlar. Hatta zorladılar. Bunu millet anladıysa tamamdır.” (Tahir, 2015, s. 404, 418) Osman Aslan’da bundan bahsetmiş ve kendisi mükerrer firar etmeden ilk firar suçunda bırakmıştır. Sonrasında cepheye yollandığında savaşmaya devam etmiştir. Aynı şekilde Latif Yazgan da birden fazla kez firar etmiş ardından cepheye dönmek durumunda kalmıştır. (Babuş, 2013, s. 111-113, 172-175, Osman Aslan, Latif Yazgan)

Askerden firar, harp performansını aşındırarak seferberlik ve otoriteye karşı işlenmiş bir suç olduğu kadar, firarı sadece insan gücü kaybı olarak görmek, yeterli değildir. Aynı zamanda savaşın yükünü üstlenmekte olan birey gözüyle de bakmamız gerekmektedir. Savaşın kuşkusuz en ağır yükünü taşıyan askerlerin deneyimleri, bu noktada önemlidir. Millî Mücadele Dönemine bakıldığında, kahramanlar kadar asker firarilerinden de ayrı bir anlatıya rastlanmaz. Fakat hatıralarda ve günlüklerde bir cümleyle geçen firar vakaları aslında “iyi anıların” bellekte yer tutmasından ileri gelir. Kötü hatıralar, yenilgiler çoğunlukla zihnin gerisine atıldığından firar olayları, samanlıkta iğne aramaya benzer. Ayrıca aktarımlardan doğan kırılmalar da firar algısını zayıflatır. Birçok kişi gibi, “firariler” de, kendilerine dair biyografi veya mikro tarih yazacak kadar çok şey bilmediğimiz fakat bir bakıma önemli kimselerdir. (Kafadar, 2012, s. 16) Ali Rıza Eti, Birinci Dünya Savaşı sırasında günlük yazsa da kendisi de firar teşebbüsünde bulunduğundan ayrıca tarihe yön çizme, topluma yol çizme gibi amacı olmadığından yaşadıkları bu noktada önem kazanır. Eti, her gün 20-30 firariye rast geldiğinden bahseder ve “Doktor ile bu hususu konuşurken ‘Rıza Efendi, Allah bilir senin yerinde olsam firar ederim’ dedi. Lakin bir türlü firarı kabul edemiyorum.” diyerek düşüncelerini bildirir. (Eti, 2016, s. 106) “Sabahleyin asker ileriye, Altunbulak’a doğru hareket ediyor. Yan çantama üç dört peksimet aldım. Çantam ve çamaşırlarımın hepsi yükte. Hareket karışıklığı esnasında hareket ettim. Geldiğim yolu takip ederek hızlı bir şekilde ilerliyor, hem de düşünüyorum. Kaçıyor muyum? Evet, korkak, alçak adamlar gibi. Firarımı kıtaman haber vermesi üzerine memleketteki ailem ne hale gelecekler ve ne kadar mahcup olacaklar.” (Eti, 2016, s. 123)

3.2. ASKERE ALIM SÜRECİNİN PROBLEMLERİ

“Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru Mehmetçikleri yaşla değil; kiloyla askere alıyorlardı.” (Selçuk, 2004, s. 9)

Balkan Savaşlarından sonra redif teşkilatı kaldırılmış, yerine her birliğin kendi bölgesinde asker alması için, 13 Kolordu’ya ayrılmış sistem getirilmiştir. Her tümen bölgesinde, bir asker alma dairesi, ilçede ise asker alma şubesi kurulmuştur. Bu düzen Birinci Dünya Savaşı’nda işlese de Mondros Mütarekesi ile bozulacaktır. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki askerî yapılanmada 7., 8. ve 9. Tümenler 3. Kolordu’ya 10., 11. ve 12. Tümenler 4. Kolorduya bağlıydılar. Askere alma teşkilatı da buna göre yapılanmıştır. Ancak, Mütareke sonrasında bilindiği üzere ordular, dağılmaya başlamışlardı. Ordular, eski fonksiyonunu kaybetse veya dağılsa da askere alma teşkilatları yani Ahz-ı Asker kalemleri görevlerini belli bir süre sürdürmeye devam etmişlerdir. (Köstüklü, 2009, s. 7) Diğer yandan İstanbul Hükümeti işgallere karşı sükunet gösterince; hükümetle resmen ilgisi olmayan fakat ulusal sıfat taşıyan gayri resmi millî kuvvet meydana çıkarılıp bunları donatmak, tümenlerin arasına subaylar sokarak bu kuvvetleri düzene sokmak, ordunun nizami kuvvetlerini millî kuvvetlerle beraber o kuvvetin maskesi altına sokmak, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri’ne millî kuvvetlere resmi kuvvetlerin katılmadığı şeklinde gösterme gibi işlere girişmiştir. (Aker, 1937, s. 2) Kongreler sonucunda sivil örgütler, gönüllü ve asker firarilerini toplamaya başlamıştır. 1310-1313 doğumlulardan firari, bakaya ve sürelerini geçiren efrattan memleketlerinde bulunanlar cephelere sevk edilmek üzere çağırılmışlardır. Bunların dışında kalan kişiler de, gönüllü sıfatıyla çağrılarak Eşme, Kula, Salihli, Soma ve Balıkesir Cephelerine gönderilmek için toplanmışlardır. (Koltuk, 2015) Ulusal kuvvetlerin savaşçı derleme açısından beş kaynağı vardır: O dönemde silah altında bulunan resmi askeri birlikler, efeler ve çeteleri, gönüllüler, adamlarıyla birlikte müfreze oluşturarak savaşa katılan toprak sahipleri ya da eşraf, örgütsel birlik kurulduktan sonra çeşitli askere alma yöntemleriyle silah altına alınan çoğunluğu köylü olan bireyler. (Ergil, 1981, s. 82) Fakat uzun süren savaş yılları, ordudaki disiplini bozmuş, emir-komuta zincirini zedelemişti. Savaştan bıkan askeri, askerlik yükümlülüğü de olmadığından savaşa çağırmak mümkün olmuyordu. Askere alma işini

Heyet-i Millîyeler yaparken, diğer yandan İstanbul Hükümeti Mütareke gereği buna karşı geliyordu. 18 Temmuz'da Denizli Heyet-i Millîyesi ilk iş olarak 1300-1310 doğumluları silah altına çağırır. Askere alma daireleri, Demirci Mehmet Efe gibilerin yayınladığı emirle çalıştırılacaktı. Tabii kararı kabul etmeyenler zorlanacaktı. Buna karşı gelmek hiç de kolay değildi. Bu konuda Demirci Mehmet Efe'nin 20 Temmuz 1919'da yayınladığı emir:

“Üç yüz on, üç yüz on bir, üç yüz on iki ve üç yüz on üç ve üç yüz on dört numaralı olan efrâd bütün esliha ve techizât ve elbiseleriyle kırk saat zarfında şubelerine müracaat edecek, etmedikleri takdirde tebligâta azîm-i riâyet gösterdikleri anda derdest edilerek bilâ-muhakeme idam edileceğini, evlâdlarını kıtasına göndermeyen pederleri derhal idam ve hanelerini ihrâk etdireceğimi bütün millete selâmet-i vatan nâmına istiklâl-i Osmanî'yi te'min maksadıyla ilân ediyorum. Fîmâ-ba'd kıtalarından firar vâki olmayacaktır. Her kazâda münâdîler vasıtasıyla ilân edilecektir. Bu telgraf aynı zamanda şube riyâsetlerine aynen gönderilecektir.” (Osmanlı Belgelerinde, Belge No: 31)

Demirci Mehmet Efe kuvvetleri, 16 Ekim'de Karaağaç'ta 14 köyü basarak 200 asker kaçağı yakalamıştır. İki gün sonra ise, diğer köyleri basarak 118 asker kaçağını yakalamış ve üstüne 7 kişiyi idam etmiştir. (Sarıhan, 1995, s. 246, 248, 16 Ekim 1920, 18 Ekim 1920) Bunun üzerine beyannamelerin yayınlanması, Heyet-i Millîye ve Merkeziyeler tarafından emirlerle gönüllülerin toplanması, seferberlik ilanı, asker alımı yapmaları ve idam cezası vermeleri karşısında İstanbul Hükümeti nezdinde tepki gecikmez. Harbiye Nazırı olan Ferit Paşa, Harbiye Nezareti'nin talimatı olmadan asker toplamanın kanuna aykırı olduğunu ve tespit edilmesi durumunda, ilgili kumandanların azliyle mahkemeye verileceğini bildirmiştir. Zira bu konu Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve padişah iradesi olmadan asker toplamanın kanunsuz olduğu kararına varılmıştır. İstanbul Hükümeti, gönüllü toplanmasını ve askerlik yükümlülüğü olanların silah altına alınmasını yasaklamıştır. (Koltuk, 2015, s. 72) Harbiye Nezareti'ne gönderilen şifrede, bu konuda uyarı yapılmıştır. (Osmanlı Belgelerinde, Belge No: 31) Dahiliye'den Nazır Ali Kemal'in çıkardığı genelgede özetle şöyledir:

“Çete reisi Demirci Mehmet Efe ve Aydın havalisi Kuvayı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü imzalarıyla bazı mahallere telgraf yazılarak 310'dan 314 senesine kadar olan erlerin ve mevcut yedek subayların silah altına gelmeleri lüzumu ilân edilmek istendiği anlaşılmakta; bu gibi teşvik ve tehditlere ahalinin kapılmaması için ciddi tedbirler almakla beraber “davete icabet edenleri kesin olarak

menetmekle beraber tertip, teşvik ve teşebbüs eden şahısları yakalayıp, haklarında kanuni muamelenin yapılması çok lüzumlu ve mühimdir.” (Bayar, 1968, s. 2100)

Dahiliye Nezareti’nin bu sert beyannameleri, halkın kafasını oldukça karıştırır. Bir yanda hükümetin emirleri karşılık bulmakta, diğer yanda Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa askeri makamlarca gönüllü ve asker toplanmasının yasaklanmasının, halkta askerliğe karşı olumsuz etki yarattığını bunun da silah altındaki askerlere sirayet edeceği üzerinde durmuştur. (Koltuk, 2015, s. 73) Zaten Ahz-ı Asker Şubeleri’nin toplaması gereken askerler, bu kafa karışıklığıyla firar eder. Kuvvetlerin hem dağılmaması hem de karşı koymaması emrediliyordu. Bu karışık durum, askeri firara teşvik ediyordu. Muğla, Burdur, Isparta’ya gönderilen beyannamelerle çok sayıda efrat gelse de yeterli değildir. Sert beyannamelerden uzak, kucaklayıcı ve affı içinde barındıran beyannameler de yayınlanır. Özellikle Çanakkale’de firarileri kazanmak için teslim olurlarsa haklarında hiçbir muamele bulunmayacağını bildirir. (Koltuk, 2015, s. 70) Keza bazen firar eden askerden yararlanılarak, Kuvayı Milliye’ye alınır: “310-313 doğumlulardan firari ve bakaya vesair suretlerle memleketinde kalan erlerin silah altına alındıkları ve bunlardan başka doğumluların da gönüllü sıfatı ile toplanarak yol masraflarının “iane-yardım” suretiyle temin olunduğu” (Bayar, 1968, s. 2101) haberi alınınca bu konu İstanbul Hükümeti’nin ilgisini cezbeder. Vekiller Heyeti bu konuda 6 Temmuz 1919’da karar yayınlar:

“Padişah’ın iradesi ve hükümetin bir tebliği olmadan böyle başlı başına asker toplanması kanuna aykırı bulunduğundan bu yolda emir verdikleri anlaşılacak kumandanların azli ile muhakeme altına alınmalarına, iane toplanmasının önüne geçilmesi ile buna cesaret edenlerin te’didine” karar verilir. (Bayar, 1968, s. 2101)

Dahiliye Nezaretinin tüm çabalarına rağmen, asker toplama işi devam eder. Özellikle Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü tarafından beyannameler yayınlanır. Bu beyannameler üzerine, Dahiliye ve Harbiye Nezareti’nin farklı uygulamalara giriştiği görülür. Bu farklı uygulamalar askerin ve halkın kafasını gittikçe daha çok karıştırmıştır. Alaşehir Kongresi sonrasında, Yörük Ali Efe’nin yayınladığı beyannameye göre 1300-1309 doğumluların asker olarak şubelerine müracaat etmeleri, 1310-1313 doğumluların ise gönüllü olarak kaydedilmesi esası belirlenir. (Koltuk, 2015, s. 76) Hatta Kuvayı Seyyare gibi kuvvetler yaşı 20’den küçük olanları da alırlar. Buradan firar etmiş olan Satılmış, 19 yaşında olmasına rağmen İstiklal Mahkemesi’nde yargılanmıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 17, Esas 6, 2 Kasım 1920) Diğer

yanda Heyet-i Merkeziyeler de askerlik çağı gelenlerin gönüllü olarak istihdam edilmesi yolunu bulurlar. Fakat bu da başka bir sorunu gündeme getirmekteydi. Askeri kıtalardan ve jandarmalardan firar edenlerin Kuvayı Milliye’de istihdam edilmeleri, halen cephede olan veya askere alınacak efrat için emsal teşkil etmektedir. Dolayısıyla, askerlik yaşında bulunanların Kuvayı Milliye’de istihdamı firarların artmasına neden olmaktadır. (Koltuk, 2015, s. 79) Ayrıca zamanla büyüyen gönüllü teşkilatı silahsız insan yığına dönüşmeye başlamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla, Ahz-ı Asker Şubeleri yeniden düzenlenecektir. Düzenli orduyla yeniden askere alma faaliyetleri başlar. Mevcut olanlar, azar azar düzenli teşkilata çevrilmeye başlanmıştır. Subay ikmali, gönüllü, muvazzaf, emekli ve yedek subaylar ve efelerden oluşurken, er ikmali, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin topladığı gönüllülerden oluşur. Askere alma bir türlü standart bir hal almamıştır. İlk zamanlar 1310 doğumlu erler alınırken sonra 3’er aylık devrelerle doğum doğum alınır. Haziran 1920’de yani yavaş yavaş düzenli orduya geçişin başladığı dönemde 1314-1315 doğumlularla 1308-1309 doğumlular silah altına alınmıştır. TBMM gönüllü ve milis kuvvetlerinin bölgenin en büyük kumandanlığının emrine ve yine bölgede Kuvayı Milliye adı altında bulunan silahlı kuvvetler ise, bölgesel jandarma kumandanının emrine verilmiştir. Böylece cepheye çağrılanlar, doğrudan Ahz-ı Asker Şubelerine gidecek ve oradan cephelerine sevk edilecektir. Ahz-ı Asker Heyet-i Millîye’nin kontrolü altında fakat orduya ait bir yapıdır. Heyet-i Millîyeler, Ahz-ı Asker Şubeleriyle ortak çalışarak gönüllü toplama, cepheye sevk etme, nizami birliklerin celp ve sevkinde, firarilerin ve bakayaların takip ve yakalanmasında etkin rol oynamışlardır. Birçok yerde Ahz-ı Asker Şubeleri, subayları bizzat mücadeleye katılmış köy köy dolaşarak gönüllü ve asker toplamışlardır. (Koltuk, 2015, s. 91) Heyet-i Millîyeler tarafından, köyde dolaştırılmak üzere irşad heyetleri oluşturulmuştur. Bulunan kaçak erler tespit edilerek idam edilecektir. (Sarıhan, 1995, s. 108, 2 Temmuz 1920)

Kısmi seferberlik, 8 Haziran ve 8 Ağustos 1920 olmak üzere sırasıyla Doğu Cephesinde ve Güney Cephesinde ilan edilse de genel seferberlik Sakarya’dan sonra 13 Eylül 1921’de ilan edilmiştir. Seferberlik ilanının asıl amacı, gönüllü temini için meşruiyet sağlamak ve halka sorumluluk yüklemektir. Zaten savaşın ve salgın hastalıkların sonucu nüfus dengesiz biçimde dağılmıştı; bazı Doğu vilayetlerinde neredeyse nüfusun yarısı

yok olmuş ve bir çeyreği de göç etmişti. Çoğu Batı'da olan 12 vilayette, yetişkin kadınların yüzde 30'dan fazlası dul kalmıştı. Savaşın sonu Türkiye boş bir ülkeydi. (Zürcher, 2015, s. 219) Zaten yaygın muafiyet sistemi sonucu nispeten küçülen devletten daha az celp yapabildi. Sonuç olarak delik büyük, yama küçüktür. Göçebeler yasal olarak muaf olmasalar da uygulamada genel olarak böyledirler. Osmanlı Ordusu, bu nedenle 20. yüzyılın başlangıcında bile nüfusun yüzde 80'den fazlası kırsal bölgede yaşamakta olduğundan, bir yerleşik Müslüman erkekler ordusuydu ve özellikle yerleşik Müslüman köylülerden oluşmaktaydı. (Zürcher, 2015, s. 253) Muafiyet grupları, bu zamana kadar, çok büyük kitleden oluşur. Hicaz, Yemen, Trablusgarp, İşkodra, Havran, Basra gibi. İstanbul, çevresindeki bölge ile birlikte, yaklaşık 1 milyon olarak orduya tek bir asker bile vermezdi. İstanbul'da yaşayan erkekler, Birinci Dünya Savaşı'na kadar askere alınmazlardı. Savaşın gaddarlığı bu imtiyaza son verecektir. (Criss, 2014, s. 41) Uygulandı mı bilinmez fakat her iki evladı askere alınan ailelerin diğer çocuklarının askere alınmaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca din görevlileri, öğretmenler, ihtiyar heyeti azaları ve gayrimüslimler askerlikten muaf tutulur. Osmanlı Devleti'nde de modern ordu kurulduğunda, genelde gayrimüslimler askere gitmek yerine vergi ödüyorlardı. 26 Aralık 1920 tarihli karara göre, tıpkı Türkler gibi gayrimüslim unsurlarda silah altına alınacaktır. Üç sınıf gayrimüslim davet edilecektir. (Balcıoğlu, 2003, s. 87) Merkez Ordusu, Erkânı Harbiye Umumi'nin direktifi üzerine mıntıkadaki gayrimüslimlerin 8 Şubat 1921 tarihinden itibaren, silah altına alınacaklarını duyurdu. Askere alınan Rumlar, kitleler halinde silahlı ya da silahsız olarak köylerine kaçmışlardır. (Balcıoğlu, 2003, s. 72) Silah altına çağrılan Rumların bir kısmı davete uymadıysa da mevcutlarla Merkez Ordusu Amele Taburları oluşturdu. Amele Taburları Millî Mücadele sırasında daha çok inşaat faaliyetlerinde kullanılır ve firar vakaları burada çok fazladır. Buradan firar edenler, bölgedeki gayrimüslim çetelere özellikle Pontusçu çetelere katılmaktaydı. Bu yüzden altı Amele Taburunun Merkez Ordusu Bölgesi'nden uzaklaştırılması gibi birtakım tedbirler alınmıştı. Böylece, Rumlardan eli silah tutanlar etkisiz hale getirilmeye çalışıldı fakat başarısız olundu. 404 mevcutlu Çorum Amele Taburu'ndan 33 er firar etmiştir. (Balcıoğlu, 2003, s. 220) Bunlardan kaçıp Yunan Ordusuna sığındıktan sonra yakalananları, vatana ihanetle suçlayıp cezalandırmıştır. Bazı Rum firariler de çete faaliyetlerine girişmişlerdir. (Çapa, 1994, s. 142) Rum olup Osmanlı

tebasında bulunduğu halde Yunan Ordusuna iltihak edenler idam edilmiştir. (Açık Söz Gazetesi, 10 Ocak 1921)

3. 3. *CEPHELERİN ELİM YIKILIŞI*

Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra firar sorunu devam etmekteydi. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında, ordu zaten bir iskelet halini almıştı. Anlaşmalar gereği zorunlu terhis haberi ordularda tam bir çözülmeye yol açmış ve Millî Mücadelenin sonuna kadar sürüp gidecek olan asker kaçakları sorununu ortaya çıkarmıştır. Öyle ki artık kaçak olmak, kural dışı bir durum gibi görülmemeye başlamıştır. Feridun Kandemir'in (1964, s. 19) tabiriyle "...seller gibi akarak bir felaket haline gelen asker kaçakları" sorunu, padişahın umumi af ilan etmesi ve harp esnasında askerden kaçanlardan ailelerin yanına dönmüş olanların, artık takip edilmemesi yönündeki beyanı üzerine, firar durumu devamlı artmaktaydı. (Gökbilgin, 1959, s. 3) Bu af huzuru sağlayamadığı gibi, eşkıyalığa ve asker kaçaklarına meşruiyet kazandırmıştı. Bu kimseler dağlardan, şehir ve kasabalara inerek güvenlik zaafiyeti yaratmışlardı. İşgallerin başlamasıyla, millî nitelikli silahlı direniş de başlamış ve bu direniş Ankara tabanlı Millî Mücadele'ye dönüşmüştü. Yeniden seferberliğin başlatılması demek Ankara Hükümeti'nin inisiyatifi doğrultusunda, kalan Osmanlı Ordusunun ve terhis edilenlerin işlevsel bir askere alma mekanizmasıyla ordunun aktif hale gelmesidir. İstiklal Harbi sırasında Ankara Hükümeti, silahlı kuvvetler teşkili için uğraşırken, en önemli dayanağı; Osmanlı Ordu teşkilatı içinde olup, Mondros Mütarekesi'ne göre silahlarını bırakması gereken fakat komutanlarının dirayeti ve ileri görüşlülüğü sayesinde, silahlarını ve kuruluşlarını muhafaza eden, askeri birlikler olmuştur. (Asker Kahramanlar, 1988, s. 51) Ordunun diğer kısmı ise, terhis edilmeye başlamıştı. Fakat terhis sürecinde olan ordunun, yeniden silah altına çağrısı, yorgun halk arasında kafa karışıklığına sebep olmuş ve pek çok propaganda, kötü şartlar, yıkıntı çerçevesinde zaten hep var olan firar sorununa, ek bir firar kitlesini de yaratmıştı. (Beşikçi, 2015, s. 332)

Her erkekten bir asker yaratmanın mümkün olmaması bir yana, yukarıda bahsettiğimiz dönemin çetin şartları da askerin firarını tetiklemişti. Ayrıca firar, sayısız nedene bağlı olarak gerçekleşiyordu. Savaş zamanlarında gerek taraflar gerekse savaşa dolaylı yoldan

iştirak edenler, kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerle, propagandayı çok fazla kullanmaktadırlar. Neredeyse, her alandaki teknolojik yenilikler, savaşma usullerini tamamen değiştirerek, eşi görülmemiş bir vahşet, dehşet ve yıkım getirmiştir. Savaş alanları ölüm ve felaket mekanlarına dönüştükçe, cephenin gerisindeki sivil nüfus, bu vahşet girdabına kapılarak, harp boyunca parlayan şiddetin etkisiyle, seferberliğe tabi tutuldu. Bu denli büyük bir çatışmanın, neden ortaya çıktığını ve nasıl bu kadar hızlı bir şekilde tüm kıtaya yayıldığını biliyoruz. Savaşın patlak vermesiyle, dolaylı olarak yardımcı olan iki unsurdan biri ideoloji diğeri propaganda'dır. (Eldem, 2014, s. 68-69)

Birinci Dünya Savaşı propagandalarından farklı olarak, Millî Mücadele boyunca iç propagandaların tesiri ağırlıktadır. Millî Mücadele aleyhtarı padişah ve halife Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın ve yanlılarının faaliyetleri ve bu faaliyetlerin asker üzerindeki manevi tesiri oldukça fazlaydı. İstanbul Hükümetince yapılmış propaganda, neredeyse her askerin kafasını karıştırıyordu. (Recep Çelik, 1999) Bu vaziyet askerin maneviyatını etkilediği gibi, direnişi pasifize etmekte ve en sonunda bu direncin kırılmasıyla askeri firara teşvik etmekteydi. Zaten düzenli ordu öncesi, askeri yükümlülüğün Mondros Mütarekesiyle kalmadığı bu dönemde padişaha ve ordusuna karşı gelmek istemeyen askerlerin çoğu ya kıtaya gelmiyor ya da çareyi firar etmekte buluyordu. Bu konu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de gündeme gelmiş ve Salih Efendi propagandanın tesirini şöyle anlatmıştır: “Geçen defa Sakarya'dan çekildiğimiz zaman emin olunuz ki, ordu propagandanın tesiriyle geri çekilmiştir. İnebolu'ya giderken 80 kişilik kabile gördüm. Nereye gidiyorsunuz diye sordum. Efendim dedi Yunanlılar bir şey yapmıyormuş. Vaziyeti hakikiyeyi kendilerine anlattığım zaman hüngür hüngür ağlıyordular.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 463, Salih Efendi, 12 Aralık 1920) Bozguncuların özellikle padişahın sulh isteyip, Mustafa Kemal Paşa'nın ise ülkeyi ateşe sürüklediği ve milleti millete kırdırmak tarzındaki propaganda ülkede tesirini gösteriyordu. Kuvayı Millîciler “dinsiz ve gâvur” diye tanımlanıyor, bu tanımlama erlerin firarına neden oluyordu. Millîciler, köylerde dövüldükçe Böke, 2006, s. 92) bunu duyanlar dahi içinde bulunmaktan imtina ediyordu. Bu propagandanın temel doktrini “Hicaz ve Bağdat'ın kaybından sonra ‘gâvur İzmir’ için sonu gelmez, savaşla milleti birbirine kırdırmaları” gibi kaba sözlerdi ve kulaktan kulağa yayılıyordu. Herkes tereddütlü günler geçiriyordu. Fahrettin Altay (1970, s. 261), bütün gayretlerinin fena havadisleri çürütmek ve bu suretle firarın önünü almak olarak dile getiriyor. Fakat

Damat Ferit 4 Mart 1919'da yeni hükümeti kurduğunda ilk yaptığı işlerden biri Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'ye bir fetva hazırlatmak oldu. Buna göre, ulusal hareketin halifeye karşı bir başkaldırı olduğunu belirterek, bu fetvadan binlerce basarak ülkeye dağıttı. İşgalin geçici olduğu, padişah efendinin savaşı istemediği, üç, beş silahla Düvel-i Muazzama ordularına karşı konulamayacağı şeklinde propagandalar yapmaktaydı. Ayrıca padişahın yer yer şehzadeler aracılığıyla dolaştırdığı Heyet-i Nâsiha, padişahın selamı ve sükûn ve teslimiyet ifade eden iradeler yayınlaması da bunda etki gösteriyordu. Çünkü halk halife ve padişahına sarsılmaz bir sadakatle bağlıydı. Padişahın fermanı olmadan adım atmayacağını söyleyen insanlar yığını vardı. Bu fetvalar ve direniş karşıtı örgütler millî hareketi asker ve halk nezdinde köreltir vaziyete gelmişti. İstikbali savunan subaylar, ihtilalci damgası yerken, halka sükûnet tavsiye olunuyordu. (Osmanlı Belgelerinde..., Belge No:36, 40) Herkes ümera ve zabitanı Enver Paşa'nın kalıntıları addetmektedir. (Kaygusuz, 1955, s. 172) Subayların emellerine alet olunmaması gerektiği, "Almanya, Avusturya, Bulgarlar dahi müttefikken İtilaf Devletleriyle başa çıkılamamış, şimdi mi çıkacağız" gibi propagandalar yayılıyordu. (Aker, 1937, s. 107) Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa'da firar nedeni olarak bu propagandaları göstermişlerdir. (Avcıoğlu, 1995, s. 9737) Ayrıca İzmir'de cereyan eden olaylar karşısında karşı koyacak hiçbir kuvvetin gözükmemesi de halkta çekimserliğe neden olmuştu. Propagandaların halkta bu kadar tesir etmesinin sebebi politik istikrarsızlık ve İttihat ve Terakki'nin bazı icraatlarında yaptığı hatalardır. (Zürcher, 2005)²¹ Bu durum toplum nezdinde bir başat figür arayışına ve kararsızlığa sebep olmaktaydı. Kuvayı Milliye karşıtı olanlar, daha başlangıçta harekete "İttihatçı" damgası vurmakta gecikmediler. İttihatçı suçlamasının yanında, Bolşeviklik suçlaması da eklenecektir. (Arıkan, 1996, s. 35) Umut vermeyen önderlik, ilk safhalarda toplumsal umutsuzluğu beraberinde getirmekteydi. Askere devamlı ve sayısız firar cüretini veren de bu durumdu. Bayar bu "başsız" ortamı şöyle anlatır: "...Kahrat Köyü'ne gelenleri Fadime Kadının evine davet edip görüşüyorduk. Yanımıza gelen kaçak askerler gördüklerini işittiklerini anlatıyorlardı. Bir kısmı gâvura karşı koymak için kendilerine 'baş' bulamadıklarından şikâyet ediyordu." (Bayar, 1968, s.

²¹ İttihatçı olan Kurtuluş Savaşı liderlerinin büyük bölümü, teşkilatın uzantılarından ve ayakta kalan bölümlerinden faydalanarak mücadeleye katkı sağlamışlardır. Kurtuluş Savaşı esnasında İttihat ve Terakki'nin gayri resmi devam olan siyasi ve yeraltı faaliyetleri, vilayet şubeleri ve orduda bulunan uzantıları savaşta yararlanılan en önemli kaynaklardan olmuştur.

1825) Bir yanda istikrarsız ve meşru olmayan bir iktidar, diğer yanda işgal ve öte yanda padişah ve telkinleri... Böylesine karışık bir ortamda askerin net ve itaatkâr olması elbette beklenemez.

Tüm bunlar propaganda tesiriyle birlikte düşmanın istinad edeceği noktalardır. Nitekim öyle de olmuştu. Halkın karşısında, İstanbul'un fetvası ve şöhretli halife de olsa, memleketini ayaklandıran millî heyecana ve kendisine karşı edilen zulüme dayanmayacağı aşikardır. Fakat propagandaların tesiri, zaman zaman azalsa da her daim askerin kafasını karıştırmıştı. Ayrıca casusların yaptığı açlık ve susuzluğa dair propagandalar da askeri iyice firara teşvik ediyordu. (Beyoğlu, 2015, s. 57) Propaganda ve firar birbirini tetiklemekteydi, propagandalar arttıkça tetikte bekleyen asker firar ediyor, firar arttıkça bozguncular, bu firar kitlesini öne sürerek vatanın zaten savunulamayacağını dile getirmekteydiler. Öyle ki artık propagandanın tesiriyle firar eden askerde, propagandaya başlar. (ATASE, İSH, Kutu: 1417, Gömlek: 112, Belge: 112) “İstanbul -İmparatorluğun başı- kubbelerden kamburlarını çıkararak böyle sinmişken, Anadolu ne yapabilir ki? Hele Antalya-Konya bölgeleri İtalyanların; Antep, Maraş, Adana Fransızların; Samsun tarafları İngilizlerin, Zonguldak Fransızların işgali altında olursa... ‘Anadolu’ neresi? Yunanla dövüşenler kimler? Ankara ile Mustafa Kemal mi?” (Tahir, 2015, s. 84) diyerek halk sürekli kışkırtılıyordu. Bu babda firar eden ve firara sebebiyet verenler cezalandırılmıştır. Konya’dan Hilal Heyeti’nden bir hocanın, kıtaata muzır telkinatta bulunduğu ve firara teşvik ettiği, bu hususun İlgin’da yakalanan firariler tarafından da doğrulandığı ve bu heyetten ayrılan Abdullah Hoca isminde birinin Karahisar’da tutuklandığı ifade edilmektedir. (Köstüklü, 2009, s. 32) İlhan Selçuk (2004, s. 169) bu durumu *Yüzbaşı Selahattin* de şöyle ifade eder: “Eskişehir’den 3.000 kişilik bir piyade alayı gönderildi. Bu alay Bilecik’e kadar trenle ve oradan Bursa’ya üç günlük yürüyüşle gelecekti. Ne var ki Bilecik’ten 1000 kişiyle kalkan taburlar 100-150 kişiyle Bursa’ya varmıştı. Yolda askere karışan sarıklı ve köylü kılığındaki bazı kişilerin askeri zehirledikleri söyleniyordu. Askere karşılarında padişah kuvvetinin bulunduğunu, millîcilerin dinsiz ve gâvur oldukları fısıldanıyor, erler firar ediyordu. Alınan her türlü çaba boşunaydı. Son taburu Bilecik’ten alıp getirmek üzere görevlendirdiğimiz beş subayı er kılığında gönderdik. Bunlar da tabur eratı içine girecekler ve yolda yapılan propagandanın kaynaklarını bulacaklardı.” İnönü Muharebeleri’nde dahi propaganda devam etmişti. Bu sefer üç asker propaganda

yaparak, firara sebep olduklarından kurşuna dizilerek öldürülmüşlerdir. (Söğütlü Jandarma, 2011, s. 82)

Dış propaganda ise Birinci Dünya Savaşı'ndan beri hız kesmeden devam etmekteydi. Özellikle düşman ordularının, Birinci Dünya Savaşı'nda dağıttıkları bildiriler, neden savaştıklarını askerlere sorgulatmak amacı içeriyordu. Böylelikle askeri, içten içe yıkıcı faaliyetler gerektiğinde psikolojik baskılarla çökertiyorlardı. Kimi zaman uçaklarla dağıttıkları bildiriler, o dereceydi ki, önüne konmuş yemeği kaşıklayan esir Türk askerinin resmini ve altında niçin harp ettiğini soran maneviyat bozucu yazılar olduğunu Sorguç anılarında nakleder. (Sorguç, 2009, s. 13) Okuma yazma bilmeyen askerler için, özellikle fotoğraflı bildiriler dağıtılmakta, bunu okuma yazma bilenlerce yüksek sesle okunmaktaydı. Böylece askerlerin direncini kırmakla kalmayıp, direnci kırılan askerin de diğer askerleri etkilemesi gibi durumlar söz konusuydu. Yunanlılar esir aldıkları Türklerden bazılarını propaganda vesilesiyle serbest bırakmakta ve “Şimdi sizi serbest bırakıyoruz. Askerlik yapmayınız. Karşımıza bir daha gelmeyiniz. Gelirseniz sizi keseriz. Sizin padişahınız İstanbul'dur. Siz niçin askerlik yapıyorsunuz? Sizi kim toplayıp askere gönderiyor? Siz Mustafa Kemal'in sözüne bakıp geliyorsunuz; bütün bütün kırılıyorsunuz. Askere cahillik edip gelmeyiniz ve arkadaşlarınıza söyleyin gelmesinler. İtaat etmeyiniz, firar ediniz” gibi telkinlerde bulunuyorlardı. (Turan, 1999, s. 30) Ayrıca Yunanlılar, işgal ettiği yerlerde Kuvayı Milliye'nin dağılacağı yönünde propaganda yapmaktaydı. İzmir'den İstanbul'a bazı Yunan subayları ile komiteciler gelerek, halk arasına dağılmak suretiyle “Kuvayı Milliye'yi teşkil eden ve ücretle istihdam olunan Türklerin mev'ud ücretin verilmemesinden, elbise, ayakkabı ve levazım noksanından dolayı birer birer firara başladıklarını, yakın zamanda bilumum Kuvayı Milliye'nin dağılacağı ve Yunan Ordusunun serbest kalarak istediği kadar tevsî-i işgal edeceğini ve Marmara Denizi'nde dahi Yunan bayrağını temevvüc edeceğini neşr ve işaa etmekte olduklarını” belirtmiş ve bu konuda ilgili kumandanların dikkatini çekmiştir. (Turan, 1999, s. 30) Uşak halkından birkaç kişi bu Yunan propagandasına uyararak Millî Hareket'e katılmama taraftarı olmuş ve katılmak isteyenlere de mâni olmuşlardır. Bu propagandalara karşılık, Kuvayı Milliye ile 200 kişilik bir kuvvet Uşak'a giderek Uşak halkının da rızasıyla efrat kaydına başlamıştı. (Turan, 1999, s. 246) Manisa'da ise piyade alayları ve topçu erleri kaçmış kalan 5-10 kişiyle de müdafaa edilemeyeceğini savunup, Yunanlılara teslim olma gerekliliğini ileri süren kimseler

vardı. Subaylar, propagandaya karşı oldukça gayret göstermişlerse de önü alınamamaktaydı. (ATASE, İSH, Kutu: 12, Gömlek: 129, Belge: 129ad) Hatta propaganda sonucu, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin (Tevetoğlu, 1988, s. 55) telkinleriyle kaçan askerler, Konya İsyanında da kardeşlerine kurşun atacaktır. (Sevinç, 2011) İstanbul Hükümetinin ya da İtilaf Devletlerinin yaptığı propagandalar ya fetva ya da karşı propaganda ile önlenmeye çalışılıyordu. Bunların kaynakları bulunup yok edildiği taktirde, firarın önüne geçilebiliyordu. Elebaşlarının asılması da bunu önleyebiliyordu.

Aslında propagandaların tesiri tartışılmaya açıktır. Propaganda, genelde zaten isteksiz olanları etkilerken, bazen de hiç tesir etmeyebilir. Bu sebeple, sadece Millî Mücadele Dönemi için konuştuğumuzda askerin firarını tetikleyen tek faktör propaganda değildir. Savaşın gidişatı da insan gücüne tesir edebilir. Bu tesir, muharebenin gidişatında olduğu gibi, geri çekilme esnasında da vuku bulabilir.

Savunma ya da taarruzun en önemli silahı insan gücüdür. Planlanmış insan gücüne ise en büyük darbe, firar olmuştur. Harekât planlamasında belirlenen insan gücü havuzu daraldıkça, başarı şansı o derece azalmaktadır. Çünkü tüm yük bir zincirin halkaları gibi dizilmiş ve nizami birliklerin, dolayısıyla daha küçük çaptaki askerin omzundadır. Bu zincirden kopan her bir halka bu nizamı etkilemekte ve çoğu zaman dağıtmaktadır. Askerin hayatta kalmak için giriştiği her çabanın sonucu, savaşın da sonucunu belirlemiştir. Öte yandan firar sorunu sadece savaşın gidişatını değiştirmez, aynı zamanda savaşın gidişatı da firar sorununu ortaya çıkarabilir. Her dönemde var olan firar sorunu inişli-çıkışlı grafik halinde olsa da, kimi dönemlerde mağlubiyetler sebebiyle artış gösterir. Millî Mücadele Dönemi tamamıyla göz önüne alındığında özellikle İzmir'in işgali ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri esnasında firar sayısı bir hayli artacaktır. İbrahim Sorguç'un anılarını analiz ettiğimizde, ilk zamanlar firarın günde yedi-sekiz ere kadar çıktığı görülürken, zaferin kazanılması ile iki haftada bir erin firar ettiği zikredilir. Aynı şekilde Mülazım Mustafa Hulusi'nin günlüğünde, (Kodaman ve Tızlak, 2008) kimi zaman günde 12 nefer firar ederken, kimi zaman firardan bahsedilmez. Günlüğün ilk defteri 8 Ekim 1921'e kadar olan olayları anlatırken firar sayısı ve firar durumları çok fazladır fakat ikinci ve üçüncü defterler Büyük Taaruz dönemine rast geldiğinden, firara tek tük değinilir. Sorguç'un anılarında ise, firar sorunu hep devam etmekteydi. (Sorguç, 2009, s. 164, 218) Başka bir hatırate göre ise taburların

mevcudu 30'lara kadar düşmüştü. Bir gece de 120 askerin firar ettiği günlerden bahsedilir. (Çalışlar, 2009, s. 24) Bu durumu şöyle yorumlayabiliriz; havadislerin iyi olduğu günler firarı teşvik edici unsurlar yoktur fakat en ufak olumsuzluk askeri firara teşvik etmektedir. Bunu tabii karşılamak gerekir zira, zaten on yıldır savaş içinde olan halk bezmişti ve çareyi birliğini terketmekte bulmuştu.

İzmir işgal edildiği zaman, cereyan eden hadiselerle karşı koyacak hiçbir kuvvet gözüküyordu. İzmir'e gelen telgraflar, kuvvetlerin dağılmaması, mevkilerin terk edilmemesi, silahların teslim edilmemesi şeklindeyken ve İzmir'in işgal haberinin de bilinmesine rağmen erat müsellahan şehirden kaçmıştı. (Aker, 1937, s. 72-75) Mesela Söke'de bulunan 135. Alay'da 46 er kalmıştır. (Tahir, 1995, s. 318) Birinci Dünya Savaşı'nda nizamın bozulması ve firar suçunda cezasız kalmasıyla mevcut bu kadar düşmüş, kalanlarsa Rum Karyesinden çetelerin tehdidi sonucu 17 Mayıs günü firar etmek zorunda kalmıştır. (Aker, 1937, s. 77-78) Kirmastı'daki 172. Alay²²'da dağılmıştı. (Tahir, 1995, s. 441) En sonunda 135. Alay Süvari Müfrezesi tamamıyla firar eder. (Aker, 1937, s. 102) Urla'da bulunan 173. Alay'ın mevcudu ise, 100 kadardır fakat saldırı ile 18 er'e düşmüştü. Söz konusu birlik, kendi iç hizmetlerini dahi göremiyordu. Aydın'da bulunan 175. Alay'da aynı durumdadır. Sadece 10 subay, 43 er kalmış ve bunlar da düşman karşısında Telsiz Telgraf tepesine çekilmekteydi. (Apak, 1990, s. 79) Asker daireleri 4-5 gün boyunca nöbetçisiz kalır. Hizmet eratı kalmadığından hayvana bakan er de yoktu. Erzak, eşya ve teçhizat anbarları da nöbetçisiz kalır. Öyle ki askeri birlikler her gün silahlı ve toplu olarak hatta nöbetçileriyle birlikte firar ediyordu. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bx) Asker kışlaları, erat koğuşları dört bir yanı süngülü nöbetçiler dikilmiş birer hapisane gibiydi. (Miralay Mehmed Arif, 1992, s. 11) Ekmek almak gibi herhangi bir basit görevi ifa etmek üzere gönderilen er bile firar eder. Üç nefer, patates getirmek üzere memur edilir ve bunlardan ikisi firar eder. Bunlara 50'er değnek sopa cezası verilir. (Kodaman ve Tızlak, 2008, s. 127) Aynı şekilde kömür yakmaya gittiğinde firar eden askere de rastlanır. Kaçmış ve bir daha da geri dönmemiştir. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1kn) Levazım reisi de kaçtığından, anbarların başıboş kalmasıyla halk buraları yağma etmiştir. Silahların da halk tarafından yağma edilip direnişe geçmesi ümit edilmişti fakat silahlara dokunulmamıştır. İnzibat erleri dahi

²² 172. Alay Kumandanı Ali Çetinkaya'dır.

kaçmış olduğundan, haber gönderilemez çünkü telefonun başındaki erler de firar etmiştir. Devriye gezdirilecek er bile kalmamıştır. Gönderilen emir çavuşu da yolda firar eder. (Aker, 1937, s. 103) 175. Alayın durumu böylesine vahimdir. Bu durum ayıp kabul edildiğinden İngiliz ve Yunan subaylarından gizlenmişti. İzmir'in işgaliyle 175. Alay'da firar hiç durmadığı gibi, 1921'de de devam etmiştir. Hemen hemen tüm alay ve tümenlerde işgalle birlikte firar hızla artmıştır. Yunan işgaline rağmen, Ege'de birliklerde çözülme devam etti. Yine de alay komutanı bu erlerle savunma yapmaya devam etmişti. (Artuç, 1987, s. 78) Bölüklerde durum o kadar vahimdir ki, komutan Hüsamettin, Celal Bayar'a şöyle der; "İzmir'den kopup gelen panik ve kaçak asker seli bizim bölüğü de sürükleyip götürdü. Ortada bir makineli tüfekle ben ve bir de subay Mehmet Efendi kaldık." (Bayar, 1968, s. 1833)

Bu dönemi anlatan kaynakların hemen hemen hepsi, 17. Kolorduya bağlı 56 ve 57. Tümenlerin dağılışını ayrıca ele almıştır. (Bayar, 1968, s. 1798, Avcıoğlu, 1995, TİH, 1965) Birinci Dünya Savaşı'nda bu tümenler kıyı muhafızı ve depo kıtası olarak kullanılmıştı. Subaylar ise, büyük bir kısmı tebdilihava olarak gönderilmiş ya da kayırılmış kimselerden oluşuyordu. 57. Tümen²³ Aydın, Menteşe, Antalya, Denizli, Burdur, Isparta'yı kapsıyordu. Henüz mayıs başında atanmış ve 10 gün içerisinde işgale maruz kalmışlardı. 57. Tümen'in vatanperverlik duyguları çıkarmanın ilk günleri olmasına rağmen, bu durum 16-17 Mayıs gecesinden itibaren ters dönmüştür. İzmir'den Aydın'a gelen tren yolcularının bilerek veya bilmeyerek yaptıkları yıkıcı propagandalarının da etkisiyle Söke ve Aydın garnizonlarındaki erat firara başlamıştı. Önce İzmir Garnizonun'da esir edilmiş bu erler, Yunanlılarca kötü telkinlerle zehirlenir ve "haydi memleketinize!" diye gönderilir güya terhis edilmişlerdir. (İstiklâl Savaşı Gazetesi, Pazartesi 19 Mayıs 1919) Şefik Aker (1937, s. 79) bunları gittikleri trenden çıkararak, kendi memleketlerindense yakın kıtalara göndermiş ve onları firardan menedecek her türlü nasihatı etmiştir. Aslında 57. Tümen'in tabur ve kıtalara hâkim olmaları beklenemez zira henüz erler üzerinde bir otorite tesis etmeye vakitleri olmamıştı. (TİH, Cilt 2, 1965, s. 59) Mondros Mütarekesiyle, terhis sonrası burada 22-25 yaşlarında 100-150 kişi kalmıştı. (Selek, 1973, s. 2) Bunlar da zaten asker kaçağı, tebdilihavalı, vukuatlı veya vücut kabiliyetleri noksan erlerdi. Yani, yeniden firar etmeleri şaşırılacak şey değildir. Bu tümenlerin kıyı bölgesinde bulunması, işgali ilk

²³ 21 Aralık 1919'dan itibaren Aydın ve civarındaki Kuvayı Milliye birliklerini 57. Tümen'e bağlanmıştı. Ayrıca Mart 1920'ye kadar Albay Refet Bey komutasına bırakılacaktır.

omuzlayacak kimselerden olması, zaten terhis edilmiş cılız bir birlikle bu işgali karşılamayacakları gibi nedenler askerlerin bu derece dikkate değer şekilde kaçmasına neden olmuş olabileceği gibi mukavemet göstermemeleri kendi tabiyatlarının birer getirisi de olabilir.

Bursa'daki 56. Tümen'in mevcudu ise arttırılamamaktadır. 100 nefer tedarik edildiği gün, 150 nefer silahlarıyla kaçmaktadır. (Apak, 1990, s. 27) Yunan, İzmir'e çıkınca 56. Fırka efradı resmen kamilen firar etmişti. (Selçuk, 2004, s. 219) Hatta bir kısmı, Yunanlılara esir düşmemek için İzmir'in işgalinden bir gece evvelden silahlarıyla birlikte kaçmışlardı. Kaçamayanlardan bazıları da ateş sırasında birliğini terk etmişlerdir. Kaçan erler silahlarını da beraberinde götürdükleri gibi, daha işgalin ilk gününden geçtikleri yerlerde "İzmir'de Yunanlılar subay ve erleri öldürüyorlar." diyerek anlattıklarıyla panik havası yaratıyorlardı. (Artuç, 1987, s. 78) 17. Kolordu Kumandan vekili Albay Bekir Sami bu Tümeni Bursa'da toparlar fakat halk orduya karşı rağbetsizdir. Bu tümenin Birinci Dünya Savaşı'nda er ve jandarmaları şehit edilmiş olduğundan firar oranı son derece fazla olabilir. (Aker, 1937, s. 12) 56. Tümen'in İzmir'de bulunan 174. Alay 1. Taburu eşkıyayı takip müfrezesiydi. Müfrezeden 74 er firar ederek geriye sadece yedi er, üç subay kalmıştı. 174. Alay'ın 2. Tabur efradının yarısı müsellahan firar etmişti. (Selçuk, 2004, s. 219) Aynı havaliden olan erler, kolaylıkla firar etmiştir. Balatçıktaki nizamiye takip müfrezeleri de firar etmiş, geriye 18 er kalmıştır. (Aker, 1937, s. 86) 26 Mayıs'ta 57. Tümen 1. Taburda, 10 subay 43 er kalmıştır. (Koltuk, 2015, s. 21) 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey, 15 Mayıs 1919 tarihli raporunda İzmir olaylarının tesiriyle, kıtaat efradının %95 nispetinde dağıldığını belirtmektedir. Albay Şefik Bey 19 Mayıs 1919'da bir emir yayınlar. Buna göre; "İzmir ve Aydın'dan memleketlerine gitmek üzere firar eden zayıf iradeli bazı erlerin yollar üzerindeki kıtalara uğrayarak onları da firara teşvik ettiklerini, çıkaracak devriye ve postalarla bu gibilerin derhal yakalattırılmasını ve cezalandırılmak üzere Aydın'a gönderilmesini" istiyor. "Bunlardan dur emrine uymayanların üzerine tereddütsüz ateş edilmesini" emrediyordu. (Aker, 1937, s. 84) Fakat çözülme bir kez başlamıştı ve önü alınamıyordu. Erler firar ettikçe, birlikler birer iskelet halini almıştı. Birçok tümenin 2.000-4.000 arasında olması gereken mevcudu, firar nedeniyle 50-60 kişiyi geçmiyordu. 1919 Haziran'ın da 700'ü aşkın kaçak yüzünden taburlar 50-100 kişiye düşmüştü. (Aybars, 2014, s. 66) İşgal edilen her yere özgüdür aslında bu kaçış.

Kendini başsız, savunmasız, çaresiz hisseden her askerin aklından geçen ilk düşüncedir belki de kaçmak. Fakat özellikle 17. Kolorduya bağlı 56. ve 57. Tümen'in işgal karşısındaki çaresizliği ve kaçıışı dikkate değerdir. Şefik Aker 21 Mayıs 1919'da Elviye ve Kalem Riyasetine gönderdiği Tamim şöyledir:

“1.İzmirdeki hadise üzerine bazı edaninin eseri telkinatı olarak fırka mensubu kıtaat efradından ekserisi firar etmiş bugün kıtaatta mevcudiyeti Osmaniyyeyi gösterecek bir kuvvet kalmamıştır. vatanın geçirmekte olduğu şu buhranlı ve elim demlerde hakimiyeti vataniyeden binasıp bu gibi cühelânın telkinatı diniye ile uruku hamiyetlerinin tahrikine ve kıtalarına iltihak etmeleri için vasayayı müessirede bulunmalarına bütün ahali İslâmiyenin can ve gönülden çalışmaları ve hatta kıtalarını terkle firar edenlerin peder ve valideler ve köy heyeti âyanı da ruh ve maneviyatı takviye edici müessir sözlerle efradı köylerine kabul etmeyerek vazifeleri başına göndermeleri için hükümete ve vatanın kuvayı maddiyesine zahir olmaları hakkında tebligatı lazıminin ifasını selameti din ve devlet namına rica eder ve hainane işaatı kâzıbeyeye inanılmamasının ahaliye tefhimini temenni ederim. 2.Gerek İzmirdeki kıtaata gerekse 57. Fırka kıtaatına mensup bu gibi efradın Aydını sevkleri lazımdır.” (Aker, 1937, s. 85)

Firar, başarıyla ters orantılıdır. Çünkü geri çekilme, yani ricat düzensiz kaçıışı da beraberinde getirir. İzmir'in işgaliyle hız kazanan firar olayları, Batı Cephesi'nde durmadan devam etmiş, geri çekilme esnasında oldukça artmıştı. Zaten bir taarruz esnasında geri çekilme düzensiz ve belirsizdir. Üstüne, eğitimin ihmali, bu durumu daha da belirginleştirir. (Mert, 2004, s. 50) Eğitimi zayıf olan erler, özellikle dağınık gruplar halinde kaçmaya eğilimlidir. Geri çekilme hareketi hakkında lüzumlu talim ve terbiye görmediklerinden, bu geri çekilmeden yararlanan asker çoğu zaman taarruzun başarısız olduğu fikrini benimseyerek bireysel ya da gruplar halinde dağılır. Bu durum Osmanlı Ordusundan miras kalan bir gelenektir aslında. Çünkü 18. yüzyıldan beri Osmanlı Ordusunda hem taarruz hem de ricat harekâtında düzen yoktur. (Yıldız, 2017, s. 63) Birinci Dünya Savaşı'nın başından beri de eğitim ihmal edilmiş ve askerler sadece 6 haftalık bir eğitime tabi olmuşlardır. İlerleyen zamanlarda da ilk defa askere alınanlar, vakit azlığı nedeniyle, Çankırı, Çorum, Yozgat, Kayseri, Ankara, Konya Er İkmal ve Eğitim Merkezlerinde 15-20 günlük kısa eğitimle, direk cepheye yollanıyorlardı. Mevcudu tamamlamak amacıyla yorgun birlikler, eğitilmemiş birliklerle birleşmişti. Bunun sonucu olarak zamanla orduda hissedilir derecede inzibat tesis edilirken, ordunun eski ahlaki saflığını kaybetmekte olduğu da anlaşıyordu. Çünkü çete kuvvetleriyle ilk önce işe başlanmış ve ordunun ilk nüvesi bunlardan kurulmuş

bulunduğu için bugünün inzibatında artık bunlara alakayla bakılamıyor ve bu yüzden orduya yeni katılanlarla eskiler arasında belli belirsiz bir soğukluk görülüyordu. Erlerin büyük bölümünün içinde bulunduğu cahillik ve becerisizlikle sıkça manevra yapılmaması yüzünden hücumları başarılı olamıyordu. (Atatürk ve Conker, 2010, s. 55) Ayrıca asker ne doğru düzgün ateş etmesini ne bomba atmasını ne de kendilerini korumasını biliyordu. Dolayısıyla taarruzların başarısızlığı, birer ikişer olan firar vakalarını katlayarak arttırır. Bu toplu firar vakaları isyandan çok, o anın şartları neticesinde askerler arasında gündeme gelerek dalga dalga yayılır. Apak şöyle anlatır: “Karanlık basınca ileri hatlardan geriye doğru bazı kaçışmalar başlar ve bu gerilemelerde subay ve erler öldürülmüştür. Deli Halid denilen biri tarafından kaçmaların önü böylece alınır. Çözülme başladıkça tabanca kullanılarak bu gibilere ateş ediliyor.” (Apak, 1988, s. 253) Bunun sonucu olarak “Deli Halid’in bulunduğu yerde çözülme ve bozgun olmaz, geriye kaçmaktan herkes titrer” şeklinde söylentiler çıkmıştı. (Özkan, 2015, s. 310)

Tahir şöyle betimler: Ayı ayıyken yenik düşmemeye bakar. Gücüm yetse, kaçır mıyım karı gibi. (Tahir, 1995, s. 308) Kaçmak her zaman “karı” gibi olmak demektir: Kimdir bu kaçanlar, kızınız mı karınız mı? (Harp Mecmuası, Sayı V, İstanbul, 5 Şubat 1331, s. 68) İnsanoğlu tehlike karşısında kurtulamayacağını bilse de önce kaçmayı dener. Geri çekilme ister istemez panik duygusunu beraberinde getirir. Paniğin belirleyici özelliği ise, üstlerin hiçbir buyruğuna bundan böyle kulak asılmaması, bireylerden her birinin ötekilere aldırmaksızın, kendi başının çaresine bakmak istemesidir. (Freud, 2014, s. 42) Düzensiz geri çekilme harekâtı, her zaman firar olaylarını tetikler. (TİH, Cilt 2, 1965, s. 380-382) Geri çekilme sırasında kaçan erler, halkı telaşa sürüklüyordu. Özellikle Eskişehir-Kütahya Muharebesi’nde geriye çekilirken kaçan erler, halkı telaşa düşürmüşlerdi. Yunan askerleri içinde aynı durum söz konusudur. Vasikilos adlı asker 11 Mart 1922’de yazdığı günlüğünde, o ara her askerin kafasından geçen firar etmek olduğunu belirtir. (Benlisoy, 2014, s. 20) Çünkü ufukta yenilginin, başarısızlığın olması kaçma ve kurtulma isteğini doğurur. Buna muharebeler öncesinde yapılmış pek çok taarruz esnasında rastlarız. Yunanlıların Ayvalık’a yaptığı taarruzlar neticesinde, 26 Haziran’da geri çekilme düzensiz olduğundan bazı birliklerin erleri gece vakti olmasından yararlanarak, özellikle de kendi yakın bölgelerde bulunan köylerine firar eder. (Küsmez, 2016, s. 395) Gediz Bölgesi’nde Yunan Ordusuna karşı savaşıyan 159.

Alay'da da benzer olaylar vardır. Bu alayın çoğunluğu firar etmiş erlerden oluşuyordu. Ayrıca eğitimi de yetersiz olması neticesinde, ordu başarısız bir duruma düşerek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Geri çekilme esnasında erlerin büyük bölümü bir kez daha firar etmiş, böylece alayın mevcudu 200-300'e düşmüştü. (TİH, Cilt 2, s. 303-305) Bu alaydan bir gecede, 40-50 neferin dahi firar ettiği zamanlar olmuştur. Tıpkı 56. ve 57. Tümen'de gördüğümüz gibi; daha önceden firar etmiş askeri bir gruba toplamak, fitili ateşlemekten başka bir şey değildir. Muhtemelen asker arasındaki kaynaşma ve firarın cezasız kalması ortalığın karışık olmasının da etkisiyle yeni bir firarı gündeme getirir. İzmir Doğu Cephesi 23. Piyade Tümeni²⁴ de zaman zaman firarların önlenememesiyle Yunan kuvvetleri karşısında morali bozulan asker tutunamayarak geri çekilmiştir. Aydın'da aynı durumdaydı. 23 Haziran'da başlayan Yunan Taarruzu neticesinde gece başlayan firar olayları, gündüz de devam etmiş, Aydın Millî Alay Kumandanı Teğmen Zekai Bey tarafından iki erin kurşuna dizilmesiyle kısmen önlenmiştir. (Küsmez, 2016, s. 406) Artarak devam eden firar olayları, İzmir Güney Cephesini de dağılmasına sebep olmuştu. Bu dağılma üzerine Albay Şefik Bey, birliklerin geri çekilmesine karar vermiştir. Fakat bu geri çekilme esnasında, birlikler yeniden firar etmiştir. Tekirdağ Bölgesi'nde 168. Alay'da görünen firarlar 170. ve 171. Alayları da içine alarak, genişlemeye başlamıştı. 21 Temmuz günü 168. Alay tamamen dağılmış ve idareyi kaybetmişti. (TİH, Cilt 2, 1965, s. 373-374) Herhangi bir kolordu ya da tümenin geri çekilmesi, diğer kolordu ya da tümenler üzerinde tesirini hemen göstererek, arka arkaya firar vakalarını yaratır. Yani askerin maneviyatı, bu gibi taarruz ya da muharebe esnasında çok belirleyicidir. Mesela 49. Tümen, 1. Kolordu'nun tümenleriyle geri çekilmesinden etkilenerek geri çekilir.

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde ordu düzensiz bir şekilde geri çekilmekteyken birlikler birbirine karışmış, komutanlar birbirini kaybetmişti. (Değirmenci, 2009, s. 46) 41. Tümen'in mevcudu 5.820 kişi iken geri çekilmesiyle 2.347 kişi kaybolmuştur. (Değirmenci, 2009, s. 60) Bunların ne kadarı kaçak olduğu bilinmese de çoğunluğunun firar ettiği tahmin edilebilir. 20-25 Temmuz 1920'de 1. Kolordu'da durum şöyledir: 20 Temmuz'da 761 subay, 17.500 er bulunurken, 25 Temmuz'da 700 subay 4.000 er kalmıştır. Yani 5 gün içerisinde erlerin %77'si firar etmiştir. (Artuç, 2002, s. 106)

²⁴ Bu tümende 1920 Mart ayına kadar Refet Bey'e bağlanacaktır.

Trakya ise, zaten firarilerle doludur. (TİTE, Kutu: 53, Gömlek: 111, Belge: 1119) 1. Kolorduya bağlı 55. Tümen'de, Yunan Tekirdağ'a çıktığında herhangi bir direnme göstermez ve kaçar, moraller de bozuk olduğundan bu kaçış Millî Mücadele boyunca devam etmiş, bölüklerdeki er sayısı 80'e kadar düşmüştür. (Artuç, 1985, s. 164) Hatta Vize'deki kolordu süvari bölüğü, savaş yapılmasını istemeyen bazı köylülerin hücumuna uğramış, ellerinden silahları alınan askerler kaçmaya zorlanmıştır. (Artuç, 2002, s. 104)

Birçok örnekte gördüğümüz üzere, firar vakaları ya işgal zamanı zaten cılız olan birliklerde ya da taarruz sonucunda geri çekilme sırasında olur. Özellikle 23, 56, 57 ve 61. Tümenlerde geri çekilme esnasında durum, dağılma halini almıştı. Birliklerin sürekli dağıtılıp yeniden kurulması ve ordudaki disiplinsizlik sonucu takım ruhu ve kurtuluş ümidi sarsılmakta, erlerde kendilerini bu meyanda gönüllü saymaktaydı. Bu örnekler çoğaltılabilir ve bu kaçış evrenseldir. Yunan Ordusunda da bu duruma sıklıkla rastlarız. Savaş yorgunu Yunan askerleri, Anadolu'da savaş sürdükçe ve bir askeri çözüm ufukta görünmez oldukça savaşı daha da sorgular hale gelmişlerdi. Uçaklardan atılan beyannameleri okudukça kaçıyorlardı. (Babalık Gazetesi, 10 Eylül 1922) Zaten cepheye savaş ve barış meselelerini, sürekli olarak birbirleriyle tartışır durumdalar. Onlar mevcut sorunlara kendilerince çözüm arayan, birer siyasi özneye dönmüşlerdi. Tıpkı Türkler gibi, 10 yıldır savaşta olan Yunan askeri de savaştan bir şekilde kurtulma isteği duyuyor ve kaçıyorlardı. (İstiklal Savaşı Gazetesi, 19 Mayıs 1919) Yunan askerleri arasından neredeyse 20.000 ile 40.000 arasında bir kaçışın gerçekleştiği belirtiliyor. (TİTE, Kutu: 28, Gömlek: 119, Belge: 119) Aynı şey Türk Ordusu için de geçerlidir. Henüz Kütahya- Eskişehir Savaşı başlamadan, mayıs, haziran aylarında birçok kaçma olayı görülmekteydi. Hele muharebenin başlamasıyla birlikte, bu olaylar daha da artarak ordunun muharebe gücüne etki yapacak dereceye yükselmiştir. Bu erlerin çoğu müsellahan gitmekte ve memleketlerine varıncaya kadar uğradıkları köylerde, soygunculuk yapmaktaydılar. Hatta bunların bir kısmı menzil kollarına saldırıyor, onları talan ediyor ve cepheye gitmekte olan ikmal erlerini muhafızların elinden zorla alıp, serbest bırakıyorlardı. Tedbirlere rağmen kaçakların önü alınamamış ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri kaybedilmiştir. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri hem alınan mağlubiyet dolayısıyla hem de buna bağlı olarak çok sayıda kaçağın tespiti bakımından önem arzeder. (Değirmenci, 2009, s. 61-62) Öncesinde ordu sayı ve silah bakımından

zayıf olsa da maneviyat ve disiplinle güveni arttırmışlarken, bu savaşla ordu tepetaklak olacaktı. Burada zaten zor toparlanan insanlar bu yenilgiyle son umutlarını da kaybederek dağılırlar. İdam kararları bile, bu dağılışı başlangıçta durduramamıştı. Ayrıca Batı Cephesi birliklerinin Sakarya gerisine kadar çekilmesi ordudaki morali daha da bozduğundan çok sayıda kaçak olayı meydana gelmiştir. Zaten savaşta mağlubiyet mecliste bile iradesizliğe yol açarken, askerler üzerinde de tesiri kaçınılmazdır.

Firar eden askerler neticesinde, orduda açılan gedikle kimi muharebelerde yenilgi meydana gelirken firarın açtığı zarar bununla sınırlı kalmaz. Bir harekât esnasında firar vakaları sebebiyle azalan mevcut, harekâtı engelleyerek geri çekilmelere yol açmıştır. Örneğin, firarlar nedeniyle zayıf düşen 57. Tümen'in Millî Mücadele boyunca başarısızlıklarına şahit oluruz. Erler mukavemet etmeyip kaçtıklarından, Kurt Tepe düşman eline geçmiştir. (Sorguç, 2009, s. 18) Kaçak olayları savaşın kaderini etkileyecek, hatta sonucunu saptayacak kadar çoktur. Taburların mevcudu hiçe kadar inmişti. Bunun dışında köylere, kasabalara asker kaçakları ya da çeteler tarafından yapılan baskınlar, (Açık Söz Gazetesi, 24 Ağustos 1921) yaygın eylemler Türkiye Büyük Millet Meclisi otoritesini zayıflatıyor, istediği etkinliğe kavuşmasını önliyordu. Firariler nedeniyle, asayiş olayları gün ve gün artmaktaydı. Yer yer firariler ile jandarma teşkilatı arasında çarpışmalar ve insan kayıpları oluyordu. Denizli'de jandarma ve topçu müfrezeleri arasında vuku bulan çatışmalar firarı daha da şiddetlendirmiştir. (Aker, 1937, s. 85) Aydındaki kıtalarından müsellahan firar eden 19 neferle jandarma demiryolu üzerinde çatışmaya girmiştir. Bir'i ölü olmak üzere, hepsi yakalanmıştır. (Aker, 1937, s. 99) Ayrıca yedisi süvari olmak üzere, 32 firari Nazilliden geçerken jandarma kuvvetleriyle çarpışır. (Aker, 1937, s. 99) 62. Alay Kumandanlığı neferlerinden bir tanesi, firari neferlerle girilen çatışma sonucu ölmüştür. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 115, 5 Şubat 1921) Zararlar bununla sınırlı kalmaz; Öyle ki telgraf hatlarını dahi kesmişlerdir. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, s. 785, Salahattin Bey, 18 Eylül 1922) Ayrıca firarilerin, tren istasyonu ve karakol basma gibi kimi yerlerde silahlı saldırıda da bulunduğu olmuştur. (TİTE, Kutu: 53, Gömlek: 114, Belge: 114)

Dış basında bu asker kaçakları haberlerinden, oldukça nemalanır. 9 Haziran 1922'de *The Times*'in haberine göre "Askerden kaçakların çokluğundan dolayı Mustafa Kemal ancak sınırlı saldırı yapabilmektedir." (Sarıhan, 4. Cilt, 1996, s. 468, 9 Haziran 1922)

Firarın vuku bulması karşı cephede, her iki taraf içinde etki yaratıyordu. Bunu Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin, firar sayılarını öğrenme isteğinden anlayabiliriz. Burada öğrenmek istediklerinin propagandanın tesirli olup olmadığı şeklinde yorumlayabiliriz. Hatıratlarda gördüğümüz üzere karşı taraf askerlerinin firarı, sevinçle karşılanır ve bu kimi zaman galibiyet işareti olarak yorumlanır. Bunun için firarların çok olduğu zamanlarda düşmana belli edilmemesi için subaylar er elbisesi giymeye başlamışlardı. Karşı hareket olarak Yunan asker kaçaklarının olduğu haberleri, Türk basınında sıklıkla yer alır ve böylece Büyük Taaruz öncesi aslında direncin kırıldığını gösterir. (Üçüncü, 2012) Gerçekten de Yunan asker kaçağı da oldukça fazladır. Kaçamayanların bir kısmı da dağlara firar ettiği söylenir. Tersten okursak, Türk asker kaçaklarının sayısının özellikle de yabancı basında, neden bu kadar fazla gösterildiği sorularının cevabını bulabiliriz. Ayrıca Türk gazetelerinde istisnalar hariç, Türk firarlarına dair haberlere kararnameler dışında rastlanmaz. Basında asker kaçakları sayılarına dair herhangi bir malumat verilmemiştir. Çünkü bu durumun diğerlerini de teşvik etmesi ve askerleri caydırması gibi nedenlerden korkulur.

Firar, sadece zamana ya da mağlubiyetlere de bağlı değildir. Bu dönemde bildiğimiz üzere Doğu ve Güney Cephelerinde savaştan ziyade yerel direniş hareketleri mevcut olup, bu direnişte kısa sürdüğünden askerler Batı Cephesine sevk edilmişti. İşte bu etkin askere alma sistemini bozan unsurlardan biri, yer değiştirme ve muharebe alanına sevtir. Firarın büyük bir çoğunluğu, sevk esnasında gerçekleşiyordu. (ATASE, İSH, Kutu: 1323, Gömlek: 113, Belge: 113ab) Bu durum Birinci Dünya Savaşı içinde geçerli olduğundan şaşırtıcı değildir. 1917'de pek çok birliğin gerçek büyüklüğü, nominal büyüklüğünün %50'sinin altındaydı. Özellikle sevkıyla bu oran en az %50 kayıp demektir. Şayet sevk uzun mesafeler arasında yapılıyorsa ulaşım trenle sağlanıyor, kısa mesafedeysse yürüyüşle belirlenen noktaya ulaşılmaya çalışılıyordu. Uzun yürüyüşler ve uygunsuz hava ve arazi şartları sevkatta zorluklar çıkartıyor, üstelik asker ve firar takibini de güçleştiriyordu. Fransa ve Almanya'da askerler en yakın karakollara sevk etme şeklinde yürütülürken, Türkler binlerce km yürümek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla, bu uzun sevk esnasında firar fırsatları hayli fazladır. (ATASE, İSH, Kutu: 1079, Gömlek: 14, Belge: 14) Vehbi Bey'e göre demiryolları tercih edildiğinde ise, bu sefer 200 kişi bindirilen trenden 30 kişi anca kalıyordu. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, s. 87, Vehbi Bey, 5 Temmuz 1920) Sevk sırasında mevcudu 100 küsur olan bir

taburdan bir gece de 24'ü silahlı 52'si silahsız olmak üzere, toplam 76 er firar etmişti. Ayrıca Tokat Süvari Bölüğü'nden sevk esnasında, mevcudu 70 olan askerden 34'ü silah, cephane ve hayvanlarıyla firar etmiştir. (Avcıoğlu, 1995, s. 978) 95 mevcutlu kabile sevk sırasında firar etmiş ve mevcut 29'a düşmüştür. (ATASE, İSH, Kutu: 1323, Gömlek: 113, Belge: 113aa) Aynı şekilde bir sevk esnasında, 120 mevcuttan 24 asker firar edebiliyordu. (ATASE, İSH, Kutu: 1323, Gömlek: 113, Belge: 113-1) Batı Cephesi'ne gitmek için, 10 Mart 1921'de Zile'den hareket eden 10. Alay'dan Yozgat'a varıncaya kadar 45 er firar etmiştir. Yürüyüşe devam eden alaydan, 10 Mart'ta bu defa Zileli İbrahim çavuş başta olduğu halde 12'si silahlı 20 er Keskin civarında firar etmiştir. 18 Mart 1921'de Merzifon'dan Batı Cephesi'ne harekete geçen 5. Tümen'e bağlı 9. Alay II. Tabur'dan hareket gecesi 42 er, Çorum'a varan Topçu Taburu'ndan 22 er, İstihkam Bölüğü'nden 25, Sıhhiye Bölüğü'nden 9 er toplam 98 erin firar ettiği Tümen Komutanı tarafından Merkez Ordusu'na bildirilmiştir. (Balcıoğlu, 2003, s. 217) 5. Tümen'den sonra Batı Cephesi'ne sevk edilen 15. Tümen'in 38. Alayı'ndan Merzifon'a varıncaya kadar, pek çok firar oldu. Söz konusu firarilerin maksatlarının yeni kurulacak tümene kaydolmak, dolayısıyla, Batı Cephesi'ne gitmekten kurtulmak olduğu 15. Tümen Komutanı tarafından belirtilmiştir. (Balcıoğlu, 2003, s. 217) Yine 2. Kolordudan Sakarya Muharebesi sırasında daha savaşa bile girmeden altı günlük yürüyüşte, 367 kişi firar etmiştir. (Artuç, 1985, s. 70) 24. Tümen Eskişehir'de toplanmış olan 3.000 mevcutlu İkinci Piyade Alayı'nın 6 Nisan'dan itibaren trenle Eskişehir'den Bilecik'e taşınmasına başlanmıştı. Buradan Bursa'ya kara yürüyüşle gidilecekti. Alay Bursa'daki 56. Tümen'in emrine girecekti. Alay'ın I. Taburu 1.000 mevcutla gidebilmişti. Askerler Bilecik-Bursa arasında kaçmışlardı. II. Tabur da aynı akıbete uğramıştı. Bunun üzerine Tümen komutanlığı, Bilecik- Bursa arasında bazı tedbirler almak gereğini duymuştu. Subaylardan beş-altı kişi asker elbisesi giyerek, Bilecik'e kadar gidecekler ve orada III. Tabur'un arasına karışarak firar olayının nedenlerini araştıracaklar ve firara engel olmaya çalışacaklardı. (Avcıoğlu, 1995, s. 973) Tüm bu örneklerde gördüğümüz gibi, demek ki uzun yürüyüşler dağınıktı ve nizami olmaktan uzaktı. Askerler özellikle kendi memleketleri doğal olarak bildikleri istikamet olunca kolayca birliklerinden sıvışabiliyordu. Ancak bilmedikleri istikametler olunca kaçmaktan çekiniyorlardı, Latif Yazgan örneğinde olduğu gibi. (Babuş 2013, s. 172-175, Latif Yazgan) Şiddetli propagandanın tesiriyle daha cepheye varmadan sevkîyat

esnasında kaçanlar ya da savaş esnasında gerçekleşen sevkiyat esnasında kaçanlar vardı. (Sorguç, 2009, s. 30)²⁵ Sevk edilen belli sayıda nefer için, bir sevk komutanı ve yanına sevkten mesul askerler veriliyordu. Bu sevk esnasında kimi zaman komutanın dikkatsizliği, kimi zaman neferlerin gözden kaçmasıyla firar gerçekleşiyordu. Bu tip durumlarda firar, birden fazla kişinin katılımıyla olabiliyordu. Bu durumda ortada askerler arasında bir anlaşmanın olduğu düşünülebilir. Rüşvet karşılığı komutanla, jandarmayla ya da erle anlaşma sonucu da planlanmış olabildiği gibi, askerin kurnaz hamleleriyle gerçekleşiyordu. Nöbet tutan askere düşen görev hayli fazladır. Yine de bir anlık dikkatsizlik ya da tedbirsizlik sonucu firar gerçekleşmekteydi. Sevkiyatın önemli bir sıkıntı olduğu ve devamlı cephe değiştirmenin gerektiği zamanlarda bu sorunun çok sayıda firara yol açtığını tahmin edebiliriz. Firar etmiş askerlerin, sevkinden mesul kimselerin daha bir özenli olması gerekirken, sevkine memur oldukları efradın firar etmesine sebep olan Abdulvehab, Ramazan, Mustafa oğlu Ali, Bekir oğlu Ali ve Bekir tüm jandarma efradının gözü önünde 20'şer değnek darp yemişlerdir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi Sıra 79, 12 Mayıs 1923) Fırat nehri üzerinde bulunan Acemoğlu Köprüsünü, kontrol altına tutan bölükten, sık sık firar olayları meydana gelmesi üzerine, Nurettin Paşa, Erzincan Mevki Komutanı'na yazısında firarların subayların dikkatsizliğinden ve askere iyi bakmadıklarından ötürü meydana geldiğini belirterek, dikkatsizlerin hemen cezalandırılacağını bildirmekteydi. (Balcıoğlu, 2003, s. 219) Genelde birilerinin yardımı ya da göz yumması olmadan firar gerçekleşemez. Bunun en güzel örneği Numan'ın hemşehrisi olan iki askeri diğer efratlardan ayırarak jandarma koğuşuna götürürken firarına mücadele etmesidir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 21, 27 Mart 1923) Demek ki sadece sevk esnasında değil, kışla içinde de bu tür olaylar gerçekleşebilmekteydi. Düzce'de Jandarma neferi Abdülkadir oğlu İbrahim topçuların uyumasına meydan vermek suretiyle dört neferin firarını kolaylaştırmıştır. Önceden de mevcut evrakla anlaşılan başka firarlara da sebebiyet vermiştir. Cezası iki sene prangabend olmuştur. (Açık Söz Gazetesi, 27 Aralık 1920) Gördüğümüz üzere, ceza sadece firar edenlere değil aynı zamana görevini tamamıyla ifa edemeyen sorumlulara da veriliyordu. Fakat firar olayları sadece sorumsuzluk sonucu gerçekleşmiyordu. Sevk bazen çok uzun sürmektedir. Bir ay kadar süren bu sevk işleri, bazen tek bir kıtayla sınırlı değildi. Asker durmadan kıtadan kıtaya sevk edildiğinden, bu durum oldukça

²⁵ Sorguç burada cepheye varmadan firar edenlerin oranını %80 olarak belirtiyor.

yorucu olmakta ve askerlik kültüründen insanları uzaklaştırmaktadır. Kaçak olayları sevk esnasında trenden atlayarak veya kapalı arazide yürüyüş esnasında gerçekleşiyordu. Dağlık ve boş araziler firar için en uygun anlardı. Açık alanda firar daha kolaydır çünkü garnizonunkilere göre imkân daha fazladır. Pek çok asker cepheye doğru yoldayken veya düşman askerlerinden kaçarken, özellikle kendi şehir, kasaba veya köylerinin yakınlarından geçerken firar etmiştir. (Zürcher, 1996, s. 246) Zaten askerin memleketi ne kadar uzaksa, kaçma ihtimalide o derece düşüktür. Bu gibi vakalar çoktur özellikle erlerin yakın bölgelerde ikamet etmesi firar olaylarını arttırdığı gibi, görece küçük çaplı toplu firar vakalarını da gündeme getirir. Bölük erlerinin tamamı bulunan yöreden olması, erlerin akraba ya da tanıdık kişiler olması anlamına gelir. Böylece birbirlerini kaçmak için kışkırtarak köylerine giderlerdi. (Akkılıç, 2013, s. 238) Bunun için çeşitli tedbirler alınmıştır. Efrat memleketinden mümkün oldukça, uzak kıtalara gönderilmekte ve firar edemeyecek kadar uzak yerlerde bulunacaktır. Merkez Ordusu Komutanlığı kurulacak olan bölüklerin hepsinin erlerinin, mümkün olduğu kadar uzak yerlerden alınmasına dikkat etmiştir. (Balcıoğlu, 2003, s. 41) Bunun yanında firar bazen ordugahta vuku bulmaktadır. Ordugahlar genelde açık olduklarından bu tip firarlar gerçekleşiyordu. Bazense namaza gitme bahanesiyle dağılıp geri dönmüyorlardı. Yani firar için her fırsattan istifade edilmekteydi bu durum Millî Mücadele'nin çıkmazlarını teşkil eder. Bazen orduya bağlı, bazen ordu, bazen de ordu dışındaki birliklerden kaçmaktaydılar. Bunların yanında kimi firari kolaylaştırıcı unsurlar da zaman zaman öne çıkabilir. Hava şartları, iklim, arazi şartları, içinde bulunulan kafilenin sayısı ya da kafilenin başında bulunan memurların niteliklerine göre askerin firar etmesini kolaylaştırıcı unsurlar bulunmaktaydı. Özellikle gece firarın en yoğun zamanlardır. Havanın sisli, yağmurlu ya da karlı olmasını fırsat bilen erler bundan faydalanarak firar ederlerdi. Sık sık yağın yağmurlar, sarp ormanlık araziler saklanma kolaylığı sağlıyor olabilir. Genelde savuştukları yer muhtelif istikametler ya da tarlalardır. Zaten koyu sis sırtlara ve vadilere abanmış görüş ufkunu daraltıyordu. Bu durum saklanma kolaylığı da sağlar kimi arazilerde. Özellikle kış aylarında firar fazlaşır. Kazım Karabekir askerin bu huyunu bildiğinden en geç sonbaharda, Şark işini bitirerek askerleri Garp Cephesine göndermenin uygun olduğunu belirtilmiştir. (Karabekir, 1993, s. 94) Hava şartları ya da kafilenin sayısı ve bu kafiye verilen memur sayısı, dikkate alınarak ceza verilmektedir. Mesela kış şiddetinden karyeye

gitmeye mecbur olarak kış ve sisten istifade ederek kaçan askerin peşine düşemeyen Arabgir jandarma bölüğü efradları bunlar göz önüne alındığında beraat etmişlerdir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 70/71, 7 Mayıs 1923) Aynı şekilde 68 kişilik kafilenin sevki sırasında, dört neferin firarına sebep olmaktan yargılanan üç memur asker kafilenin dağınık ve arazinin de arızalı olmasından bu firari kafiye takip edememişlerdir. Mahkeme de yargılandıklarında geçerli sebepleri olduğundan takip kusuru bulunmadığına kanaat getirilmiş ve beraat etmişlerdir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 72/73, 7 Mayıs 1923) Bunun haricinde sevk sırasında yürüyüş esnasında firar eden iki nefer için mahkeme tahkikat yapmış ve dört sevke memur nefer yargılanmıştır. Buna göre bu kimselerin ifadesi doğrultusunda evraka vakıf olmadıkları kabul edilerek, ayrıca kendilerine bir emir verilmediğini söylediklerinden beraat etmelerine karar verilmiştir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 73/74, 7 Mayıs 1923) Bu durum gösterir ki; evrak ve bürokratik işlemler yeteri kadar etkin değildir.

3.3.1. Askerin Ekseriyeti Kaçmakta, Ekseriyeti Vurmakta

“Yanındaki arkadaşı vurulup düşüyor o yine kaçıyor. Düşman tepelemeye, vatani karış karış müdafaa etmeye ve bu yolda düşman kurşunuyla ölmeye gelen cahil askerler, kendi silah arkadaşlarının kurşunuyla vuruluyorlar.” (Eti, 2016, s. 65)

“...Öyle kaçmışlar ki, 24 saatte 80 kilometre yapan nefer var...” (Özkan, 2015, s. 284)

Firar, bir bulaşıcı hastalık gibi yayılmaktaydı. Üstelik bu sorun sadece rütbeyle ya da cephe hattıyla sınırlı olmadığı gibi, askerliğin her safhası her bölümü buna dahildir. Orduda firar cephe ordularında daha fazla olsa da cephe gerisinde de pek çok kaçış gerçekleşiyordu. Mesela, bunlardan bir kısmı sıhhiye erleridir. Sıhhiye erleri kaçma nedeni olarak, arka çantalarından şikâyet ediyor başka biri de omuzlarında ağır bir sedye taşımaya mecbur tutulduklarını gösteriyorlardı. Bu yüzden bazen kaçıp başka tabura silahlı asker olarak yazılmaktaydılar. (Kuntman, 2009, s. 77) Bazende tamamen firar etmeyi göze alırlar. Topçu efradı da firar eder; Sahra Topçusu Alay 56, Bölük 5 Mülazım-ı evveli olan, sonradan anbar müdürlüğü yapmakta olan İbrahim Edhem Efendi kıtasından firar etme suçundan yargılanmıştır. Fakat kanıtlanamadığından serbest bırakılmıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 48, Esas 55, 11 Aralık 1920)

176. Alay Makineli Tüfek Bölüğü'nden Nuri de firar etmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 68, 9 Ocak 1921) Üstelik, firar edenlere ceza verilmemiş olmasından dolayı, Topçu Bataryasından son 10 gün zarfından 163 kişi firar etmiştir. (Çarıklı, 2005, s. 164) Urfa Sanayi Kıtası Nal-Mıh Bölüğünden firar eden askerlerde vardır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 47, Esas 40, 16 Ocak 1921) Bunlar üç kişi birden birlikte firar etmişler ve birlikte yargılanmışlardır. 11. Tümen Telefon Müfrezesinden Veli, İznik Çampınarı Karyesi Muhtarı Abdullah'ın yardımıyla firar eder. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 140, Esas 246, 16 Şubat 1921) Süvari Bölüğünden bile firar vardır. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bn, Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 103, 27 Ocak 1921) Bazense tabur katipleri ve anbar memurları firar eder. Özellikle anbar memurlarının firarı yaygındır. 12. Kolordu Erzak anbarından Tevfik firar etmiş ve cezası Umumi Harpte idama mâhkum edildiği göz önüne alındığından darp sonrası uzak cepheye sevk olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 131, 5 Şubat 1921) Dinar Menzil Anbar memuru Yüzbaşı İsmail Hakkı hem firar hem hırsızlıktan suçlanmıştı. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 137, 16 Şubat 1921) Selçuk mevkisi bataklık ve malıyalı olmasına rağmen mühimmat anbar eratı da firar etmişti. Durum öyle bir hal almıştır ki, yerine bakacak adam bulunamaz ve Müslüman ahaliden yardım istenir. Fakat genelde çevrede Rum ahali olduğundan mühimmat deposu bakımsız kalır. (Aker, 1937, s. 86) Bazen de fırıncıların firarına tanık oluruz. (Aker, 1937, s. 102)

Muhtarları ise, sadece firariye yardım ederken değil, askerdeyken firar ederken de görürüz. (Söğütlü Jandarma, 2011, s. 64) Ayrıca Merkez Ordusu kıtaatı arasında firar olaylarının pek sık görüldüğü birlikler bir tür acemi er eğitim merkezi konumunda olan Amasya ve Sinop Depo Alaylarıydı. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 606, Necati Bey, 27 Aralık 1921, Balcıoğlu, 2013, s. 219) Depo alaylarındaki erler yaya firar ediyorlardı. Buradaki zorluk, cephedeki zorluğa kıyaslandığında, firarın korkudan ziyade gelenek halini aldığını görürüz. Çünkü henüz acemi erler ne olup bittiğinin farkında bile değilken, korku duymaya vakitleri bile olmadan, çevreden gördükleriyle duyduklarıyla firar etmekteydiler.

Öte yandan firar edenleri yakalamak için, yeterli kuvvet yoktu çünkü herkes firar ediyordu. Subay ve jandarma birlikleri de çareyi kaçmakta buluyordu. (Osmanlı Belgelerinde, Belge No: 47) Sevkiyat reisinin dahi kaçtığını görmekteyiz. (Diriker, 2013, s. 88) Kıtaların zabtında büyük boşluklar vardı ve firar çoğaldıkça bunun takibi

için daha çok insan gücüne ihtiyaç duyuluyordu. Kurulmaya çalışan asayiş bölüklerinde ise, erler toplanamıyor; çağrılan erler bakaya bulunuyordu. Örneğin Refahiye Asayiş Bölüğü kurulurken şubelerine hiçbir er gelmemiş ve mevcudu sadece dört askerden ibaret olarak kalmıştır. Jandarma esasen noksan olmakla birlikte, kabiliyetsiz bir halde bulunuyor ve çetelere dahi yetişemiyordu. Bunun için halk jandarma olmaya teşvik ediliyordu. Mustafa Kemal Paşa'dan gerekli görülen yerlerde ahali jandarmaya kayd için, teşvik edilmeli şeklinde emir gelmiştir. (İSH, Kutu: 24, Gömlek: 74, Belge: 74-1, 2, 3, 4) Harbiye Nezareti de aynı fikirdedir; sık sık eşkıyalık olayları olduğunu ve bunlara sebep de asker kaçakları olduğunu söyleyerek, jandarmayla bu tür olayların önlenebileceği umuyordu. (Akşin, 2013, s. 247) Mütareke gereği ordu sayısını arttırmak mümkün olamadığından, jandarma adıyla asker kaydı başladı. (Türkmen, 2001, s. 82) Hatta jandarmaya asker kaçaklarının da kayıt olduğu da oluyordu. (ATASE, İSH Kutu: 41, Gömlek: 50, Belge: 50) Fakat bu kimselerin jandarmaya kayd olması için kimi şartlar öne sürülmüştür: şekavete karışmamış olmak, mülki amirinin bu konudaki olumlu görüşü ve bedenen olması gereken özellikler gibidir. (BOA, DH. UMVM, 124/182, 1336)

İç güvenliğin korunması konusunda, jandarma-polis teşkilatının kurulması, asker alma konusunda örgütlenmesi, komutanlara doğrudan askeri önlem alma ve savaşa hazırlık konusunda kolaylık sağlamıştı. (Çadırcı, 2008, s. 112) Jandarmanın başlıca iş tanımı, firar ve eşkıya takibidir. Her derece efrat ve jandarma firar takibinde bulunuyordu. Karakol Kumandanları üç beş nefer alıp, firari efrat aramaya köylere gidiyorlardı. Ayrıca ahalinin mali durumuna göre jandarma her ay giderek firariler üzerinden para alıyordu. (Evsile, 2012, s. 285, TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, 1999, s. 97, 18 Temmuz 1920) Firar takibinde bazı yerli jandarmaların gevşek davrandıkları ve görevlerini layıkıyla yapmadıkları hususu da askerlik şubesinin yazışmalarına yansıyan bir diğer şikâyet konusudur. Jandarma ve takviye efradının yerli ve kısmen eşraf efratlarından olması yüzünden, ciddiye takibat yapılamadığından şikâyet edilerek, bunların derhal değiştirilmesi gerektiğini teklif etmiştir. Gelişmeler karşısında, firar takibi için özel müfrezeler kurulmuştur. Firarileri takip ve derdest etmek için Batı Cephesinde geri bölgenin güvenliğini sağlamak ve kaçak erleri yakalamak için, grup karargâhlarında 1 teğmen 30 piyade 10 süvariden oluşan 40 erlik bir sahra jandarma müfrezesi teşkil edilecektir. 20.000 olan jandarma sayısı 27.000'e yükseltilmiştir.

Ayrıca firarileri takip için kurulan özel müfrezeler, genellikle 15-20 kişilik gruplardan oluşuyordu. (Köstüklü, 2009, Numara: 637, 17 Ekim 1920) Bu müfrezeler firarilerin izlerini takip etme ve yakalamakla görevlidirler, hatta özellikle müsellahan firarileri günler, haftalar boyunca takip de etmek zorunda kalırlar. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1a) Ya izlerini aramak için ya da silahlı olmaları nedeniyle bu duruma mecbur kalırlar. Genelde atlı olarak dolaşan müfrezeler, köylere gelerek muhtarlarla iş birliği içerisinde, kaçakların adlarını tek tek meydanda okuyarak soruştururlar. Firari bulunanlar kaza ve haneye ilan edilir, (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1c) af varsa, belli süre verilerek teslim edilmeleri şart koşulur, yakınları varsa onlarla konuşulurdu. Muhtar bazen belli bir ücret isteyerek bu kaçağı yakalayacağını söyler ya da bizzat yardım eder. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Bazen bu müfrezeden kimselerin de firarına tanık olmaktadır; inzibatı koruma göreviyle dolaşan süvari müfrezesi dahi İzmir'in işgaliyle birlikte teker teker kaçmıştı. (Apak, 1990, s. 7) Zir Nahiyesinde bahsettiğimiz Ali, Cafer ve Hasan'da birer firari takip müfrezelerinden oldukları halde, kaçmakla suçlanmışlarsa da kendileri bu durumu kabul etmemiş zorla kaçırıldıklarını ve eşkıya korkusundan geri dönemediklerini söylemişlerdir. (Kandemir, 1964, s. 85) Bezmi Nusret Kaygusuz'un anlattığı üzere kendisine tahsis edilen jandarma neferi dahi bir sabah habersiz gidivermiştir. "Bu muhaceratın önüne geçmek için kazadan ayrılmaya makul hiçbir sebep bulunmadığını tehlike görüldüğü taktirde hükümetin ahaliyi ikaz edeceğini ve vazifesini bırakıp giden memurları arz eylediğime dair duvarlara ilanlar yapıştırttım." diyerek tedbirini dile getirmiştir. (Kaygusuz, 1997, s. 168) Muğla Sancağına tabi Milas Jandarma Bölüğü Selimiye Karakol Çavuşu Arif Sakarya Mevkinde silah atılınca, mevkisini terk ederek kaçmıştır. Kısa bir süre Hacı Mehmed adlı şahsın hanesinde gizlenmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 108, 31 Ocak 1921) Bir çavuşun, sadece tek silah el silah sesi üzerine kaçması, firarın korkudan değil gelenek halini aldığına işarettir. Firari takibine girişen Jandarma süvari neferi Liceli İbrahim, onları derdest etmediği gibi onlara katılmıştır. Firar nedeniyle mâhkum olanların jandarma birliklerinin yardımıyla hapisten kaçtığını ve hatta firarileri yakalamakla görevli jandarmanın da firar ettiğine rastlarız. (Kandemir, 1964, s. 86) Bu tip vakalarda jandarmalıktan tard edilerek, genellikle yeniden asker kaydına alınır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 14, 22 Mart 1923) Jandarmanın firara başlamasıyla, dağdaki asker

kaçakları da bundan faydalanmıştır. Elde bulunan kuvvetlerle, firariler arasında zaman zaman çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalar genelde firari aleyhine sonuçlanmıştır. Ya teslim olmuş ya yakalanmış ya da yaralanmış olarak ele geçirilir. Aslında bu çatışmalar Birinci Dünya Savaşı'ndan beri devam etmektedir. Mesela polis memuru ve firariler arasında çatışma gerçekleşmiş ve bir firari yaralı olarak ele geçirilmiştir. (BOA, DH. EUM. 3.Şb, 5/56, 6-7-1333) Birçok suça iştirak eden Mehmed oğlu Halil ise teslim olmuştur. Gerçi teslim olması, cezalarının fazla olması sebebiyle idamını ertelememiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 25, Esas 30, 8 Kasım 1920) Jandarmalarla girilen çatışma sonucu Jandarma'da firara başlamıştır. Sevklerine memur oldukları erlerin firarına sebep olan Kurupelit ve Muştâ Karakolları'ndan iki jandarma da jandarmalıktan kayıtları silinmek ve Batı Cephesine gönderilerek cezalandırılmışlardır. (Balcıoğlu, 2003, s. 224) Firarilere ceza olarak yayan sevkîyat ettirilme vardı ve bu esnada firarlara mâni olmak için kordon hattı teşkil ediliyor. Askeri Talimnameye göre, dayanıklılıklarını kaybeden erlerin, subaylara bakması önerilir ve subayların dayanıklılıklarını kaybetmesi hiçbir durumda kabul edilmez. Fakat subaylar da durmaksızın kaçıyor. Hatta daha önce subayların kaçıp, çeteler kurduklarına rastlarız. (BOA, A. MTZ (04), 94/39, 1321, BOA, DH. ŞFR, 89/185, 1336) Subaylar dahi görevlerine sınıksız bağlı değillerse, sıradan askerlerden bağlılık beklemek zaten imkansızdır. Mustafa Kemal Paşa (2013, s. 75) bu durum için tüm görevin subaylara düştüğünü belirtir:

“Türk askeri kaçmaz, kaçmak nedir bilmez! Eğer Türk askerinin kaçtığını görmüşseniz, derhal kabul etmelidir ki onun başında bulunan en büyük komutan kaçmıştır. Eğer siz kaçtığı zilletini Türk askerine yüklemek istiyorsanız insafsızlıktır.” “Şimdiki durumda en önemli ödevse jandarmaların da kaçışlarına engel olmak ve kendilerini iyi durumda bulundurmakla birlikte, mevcutlarını artırmaktır. Bunun için görevini iyi yapan ve büyük özveriyle kaçanları yakalayan erlere derhal para armağanı vermek yoluyla hizmetlerini değerlendirmek ve arkadaşlarını heveslendirmek ve hatta geçici süre için aylık vererek asayiş kuvvetlerini nitelik ve nicelik bakımından güçlendirmek gerekir.” (Avcıoğlu, 1995, s. 972)

Kısacası firar, her yerde her bölükte her rütbedeydi. Binbaşı da firar etmiştir kumandan da. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, s. 594, Hasip Bey, 24 Temmuz 1922) Erlerin ve subayların firarının yanında kumandanların dahi firarına rastlıyoruz. Jandarma ve Bölük Komutanları da firar etmekteydi. (TİTE, Kutu: 28, Gümlek: 106, Belge: 106)

Akseki Jandarma Bölüğü Kumandanı kaçmıştır. Kazasını terk ederek düşman karşısında taburunun müdafaa göstermesini engellemiştir. Bu itaatsizliği sonucu, cezası emekliliğe sevk edilmek olacaktır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 27, 27 Kasım 1920) İsmail Hakkı Ferik ve Harbiye Nezareti Müsteşar-ı sabıkıdır; seferberlik esnasında, izinsiz olarak memleket haricine çıkmıştır. 24 Şubat 1335’de görülen davada cezası askeriyeden tard ve bir sene kalebendlik olmuştur. (Yıldıztaş, 2010, s. 162) Kıdemli Yüzbaşının cepheden firar ederek Yunanlılara sığındığı da olmuştur. (TİTE, Kutu: 67, Gömlek: 148, Belge: 148) Mahmut Muhtar Paşa, “Aralarında Kazım (Dirik) Bey ve kurmay heyetinin de bulunduğu bir grubun yaralanması esnasında, kaçan bir erin, Bulgarların topçu ateşi altında mevzilerini terk ederek kaçmalarının sebebinin başlarındaki kumandanlarının bulunmaması nedeniyle kaçtıklarını”, söylerken İsmet İnönü ise “Balkan Harbi’nin kaybının asıl sebeplerinin başında hiç şüphe yok ki kumandanların geldiğini” belirtmesi, önemli tespitlerdir. (Küsmez, 2016)

Oldukça karışık olan bu dönemde kimi zaman insanlar, birbirlerini asker kaçağı olarak ihbar edebiliyorlardı. Birini sevmediğinde onu yakalatmanın en kolay yolu, izne çıktığında izninin bittiği gün asker kaçağı diye iftira atarak yakalatmak ya da izin kağıdını zorla elinden almaktır. (Eliçin, 1978, s. 70) Firarilere yardım ve yataklık yapmakla suçlanan Sivrihisarlı İbrahim Bey, ifadesinde kendisini ihbar eden, kaymakamla aralarında bir husumet bulunduğunu ve kendisine iftira atıldığını beyan eder. Ayrıca ifadesinde hiçbir askere yardım ve yataklık etmediğini söyler. Deliller yeterli görülmediğinden İbrahim Bey beraat eder. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 136, Esas 39) Asker firarilerinin hanesinde firarilerle birlikte oturup içki içmek, ziyafet vermek ve firarileri himaye etmek suçundan Harran Kapı Karakol kumandanı ve jandarma çavuşu Emin Çavuş yargılanmıştır. Emin Çavuş ifadesinde Hamit Efendi namında bir adam tarafından iftira atıldığını söylemiştir. Hamit Efendi ile çizme ve sahan gibi küçük meselelerden aralarının açık olduğunu ve kendisine iftira attığını söyler. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 41, 16 Nisan 1923) Seyyar Jandarma Tabur Kitabeti Vekaletinde bulunan Serçavuş Refik ve emir eri Mehmed, memur oldukları sırada, firari, bakaya efradı tedarikten sonra mühürle maaş almak, gönüllü, mükellef kaydetmek suretiyle eşyaları sarf etmek suçundan yargılanmışlardır. Refik, devre dahil olmayan Mahir’i firari efraddan göstererek, bordroya dahil etmiştir. Böylelikle neferlere ait maaşı tedarik etmiştir. Maaş denilen asgari bir tutar olsa da efradı firari göstererek

yararlanması ilginçtir ve dönemin ekonomisi hakkında bilgi verir. Refik, Elcezire İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve cezası bir sene hapis olmuştur. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 62, 29 Nisan 1923) Ayrıca İstiklal Mahkemeleri boyunca, zaman zaman bazı hatalar yapılarak mezuniyeti gelmiş ya da terhis edilmiş kimselerin firari olması hasebiyle yargılandığını görürüz. Kılıç Ali, hatıralarında daha askerlik çağı gelmemiş gencin firar edip jandarma ile çatışması sonucu idama mâhkumu edildiğini yazar. (Kılıç Ali, 1997, s. 19-22) Şevket Bey bu yanlışlıkları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gündeme getirir: “Asker firarilerinden Kâzım nam şahıs Tokat'ta mahkûm edildiği halde, Amasya'da lehine hüküm vermişiz. İşte bu şahıs da her nasılsa bekaya gösterildiği halde, firari gösterildi zanniyle cepheye sevki işaret edilir. Amasya'ya gittiğimiz zaman bize bir istida ile müracaat eden bu şahsın müracaatı kabul edildi ve şubesinden soruldu ve bekaya olduğu anlaşıldı. Ve ondan sonra da kendi atı ve silahıyla beraber süvari alayına gönderilmiştir ve bu bir hatadır ve hata da tashih edilmiştir.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, s. 107, Şevket Bey, 20 Mart 1922) Muğla'nın Hacı Ali Mahallesi'nden Ali de aynı şekilde terhis edildiği halde firari addolunmuştur. Sonrasında düzeltilerek, beraat kararı verilmişti. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 95, 24 Ocak 1921) Başka türlü daha vahim yanlışlıklarda meydana gelir. Mesela bir asker kaçağı cepheden firar ettiği için, idama mâhkum olmuştur. Son anda kaçanın kendisi olmadığını ısrarla söyleyince, infaz durdurulmuştur. Yapılan tamamlayıcı bir inceleme sonucu, gerçek kaçağın idam edilmek üzere olan er değil kardeşi olduğu anlaşılmıştı. Meğer her defasında kendisi yerine kardeşinin künyesini vermiştir. (Çarıklı, 2005, s. 148) Bir diğer örneğe Askerden firar suçundan Umsih Elcezire İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Fakat Umsih'in aslında daha önceden iki taksitle ödediği bedeli nakdinin göz önüne alınmadığından, askerlikle alakasının olmadığı anlaşılarak serbest bırakılmıştır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 31, 3 Nisan 1923) Bu gibi yanlışlıklar ve sehven hatalar, İstiklal Mahkemeleri'nin yoğunluğundan hemen çözüme kavuşamamıştır. Firar suçu çok yaygın olması ve buna verilen cezalar bir bakıma aceleyle gelmiştir. Bazense kaçış firarinin yanına kâr kalır. Kaçak askerlere madalya bile verildiği olmuştur. (Babuş, 2013, s. 155) Bu tür yanlışlıklar eskiden de vardır. Mesela tezkiresini kaybeden askerler firari olarak addedilmiştir. (BOA, A. MKT 155/8, 1264)

3.3.2. Zımnî Sözleşme²⁶'nin Karşılanmaması ve Firarın Diğer Sebepleri

“Tuhaf bir manzaraya rastlardım. Geriye kaçmakta olan askerin biri, bir buçuk arşın boyunda, soba borusu kalınlığında bir döşeme parçasını ucundan yakıp koltuğunun altına vurmuş, eline geçirdiği bir tavuğu da bir eline almış koşuyor. Koşarken koltuğunun altındaki ateş yanıyor, bu ateşle elindeki tavuğu pişiriyor, ara sıra da yiyor.” (Eti, 2016, s. 65)

“Kaburgam kırık, Bulamıyorum şifa verecek birini. Vücudum zayıf, göremiyorum gelecekte derman.” (Butler, 2015, s. 61)

Mehmet Beşikçi'ye göre, zorunlu askerlik sisteminde, devlet ile ona hizmet sunan kişi arasındaki ilişkide bir zımnî sözleşmenin varlığından söz edilebilir. Askere alınan kişi burada zayıf tarafı oluştursa da beklentiye sahip olma hakkı vardır. (Beşikçi, 2015, s. 267) Bu beklenti, temel ihtiyaçların karşılanması ve askerliğe devam etmesini sağlayacak unsurlardan başka bir şey değildir. Askerin temel ihtiyacının karşılanması, manevi savaşıma isteği, sürenin makul olması, umudun canlı tutulması gibi şartlar zımnî sözleşme gereği zorunlu askerlik sisteminde karşılanması gerekir. Fakat karşılanmadığı durumlarda hem devlet hem asker zor duruma düşmekte ve bu durumda askerin kaçmasına neden olmaktadır. (Beşikçi, 2010, s. 267) Askerlerin kaçma eğilimi ve hastalığa açık olmaları sağlıkları için, gerekli olan temel bakım eksikliğinin sonucuydu: askere yapılan ödeme çok azdı veya onlara hiç ödeme yapılmıyordu. Asker kimi zaman parasızlıktan da firar eder. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1du) Örnek olarak dört defa kaçan Hüseyin, firar sebebini parasızlık olarak gösterir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 72, 9 Ocak 1921) Çünkü alacağı para sabit erler için, 900 kuruşken (Apak, 1990, s. 123) teorik olarak erlere ayda 5 ya da 10 kuruş ödeniyordu. (Zürcher, 1996, s. 247) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de bu durum sık sık gündeme gelmiştir, hatta para miktarının 1-4 liraya çıkarılması teklif edildi. Hüsrev Bey'e göre, firara mâni olmak için şüphesiz askeri iyi beslemek ve efradın maaşını da artırmak lazımdır. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, s. 88, Hüsrev Bey, 5 Temmuz 1920) Parasızlıktan firar öyle yaygın bir hal almıştır ki, dayaktan kaçan askerlerin aslında parasızlıktan kaçtığı evrak kayıtlarına geçmiştir. (Söğütlü jandarma, 2011, s. 64) Yani bu durum çok normal karşılanmaktaydı.

²⁶ Kapalı sözleşme

Sanayi tabanından yoksunluk, devletin askerini beslerken, giydiren ve donatırken azami zorluk içerisinde bulunduğu anlamına gelir. (Zürcher, 2003b, s. 164) Asker elbise bakımından perişandır. Birçok nefer, nöbet yerlerinde donarak ölmüş, birçokları hastalık geçirmiştir. Fakat ne kumaş ne kaput ve ne vakit vardı. Kayseri kiliminden askerlere kaput yapılıyordu. (Erkul, 2011, s. 68) “Askerler yazlık elbise içinde ayakkabı ve çamaşırları perişan, kaputları, portatif çadırları eksik olarak acıklı halde siperlerde düşmanı bekliyorlardı. Kolordu, daha önce bu eksikliklerin menzilce ikmal edileceğini bildirdi fakat hiçbir şey gelmedi... İbadethanelerdeki halı ve kilimler askere örtü olarak gönderilmesi istendi” (Altay, 1970, s. 142) Ali Fuat Paşa, Gediz Taarruzu içinse şöyle der: “12. Kolordunun cepheye gördüğüm erlerinin hepsi çıplaktır ve çoğu bölge halkındandır. Kar ve yağmur altında titreyen bu insanlar, toplu halde firar etmektedirler. Son savaştan sonra, kolordunun kayıplarını bütünlemek için gönderilen erler de çıplaktır.” (TİH, Cilt 2, 1965) Hemen hemen tüm kaynaklar bu yoksulluktan bahsetmektedir. Gelen erlerin hepsi köylerinden “yarı çıplak” gelmişlerdi. Elbise hatta çamaşır yoktu, gönderilen elbiselerde pantolonsuzdu. (Artuç, 1988, s. 316)

Diğer yandan askerlerin neredeyse tamamına yakını çıplak geldiklerinden, (Çalışlar, 2009, s. 18) askerde üzerlerine giydikleri elbise ya da kaputlarıyla firar etmekteydi. Elbiseleriyle firar edenler yüzünden yeni gelen askerlere verilecek elbise kalmamıştır. Zaten çok fazla temin edilemeyen elbise ve kaputların kaybı Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde tartışmalara yol açar. Fevzi Çakmak “elbiseyi alan firar ediyor” şeklinde konuşur. Bu durumda son çare gelen askerlere elbise verilemeyeceği gündeme gelir: “Malûmu âliniz bazı firariler vardır ki, kaputlarıyla beraber kaçıyorlardı. Eğer biz elbiseyi verip de efrat da firar edecek olursa hiçbir vakitte elbise vermeye lüzum yok ve böyle firar yüzünden elbiseyi asker daima az bulabiliyor.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, s. 191-192, Fevzi Paşa, 21 Ekim 1920) “Elbise giydirmiş olduğumuz askerlerin firarı bizim ilbas hususundaki tertibatımızı alt üst ediyor ve bu tarzda bir hal, diyebilirim ki, bir hastalık haline gelmiştir. Melbusat giydirdiğimiz efrat kaçıyor diyoruz ve demek ki firarın çokluğu elbise ihtiyacını daima tezyit ediyor ve elbiseye olan lüzum da gayri münkerdir. Esasen elbisenin göstereceği inzibat ve intizam evvel emirde ahvali sıhhiyeyi temindir.” (Tahir, 2015, s. 418)

Diğer yandan da Rıza Nur'a göre askerler daha rahat kaçmak için üstlerinde ne varsa atmaktaydılar: "Kaçarken askerler kaputunu, hatta ceketini atarlarmış. Bu hafif olmak içinmiş." (Özkan, 2015, s. 284)

Üstelik, sadece kıyafetle bitmiyordu iş. Arka çanta, matara, palaska gibi er donanımı neredeyse hiç yok denecek kadar azdı. Kayış ipe tüfeğe asılmıştı ve arka çanta yerine bez torbaları vardı. Kısacası odun yoktu ocak yoktu. Ulaştırma yoktu, dolayısıyla cephelere yiyecek, araç, cephane yollamak da sıkıntıydı. Cephelerdeki askerler, yürüyüşten yorgun düşmüşlerdi. Askerler şubelerce silah altına alınarak, cephelere gönderilirken bile sıkıntı yaşanıyor. İsmet İnönü şöyle anlatır: "...Birlikler dağılmadan, dayanabilecek bir halde muharebe meydanına yetişsinler diye tertipler alıyorum. Yorgun bitkin bir halde istasyona yetişen askeri zorla iterek vagonlara bindiriyoruz. İndirirken de öyle oldu, kollarından çekerek zorla indirdik. Asker bu kadar yorgun ve bitkin bir vaziyette." (Artuç, 1988, s. 273) Toplanan askerler; barındırılmıyor, doyurulamıyor, giydirilemiyordu. Mustafa Kemal Paşa, bunu ülkenin durumuna bağlar: "Ordu birliklerine gelince, şimdiden kaçmalar başlamıştır. Parasızlık böyle sürdükçe, İstanbul'da hükümet bulundukça subaylardan bile kuşku vardır" (Atatürk, 1960-61, s. 421) der. Giyim ve yiyecek sıkıntısının bu derece fena olması, propagandayı Türk Ordusunun aleyhine etkilemekteydi. Müslüman erati, askerlikten soğutmak için iase ve giyim eşyalarının fenalığından ve hizmetlerinin ağırlığından bahsederek Rum ve Ermenilerin, bunları firara teşvik etmeye çalıştıkları haber alınıyordu. Bu propagandalara mahal verilmemesi için, erata elbise ve yiyeceklerine fevkalade itina edilmesi ve mümkün olduğu kadar Rum ve Ermenilerle, temas ettirilmemelerine bilhassa dikkat olunması emrediliyordu. (TİH, Cilt 2, 1965, s. 78) Ayrıca, İsmail Suphi Meclis'te bunu farklı olarak dile getirmişti: "Elbiseli asker de firar ediyor; elbisesiz asker de firar ediyor. Halbuki, firarın esbabı adidesi vardır. Elbisesizlik mazeretini biz kendimiz firarilere atfetmemeliyiz. Şimdiye kadar kaç aydır niçin bu elbiseleri tedarik ettirmediler?" (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, s. 192, İsmail Suphi, 21 Ekim 1920) Salih Efendi de aynı konudan şikayetçidir: "Müdafaai Millîye Vekili bir an evvel gelsin, askerin ilbas, iase levazım ve teçhizatı tanzim edilsin. Düşününüz ki milyonlarca insanın hayatını, namusunu üzerinize aldınız. Dediniz ki; sizi muhafaza edeceğiz. Hiçbir şey temin edilmiş değildir. Şimdi bugünkü vaziyet, düşman taarruza hazırlanıyor. Memleket 80 milyon ordu bütçesi veriyor. Öyle olduğu halde

neferi cephede açtır.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 463, Salih Efendi, 12 Aralık 1920) Meclis, biraz da kendi içinde aramaya başlamıştır, firarların bu kadar çok olmasının sebebini. Askerler ise bir kurşun atmadan, Yunan askerinin yüzünü bile doğru dürüst görmeden bir gün oraya öbür gün buraya durmadan yürümenin verdiği sinirlilik içindeydiler. Bir kısmı aceleyle trenden indirilmiş, belki de karanlıklar içinde tepenin bir yamacına götürülmüşlerdi. Ne arazi biliyor ne de komşularını tanıyorlardı. (Artuç, 1988, s. 280) Yollarda açlıktan, soğuktan hastalanıp ölüyorlardı. Birinci Dünya Savaşı’nda asker, açlıktan bazen bilmeden ya da bilerek zehirli ot yiyor ve bu ot onları deli ediyordu. Hatta atın pisliğinin içinden midesinin eritemediği arpaları çıkarıp, yıkayıp kuruduktan sonra yedikleri anılarda geçer. (Tarımcıoğlu, 2017, s. 282)

Asker, çoğu zaman bir sıcak çorbaya hasretti, soğuk iliklerine işlemişti, kaputu da olmadığından doğal olarak hastalanıyordu. Hastalıklar da başlı başına firar nedenidir: Cephelerde salgın hastalıklar giderek yaygınlaşmıştır. Yetersiz beslenme, kötü ve eksik giysi, hem savunma ve taarruz gücünü etkiliyor hem de hastalıklara sebep oluyordu. Hatta bu konu romanlara bile konu olur. Bekir Eliçin’in *Onlar Savaşırken* (1978, s. 194) adlı romanı bu konuda zikredilmeye değerdir. Büyük Taarruz’da Depo Alayında onyedililer, çoğu öğünde sıcak yemek yemediklerinden, hepsi mide ve bağırsak sancısı çekmekte ve soğuğun ve açlığın zoru ile sık sık köylerine kaçıyorlar, geriye vardıklarında sopa yiyorlardı. Bir masaya yüzükoyun yatırıldıktan sonra ölenler oluyordu. Bu dönemde bulaşıcı hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalınmıştır. Kolera, tifo, tifüs, dizanteri, zatürre, nezle hatta bit. Bu durum Meclis tartışmalarında da gündeme gelir. Halkın %14’ü sıtmal, %9’u frengili ve köylerdeki halkınsa %72’si bitlidir. (Kozanoğlu, 2000, s. 54) Yaralanan askerleri tedavi ve ameliyat edecek yeterli donanım zaten yoktur. Zaman zamansa erlere çiçek ve kolera aşısı yapılır. Dört defa kaçan Hüseyin ifadesinde parasızlıktan kaçıp, sonra teslim olmak istese de hastalığa yakalandığından teslim olamadığını ifade etmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 72, 10 Ocak 1921) Mustafa oğlu Bektaş’da aynı şekilde önce mahsulatı kaldırmak üzere firar ettiğini ardından hastalandığı için dönemediğini söyler. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 72, 10 Ocak 1921) Hüseyin ve Bektaş gibi birden fazla kez firar eden askerlerin genel olarak ifadelerinde görülür ki firar nedeni olarak çoğunlukla hastalıklarını öne sürmüşlerdir. Hasta olduğundan kıtasının sevk zamanına yetişemeyen Murad ise firari addolunmuştur. Celp zamanından beri bakaya kalan Murad için yapılan

tahkikat, gerçekten Murad'ın hasta olduğu kanıtlanarak neticelendirilince kendi rızasıyla da teslim olduğundan, alınıp kıtasına sevk edilmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 96, 18 Ocak 1921) Murad gibi hastalık sebebiyle gelemeyen ya da geldiği halde yetersiz bakım nedeniyle kaçan erler vardır. İşin ilginç tarafı Murad hasta haliyle, yürüyerek kıtasından kaçmıştı. Bu durumda ya hastalığı dayanılmaz durumdadır ya da düşünüldüğü kadar hasta değildir ki yürüyerek kaçmayı başarmıştır. Hastalık sonucu hastaneye kaldırılmış erlerin iyileşmesiyle hastaneden kaçması da mümkündür. Aslında hastalanan ya da yaralanan askerin firar edemeyeceği düşüncesi yanlıştır. Böyle bir durumda olan Mehmed, hastaneye kaldırılmış, iyileşir iyileşmez de hastaneden kaçtığı gibi kendisini derdest etmek isteyen takipçilerine de silahla karşılık vermiştir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 3, 16 Mart 1923) Bunu önceden planlayıp planlamadığı şüphe arz etmektedir. Hasta haliyle takipçilerine silahla karşılık verecek güçte olması ve silahın yanında olması planlanmış bir kaçış olduğu izlenimini verir. Belki de hasta bile değil, hastalık yalnızca kaçmak için uydurulmuş bir bahane de olabilirdi.

Hava durumunun etkisi yani tartışmasız çok sıcak ya da soğuk günler ve bunlara uygunsuz giysiler de zorlayıcı olmuştur askerler için. Bu zor koşullar askeri bir adım daha yaklaştırır kaçışa. Bir yanda savaşın ağırlığı, diğer yanda bu gibi sorunlar kuvvetleri bölmekteydi. Komutanlar bu firar olaylarının vehametinin elbette farkındaydı ve kendilerine fikirleri sorulduğunda buna gerekçe olarak; fena ve az gıda, alışılmayan iklimlere tahammül edememek, fena giyinmek, kadın ve sigara ihtiyacı, ara sıra izin alıp ailesini görememek, siperlerde uzun müddet kalmışlardı şeklinde gösterirler. (Esmer, 2012, s. 124) Diğer yandan askerlerin bakımsızlıktan değil kendi tabiatları gereği ya da aile gibi çeşitli bahaneleri öne sürerek firar ettiği söylenmekteydi. (ATASE, İSH, Kutu: 12, Gömlek: 129, Belge: 129ad) Bu daha çok askerin zımni sözleşmeyi bozan taraf olduğunu öne çıkarmak için, asıl sebebi bertaraf etme güdüsüdür.

Askerin dayanıklılığı, aynı zamanda bu “zımni sözleşmenin” süresine de bağlıdır. Yani bu süre ne kadar uzarsa, askerin dayanıklılığı o kadar azalır. İlk başta şevkle gelen asker ordunun koşullarıyla karşılaşınca, bu şevk kaybolur. Millî Mücadele Dönemini bunun içerisine koyduğumuzda, on yıllık savaş herkesi askerlikten bıktırmıştı. 1911 Trablusgarp harbinden başlayarak peş peşe birbiri üzerine gelen son on yıl savaşlarında askerlik çağındaki Türk adını bile bilmediği ülkelerde harcanıp gitmiş, ne uğruna

dövüştüğünü bile anlayamadan kimi Yemen’de kimi Kafkaslar’da kimi Galiçya’da savaşmıştı. Terhis sonucu ocağına ve ailesine tam kavuşmuşken, yeni baştan askerlik ona zulm gelmeye başlamıştır. Üstelik daha dün yenilip, bugün yeniden dirilmek mümkün değildir düşüncesi hakimdir. Geriye dönenler ise, sakat değilse bile artık yorulmuş ve tükenmişti. Bunların çoğu esasen 8-10 yıldır silah altındaydı. (Artuç, 1985, s. 300) Tüm bunlara rağmen, yine de en çok firar eden kesim uzun yıllardır silah altında bulunanlar değil, genç dimağlar olmuştur. Her zaman ilk aylarda firar daha fazladır. Özellikle Millî Mücadelenin son zamanlarında genç doğumlu erlerden firar edenlerin çoğalması gündeme gelmişti. (ATASE, İSH, Kutu: 1668, Gömlek: 81, Belge: 81) Bu da demektir ki tecrübe noksanlığı, korku ve bıkkınlıktan daha fazla caydırıcı unsurdur. Burada iş elbet subaylara düşüyordu. Onların savaş deneyimi daha yoğun olduğundan, itimatları esaslandırma çabası içindeydiler. (Argun, 2014, s. 85) Maneviyatın ve doğal olarak dini unsurların gücü ve verdiği desteğin herkes farkındaydı. Bunu bilen komutanlar umut aşılama devam etmekteydi. Büyük zaferin anca ne için harp ettiğini bilenlerin kazanacağına dair vurguları ve maneviyat arttırıcı sözleri tebliğlerde ve vaazlarda sıkça görürüz. Çekilen çilenin ve devamında elde edilen kazanımların ne olduğunu bilmek gerekir. Aynı savaşın diğer tarafına baktığımızda, Yunan askerleri bu kazanımın yıkımını gördükçe, anavatanlarının genişlemesinin onlar için bir önemi olmadığına kanaat getirmeye başlamışlardır. (Benlisoy, 2014, s. 19) Savaşın gidişatı içerisinde durum tersine döndüğünde, bu sefer de onları destekleyecek bir şey kalmayacaktı. Millî Mücadele’nin ilk zamanları yapılan menfi propagandanın da etkisiyle, asker ne uğruna savaştığını ve bu yeni savaşın niteliğini kavrayamamaktadır. Tarık Buğra asker in bu kafa karışıklığını romanında şöyle betimler: “Salih bunların sebebini onlar kadar bile bilmiyor. Seferberlik dediler. Hadi askere dediler, biz de gittik. Padişahım çok yaşa, diye bağırdık. Sonra toplar, tüfekler patladı. Boyuna yürüdük, koştuk, süründük, sindik, saldırdık. Kiminde kazanmışız ilerliyormuşuz, kiminde gerilemişiz.” (Buğra, 1986, s. 47) Asker in bu konuda haklılık payı vardır. Çünkü halk ve asker cehalet içinde birbirinden uzak ve olup bitenlerden bihaberdi. Toplumsal algı ve inanç tam şekillenememişti, motivasyon ve maneviyat başta eksikti. Ne için savaşa gittiğini anlamayan, eline verilen silahların tertibatını bilmeksizin, yollarda aç susuz sürüklenen insanların maneviyatı düşüktü. Yeni hükümete dair fikirlerinin olmaması da bu durumu etkilemiştir. Tevfik Rüşdi Bey’e göre: “Yani maksad-ı mücadelemizi en

küçük köylere kadar isal edememekten mütehassıldır. Hiç şüphesiz maksad-ı mücahedemizi herkese öğretebilseydik, benim bu necip milletimin efradı şüphe etmem ki, bu mücadelelerden kaçmayacaktı.” (İstiklal Mahkemeleri, s. 123, Tevfik Rüşdi Bey) Bu toplum Millî Mücadele sırasında, Ankara Hükümetine karşı değişik şekillerde zaman zaman baş kaldırmıştır. Bazıları askere hiç gitmeyerek, bazısı ise firar ederek bu başkaldırıyı gerçekleştirmiştir.

Diğer yandan insanların “iyi asker” olmaları için erler subayları tarafından teşvik edilse de her “başarılı” firar, bir sonraki firar girişimini ister istemez desteklemekteydi. Soruna tersten başlamak gerekirse, kalanların maneviyatı bu nokta da önemlidir. Zımnî sözleşmenin bir diğer unsuru da işte bu maneviyattır. Bağlayıcılık unsuru vatan- millet ya da dini unsurlar mı yoksa inancın boyutu muydu? Millî kuvvetler teşkil edilirken her fert Kuran’a el basarak mal ve can üzerine yemin etmişlerdi. (Sofuoğlu, 2002, s. 622) Askerler, Allahın emrettiği vazifeye koşmalı şekilde telakki edilir ve Peygamberiniz gibi cihada atılınız, dininiz vatanınızı şeref ve namusunuzu kurtarınız gibi sözlerle şevklendirilir. Gerçektende de Kuran da dahi, savaş alanını terk etmemek konusu vardır. Enfâl Suresi (Kur’ân-ı Kerim Ve Yüce Meâli, Abdullah Aydın, 15 ve 16. Ayetler) şöyledir: “Ey mü’minler! Toplu olarak kafirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkanızı çevirmeyin kaçmayın. Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya başka bir kuvvete katılmak gayesi dışında, kim öyle bir günde düşmana arka çevirirse (kaçarsa), o muhakkak ki Allah’ın gazabına uğramıştır. Onun yeri cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir.” Bu ayetler de örnek gösterilerek, acemi erler birer birer bu kitaba el basmak ve alayın sancağını hürmetle öpmek şartıyla, din ve millet uğrunda gerekirse canlarını feda edeceklerine dair yemin ettirilir. Sağ ellerini Mushaf-ı Şerif’in üzerine koyarak şehit ya da gazi olmadıkça harpten firar etmeyeceklerine ve kıtadan ayrılmayacaklarına yemin ederler. (Kodaman ve Tızlak, 2008, s. 56) Tüm bu manevi desteğe rağmen firar etme düşüncesi herşeye rağmen en inançlı insanı dahi içine çekmekteydi. Bunun sebebi bu genç köylü çocuklarında eğitim temelini olmamasıdır.

Ayrıca kendisi tükenirken, küçük bir vergi karşılığı askere gitmeyen ve kalıp bağ bahçe satın alarak gittikçe zenginleşen gayrimüslim unsurlar, askeri canından bezdirmişti. Bu durum geleceğe dair askerlerin ümidini kırmaktaydı. Şefik Aker’e göre bu ümitsizlik, askeri firara teşvik etmekteydi. Cephe hattı ya da cephe gerisi farketmeksizin küçük meseleler onların birbirlerini yemesi için birebirdir. Sohbetleri, firar eden arkadaşları

üzerine şekillenir. Bedeli nakti'den bahsedilir. (Emecen, 1992, s. 301)²⁷ Öteden beri pek çok kimse firar edip, askerliğini ise bedel-i nakdiye çevirmeye çalışmaktaydı. (BOA, A. MTZ (04), 66/6, 1318) Ayrıca her şeyi tam sıhhatli, kuvveti yerine dinç bir nefer hizmet erliği için gerilerde alıkonulması; her şeyleri noksan kimisinin kıyafetleri perişan, hasta kimsesiz olanlar ise cepheye sevk olunması da TBMM'de tartışmalara yol açtı. (Kılıç Ali, 1997, s. 100) Aynı zamanda köylü çocuklarının genellikle cephe hattına tertip edildikleri halde, zengin, bürokrat çocuklarının cephe gerisi hizmetlerde kullandıkları konusu da şikayet noktalarındandır: "...Cepheyi gezerken siperde, toprak içinde bir askerle görüştim, sordum hemşerim bir derdin var mı? cevap verdi. Bu toprağın sahibi niçin geride oturuyor da ben onun tarlasını muhafaza için bu siperde oturuyorum? Nerede bu herifler, nerededir?" (Küçük, 1980, s. 103)

Eşraftan bazı kimseler, oğlunu askere göndermemek için türlü yollara başvurur. Hatta bir tanesi oğlunu askere almak isteyenlere kızarak, evine çekilerek direnişe geçmiş, bunun üzerine Bekir Sami tarafından emir verilerek evi yakılmıştır. (Selçuk, 2004, s. 97) Babası memur olup, oğlunun asker tecilini yaptıranlar da vardı elbet. (Böke, 2006, s. 77) Bu konu firarla yakından ilişkilendirilmiştir. Tartışmalar şöyledir: "Köylü yedi senedir, yetmiş senedir, yüz yetmiş senedir kasaba eşrafı namına öle öle usanmış, canı boğazına gelmiş. Onlar dostlar gazi, biz şehit düsturunun aleyhinde. Bu kere biz gazi, kasaba eşrafı şehit olsun diyorlar. Askerin bugün ruhuna hâkim olan durum budur." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, s. 87, Vehbi Bey, 5 Temmuz 1920) Harp cephesinde yalnız köylüler değil, fukara takımı değil, eşraf ve ulema ve bizlerde bulunmalıyız diye tartışmalar yaşanmıştır. "Mesela halkta yeni bir zihniyet uyanmıştır. Ben senin nam hesabına ölemem diyor. Sen burada kal, tarlamı zapt et, servet sahibi ol, bende öleyim bu olmaz diyor." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, s. 87 Vehbi Bey, 5 Temmuz 1920) İzmit Milletvekili Hamdi Bey şöyle der: "Askere alınan köylü, kendisiyle zengin çocuğu arasında, her ikisine karşı yapılan muameleyi değerlendiriyor ve algıladığı haksızlığa kaçarak tepki gösteriyordu. Meclis, bu haksızlığın varlığını onaylasa bile, tartışmasını gizli celsede yapmıştır. Hatta köylünün bu bilinç düzeyindeki

²⁷ Bedeli nakti, askere gitmek istemeyenlerden alınan bir çeşit vergidir. Şahsî bedel bizzat askerlik yapmak istemeyenlerin rediflik hizmetini yerine getirmek için maaşla kendi yerlerine adam göndermeleri idi. 1886'da bu usul yeniden ele alınınca askerlik çağına girmiş olanların muvazzaf askerlik hizmetinden istisna edilmek yahut muvazzaflık hizmetini kısaltmak için belirli nisbette para vermesi kararlaştırıldı ve buna "bedel-i nakdî" dendi. Ayrıca bedel-i nakdî, şahsen yol yapmak mükellefiyeti olanların bu yükümlülüğe karşı verdikleri para anlamına da gelirdi. Bedel uygulaması günümüzde de "bedelli askerlik" adı altında varlığını sürdürmüştür.

dönüşümünü “sosyal devrim” olarak yorumlamıştır.” (Ergil, 1981, s. 225) Meclis’in gizli oturumlarında kaçak olaylarının önüne geçmek için çareler tartışılmıştır. 2 Eylül 1920’de Mecliste bedelli askerlik yasası görüşülmeye başlandı. Bazı mebusların buna tepkisi sert olmuştur. Bu tasarıya göre, yaşıtları silah altında olan İslam ve İslam olmayanların seferberlik sırasında ilk altı ay içinde 200 lira, bir tüfek ve 100 fişek alınacak, daha sonraki altı ay içinde 200 lira alınacaktır. Teklife karşı çıkanlar, savaşmanın zengin, fakir fark etmeden herkes için farz olduğunu savundular. (Sarıhan, 1995, s. 195) Zengin kesimin askerlik yapmaması, köylülerin, eşraf için ölmeyi reddedişi gibi konular üzerinde durulmuştur. Cephe gerisindeki dağınıklığı, soygunculuğu ve saldırganlığı önleyebilirse, askere alınan bireyi görelî bir gönül huzuru içinde cepheye gönderebilirdi. Köylüyü buyruğunda çalıştığı ağasının çocuğuyla birlikte askere alabilirdi. (Ergil, 1981, s. 229)

Diğer yandan TBMM tartışmalarında Vehbi Bey, firarı, bir ruh zaafı olarak gördüğünü söylemektedir. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 195-196) Firar edenler için “güçsüz”, “tabansız”, “korkak”, “kaytarıcı” ve “ödlek” gibi yakıştırmalarda bulunulabilir. Clausewitz’e göre, iki türlü cesaret vardır; birincisi kişisel cesaret, ikincisi kaynağını ister dış otoriteden ister vicdandan alsın, sorumluluk karşısındaki manevî cesarettir. (Clausewitz, 2003, s. 49) “İtibar” bir asker için önemlidir ve asker olmak için en temel motivasyon kaynağı cesaretin taktiridir. (Murphey, 2007, s. 186, 187, 188) Fakat cesaret, herkesin kanına işlenmiş değildir. Firar, bu sebeple son derece tabî görülmeli ve aynı zamanda zor koşullar altında hayata tutunma çabası olarak da nitelendirilebileceği unutulmamalıdır. Askerlerin, dünyanın geri kalanından kopuk bir topluluk olmaları ve sürekli saldırma ve yok edilme tehlikeleriyle karşı karşıya olmaları, onlarda ileri derecede bir tetikte olma hali yaratmıştır. Her ne kadar olanlara kayıtsız görünse de akıllarından çıkmayan şey tehlikelerle karşı karşıya oluşlarıdır. Ne düzeyde eğitim almış olursa olsun düşman karşısında askerin ne yapacağı kestirilmez. Kimse daha önceden kaçıp kaçmayacağını ya da kendini kaybedip kaybetmeyeceğini bilemez. Bu tarz gerilimli durumlarda insan beyni ilginç bir şekilde tepki verir. Kuruntu ve korkularından gerçeklikler örüp, bu gerçeklikleri tekrar ettirebilir. (Steinbenck, 2015, s. 39) Öte yandan silahla meşguliyet ve bu öldürücü gücün bu kadar yakınında bulunma duygusu, tedirginliği de beraberinde getirir. (Bröckling, 2001, s. 21) Argun (2014, s. 24) duygularını şöyle ifade etmiştir: “...Kalmayacak gibi çılgın ne köy, ocak, ne yuva,

geçiyorlar akın akın önümüzden yaralı, bazısının uçmuş toptan ya bacağı ya kolu...” Rahmi Apak (1988, s. 253) ise şöyle anlatır: “Burada hep bağıryoruz. ‘Çocuklar haydi hücum Allah Allah.’ Fakat kafasını kaldıran kurşunu yiyor. İleriye bir adım atamıyoruz. Bombalar, fişekler... Etrafıma bakıyorum her dakika beş on kişi vuruluyor.” Savaşa girmek, çoğu zaman yanındaki arkadaşı kaybetme anlamına da gelir. Kimin sağ kalıp kimin öleceği bir piyangodur aslında ve bu piyango herkes gibi askeri de telaşa sürükler, korkutur, kaçırır. Bir gün önce gördüğü yaralıların durumunu düşünebilir, iliklerine kadar korku ve ölümü hissedebilir. Korku savaş ortamı içinde askerin uzuvlarına yürüyüp, kollarını bacaklarını titretebilir ya da kramplara neden olabilir. Kimileri dillerini yutar, kimileri görme işitme duygularını yitirir, kör sağır kesilebilir. Ağlama krizleri ve kusmalarda bunların cabasıdır. Shellshock yani savaş travması geçiren erler de vardır. (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 21) Sürekli korkunç bir gürültü altında kalmak, toprağa karışan mermiler, yıkılan topraklar, bombalar; bombaları beklemek, bombaların gürültüsü, toprakların sarsıntısı, muntazam yürüyen kıtaların, birer birer dağılmasına neden olur. Bazen bu kadar muazzam olaylara maruz kalmadan, tek bir hamle bile askeri kaçırmaya yeter. Bursa’nın güvenliğini sağlamak için gönderilen bir tabur, erlerden birkaçının havaya ateş açması sonucu “çil yavrusu gibi” dağılmış ve taburu bir daha toplamak mümkün olmamıştır. (Sarıhan, Cilt 2, 1994, s. 480, 12 Nisan 1920) İnsanın kendini koruma içgüdüğü, burada pek çok şeyin önüne geçebilir. Bazen geri kalanlar için bazense ölümün bizzatî kendisidir korkutan. Cephe hayatının olağan özeliği, cesetler arasında yaşamaya çalışma ve öldürmeye mecbur kalmadır. Yani ölüm her yerde ve her fırsatta askerin karşısına çıkıyordu. (Bröckling, 2001, s. 252) Nuri Conker’e göre ise: “askerliğin uygulama biçiminde ve anında ölüm asla ve hiç düşünülmeyecektir.” (Atatürk ve Conker, 2010, s. 82) Ölüm korkusunu yenen tek şey, cennet mutluluğuna erişme düşüncesidir. Asker bununla dolduruluyor, ölüm tehlikeleri müthiş bir serinkanlılıkla inkâr ediliyordu. Kişi artık yaralanmaz ve öldürülemez olduğuna inanıyordu. Fakat askerlik, sadece bir ölme sanatı değildir ve asker olmayı reddetmekte doğal karşılanmalıdır. (Bröckling, 2001, s. 116) Bu askerler korkuyu savaşın her anında yaşıyordu; ölmekten korktukları kadar, belki de içten içe esir düşmekten de korkmaktaydılar. Fakat ironik olarak çoğu askerin kendi ordusundan kaçarken esir düştüğünü biliyoruz. Esirlerin durumu oldukça fenadır fakat bunun aksini iddia eden bildiriler dağıtılıyordu. Yunanlıların uçaklarla dağıttıkları bu bildirilerde

yukarıda da bahsedildiği gibi esirlerin kaşıkladıkları yemekler, askerin maneviyatını bozacak derecedeydi. Bunun yanında esirlerin mutlu fotoğrafları vardı. Fakat gerçek şudur ki: “Muharebe sırasında esir edilen askerlerimiz, gözleri süngü ile oyulduktan sonra şehit ediliyordu.” (Hüseyin, 1998, s. 5) Bunu bilen askerin korkmaması mümkün değildir.

Korku unsuru asla dile gelmediği gibi, genelde askerlerin ifadeleri “bir cahillik” olarak görülüyor ve pişmanlıklarını belirtiyorlardı. Bir asker için korkmak öyle uzak bir şeydi ki, kendi korkaklıklarını kabul etmek şöyle dursun, bu korkaklık kaba göre şekil alır. Her zaman “ötekidir” asıl korkak olan. Kaçan askerler, kendi aralarında kaçamayan askerler için korkak tabirini kullanmış ve asıl korkak olanın askerden kaçmayan yani kaçamayan pısırik ve işe yaramaz askerler olduğunu söylemişlerdir. (Tahir, 1995, s. 239) Aslında cephede ölüm ile yaşama tutunma arasındaki ince, görünmez bir çizgi vardır. Bir çizgi öylesine belirsizdir ki askerden kaçarak mı hayatta kalınır, yoksa bir düşman kurşununa yem olmadan askerde kalarak mı? Burası o dönem için tam bir muammadır. Asker kaçmadığı taktirde, düşman karşısında ölebilir, yaralanabilir ya da korkak diye tabir edilebilirken, kaçtığı anda kendisini bekleyen tehlikeler en az bir önceki ihtimaller kadar güçlüdür. Kısacası her iki durum da askeri cesur ya da korkak yapabilir. Kaçma fikri bir asker için her ne kadar kolaysa da kaçmanın kendisi tüm geçerli sebeplere rağmen, bir o kadar zordu. Kaçtıktan sonra çıkarılan aflarla, kendiliğinden teslim olan pek çok kimse zaten affedilmiştir. Yakalananlar ise, cezalarını çekmeye başladığı andan itibaren zaten pişmanlık yaşıyorlardı. Mesela “Firarilere ve halka ibret olsun diye daha önceden asılmış üç askerin önüne diğer firari askerler sırayla dizilerek idam edilmeyi bekliyorlardı. Bu sırada köy imamı da da askerlere tövbe istiğfar etmelerini söylüyordu.” Askerler “ben nereden bilmem kim oğlu bilmem kimim, ne olur babama öldü diye haber verin” diye bağıríşıyorlardı. (Söğütlü Jandarma, 2011, s. 83) “İnançlarını sağlam tutmak isteyen dörtte üç buçuk olarak atfedilen kesim secdeye kapanıyor ve yaptıklarının af dilemek mi, yalvarmak mı ibadet mi oldukları anlaşılamıyor. Fakat işitilen tek şey kalbin gürültüsüdür.” (Argun, 2014, s. 81) Bu iki örnekte de görüldüğü gibi, kaçtıktan sonra yaşanan pişmanlık, bazen utanç bazen hayatta kalma telaşının birer tezahürüdür. Bazen kendi ifadeleriyle kaçtıkları sabit olur, burada genelde pişmanlıklarını dile getirirler ve her biri sayısız sebepler sayar kaçmalarına neden olacak. Bazı durumlarda ise kaçtıklarını kabul etmezler. Şayet böyle

bir durum varsa, şahitler dinlenir, deliller incelenir. Gerekli görüldüğü durumlarda ceza verilirken, herhangi bir şahit ya da delil yoksa, firar eden ya da bu suça bir şekilde iştirak eden kimse suçuna da kabul etmezse beraat etmiştir. Ayrıca halihazırda yakalanmamış fakat suçu sabit olan firarilerde vardır. Bunlara ceza gıyaben verilir. Bunlardan biri olan askerden firar suçuna, hırsızlık ve iki kişiyi katletme maddesini de ekleyen Eğrigöz Karyesinden İbrahim ve kardeşi Osman yakalanmamış fakat suçu şahitlerce ispat edildiğinden cezaları gayrimenkullerinin haczedilmesi ve idam olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 102, Esas 219, 1 Şubat 1921)

3.3.3. Zihinsel Savaş: Geride Kalanlar, Hasret, Korku ve Askere Yardım

Kişinin askerlik görevinin ağır yüküne dayanamadığından mı ya da ölmekten korktuğundan mı yoksa bir kadına ya da ailesine duyduğu özleminden dolayı mı firar ettiğini bilmek mümkün değildir. Bunu yukarıda da belirttiğimiz gibi ancak satır aralarını okuyarak anlayabiliriz. Askerler her ne kadar savaş ortamı içerisinde bulunsalarda, dış dünyanın varlığını unutmuyorlardı. Kişisel ve ailevi hayatı derinden etkileyen ve bunları bir kenara koyan savaşın yıkıcı unsuru, kimi zaman aileye ve toprağa özlem şeklinde olmaktaydı. Bu durum yeni bir olgu değildir aslında. Khaled Fahmy, 19. Yüzyıl Mısır'ını şöyle anlatır: “Güçlü sıra özlemi ile, köylerinden alındıklarını takip eden ilk günler veya haftalarda, özellikle de geride kendi hallerine bıraktıkları evleri ve aileleri henüz akıllarından çıkmamışken ordunun yeni değerleri ve disiplin yöntemleri henüz zihinlerine kazınmamışken bu genç çiftçiler ordu yaşamını çok dayanılmaz buluyordu.” (Fahmy, 2010, s. 101)

Özellikle geri çekilme sonrası bekleme, can sıkıntısını beraberinde getirmektedir. Bu sıkıntılar ve bekleyişin geri de ailesini, köyünü yurdunu bırakmış askere amaçsızca gelir ve doğal olarak firar etme fikrine yönelir. Bir savaş ortamı içerisinde, geride bıraktıkları aileleri, toprakları, köyleri onları ayakta tutan tek unsurken, bazen de firar sebebi tam olarak bu olmuştur. Bu durumu Tarık Buğra romanında şöyle özetlemiştir:

“...Şimdi Ali emmiye veya ötekilerden birine sorsa ‘asker kaçağı ne demektir’ diye. Onu da bilmeyecekler, bilemeyeceklerdi. Korku, ihanet, alçaklık ve benzerleri. Değildi halbuki. Hiç değilse yarıdan çoğunun sebebi bunlar değildi. Günler geçer, haftalar, aylar ve yıllar geçer, sonunda da saniyeler geçmez olur da kafa bir takıldı mı sılaya sıcak terletir, soğuk üşütür, humma sayıklatır, sıla büyücü gibi çeker. İş yakalanmamakta. Yakalandın mı bu özleyişe iş bitmiştir artık. Kaçarken görülürsen vuracaklarmış. Kervan yutan çöle bir düştün mü, cehennem avuntusu bile kalmayacak, o kilometreleri, dağlardan, yollardan, azgın nehirlerden geçen kilometreleri aşmak bir mucize istermiş. Eninde sonunda yakalanıp bir köpek gibi, köpekliği hak ederek gebertilmek varmış...Düşünemezsin ki bunları. Büyülenmişsin bir kere. Hem de ne ile? Kah bir çift kara göz veya hasta bir ana hayaliyle, fakat bazen de bir dere boyuna bir çınar altı bir...bir... işte böyle bir sefil kahve hayaliyle...” (Buğra, 1986, s. 53)

İşte tam olarak böyle bir şeydi askerdeyken aileye, toprağa hatta gündelik telaşlara hasret. Asker geride bıraktığı bağdan kopamıyor, bu bağ onun hem dayanağı hem de kaçma sebebi haline geliyordu. Askerlik dışında bir hayatın varlığının farkındaydı asker. Bunu en iyi Mehmet Turgut Argun tasvir etmiştir. Yaptığı betimleme ve tasvirler, anı tarihi için istisnai oluştursa da askerin iç dünyasına gitmemiz için bir vasıtaadır: “...balkondan rahat bir kafayla Karadeniz’i seyrediyordum. Masmavi deniz önümde gök ile denizin birleştiği ufuklara kadar devam edip gidiyor ve güneş gurubun mahmur rengini bu denizin ve binanın üstüne saçıyordu. Hükümet binası ise denizin ta yanında ve ilk Yunan bombardımanından şimdi bulunduğum en üst kat etkilenmiş.” (Argun, 2014, s. 7) Burada tasvir edilen, bir nevi hapislik ve savaşın iç dünyasının yoğunluğunu taşıyan insanlara bıraktığı etkinin bir numunesidir. Bitmeyen büyük küçük özlemler, hayaller, korkular belki pişmanlıklar...Dino Buzzatı (2017, s. 12) *Tatar Çölü*’nde tasvir ettiği gibi asker kendini bekleyen bir yaşam olduğundan kolay kolay umudu kesemiyordu; avcılık, kadınlar, aile, şehir yani geride kalan her şey çok uzak değildi. Kimi zamansa alınan duyular, askeri ister istemez firara sürüklüyordu. Yer yer köylerin basıldığı haberi erleri korkutmaktaydı. Evler yakılmakta, insanlar kurşuna dizilmekteydi. Halk korkudan evini, köyünü terk ederek kaçmaya başlamıştı. Köylerin bir bir basılıp tecavüz ve saldırıların yapılması, yaralananların olması (Osmanlı Belgelerinde, Belge No: 83, 84) darp, işkence, dağa kaldırma, kadınların ırzına geçilmesi, katletme gibi haberleri alan askerin yerinde kalabilmesi mümkün değildi. Köylerden silah toplama ve tecavüz haberleri de geliyordu. (Sarısaman, 2010, s. 321) Cinsiyet ve yaş gözetmeksizin katledilen ahalinin neferlerini ailesi tehlikeye yakın tutabilmek, oldukça zor olmuştu. Onların korunmasız olduğunu bilen askerin gözü,

geride bıraktıklarından başka bir şey görmez. Tahir bu durumu romanında şöyle betimlemiştir: “...Belki inanmayarak, istemeye istemeye gittim. Gözüm arkada kaldı. Çünkü arkada, bir evin içinde yapayalnız bir gebe kadın bırakmıştım...” (Tahir, 2015, s. 418) Halka yapılan mezalim sonucu asker, kendi ailesini bırakıp, nasıl başka yerlerde savaşılar mantığıyla, kıtasından firar etmekte ya da bakaya kalmaktaydı. Böylece askere gitmeyerek ya da askerden kaçıp evlerine vardıklarında geride bıraktıklarını güvence altına aldıklarını düşünüyorlardı. Çivril Kazası’nın Karaağaçlar Mahallesi’nden Hilmi, Lütfullah ve Emin kardeşler Çivril düşman işgaline uğrayınca ailelerini kurtarmak maksadıyla, kıtalarından firar etmişlerdir. İfadelerinde Çivril kazasının işgale uğradığından üzüntü duyduklarını ve ahalinin dualarını almak üzere firar ederek kazayı işgalden kurtarma maksatları olduklarını belirtmişlerdir. Beş gün içerisinde geri dönerek teslim olmuşlardır. Bunun üzerine firariler ceza almadan kıtalarına sevk edilirler. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 103, 27 Ocak 1921) Garp Cephesi Komutanlığı’nın Akşehir Kalem Riyaseti’ne gönderdiği yazıda; en son firarilerden yakalanan üç kişinin sorgulamalarında, Sandıklı’da Konyalı bir hoca tarafından; “Pozantı’da Ermeniler ilerlemiş, memleketlerini zapt etmiş çoluk ve çocukları ayak altında kalmış” gibi ifadeler kullandığını, bunun da firarı etkilediğini söyler. (Köstüklü, 2009, s. 32) Asker ailesine saldırı suçu, ruhsal etkisi en fazla olan eylem olmalıdır. Namus kavramının çok fazla etkin olduğu Anadolu toplumunda, ailesinin ırzının tehlikede olduğuna inanan bireyi, cepheye tutmaya olanak yoktur. Vehbi Efendi de bunun bilincindedir: “Efrat neden firar ediyor? Firar edip gelenleri dinlemeli. Anasına, babasına, ırz ve namusuna sövülüyor. Dünyada olmadık hakarete maruz kalıyor. Herif diyor ki: Ben dinim için, ırz ve namusum için gidiyorum. Mademki ırz ve namusum ayak altında gezecek, asılıyım da gitmem diyor.” (İstiklal Mahkemeleri, s. 147, Vehbi Efendi) Bu yüzden silah altındaki kişinin evine yapılan saldırı ve yağma 15 yıla kadar hapisle, kadınlarının zorla kaçırılması ve ırzına geçme eylemleri ise, idamla cezalandırılıyordu. Kendi istekleriyle birlikte yaşamayı seçen kişilere dahi, sürgün ve hapis cezası veriliyordu. (Ergil, 1981, s. 235) Sadece aile fertlerinin güvence altında olmaması değil, ailelerin hastalıklarını bahane edip firar edenler ya da bunu firar nedeni olarak gösterenler vardır. (Mert, 2004, s. 77) Karamürsel’de Jandarma çavuşu Mustafa Kemal, ailesi İstanbul’a gittiği için onları güvenliğini sağlamak üzere görevini hiçe sayarak firar etmiş ve İstanbul’a gitmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 62, Esas 22, 13 Ocak 1921) Diğer

yandan teslim olmayan firari askerleri en çok korkutan ceza ailelerinin sürgüne gönderilmesidir. Bu cezanın verileceği bildirildikten sonra üç gün içinde on sekiz asker kaçağı teslim olmuştur. (Söğütlü Jandarma, 2011, s. 64)

Diğer taraftan çoğu ailenin geçim kaynağı savaştaki bu erkek nüfustur. Firar eden çoğu askerin, babası daha önceki savaşlarda şehit düşmüştü ve bunlar yoksul ailelerden geliyorlardı. Millî Müdafaa Vekaleti'nin tespit ettiği problem, ailenin geçimini sağlayan kişilerin, askere alınmasıyla geçim sıkıntısına giren aileler ve bu durumdaki askerlerin firara yönelmesidir. (Köstüklü, 2009, s. 31) Mesela yukarıda zikredilen Elmalı'dan Hasan oğlu Bektaş, firar etme sebebi olarak mahsulatını kaldıramadığını gösterir. Mahsulatını kaldırdıktan sonra gelmek istese de hastalandığını söyler. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 72, 10 Ocak 1921) İş ve harman zamanı askere alımlar olduğundan, köylerde ailenin geçimini sağlayacak kimse kalmamıştır. Ekonomik sıkıntı çeken halkın yeniden askere çağırılması, bölgedeki üretim ve ticareti olumsuz etkilemiştir. Askere çağrılan halk tarlasını ekip biçememiş bu da içinden çıkılmaz bir iâşe sorunu yaratmıştır. Nüfusun büyük bölümü kadın, çocuk, yaşlı ve nadir de olsa köy hocasından oluştuğundan geçinemeyenler, tarlasını yok pahasına satmak zorunda kalmıştır. Şehirde de dükkân işletecek adam kalmadığından, asker kaçakları isyan çıkmıştır. (Babuş, 2013, s. 121, Mustafa Ertaş) Ailesinin kendisine muhtaç olduğunu bilen askerin bunu göz ardı etmesi düşünülemez. Ailelerin geçim kaynağı kaybolduğu için, yetişkin erkek üyeler, bu durumun aile üyelerinin güvenliği için tehdit olduğunu bildiğinden, derhal görevini bırakarak ailesinin yanına gitme isteği duymuş olabilir. Bu durum tüm halk için geçerli olduğundan, ailelerin geçim kaynağı Mecliste tartışılır ve asker ailelerinin köylerindeki işlerin, imece usulü yapılması kararlaştırılır. Fakir olanların tarla işleri köy halkının yardımıyla yapılacaktır. (Ergül, 2013, s. 384) Ayrıca Ahz-ı Asker Şubelerince askere alınanların geçimini sağlayacak kadar maaş bağlanması kararı verilmiştir. (Koltuk, 2015, s. 100) Daha önce gönüllü kaydolanlara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerince maaş verilmiştir. Ancak bu çözümler mevcut problemlere ilaç olmamıştır.

Okuma yazma oranı çok düşük olsa da özellikle subaylar mektuplar aracılığıyla aileleriyle iletişim halindeydiler. Okuma yazması olmayanlarsa, olanlar aracılığıyla iletişim sağlıyordu. Bazen çavuşlar, bölüğün resmi kâtibi oluyordu. Fakat “Tatar Ağası” yavaşlığı ile hareket olanağına sahip posta hizmetleri iletişimi zayıf kılıyordu. (Artuç, 1987, s. 229) Neredeyse 20 günde ulaşıyordu mektuplar. Dolayısıyla iş sözlü

haberleşmeye dönüşmüştü; hastalanıp eve gönderilenler, terhis edilenlerle alınıyordu haber. Aşırı hassasiyetle merak ve kıskançlık hisleri altında haberleşmenin biraz aksaması, geç veya yanlış haber alma sonucu, olayları gidip bizzat yerinde görmek isteğiyle firar olayları olacaktır. Fahrettin Altay'ın yanına, *Yeni Dünya* gazetesinden gelen bir gencin firar hususundaki görüşü şöyledir; "...Firar nedenin başlıcası köylerinden mektup alamamaları ve mektuplarının köylerine varamamasıdır. Eğer kumandanlar, bu işi düzeltirlerse firarların da önü alınmış olur." (Altay, 1970, s. 278) Fahrettin Altay'ın önerisi ise bir bölük komutanına mektup işi vererek, zamanında gidip gelen mektuplarla firarı önlemek olmuştur. Bazen de gelen haberler, erleri -izin de alamadıklarından- ister istemez firara sürüklüyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Fevzi Paşa da bu görüştedir: "Firar üzerinde, sahra postalarının hüsnü tesiri görüldü. Gerilerde ailelerine yazdığı mektuplar da ümit bahş şeyler. Belki bir aydan beri mektup işi bozulmuştur. Sükûn bulur bulmaz muhaberatın temini tabidir." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 112, Fevzi Paşa, 23 Temmuz 1921) Köyceğiz Jandarma Bölüğü efradından Hüseyin, ailesini araştırmak için, mezuniyet talep etmiş fakat kabul edilmediğinden kıtasından firar etmiştir. Aile hissiyatı bakımından kaçtığından affedilmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 119, 6 Şubat 1921) Ayrıca çocuğu doğup, karısının hayatı tehlikesi olan erlerin de izin istediklerine tanık oluyoruz. Nişanlanmak için izin almak isteyenler de oluyor ancak izin verilmeyince, hasta numaraları yapıyordu. (Kuntman, 2009, s. 72) Nişanlananlar ya da yeni evlenenler için evlilik bağı dini nikaha dayandığından, askere gelince eşlerin kaçırılması veya başkasıyla evlendirileceği haberi, firarla sonuçlanmaktaydı. Bunun istatistiksel oranına baktığımızda, evli olanların bir nevi eşi ve belki de çocuğu bulunanların daha çok sayıda firarına tanık oluyoruz. İzin sisteminin olmaması, erleri ve subayları uzun savaşlar boyunca yıpratmaktaydı. İzin sorunu, gerilim halini almıştı. Dönem dönem tartışmaları beraberinde getirir bu durum. Yukarıda zikredilen Karamürsel Jandarma çavuşu Mustafa Kemal'in ifadesine göre ailesi için İstanbul'a gitmek üzere üç gün izin almıştır. Fakat bu izini başçavuş yalanladığından, Mustafa Kemal firari konumuna düşmüştür. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 62, Esas 22, 13 Ocak 1921) Bu gibi vakalarla izin sorunu vahim bir durumdadır.

Altay, tedbir olarak izin sisteminin devreye girmesinin en azından savaş yorgunluğunu bir nebze azaltabileceğini söylese de izin sistemine dair topyekûn bir seferberlikte bir

şey yapıldığı söylenemez. (Altay, 1970, s. 122) Aileleri zor durumda olanlara ve hasat zamanlarında izinler verildiğine nadir olarak rastlanır. 27 Ağustos 1922 tarihli *Akşam* Gazetesinde Falih Rıfkı'nın yazısını aynen aktarmak gerekirse: “Sakarya Harbi esnasında bir zattan şu fıkayı işittim: -Yunan taarruzu üzerine silah altına yeni bir sınıf çağırdık. Bir sabah kapı açıldı, yaşlıca bir kadın oğlunun elinden tutmuş, ağlayarak masama yaklaştı. Elinde ahz-ı askerden çıkarttığı bir sicil vesikası vardı. Bu sicil varakasına göre kadının kocası Yemen’de, bir oğlu Balkan Harbi’nde, iki oğlu Harbi Umumi’de şehit düşmüş. Beraber getirdiği genç, son çocuğu imiş: ‘Ölenlerin yetimleri benim başıma kaldı, hepsine ben bakıyorum. Ziyarı yok, bunu da size vereyim, bu da millete kurban olsun. Fakat bana biraz müsaade veriniz, hizmeti kaldıralım, tek yetimlerle ben aç kalmayalım, sonra oğlumu getirip kendi elimizle teslim edeyim’ diyordu. Bu kadının hikâyesi beni ve yanımdakileri ağlattı. Çocuğa iki ay kadar izin verdik ve harplerde bu kadın gibi kafi derecede, kurban veren ailelerdeki son çocukların askerliklerini kendi civarlarında yapmalarına dair bir kanun çıkarttık.” (Gülner, 2006, s. 82) Bu gibi zorunluluklar olsa da, öte yandan aslında izin bir dış dünyanın varlığını yeniden hatırlatıyordu. Hakikaten Hüseyin Çavuş müfrezesinde bulunanlar sıkça kaçıyorlardı. Çünkü Hüseyin Çavuş kendilerine sık sık izin vermektedir. (Akıncı, 1978, s. 301) Bu durum onların disiplinli olmasını engelliyordu. Çünkü izne çıkan kolay kolay bir daha geri dönmüyordu. Ya süre yetersizdi ya da hazır kıtadan ayrılmışken er dönmek istemiyordu. Mesela Abdullah, iâşe ve para almak üzere izin alarak Eskişehir ve Afyonkarahisar istikametine gittiğini ve orada sevkiyat dairesinde bulunduğu esnada birkaç arkadaşıyla beraber firar ettiğini ifade eder. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Aynı şekilde bayram için izin alan erler zorla da olsa birliğine dönmemişlerdir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920)

Ailelerini önemseyen askerlerin firarı, yine aileleri vasıtasıyla önlenmeye çalışılır. Bazen bu tedbirler ikna şeklinde olumluyıcı olur. Kaçan askerlerin anne, baba ve köylülerine etkili öğütlerle askerinin ihbar edilmesi teşvik edilir. Bazende firarlar olumsuz olaylar zinciri başlatabilir. Evin yakılması, yıkılması, aileden birinin askere alınması gibi. Meclis’de 9 Eylül 1920’de mebuslar kaçak askerlerden ötürü ailelerinin cezalandırılmasını önlemeye çalışıyorlardı. Buna tedbirler kısmında ayrıca değinilecektir. Ayrıca mektuplara sansür kararı verilmiştir. Çünkü bazı firarilerin

mektuplar aracılığıyla kaçmasına yardım edildiğine rastlanmıştır. (Açık Söz, 31 Ocak 1921) Posta ve telgraf haberleşmesine sansür uygulaması TBMM’de tartışmalara neden olmuştur.

Peki halk firariye nasıl bakıyordu? İlk zamanlarda herhangi bir karşılık olmaksızın halkın firariye yardım etmesi bir suç niteliğinde görünse de satır aralarında okunan halkın askerlere duyduğu zaafıdır. Zürcher’e göre (2014, s. 186) halk firarilere sempati beslemekte ve olumlu bir tavır takınmaktadır. Halk genellikle firarilerin duygularını paylaşıyor ve onları evlerinde saklıyordu. Damda gezen firariler, hane sahibinden yemek almaktadırlar. (Askeri Tarih belgeleri Dergisi, 1983, Yıl 32, Sayı, 83) Birinci Dünya Savaşı’ndan beri devam eden bu tutum, zamanla değişecektir. Bunun sebebi propaganda ve korku unsurunun, halkta yarattığı bir nevi olumsuz etkidir. Zaten yer yer direnme girişimlerine rağmen, Millî Mücadele’nin özellikle ilk zamanlarında daha çok ve çabuk çözülme ve dağılma belirtileri vardı. İzmir’in işgaliyle birlikte yayılan abartılı söylemler, firara teşvik niteliğine bürünür. Ahali, özellikle kaçıp gelenlerden işittikleriyle korkup Yunanlıların kendilerine bir zarar vereceğini düşünerek, kendi askerini korumak maksadıyla askeri firar etmeye yönlendirir. Paniğe kapılan köylerdeki halk sanki direnmeden teslim olursa bu zulümden kurtulabilirmiş gibi askeri çatışmadan caydırmaya çalışmakta ve bazen de bunu başarmaktaydı. (Artuç, 1988, s. 82) Bursa’nın bağları arasından geçerken burada bulunan Bursalı kadınların: “Askerler, bu subaylar sizi, padişahın askerlerine karşı muharebe etmeye götürüyorlar, siz Müslüman kardeşlerinize kurşun mu atacaksınız? Padişaha karşı âsi oluyorsunuz, kâfir oluyorsunuz.” diye bağırmaları üzerine askerler iki km sonra akşam üzeri dağılırlar. Kendilerini önlemek isteyen subaylara da silah çekerler. Rahmi Apak komutasındaki 3. Taburu tedbiren halkla hiç temas ettirmeksizin, şehrin bir km uzağında geniş bir böcekliğe sokarak sevk etmiştir. (Apak, 1988, s. 193) Halkın askere sirayetini önlemek için bu yola başvurmuş ve tabur hiç fire vermeden gelmiştir. Halk sadece askeri firara teşvik etmekle kalmıyor, kaçmasına, saklanmasına yardım ve yataklık da ediyordu. Özellikle askerin ailesi, akrabası, aşireti, köylüsü adeta askerin firarı için seferber olmuş gibidir. İngiltere de bu durum tam aksidir; firar eden asker saklanarak yaşamak zorundadır. Yardım için ailesine bile güvenemez çünkü hükümetin yaptığı propaganda son derece etkin olmakta ve iyi-kötü doğrultuda ulusal beka ön plana çıkmaktadır. Türk firarisine ise İstanbul Hükümetinin iş başında bulunmasının da tesiriyle insanlar

kendilerini henüz kavrayamadıkları devletten ya da ordudan daha yakın hissediyorlardı. Aslında Millî Mücadele'nin özellikle ilk zamanlarında bu durum yadsınamaz. Çünkü hem halkın bıkkınlığı hem de neyin içine düştüğünü bilmemesi korkuya kapılmasına neden olmuş ve tek derdi çocuğunu, eşini, babasını, köylüsünü korumak yanı başında güven içinde tutmak olmuştur. Örneğin yukarıda adı zikredilen İznik Çampınarı Karyesi Muhtarı olan Abdullah hem oğlu Veli'ye hem de diğer asker firarilerine yardım etme suçundan yargılanır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 140, Esas 246, 16 Şubat 1921) Durum kanıtlanamadığından beraat etse de bu durum göz önüne alındığında, gücü elinde tutan kimseler; çocuklarına, akrabasına, komşusuna yardım edebiliyordu. Bireysel yardımlar olduğu gibi, kimi zaman bir firarinin kaçması zincirleme yardım sonucu gerçekleşir. Hüseyin Ağa oğlu Cemil'e başta Belediye Reisi Kasım Çelebi Efendi olmak üzere, bir jandarma çavuşu, jandarma dairesi yazıcısı ve bir jandarma neferi yardım etmiştir. Belediye reisi Cemil'e kefalet ederek kendisini almaya gelenlere teslim etmemiş, ayrıca rüşvet de teklif etmiştir. Daire yazıcısı ise kefalet senedini bilerek ziyan etmiştir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 18, 25 Mart 1923) Bir firari için, bu kadar zahmete girmenin nedeni aslında açıktır; Cemil'in babası Hüseyin Ağa olarak geçer. Ağanın oğlunun askerden kaçması için neredeyse herkes seferber olmuştur. Cemil'e yardım eden hem Belediye Reisi hem de jandarma yazıcısı üç sene hapse mâhkum edilmiştir. Yediden yetmişe herkes firarilere yardım ediyordu. 24. Tümen, 32. Alay, 3.Tabur, 3. Bölükten Mülazım-ı evvel 1308 doğumlu Hasan oğlu Ahmed Asım Efendi efratların firarına neden olduğundan altı ay hapis cezası almıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 6, Esas 93, 3 Ocak 1921) Asım Efendi'nin bu suça iştirak etme nedeni bölük efradının paralarına el koymasıdır. Bu konu mecliste de gündeme gelmiş; kaçan kadar onu kaçmaya zorlayan kişi ya da kişilerin de var olduğu ve yargılanacak eylemleri bulunduğu saptanmıştır.

Reşit Galip ise, firar nedeni olarak ülkedeki ağalık düzenini öne sürer. Ona göre: "Ağalar kaldırılırsa bugün askerden kaçan köylüler seve seve savaşır. Zavallı köylü vatani savunmaya koşuyor diye birinde buzları ayaklarını donduran, birinde güneşi beynini yakan cephelere koştu. Topla öldü, acısından öldü, yorgunluktan öldü, hastalıktan öldü. Neyi savundu? Namusunu mu? O namus çiğnendi. Vatanı mı? Onda hiçbir hakkı yok. Bir düşman daha gelmiş İzmir'i alıyor. Yine silaha sarıl, koş, gerekse gerekmece öl. İşte hem seferberlik sırasında hem Mütareke'den sonraki Millî

Savaşlar'da -bir zamanlar o kadar utanç verici olan- ordudan kaçma olaylarının nedenini burada aramak gerekir. Köylü anlamıştır; kimin hakkını savunduğunu.” (Avcıoğlu, 1995, s. 985) Hakikaten de bazı aşiret ağaları vardır ki silahlı 2.000'e varan adamları vardır. Bir asker firar etti mi o ağaya iltica edebiliyordu. Ağa onun tüfeğini de alarak, onu besliyordu. Hükümet bunu bilse de ses çıkarmıyordu. (Evsile, 2015, s. 9)

Kimi zamansa halktan insanlar, kabile halinde bulunan askeri zorla kaçıtır. Elcezire Mahkemesinde yapılan bir yargılamada sevke memur Nusaybin Jandarma Bölüğü efradlarından Şeyhmus ve Davud'un iddiası bu yöndedir. Onlara göre halk kabile halinde sevk edilen İbrahim ve Hamo adlı iki askeri kaçırmak için cebren memurlara ellerindeki kelepçeyi çözdürmüşlerdir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 37, 8 Nisan 1923) Bir başka vaka ise yine jandarmaların önünü keserek jandarmanın memur olduğu kabileden asker kaçırmışlardır. Gelengeç Karyesinden Elhas ve İmam Mehmed bu suçla yargılanır. İmam Mehmed beraat ederken, Elhas altı ay hapis cezası almıştır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 85, 12 Mayıs 1923) Yine Jandarmaların memuriyetleriyle sevk edilen askerlerin önüne toplu ve müsellahan geçerek firarileri görevlilerin elinden almaya çalışanlar olmuştur. Güran Aşireti'nden altı kişi, asker Memi, Hıdırcanlı Babo ve Mehmed için bu işe karışmışlardır. Öncelikle firari Mehmed, istirahat için jandarmalardan kelepçelerin açılmasını rica eder. Kendisine çorap, çarık ve yemek hazırlandığı sırada kaçar. Beğcük Karyesi muhtarı İbrahim el Hammadi ise başta Mehmed olmak üzere, firarileri çadırına kabul ederek misafir eder. Firarileri kaçırmak için jandarmaların önünü kesen Güran Aşiretinden kimselerin cezası beş sene kürek olmuştur. Kaçan askerler içinse çıkan karar idamdır. Jandarma neferlerinin cezası ise, altı ay hapis olmuştur. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 56, 24 Nisan 1923) Bir imamın, muhtarın dahi bu işe karışması aslında halktan her kesimin bu işin içinde olduğuna dair şüphe uyandırır. Firari kime güveneceğini iyi bilmektedir. Ayrıca bir başka vakada Abhazaları takibe giden firari müfrezesinden üç kişiyi zorla önlerine katarak firar ettirildiklerini iddia ederler. (Kandemir, 1964, s. 87) Bu gibi zorla kaçırma vakaları çoktur. Yolda eşkıyalarca çevrilen asker kabilelerinin kaçırılması sıklıkla yaşanır. Bu olay kimi zaman tek asker için eşkıya müfrezelerin harekete geçmesiyle olurken, kimi zaman tüm askeri müfrezedeki askerleri kapsar. Emed jandarmalarından Ahmed sevkine memur olduğu bir efradı böyle elinden kaçırmıştır. Kendisi ifadesinde, askerin zorla elinden alındığını söylemiş ve buna bir de şahit bulmuştur. Fakat yine

kendisinin suiistimali bulunduğundan, jandarmalıktan tard edilmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 108, Esas 186, 5 Şubat 1921)

Taşlık Karyesinden mükerrer firari olan Muharrem oğlu Hasan, Hasan'a sahte belge düzenleyen imam Halil Efendi ve Hatibi Mehmed Ali Efendi, Eskişehir İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır. Lakin İmam Halil Efendi, karyeye yeni geldiğinden ahaliyi tanımamaktan beraat ederken, Hatib Mehmed Ali Efendi Hasan'ın firari olduğunu bildiğinden ve sahte belge düzenlendiğinden cezası 20 gün hapis olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 4, Esas 175, 3 Ocak 1921) Bu örneklerdeki gibi, halk askere yardım etmiştir. Üstelik, kimi zaman halk, asker firarisine evini de açarak, firarın suç teşkil etmesine aldırmaksızın, onları uzun müddet evlerinde gizleyerek, bu suça iştirak ederler. Bu gibi durumlarda, sadece evini açan hane reisi değil, evde bulunan yetişkinler de ceza alır. Memurlar firariler için tahkikat yapar. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1eq) Bu tahkikatlardan birinde, Börekçi Mustafa ve eşi Zehra firari Ahmed'i evlerinde saklayıp sorgu memurlarına yalan ifade verdiklerinden cezaları, 15'er gün hapis cezası olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 61, 4 Ocak 1921) Yani sadece firari askerlere yardım için erkekler değil, kadınlar da ceza almışlardır. Firari askerle bu ailenin arasında nasıl bir yakınlık olduğu bilinmese de muhtemelen akraba ya da köylüleridir. Hatta tüm karye tarafından firarinin korunduğu durumlarda olmuştur. Özellikle yerel idareciler bu işin içerisindeyse firari özenle korunur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 16, Esas 227, 3 Ocak 1921)

Heyet-i İhtiyariye'den de firarileri himaye eden bir kesim var. Kıyas Karyesi Heyet-i İhtiyariyesinden Cuma ve Ahmed'i askeri müfrezeler gelince, himaye etmek üzere saklamışlardır. Kendilerinin nerede olduğunu bilmediklerini de söylemişlerdir. Fakat Veli oğlu Mehmed, mahkemede suçunu itiraf ederek, Heyet-i İhtiyariye'den kimselerin kendisini gizlediğini söylemiştir. Bunun üzerine cezaları birer sene hapis olmuştur. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 51, 19 Nisan 1923) Laçın Karakol Kumandanı Osman Onbaşı, asker firarilerini muhafaza etmekten 20 gün müddetle hapis cezasına çarptırılmıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 70, Esas 62, 22 Ocak 1921) Dahası asker firarilerinin hanesinde firarilerle birlikte oturup içki içmek, ziyafet vermek ve firarileri himaye etmek suçundan Harran Kapı Karakol kumandanı ve jandarma çavuşu Emin Çavuş ve Ahz-ı Asker Kalem ve Şube yazıcılarından Nizipli Ziya ve beraberindeki birkaç kişi yargılanmışlardır. İfadelerinde bu durumu yalanlamışlardır.

Hatta Emin Çavuş kendisine Hamit Efendi namında bir adam tarafından iftira atıldığını söylemiştir. Bu kimselerden Hüseyin Efendi ise hiçbir şeyden haberi olmadığını sadece yemek yiyip dağıldıklarını ve adamları tanımadıklarını söyler. Fakat anlaşıldığı kadarıyla içki içip hanelerinde barındıkları firarileri daha öncesinde serbest bırakmışlardır. Buna göre cezaları altı ay hapis olmuştur. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 41, 16 Nisan 1923) Firariler, aslında bir bakıma halkla iç içedir. Sıradan köylü gibi saklanma gereği bile duymadan, kendi hanesinde kalıp üstelik kendisini yakalamakla görevli kumandan, yazıcı ve çavuşla içki içip alemlere dalması oldukça ilginçtir ve önümüze farklı bir tablo sunar. Buna göre Zürcher’in iddiası güçlenir. Bu durum halkın firariye sempati beslediğini kanıtlar. Aynı zamanda disiplinsiz davranışlar sonucunda firarilerin bir suçla dahi yargılanmadan, halk arasına rahatça girip çıkması durumu, askeri daha da çok firara teşvik etmiştir.

Osmanlı Ordusundan kaçmış ve 1918 yılında İngilizlerin eline düşmüş bir subay firari, sorgusunda silahlı firarilere dair ilginç bir tespitte bulunmuştur. “Eğer Anadolu’da bir firari köyüne silahıyla ve mühimmatla dönerse ona dağlara çıkması söylenir, çünkü çok geçmeden ona ihtiyaç duyulacaktır. Eğer köyüne silahsız ve mühimmatsız dönerse birliğine geri yollanır ve bir dahaki sefere kaçtığı anda onlarında beraberinde getirmesi söylenir.” (Beşikçi, 2015, s. 297) Bu durum Birinci Dünya Savaşında gerçekleşmişse, İstiklal Harbi sırasında da benzer durumlarla karşılaşmak şaşırtıcı olmayacaktır. Köyün dış dünyada her ne olmuş olursa olsun, kendini savunmaya ihtiyacı vardır. Bunu sağlayan ister asker ister firari ister eşkıya takımı, isterse hükümet olsun. Bu yüzden eşkıyalığa bürünen firarilerin halkla ilişkileri, kimi zaman daha farklı bir hal almıştır. Devletin baş edemediği eşkıyanın sosyal tabanı, zaten köye dayandığından bir nevi koruma ilişkisi içerisindeyler. Haksız uygulamalar karşısında eşkıya köylüyü korur. (Böke, 2006, s. 19) Namlı Efe dağa çıktığında sadece kendi adamlarını değil, bulunduğu çevreyi de korumak zorundadır. (Tahir, 1995, s. 316) Efelerin çoğu asker kaçağı olduğundan, belki de halkın asker firarisine duyduğu sempati bundan ileri gelir. Er kişisi bir kere cesaret edip askerlikten kaçmışsa o kişi dağa da çıkar, köyünü de korur gibi bir algı oluşmuş olması muhtemeldir. Hem halk hem asker nezdinde bunun dışındaki durum daha da karmaşık hal alır çünkü köylünün askere bakış açısı, çoğu zaman sempati çoğu zaman bir nefret halindedir. Hele ki bu asker firar etmişse, bu duygular daha uçlarda yer alır. Ankara Hükümetinin otoritesini tesis etmesi, İstiklal

Mahkemeleriyle firar suçuna etkin cezanın uygulanmasıyla halkın tutumu yavaş yavaş değişmiş, firariye beslenen sempati yerini kızgınlığa bırakmıştır. Bunun nedeni devletin sivil halkla iş birliği yapıp teşvik edici ya da ödüllendirici yöntemlere başvurmasıdır. (BOA, DH. EUM, 6. Şb. 52/44) Hobsbawm’a göre, asayişli sağlayacak düzenli ya da etkili mekanizma olmadığı yerlerde resmi otoritelerden koruma beklemenin anlamı yoktur. Bu bilinince yeni unsurlar devreye girer. Teşvik, madalya, şiddetli ceza gibi. (Beşikçi, 2015, s. 298)

Konya İstiklal Mahkemeleri heyeti 11 Ağustos 1337’de beyanname yayınlar:

“Madde 1. Harp cepheleleri veya mensup oldukları hatlardan firar edenler şikavet etmemiş iseler bu tarihten itibaren bir hafta zarfında yani 20 Ağustos’a kadar beraberindekiler teçhizat, silah ve cepheleleriyle beraber Ahz-ı Asker Şubelerine teslim oldukları taktirde ve yalnız bir defaya mahsus olmak üzere affedilecekelerdir.

Madde 2. Firarileri muhafaza edenler ve derdestlerine teşebbüs etmeyen köy ve mahalle heyeti ihtiyarileri hükümetçe emredilen tekaliften mal kaçırınlar asker firarilerini derdest, cem ve sevk hususunda meyil ve suistimal görülen polis heyetleri efkâr-ı umumiyei karıştıracak suretle söz söyleyenler telkinat ve teşebbüste bulunanlar İstiklal Mahkemelerince tecziye edileceklerdir.”

Beyanname aslında daha sert kaleme alınıp: “Bu müddet zarfında teslim olmayanlar idam edilecekler ve aileleri uzak vilayetlere tebid olunacak ve yerlerine muhacir yerleştirilecektir” gibi madde konulsa da kaldırılacaktır. Çünkü firari fazla olursa idam edilemez ve yerlerine göçmen yerleştirilmesi mümkün değildir. (Çarıklı, 2005, s. 152-153) Yani uygulanmayacak cezalara yer verilmez. Madde 2 gibi pek çok yerde beyanname yayınlanmasıyla, köylü ya da mahalleli korkarak firariyi saklamaktan kaçınır. Mesela, Ahmed, asker firarisi Ömer’in firarına devam etmesi için iase temin etmekle suçlanmıştır. Fakat ifadesine göre arandığını duyunca bizzat kendi teslim ettiğinden beraat etmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 122, 8 Şubat 1921) Aynı şekilde babasının dahi askeri ihbar etmeye başlaması gündeme gelir. Firari ve bakaya efradın derdestine ihmal ve gevşeklik göstererek memuriyeti suistimal eylemek maddesinden, Hısnımansur Ahz-ı Asker Şube Reisi sabıkı Binbaşı Faik ve Samsat Jandarma Takım Kumandanı Mülazım-ı Sani Dersaadetli Burhaneddin Efendi, efrat derdestine memur Binbaşı Faik ve Abdülkerim yargılanmışlardır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 86, 12 Mayıs 1923) Abdülkerim’i ihbar edense, babasıdır. Dolak Köyü’nden asker kaçağı olan Bekir oğlu Bekir, köylünün kendisini ihbar etmesi üzerine yakalanmıştır. (Koç, 2014, s. 103) Artık firariye olan sempati cezalarla nefrete

dönüşmüştür; “Türk aileleri genelde her silahlı kabileyi alkışlamakta. Halk izinli olup geri dönenleri dahi menfii gösterilerde bulunuyor. ‘Nereye gidiyorsunuz? Bizim namusumuzu, memleketimizin şerefini kime emanet ettiniz?’ diye söyleniyorlardı.” (Bayar, 1968, s. 2240)

Yukarıda görülüyor ki askerden kaçmak bireysel bir olay olarak değil, toplumsal bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Kaçmanın kaçan bireyin üyesi olduğu topluluk tarafından özellikle ailesi tarafından desteklendiği, özendirildiği olgusundan kaynaklandığı varsayılmıştır. Böylece askerlik yapması gereken birey kendisine düşen sorumluluktan kaçtığı zaman ailesinin diğer bireyleri ihmal edilen görevle yükümlü tutulmuştur. Bu yükümlülük para cezası biçiminde topluluğa da yaygınlaştırılmıştır. Kısacası bir tür toplu ve zincirleme sorumluluk ilişkisi yaratılmıştır. (Ergil, 1981, s. 230)

Diğer yandan Nuri Conker’e göre:

“Talimname; harekât kuralları, harp kanunudur. Bir bahaneyle muharebeden kaçanları korkaklık cezasıyla mahkûm ediyor. Yani, Talimname’ye göre korkaklık bir cezadır. Ve öyledir de. Bir erkeğe, özellikle askere “Korkaklık” sıfatını vermek, onun için âdeta “medeniyetten” dışlanmak demektir. Bu adam vatansız demektir. Onun vatani yoktur. Evladı olduğunu söylediği vatani, düşman tarafından çiğnendiği gün o, annesine yardıma koşmamıştır. Koşmuşsa da canla başla çalışmamıştır. Mecburi vazifesini yapmamıştır.” (Atatürk ve Conker, 2010, s. 112)

Görüldüğü gibi, askerlik kültüründe korkaklık, bir askerde bulunması gereken en son özelliktir. Talimatnamelerde her ne kadar cesaret vurgusu yinelenmekte ve korku unsuru bir tabu olarak görülse de askerler, herkes kadar cesur ve yine herkes kadar korkaktır. Askerlik algısı ve inancında, korkusuzluk başat aktör olsa da bu inancın dayandığı ya da direnebildiği noktayı şekillendiren motivasyonun da bir sınırı vardır. Çünkü savaş, askerde sadece bedensel açıdan değil; zihinsel olarak da travma etkisi yaratabilir. Savaşta, ıssız çamurlu bölgelerdeki siper aralıklarından geriye bakmak, her köşede iri bir fare görmek, donarak ölenleri düşünmek doğal bir eğilimdir. (Robbins, 2005, s. 155) Bu durum için Mısır da yasaya göre, ölen asker derhal arkadaşlarından uzaklaştırılarak saklanması gerekir. (Fahmy, 2010, s. 198)

Gözle görülür somut faktörleri bir kenara ittiğimizde, fiziksel yorgunluk kadar askerin psikolojisi de bu noktada önemlidir. “Gerçek bir asker” kaçmamakla tanımlanır ve düşman ateşi ise, bunun sınavı olarak görülür. Fakat bizzat dile getirilmese de

hastalanma, yaralanma ya da ölüm korkusu kimi durumda askerden kaçmanın nedenlerini oluşturur. Çünkü orduların mevcudu ve hareket kabiliyeti arttıkça hastalığa yakalanma, ateşli silahların tahribat gücü arttıkça da muharebede yaralanma ve ölme olasılığı artıyordu. (Yıldız, 2017, s. 65) Savaş alanında öldürülme olasılığı ise, firardan sonra yakalanıp ipe gitme tehlikesinden kat ve kat daha fazla olduğunu bildiğinden asker durmaksızın kaçır.

3.3.4. Ayak Direyenler: Müsellahan Firar, Mükerrer Firar, Düşman Safına Geçme, Toplu Firar ve Teşvik

Askerden kaçma ve direniş; askere almanın nasıl örgütlendiğine bağlı olarak değişir. Zorunlu askerlikte, bürokratik işlemlerin nasıl yürütülerek insanların askere alındığı önemlidir. Firar, her zamanki kaçış geleneğinin yanında, bu bürokratik işleyişe bağlı olarak yeni yollarla da olabilir. Örneğin kayıt işleri, sağlık problemleri, muaflik durumu, celp işlemleri, ulaşım, talim gibi yolların deforme edilmesiyle mümkündür. Askere alınacak kişi saklanabilir, dağa çıkabilir, kendini sakatlayabilir, ülkeden kaçabilir, hatta düşman hattına geçebilir -bu durum ihanetle anılsa da Osmanlı'da çok yaygındır özellikle köylüler arasında kabul edilen bir davranıştır-. Ayrıca firar sadece görev zamanı cepheden kaçarak değil, *bakaya* yani askerlik zamanı gelmesine rağmen, kıtaya hiç gelmemesi şeklinde de olabilir. Kısacası firar sadece kaçarak gerçekleşmiyor pek çok yolla mümkün oluyordu.

Zorunlu askerlikle birlikte askerden kaçmak için hemen hemen herkesin ilk başvurduğu yol, bürokratik yollardır. Askerlerin doğrudan kaçmak yerine, böyle illegal yollara başvurması otoritesini tesis edebilmiş bir hükümeti dolaylı olarak aklımıza getirir. Özellikle İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasıyla birlikte illegal yolların çeşitliliği artmıştır. Bu yollar bazen sağlık problemlerini öne sürmek, bazen çeşitli yollarla muafiyet durumu yaratmak, bazen de sahte evrak düzenlemekten geçer. Hastalıkların çok yaygın olması, hastalık muafiyetlerini yaygınlaştırdığı gibi çeşitli raporlarla askerlikten kurtulmak için suni hastalıkları ve sahte izin belgelerini de arttırmaktadır. Rüşvet alarak, bunun karşılığında kendilerini hasta gösterecek bir rapor hazırlayarak Ahmed ve Kasap Abdullah'ın firarına yardım eden Şakir oğlu Hüseyin Azmi, 10 sene küreğe mâhkum edilerek cezalandırılmıştır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 13, 10

Kasım 1920) Rüşvet karşılığı hazırlanan sahte hastalık belgeleri, yine rüşvet karşılığı imza taklit edilerek hastalık belgesinin süresinin uzatılması da mümkündü. Bu tür sahtecilik işleri öyle bir hale gelmiştir ki, sadece sahte rapor hazırlamakla kalmayıp, üstüne resmi bir iş içindeymiş gibi kurallarla yürüyordu. Mesela Hüseyin Azmi 50 lira karşılığı bu raporların süresini 1,5 ay uzatmıştır. İlegal yollarla “hastalıklara sahip olamayan” bazı askerler kendi hastalıklarını kendileri yaratıyordu. Askeri kültürden uzak insanların, savaş karşısında tepkileri bazen farklı olmaktaydı. O dönem bir salgın halini alan harp yıllarının ve sonrasının felaketi haline gelmiş frengi hastalığına, kasten yakalanarak askerlikten kurtulmaya teşebbüs ediyorlardı. Böylelikle askerlik yapmamak uğruna, kendi hayatlarını tehlikeye atıyorlardı. Savaşa dayanamayıp kazayla ya da bilerek kendi tüfeğiyle el ve ayaklarını vuran askerlere rastgelinir. (Babuş, 2013, s. 145; Eti, 2016, s. 58) Hastalık belgelerine yönelimin bu derece fazla olmasının birinci nedeni; hükümetin otoritesini yavaş yavaş tesis etmesi ve böylelikle artan cezalarla suçların önüne geçmede aktif bir başarı elde etmesidir. Diğer bir sebebi ise hastalık durumunda askerlere üç aya kadar rapor verilebilmesidir. O dönem şartlarında üç ay, oldukça uzun bir süre olarak görülür. Yaralanma kimi zaman herkesin özlemle beklediği “*memlekete dönülecek kurşun*” iken, insanın hayatını da kurtarabiliyordu. (Bröckling, 2001, s. 256) Askerden kaçmak için hastalığa yakalanan ya da kendini yaralayan askerler cezadan kurtulamaz ve tedavi sonrası Divan-ı Harbe gönderilir. Ayrıca firar edemeyenler arasında cinnet geçirenler olduğu gibi intihar edenler de vardı. Bunların önüne geçmek için tabur imamlarından faydalanılmaktaydı. İntihar eden askerlerin namazlarını kılmayı tabur imamları reddetmekteydi. (Beşikçi, 2016, s. 21)

Askerden kaçmanın bir diğer yolu ise muafiyet durumlarını kullanmaktı. Asker firarisi Hüseyin oğlu Ali yakalandığında kendisinin İranlı olduğunu beyan ederek, ifade vermiştir. Fakat kendisinin şivesi buna uygun olmadığı tespit edilerek, derhal cephesine gönderilmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 73, Esas 165) Askerlikten kurtulmak maksadıyla sahte nüfus tezkeresi yaptıran Kütahyalı İbrahim oğlu Murad, bir sene hapis cezasına çarptırılmış ve aynı suçtan Çizmecioğulları’ndan Kütahyalı Süleyman ise kanıtlanamadığından beraat etmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 84, Esas 232, 25 Aralık 1920) Araç’da İsmailoğulları’ndan İhtiyar Heyeti Azasından Hüseyin ile Muhtar Osman; Bekir’i askerlikten kurtarmak için, iki biraderinin vefat eylediğine dair sahte mazbaata ifa eylediği ve İhtiyar Heyeti mühürlerini çalma

suçundan beş sene müddetle kürek cezasına çarptırılmış. (Açık Söz Gazetesi, 10 Ocak 1921) Aynı şekilde kıtasından firar ve sahte vesika düzenleme suçundan Eskişehir Başvıran Karyesinden 1314 doğumlu Mehmed Ali oğlu Halil İbrahim, 1314 doğumlu Hasan oğlu Mehmed ve Mayıslar Karyesinden 1315 doğumlu Mehmed Çavuş oğlu Süleyman yargılanmışlardır. Her birinin cezası 40'ar değnek darp olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 206, 4 Ocak 1921) Kendisi asker firarisi bulunduğu halde, Diyarbakır vilayetiyle polis komiserliğinin mühürlerini taklit ederek sahte vesikayla firara teşebbüs eden Mardinos da bu suça iştirak etmiştir. (Çarıklı, 2005, s. 166-167) Kendisi Ermeni milletindendir. Camiikebir Mahallesi'nden Mehmed Behçet askere gitmemek için, Halep'te çalıştığına dair gerçeğe uymayan vesika düzenleme suçundan yargılanmıştır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 32, 5 Nisan 1923) Mehmed Behçet, Halep vatan topraklarının dışında bulunduğundan, askeri yükümlülüğünün olmadığı düşüncesiyle bu yolu seçmişti. Fakat düzenlettiği vesikanın gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır. Mehmed Behçet bu vesikayı tek başına düzenlemediği gibi Camikebir imamı, muhtarı ve azanın yardımıyla yapmıştır. Mehmed Behçet'in başvurduğu yol gibi sahte evrak işi, kimi zaman askerce, kimi zamansa rüşvet karşılığı birilerince düzenlenmektedir. Rüşvet karşılığı firara her aşamada yardım ve firara göz yumma hemen hemen firar vakaların yarısını oluşturur.

Rüşvet suçu, yetkiyi, görevi veya nüfuzu kötüye kullanarak sağlanan gayrimeşru menfaattir. (Köse, 2008, s. 303-306) Hukuki anlamda en genel biçimde ise, yetkili birisine başkası tarafından toplumun usul ve kurallarına aykırı bir tarzda menfaat temin edilerek veya sağlanarak bir işin yaptırılmasıdır. (Küçükince, 2010, s. 57) Rüşvet hem askere gitmemek için hazırlanan belge işlerinde, hem askerlik fiilen yapılırken firar etme aşamasında, hem de firar suçuyla yakalananların derdest edilmemesi veya serbest kalması için veriliyordu. Ayrıca askerin uzak cephe hatlarına gönderilmemesi için, verilen rüşvetler de vardır. Kısacası firarın hatta askerliğin de baştan sona her aşamasında, rüşvet alıp verme işi görülmekteydi. Örneğin, Nebi Çavuş rüşvet karşılığı, sevkiyat efradından pek çok neferi serbest bırakmıştır. Hazırladığı plan doğrultusunda Mehmed adlı askerin nöbeti sırasında, pek çok neferin kaçması için yardım edecektir. Fakat Mehmed'in ihbarıyla yakalanmışlardı. Nebi Çavuş'un cezası, üç sene kale-bend olmuştur. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 22, 27 Mart 1923) Yine sevkiyat efradından rüşvet alan Birecik Ahz-ı Asker Şubesinden Urfalı Abdulkadir Onbaşı ve

rüşvet veren Birecikli Emin bu suça karışmışlardır. Kaçan Emin kafile haricinde derdest edilmiştir. Her ikisinin cezası da altışar ay hapis olmuştur. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 52, 19 Nisan 1923) Yani bu suça iştirak etmek için sadece rüşvet almak ya da sadece rüşvet vermekte yeterlidir. Rüşvet olarak verilen miktar altı mecdiyeden başlayarak, kimi zaman 45 liraya kadar varıyordu. Firara yardım için verilen rüşvet sadece para üzerinden değildi. Bekir Eliğin'in romanı bu konuda zikre değerdir; bazen bir değerli eşya hatta tas tabak gibi değersiz bir eşya olabileceksen bazen eşlerinden faydalanmak gibi istekler de olabilmekteydi. Her gece bir kaçak yakını ile muhtar arasında pazarlık yapılıyordu. Ziyaretler, dayaklar, dedikodular bu pazarlığın değişmez unsuruydu. (Eliğin, 1978, s. 70)

Firar için rüşveti bazen askerin kendisi, bazense ailesi verir. Abdulmesih firari İbrahim'i altı ay boyunca saklamış, sonrasında da deveci kaydedilmesi için rüşvet vermiştir. Sonra yakalanınca cezası 20 değnek darp olmuştur. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 11, 21 Mart 1923) Firar için alınan rüşvet o derece fazladır ki muhtar gibi yerel idareciler, asker, jandarma eri, çavuş, zabıt, esnaf, aile, asker şube reisi, belediye reisi kısacası askerin çevresindeki herkesin askerin firarına yardım ettiklerini görürüz. Asker firarisinden rüşvet aldığı için, sopa yiyen muhtarlara anılarda sık sık rastlarız. (Kodaman ve Tızlak, 2008, s. 16) Rüşvetin bu derece çok olmasının nedeni mali durumdur. Rüşvet alan kimselerin maaşları artsa, belki bunun önüne kısmen geçilebilirdi. Kaymakamlık mensuplarının da firara yardım ettikleri, hatta firar nedeniyle tutuklu bulunan mâhkumlarında salınmasına vesile olduklarını hatıralarda görmekteyiz. (Çetinkaya, 1993, s. 26) Bu işten para kazanan olduğu gibi bunu meslek haline getirip servet yapanlar da vardı. (Selçuk, 2004, s. 96) Kuşadası ahalisinden asker hizmetindeyken İzmir'e oradan da deniz yoluyla Kuşadası'na gelmiş olan üç askeri, vapurdan vapura geçirmek suretiyle yardım eden ve firarlarını kolaylaştıran, kayıkçı esnafından Salih, Ahmed oğlu Mehmed, İbrahim oğlu Mehmed ve Ahmed oğlu Mustafa, Isparta İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 100, 26 Ocak 1921) Bunların tercihleri şaşırtıcı değildir 19. Yüzyılda da benzer durumlara rastlanır. Kayıkçılar, firarilerin suçlarını bile bile naklettiklerinden işlerinden men edilmişlerdir. (BOA, BEO, 473-35417, 1312)

Firar her yerde olduğu kadar firara yardım da her yerededir. Hem rüşvet alıp firarı kolaylaştırıp hem de kendisi firar edenler olabiliyordu. Onbaşı Sadık, emrindeki beş

neferle birlikte kırk dört askeri Ahz-ı Asker Şubesi'nden teslim almakla görevlendirilmiş fakat kiminden rüşvet almış, kimine de kendiliğinden izin verdiği için, bu askerlerin iki farklı noktada firarına sebep olmuştur. Tüm bunların üzerine kendisi de firar etmiştir. 80 değnek darp ve bir sene pranga-bend cezası almıştı. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 24, 24 Kasım 1920) Askerlerin iki farklı noktada firar etmesi şunu düşündürür; İlk noktada rüşvet veren, yani önceden kaçması planlanmış askerler, diğer bir noktada ise, kalan askerler firar etmiştir. İkinci kafilenin muhtemel firar sebeplerinden biri, askerlerin önceki kafiye göz önünde alarak Onbaşı Sadık'ın lakayt davranmasını fırsat bilmeleri olabilir. İkinci muhtemel sebepse Onbaşı Sadık'ın kendi iç muhasebesi sonucu kalan askerlerin firar etmelerini sağlaması ya da kolaylaştırmasıdır. Onbaşı Sadık ikinci noktada firar etmiş olan askerlerin ardından, kendisi de kaçmıştır. Niyazi Çavuş da aynı suçla yargılanmıştır. Gediz Jandarmasında sevke görevli olduğu efradları para karşılığı serbest bırakmıştı. Bu serbest kalan askerlerse gittikleri yerlerde, ağır suçlar işlemişler. Bu yüzden Niyazi Çavuş, Onbaşı Sadık'tan daha fazla ceza almıştır; idam cezasının muadili olan 10 sene kürek cezasına çarptırılmıştır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 34, 5 Aralık 1920) Aşağıda göreceğimiz üzere, firarının tek suçu firarla kalmayıp çeşitli suçlara karışmışlardır. Firarına sebebiyet verdiği şahsın başka suçlara karışması, firara sebebiyet verenin suçunu daha da ağırlaştırmıştır. Mesela 57. Fırka'dan Hüseyin'in sevkine memur olduğu efrad silahıyla kaçınca, Hüseyin'in cezası diğerlerine nazaran muhtemelen daha da fazla olmuştur. Ancak evrak Antalya Divan-ı Harbine gönderildiğinden belirlenememiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 127, 10 Şubat 1921)

Neredeyse halkın her kesimi rüşvet almaktaydı. Köylerdeki firarilerden rüşvet alma maddesinden, Dirik Jandarma Takım Kumandanı sabıkı Mülazım Nuri Efendi ve Karakol Kumandanı Selim Onbaşı ve jandarma süvari neferi Davud, rüşvet suçundan yargılanırlar. Suçlarını kabul etmeseler de delil olarak sunulan bir mektup da bu paralarla alınan yumurtadan bahsedildiği için suç kanıtlanır. Davud, sadece para toplama işlerini hallettiğinden beraat ederken, diğerleri ceza alır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 61, 29 Nisan 1923) Zaten jandarma da tutabildikleri kaçakları birkaç kuruş karşılığında salıveriyordu. (Miralay Mehmet Arif Bey, 1992, s. 12) Firar için rüşvet alıp-verme o derece yaygın bir suçtur ki, rüşveti kınayan ve rüşvet için evrak tutan Nahiye Müdürü İzzet Efendi ile yine Nahiye Takım Kumandan-ı sabıkı mülazım-ı

evvel Hilmi Efendi rüşvet alarak firara sebep olmuşlardır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 68, 6 Mayıs 1923) Kendi suçlarını kabul ettiklerinden yargılanmışlardır. Cezaları sırasıyla 2 ve 5 ay müddetle hapis cezasıdır. Rüşvet suçuyla yargılanan pek çok sınıftan insan vardır. Fakat mahkemelerin sonuçlarına baktığımızda bu insanların çoğu beraat eder. Bu da rüşvetin kanıtlanamayacağından ileri gelir. Rüşveti alan gerek jandarma memuru, jandarma eri, muhtar ya da üst düzeyden kişi ve rüşveti veren firari ve firarinin ailesi arasındaki bu ilişki hiçbir zaman tam olarak ispatlanamaz. Elbette firar suçu kayıtlardan ve ifadelerden kanıtlanabileceği gibi rüşvet suçu çok az kez kanıtlanmış ve çok az kez rüşvet alana ceza verilmiştir. Verilen ifadeler ve tanıklar doğrultusunda kanıtlanmış suçlar da yok değildir. Efrattan rüşvet alarak memuriyetini suistimal eden Viranşehir Şube Zabiti Teğmen Yahya Efendi'nin rüşvet aldığı ispatlanmıştır. Hem merkezde hem kazada rüşvet aldığı erleri sevk etmekten vazgeçmesi hem de bunları derdest etmemesi ispat olduğundan cezası beş sene kale-bend ve jandarmalıktan tard olmuştur. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 14, 22 Mart 1923)

Tüm bu firar vakalarında askerin tek başına planlayıp kaçmasından ziyade, birisinin yardımına ihtiyaç duyduğunu görürüz. Sadece rüşvet karşılığı değil, çoğu zaman ailelerin yardımıyla da kaçmışlardır. Aile ya da yakınları ya kaçmaları için rüşvet vermiş ya da saklanmalarını kolaylaştırıcı yardımlarda bulunmuşlardır. Mesela asker firarisi oğluna yardım ve yataklık etmek ve saklamaktan Kürd Raşid hakkında mahkeme yapılmıştır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 85, 17 Ocak 1921) Hankendi Karyesinden Bekir ise firar etmiş iki oğlunu da saklama suçundan yargılanmıştır. Oğulları Hüseyin ve Şevket firarda olsa da babanın bir alakası olmadığı önceden var olan mektupların içeriği okunduğunda anlaşılır. Baba böylelikle beraat eder. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 77/78, 8 Mayıs 1923) Kocabey Karyesinde Şerif, mezuniyeti geçtiği halde gelmemiştir. Kayınbabası Şerif için teslim mi olsun yoksa Yunanlılara mı sığınsın bunu sorgulamaya ağalara, efelere, memurlara kadar çıkmıştır. (Akıncı, 1978, s. 301) Aynı şekilde kıtasından mükerreren firar eden ve jandarma karakolunu basan kaçakların aileleri tarafından korundukları görülür. Göcenoluk Karyesinden Bekir oğlu Hüseyin ve arkadaşlarına Hüseyin'in babası Bekir, yardım ve yataklık etme suçundan yargılanmıştır. Buna göre Bekir, aralarında oğlunun da bulunduğu bu kaçak askerlere iye temin etmekle suçlanır. Hüseyin jandarma karakolunu bastığından cezası 60 ay pranga-bend, 30 değnek darp ve yeniden askerlik kaydı olurken, babası Bekir beraat

etmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 22, Esas 12, 8 Kasım 1920) Bekir'in, oğlu Hüseyin'e yardım edip etmediği tam olarak anlaşılamadığından böyle karar alınmıştır. Çünkü Bekir, oğlunun dağda dolaştığından habersiz olduğunu söylemiş, diğer firari askerler de bunu onaylamışlardır.

Firariye yardım sadece rüşvet karşılığı değil, kimi zaman tehditle ya da acıma duygusuyla olabiliyordu. Ayrıca görevini layıkıyla yapmayarak firara sebep olan askerî görevlilerde yukarıda da örneklendirdiğimiz gibi ceza alır. Küçük bir dikkatsizlik ya da görev ihmalî hiç cezasız kalmamıştır. Firara yardım firariyi bilerek derdest etmemek de firari suçları kapsamına girer. Sadece derdesti engellemek değil, aynı zamanda derdestte herhangi bir şekilde suistimal de bu kapsama alınmıştır. Mesela Şark Nahiye Müdürü Ahmed Murad Bey hakkında icra kılınan mahkemede, rüşvet aldığı kendi ifadesiyle anlaşılmışsa da rüşveti geri iade etmiştir. Buna rağmen yine de yargılanmıştır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 28, 29 Mart 1923) Diğer yandan Ali, Ahmed ve Musa 14 firari için görevlendirilmiş fakat vazifelerini kötüye kullanarak üç askerin kollarındaki teli çözümlerik firar etmelerine neden olmuşlardır. Bunun üzerine bir ay müddetle küreğe sevk edilmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 18, 16 Kasım 1920) Nahiye Müdürü İzzet Efendi ve Mirivan Nahiyesi Takım Kumandan-ı sabıkı Mülazım-ı evvel Hilmi Efendi vazifelerinde üşenip ihmal gösterdiklerinden, beş ay hapisle cezalandırılmışlardır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 68, 6 Mayıs 1923) Rüşvet alan görevliler kadar olmasa da ceza kesindir. Arabgir Jandarma bölüğü efradı Yusuf, Hurşid ve Ağın Jandarma Karakol Kumandanı Mehmed Ali Onbaşı, iki neferin kaçmasına sebep olmuşlardır. Ali Onbaşı, bu neferleri zaruri olarak teslim almayıp gece kendi mesuliyeti altında bulunan salonda muhafaza etmektedir. Fakat iki neferin muhtemelen kelepçeleri gevşetme neticesinde, firarına sebebiyet verdikleri anlaşılmıştır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 75/76, 8 Mayıs 1923) Burdur Ahz-ı Asker Şubesi'nden Halil ve beraberindeki yedi kişilik müfreze sevkine memur olduğu 60 kişilik kafilenden, dokuz kişinin firarına sebep olmuşlardır. Bunun cezası da hapis olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 43, 14 Aralık 1920) Aynı şekilde sevkine memur olduğu 107 neferden 25 kişinin firarına sebebiyet veren dokuz kişilik müfrezenin bir ay hapsine karar verilmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 93, 24 Ocak 1921) Başkalarına ait arsalar üzerinde cebren hane inşa etmek ve suçların yanında bazı firarileri jandarma kaydetme maddesinden Garzan Şube Reisi Yüzbaşı Mehmed Tefvik Efendi ve Garzan

Şubesi Muamelât Memur-ı sabıkı ve Urfa Hudut Taburu 2. Bölük Kumandanı Mülazım-ı evvel Servet Efendi ve Siirtli Cemil yargılanmıştır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 60, 29 Nisan 1923) Yine iki mükerrer firarının kelepçelerini çözmek suretiyle kaçmasına neden olan Marmaris Jandarma Bölüğü efradından Şükrü hakkında mahkeme kılınmıştır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 110, 1 Şubat 1921) Bu gibi örnekler çoğaltılabilir. Neden firariye yardım edildiği tartışmalıdır. Bu yardımlar acıma duygusundan mı ileri gelmiştir yoksa mahkemeye yansımayan bir rüşvet karşılığı mıdır? Yoksa bir arkadaşlık sonucu ya da korkuyla da firarilere yardım edilmiş olabilir. Hepsinde ortak olan firarilere karşı yardımın yapıldığıdır. Yani sadece rüşvet karşılığı firara yardım tek başına söz konusu değildir.

Bir başka problemse, askerin sadece üzerindeki elbiselerle değil, müsellahan yani silahlı olarak firar etmesidir. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bz, ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1ck) Askeriyenin zaten oldukça kıt olan teçhizatları itinalı korunmaya çalışılsa da firar eden askerler silah, fişek, tüfek, makineli tüfek, el bombası, hayvan ve hatta mahsulleri bile beraberinde götürüp ziyan edilebilir. Savaş içerisinde birliklerinden firar eden, erlerin bir kısmı da silahlarıyla kaçtıklarından Anadolu silah deposu görünümünü almıştı. Anadolu'nun bu durumu, Millî Mücadele için hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmaktaydı. Kimileri bu silahları kapıp cepheye koşarken, kimileri de bunları Millî Mücadele aleyhinde kullanıyordu. (Balcıoğlu, 2003, s. 211) Anılarda bu durum sıklıkla gündeme gelir: “Bu gece bölüğümüzden altı silahlı nefer firar etti.” (Sorguç, 2009, s. 72) Bir başkası ise şöyle anlatır: “Taburdaki askerlerin kısım kısım toplu halde silahlarıyla firar ettiklerini gördük. Bunun üzerine gece nöbetlerini zabıt arkadaşlarla bir er gibi kapıda tutmaya başladık ve sıkı tertibat aldık. Bu suretle bu hali önlemeye muvaffak olduk. Bunun sebebi meğerse, padişah taraftarı Bursalıların askerlere yaptıkları propagandalar, söylenen hainane sözler. ‘Siz padişaha karşı geliyorsunuz. Kuvayı Milliye kimdir? Bunlar gavura hizmet ediyorlar. Ahmet Anzavur’un elinde padişah fermanı vardır. Kaçın geri dönün.’ diyerek askerleri kandırmışlar, firara teşvik etmişler ve muvaffak olmuşlardı.” (Çaldağ ve Tuncel, 2016, s. 23) Bu gibi propagandalar neticesinde müsellahan firar çok yaygındır. Çıkarılan bir kanunla bunlarla Müdafaa-i Millîye Vekaleti ilgilenecektir. (ATASE, İSH, Kutu: 1669, Gömlek: 94, Belge: 94) Örneğin firar eden dört kişiden, üçü silahlı ve hayvanlı olarak firar etmişlerdir. (ATASE, İSH,

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1ax) Mustafa Çavuş adlı erin, komutanının eşyalarını da alıp firar etmesi, geride bıraktıkları için zor olmuş, kendisine emanet verilmiş at bakımsızlıktan ölmüştür. (Akkılıç, 2013, s. 86) Ali Onbaşı, İbrahim ve Durmuş sevk olundukları harp cephesinden müsellahan firar etmişlerdir. Yakalandıklarında ise yanlarında bulunan teçhizatı hemen teslim etmişlerdir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 75, 12 Ocak 1921) Isparta'nın Merkez Tabur efradından Hüseyin oğlu Halil İbrahim silah, 125 adet cephaneye, bir yazlık elbise ve kasaturasını alarak firar etmiştir. Kendisinin derdest olunması emri çıkartılmıştır. (Hafız İbrahim Demiralay, 1998, s. 147) Bu gibi müsellahan firar eden sayısız örnek vardır. Müsellahan firar etmenin cezası, oldukça ağırdır ve ekstra bir suç teşkil eder. Kaçaklar üzerinde götördükleri eşyayı kayıp ve takrir ettikleri taktirde kaçaklıktan gayri ve müstakil bir suç teşkil eder ve bunlar ödetilmekle cezalandırılır. (Jandarma Dergisi, Sayı: 80, Yıl: 23, s. 24) Müsellahan firar artınca cezası 5 Kânunusani 1337'de *Resmî Gazete* de ayrıca belirtilmiştir:

“Lâyihai Kanuniye

Madde 1. Kıtaatı askeriye elbise ve esliha ve teçhizatı askeriyeyle firar eden efradın beraberlerinde götördükleri elbise ve esliha ve teçhizatı askeriye eshamının iki misli memleketlerinde bıraktıkları emlak, emval ve eşyadan Tahsili Emval Kanununa tevfikân tahsil olunur;

Madde 2. İşbu eşyanın rayiç üzerinden kıymetleri ordu kumandanlarınca tâyin ve doğrudan doğruya efradın aid oldukları liva muhasebeciliğine işar olunur.

Madde 3. İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 4. İşbu kanunun icrayı ahkâmına Müdafai Millîye ve Maliye ve Dahiliye Vekilleri memurdur.”

Müsellah firarın cezasının bu kadar ağır olmasının nedeni, silah ve cephaneyi taşıyan asker düzensizlik ortamı içerisinde hazır firar edip bir suça da karışmışken, elindeki imkanla yeni suçlara da karışabilme ihtimalidir. Elindeki silah; hırsızlık, tehdit, yağma ve katl gibi suçları beraberinde getirebilir. Mesela elindeki silahla erlerin trene ateş açtığı ve evleri yağmaladıkları görülmüştür. (BOA, DH. EUM. 6. Şb, 20/59, 1335) Firar suçu başlı başına bir suç teşkil ederken buna hırsızlığın eklenmesiyle, askerin sırtına ağır bir ceza yükler. Beccaria'ya göre hırsızlık, çoğu kez olduğu üzere, sefaletin, yoksulluğun ve umutsuzluğun ürünü olan ve insanların umutsuz kesilince işledikleri suçtur. (Beccaria, 2016, s. 111) Firari askerlerin sadece ekmek, matara gibi hayati önemde malzemeleri çalmakla kalmadığına tanık olmaktadır. Mesela Isparta İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan Mustafa yolda insanların önünü keserek cebr ve şiddetle

sabun ve bir top bez çalmıştır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 48, 18 Aralık 1920) Ayrıca mahkemenin taktirine göre ziyan edilen fişek için, ayrıca askerin kendisinden veya babasından bu para alınır, normal firarilere verilen ceza katlanır, hatta kimi durumda ceza katlanarak hapis, kürek gibi ağırlaştırılabilir de. Ziyan suçu o kadar fazladır ki, neredeyse her iki mahkemenin birinde firar ve silah ziyan etme suçu karşımıza çıkar. Bunlardan birine örnek vermek gerekirse, Karapazar Karyesinden Mahmud oğlu Mehmed, kıtasından firar etmiş ve bir hafta firarda bulunmuştur. Bu sırada ziyan ettiği silahı için cezası 100 değnek darp, altı ay pranga-bend, yeniden askerlik kaydı ve ziyan ettiklerini ödeme cezasına çarptırılmıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 33, Esas 37, 9 Kasım 1920) Ayrıca asker bazı durumlarda elindeki silahını kaybetmişse, daha büyük cezaya çarptırıldığı gibi, bu silahın kötü niyetli kişilerin eline geçme gibi durumu da vardır. Halil beylik Alman silahını Çerkinli Hasan diye birine teslim ettiğinden, cezası 80 değnek darp olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 130, 12 Şubat 1921) Bazı firarilerin ise, silahlarını sattıkları görülmüştür. Bunların suçu hem müsellahan firar etmek hem de devlete ait silahları satmak olarak görülmüş ve buna göre ceza verilmiştir. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30/10/55/370/26) Diğer yandan silahları hayırlı iş için kullandığını ifade edenlerde vardır. Mesela yukarıda zikredilen Karamürsel Jandarma çavuşu Hüseyin silah satma ve benzer suçlardan yargılanmıştır. İfadesinde silah satma suçlamasına şöyle açık getirir; Karamürsel'in Yunanlılarca işgal edileceği haberi geldiğini, kendilerinin sadece 10 kişi kaldığını söylemiştir. Bu sebeple askerlere kaymakam beyin izni olmadan silah temin ettiğini ve seyahat varakası verdiğini söyler. Tüm bunlardan sonrası kendisi suçu olmadığına kanaat getirilerek beraat etmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 62, Esas 22, 13 Ocak 1921)

Ayrıca müsellahan kaçan askerin ilk amacı yakalanmamak olsa da elinde bulundurduğu silah, teçhizat gibi imkanlar eşkıyalık yapmasına olanak tanır. Asker tamamıyla bilinçli bir şekilde silahını kuşanarak teçhizatın imkanlarından da görece yararlanıp, planlayarak firar etmesi ilk akla gelendir. Buradaki amacı, şayet planlamışsa elindeki malzemeleri yaşamını devam ettirmek için kullanarak dağa çıkmak, eşkıyalık yapmak, çetelere katılmak ya da firar kabilelerine katılma şeklindedir. Tahir bu durumu şöyle bahseder romanında: “Bu bizim asker savuşur savuşmaya... Beni tutup asarlar demez. Ama beylik silahı mermileriyle alıp savuşmak yoktu şimdilere kadar... Ateşkesten bu yana,

herkes silahı alıp savuşur oldu. Çünkü bugün, eşkıyalık günü...Burda kurtlu baklaya askerlik edeceğine, gider çete yazılır, kemerini koynunu doldurur. Çete başları silahıyla gelene şu kadar aylık vermekteymiş... Hele altına bir de hayvan uydurdun mu Anzavur'da aylığın yüz banknot, yüz elli banknotmuş... Ya devlet başa ya kuzgun leşe misali.” (Tahir, 1995, s. 415-416)

Diğer bir ihtimalse, köyüne ya da evine dönmeyi kafasına koyup, karşısına çıkan ya da takip eden müfrezelerle elinde bulundurduğu silah vasıtasıyla çatışarak, evine ulaşmaktır. Silahlı olduğu tespit edilen iki firariyle çatışmaya girilse de yakalanamamışlardır. (Sorguç, 2009, s. 68) Bu tip çatışmalara çok sıklıkla rastlıyoruz. Elde zaten yeteri kadar kuvvet yokken, bu çatışmalar millî kuvvetlerin gücünü iyice düşürür. İkinci planda kalan fakat çoğunluğu da bu tip kaçışlardan oluşan plansız müsellahan kaçışlardır. Bu gibi firarlar, çoğu zaman bir hengâme içerisinde gerek hava şartları gerek durumun müsaitliğinden yararlanarak gerçekleşiyordu. Asker, burada plansız kaçışının tesiriyle, elinde bulunan malzeme ve hayvanını da alarak firar edebiliyordu. Aftan yararlanarak geri dönen askerlerin pişmanlığı bu yöndedir. Müsellahan firarın cezasını bilmeyen bilinçsiz bir asker, cezaların asker nezdinde tam anlaşılmadığını gösterir. Diğer bir ihtimalse, firar eden askerin o anın şartlarıyla planlamadan fırsatını bulduğu bir zamanda firar ettiğini düşünebiliriz. Çünkü askerlerin sonucu ceza olan bir suçu işlemesi, görüldüğü kadar kolay olmayabilir.

Bu durum öyle bir hale gelmiştir ki, gayri müsellahan firar neredeyse ‘taktır edilecek bir suç’ halini almıştı. Gayri müsellah firar eden askerin durumu ise daha farklıdır. Planlanmış ve cezalarında bilincinde olan asker, şayet yakalanırsa cezayı az çekmek ya da özellikle halk nezdinde dikkat çekmemek adına silahsız ve teçhizatsız, hatta sivil kıyafetle kaçmaya özen gösterir. Böylelikle daha az dikkat çekecek ve yakalanma ihtimali düşecektir. Fakat burada da iki sorun ön plana çıkar. Birincisi, dağ bayırın eşkıya dolu olduğu yerde nasıl askerlikten kaçarak yolunu bulabilecekti. İkinci sorunsu, şayet köyüne dönerse, orada nasıl karşılanacağıdır. Birincisinin cevabı kuvvetle muhtemel Latif Yazgan’ın anıları gibi günlerce aç susuz kalıp, gece yürüyüp sabah tenhada dinlenerek herhangi bir suça karışmadan memleketine varacaktır. (Babuş, 2013, s. 172-175, Latif Yazgan) Kırsal bölgelere kayıtlı olanlar için, saklanmak oldukça kolaydır. Devletin temsilcilerinden uzakta olmak için dağlara çıkmak, Osmanlı Balkanlarında ve Anadolu’da yerleşmiş bir gelenektir. (Shaw, 1977, s. 160) Diğer

lkeler gibi, İmparatorluk da asker kaçakları ve onları saklayıp onlara yardım edenler için, ağır bir cezalandırma sistemine sahipti. (Zürcher, 2015, s. 252) oğu zaman Şehir kalabalığına karışmak, akıllıca bir ironi yaratarak kurtulmasını sağlar. Özellikle Antalya’da firarilerin fenalıklar yaptıklarını görürüz. (Aker, 1937, s. 21) Aynı Şekilde ordudan firar ederek İstanbul’a kaçanlar da vardı. (BCA, 30/10/55/371/17) zelikle bu dönemde büyük Őehirlerle, Anadolu arasında dolaşabilmek için seyahat vesikasına ihtiyaç vardı. Silah ve cephanesini alarak, müsellahan İstanbul’a firar eden yine Karamürsel Jandarma Yazıcı avuşu Mustafa Kemal, Eskişehir İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştır. Tek suçu İstanbul’a gitmek değildir. Ayrıca seyahat varakası vermek ve silah satmaktan da yargılanmıştır. Çavuş, ifadesinde İstanbul’a gitme sebebi olarak ailesinin de oraya gittiğini ve onların peşinden gitmesi gerektiğini söylemiştir. Silah satma suçlamasını ise, Karamürsel’in Yunanlılarca işgal edildiğini, bu sebeple askerlere silah temin ettiğini ve seyahat varakası verdiğini söyler. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 62, Esas 22, 13 Ocak 1921) Aslında bu tip işleri kaymakam yapsa da o an ki Şartların bunu gerektirdiğini ifade etmiştir. Diğer yandan Celal Bayar (1968, s. 1825) zelikle 17. Kolordu’dan dağılan erlerin Şehir kalabalığına karışmak yerine, köylerde konakladıklarını söyler. Köylerine gitmek isteyenler ise, genelde kara yoluyla yürüyüşü tercih etmek zorunda kalıyorlardı. Fakat zaman zaman köye tren yoluyla da vardıkları oluyordu. Aslında bu daha zor bir ihtimaldir çünkü demir yolları askerin sevkine dahi zor yetişmektedir. Ancak rüşvetle araya sivil insanlar kaynayabiliyor. Diğer yandan tren seferleri, Kuvayı Milliye kumandanlarının göstereceği lzuma göre düzenlenmektedir. Demirci Mehmet Efe gibilerin emirleriyle gerektiğinde seyir halinde durdurularak hareket ettirilebilirdi. (Ergun, 1966, s. 17) Düzensizlik içinde firarilerin, bu yollardan da kaçtığını tahmin edebiliriz. Çünkü bir panik havasının hâkim olduğu istasyonlara, yolcu ve yk vagonları kapasitenin üstünde dolu ve basamaklar, fren kulubeleri gibi izbe yerlerde bulunuyorlardı. Bazense vagonlar bekletiliyordu. (Ergun, 1966, s. 22) rneğin; Aydın’daki kıtalarından müsellahan firar eden 19 nefer ile jandarma, demiryolu üzerinde çatışmaya girmiştir. Biri l olmak üzere hepsi yakalanmıştır. (Aker, 1937, s. 99) Demek ki bu kimseler, demiryolu vasıtasıyla kaçmaya kalkmış ve çatışmaya yine burada girmişlerdir. Yine istasyon civarında dokuzu süvari olmak üzere, 22 nefer müsellahan firar ettiğine tesadüfen rastlanır, bunlarla çatışmaya girilse de yakalanamazlar. Diğer yandan yaya olanların, neden istasyon gibi kalabalık yerlerde

dolaştığı merak unsurudur. Bunlar muhtemelen demiryolu güzergahını kullanarak ya da bizzat trenle kaçma gayesiyle bu çevrelerde dolaşmaktaydı. Aynı şekilde Aydın ve civarında 9'u katırlı 30 firari nefer istasyon civarında devriyelere tesadüf etmiştir. (Aker, 1937, s. 99)

Gayri müsellağ firar etmek de aslında kolay değildir. Gazar oğlu Osman, Isparta İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştır; burada firar etmeden önce silahını ve teçizatını teslim ettikten sonra firarını başlattığını öğreniyoruz. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 79, 13 Ocak 1921) Demek ki Osman, cezaların farkında ama yine de kaçmak isteğini bastıramadığından teçizatı teslim ederek, firar etmeyi uygun görür. Müsellağ firar edenlerin elbise ve teçizat bedelleri şayet aileleri ödemezse memleketlerindeki malları satılarak karşılanacaktır. Müsellağ ve gayri müsellağ firar etme arasındaki ceza farkı oldukça fazladır. Osman burada müsellağ olmadığı için uzak harp cephelerine sevk edilirken, Osman gibi silahını teslim etmeksizin firar edenlerin cezası, darp, branga-bend gibi çeşitli cezalarıdır. Sakarya Savaşı sonunda ise firari sayısı 48.335'e yükselmişti ve kaçakların büyük kısmının silahsız olma sebebi İstiklal Mahkemeleri'nin silahsız kaçakları genellikle affetmesiydi. (Aybars, 2014, s. 149)

Askerler sadece elbiseleriyle ve müsellağ değil, hayvanları (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1iu), arabaları ve karargâhtan çaldıkları yiyeceklerle de firar etmekteydiler. Örneğin asker altı katırı yanında götürmüştür firar esnasında. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1kn) At ve katırlarını yanına alan kaçmış süvari askerlerle sık sık çatışmalara girilir. (Aker, 1937, s. 99) Bunların takibi elbette daha da zordur. Ayrıca Arabacı erlerin, arabalarıyla firar ettikleri de görülür. (ATASE, İSH, Kutu: 1352, Gömlek: 230, Belge: 230) Bazense posta arabalarını dahi yanlarında götürmüşler. Aydın civarında, istasyonda dokuz katırlı firari ere rastlanır. Bunlar yanlarına neredeyse tüm ordugahı almışlardır; dört katır, 922 fişek, altı matara, iki arka çanta, 10 ekmek torbası gibi malzemeler çıkmıştı. (Aker, 1937, s. 99) Ali Rıza Eti'nin durumunda gördüğümüz gibi, yan çantasına peksimet ve çamaşırlarını koymuştur. (Eti, 2016, s. 123) Latif Yazgan ise bunların hiçbirini yanına almadığından yollarda perişan olmuş; üstelik yemek çalma gibi suçlara girişmiştir. (Babuş, 2013, s. 172-175, Latif Yazgan) Ya yanlarında götürecekler ya da yollarda perişan dilenci gibi gezeceklerdir.

Müsellağ dışında, diğer suç tanımı da mükerrer firardır yani birden fazla kez firar etmiş kimseler için kullanılır. Her muhakemede askerin daha önce firar edip etmediğine

bakılmış, mükerrer değilse “muaffife-i takdiriye” yani cürmü hafifletici sebepler gerekçe gösterilerek cezanın genelde darp olmasına karar verilmiştir. Birer ikişer kez firar edenler de genelde affedilir. Mesela Latif Yazgan, birden fazla kez firar ettiğini söylemiş, ayrıca aylarca bakaya da kalmıştır. Yakalanınca ceza almamış, kendisini hayvan bölüğüne vermişlerdir. (Babuş, 2013, s. 172-175, Latif Yazgan) Bunun gibi birer ikişer kez mükerrer firar edenleri, cephe hattına göndermek yerine geri hizmetlerde çalıştırmak bir zaruriyet halini almıştı bu dönemde. Genelde bu gibi suçlar affedilmeye çalışılıyordu çünkü insan gücüne duyulan ihtiyaç daha ön plandaydı. Bu durumun istisnaları da olmuştur elbette. Örneğin Karaoğulları’ndan Hacı Mehmed ve Kethüdaoğulları’ndan Hasan oğlu Bekir ikinci defa firar ettiklerinden ibret olması için idam cezasına çarptırılmışlardır. (Açık Söz, 9 Aralık 1920) Bu gibi cezalar ileri de göreceğimiz gibi mahkemenin vicdani kanaatine göre değişiyordu. Mükerrer firar etmenin dozunu kaçırarak dört, beş, altı, dokuz, on, on bir, on dört kez firar etmiş askerlere de rastlanır. Hatta Kazım Paşa, otuz defa bile firar edenleri zikreder. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, s. 617, Kazım Paşa, 24 Temmuz 1922) Mükerrer firarın cezası, duruma göre ağırlaşır. Mahkeme üç defa askerden kaçan Sinoplu İzzet’in, 15 yıl küreğe konmasına karar vermiştir. (Sarıhan, Cilt 4, 1996, s. 59, 17 Eylül 1921) Aynı şekilde dördüncü defa askerden kaçtığı sabit olan Balâ Kazası Uçlar köyünden Köse Ömeroğulları’ndan Abdurrahman, Ankara İstiklal Mahkemesi kararıyla kurşuna dizilerek idam edilmiştir. (Kandemir, 1964, s. 22) Kastamonu İstiklal Mahkemesi ise altı defa kaçan Sinoplu Hurşit’in idamına karar verirken, yine aynı şekilde Kışla Karyesinden Bayram oğlu Hasan, altı defa firar etmesine rağmen cezası elli değnek darp olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 82, 15 Ocak 1921) Yukarıda adı zikredilen Mustafa’nın ise en az on-on beş defa kaçtığı ve arkadaşlarını da firara teşvik ettiği bilindiğinden cezası idam olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Öyle ki Mustafa’nın bu kaçış hikayesi ahaliyi bile canından bezdirmiştir. Uşak Cephesi firarın yoğun olduğu bir yerdir. Özellikle askerin moralinin bozuk olması gündeme gelir. Uşak 176. Alaya bağlı Nureddin, on defa firar etmiştir. Son firarında Jandarma ve Karakol Kumandanlarının ihbarı sonucu yakalanmış ve cezası idam olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 28, 28 Kasım 1920) Aynı şekilde Isparta’nın Sülübey Mahallesi’nden Ali kıtasından on defa firar etmiş, kendi teslim olduğundan cezası elindeki silah için 50 lira teslim edecek, 40 değnek darp, bir sene

pranga-bend olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 72, 10 Ocak 1921) Burada bu kadar fazla kaçan neferin kendi teslim olması ilginçtir. Sürekli firar eden Kerimler Köyü Recepekmekçioğulları'ndan 1895'li Hüseyin oğlu Hasan ile kıtasından on dört defa firar eden Çarşamba'nın Mandar Köyü'nden 1899 doğumlu Abdullah oğlu Mehmed kurşuna dizilmek suretiyle idamlarına karar verilmiştir. (Açık Söz, 22 Ekim 1921) Yine defalarca firar eden ve müddeti içinde birliğine teslim olmayan iki er, 6 Ekim 1920 günü Bolvadin'de Odun Pazarı denen yerde idam edilmiştir. (Köstüklü, 2009, s. 34) Bu askerlerin ortak ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla çoğu yolda fırsat buldukça firar etmişlerdir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 72, 10 Ocak 1921) Bu her fırsatını bulduğunda firar eden askerlerin durumu, yeteri kadar sıkı bir takip olmadığını gösterir. Birer ikişer firar çoğunlukla affedilirken işin dozunu kaçıranlar, ibret olsun diye cezalandırılır. Özellikle aileler üzerinden bu ceza uygulanmakla beraber, (BCA, 30/10/55/370/13) görüldüğü üzere mükerrer firarın cezası idama kadar gitmektedir. Zaten bu kimselerden bazısı da İstiklal Mahkemeleri kurulmadan önce Divan-ı Harb'de idam cezası verilmiş, sonradan affedilmiş kimselerdir. Bu tip askerlerin firarda bu kadar ısrarcı olmaları şaşırtıcıdır. Bu askerler firar etmekten neden asla vazgeçmemiştir? Birincisi, her er kişisi asker doğmadığı gibi, zorlamalar karşısında dahi “askerliği damarlarında taşımaz”. Zorla getirilen asker, kimi zaman kasten kimi zaman hakiki olarak kendisine verilen işi yap(a)maz. Mesela Anzavur karşısında topları kullanan zorla getirilmiş askerler en fazla 5-6 saat dayanamış, sonrasında firar etmişlerdir. (Apak, 1990, s. 129) *Çarkın bu dişlisi* “bozuk”, “korkak”, “kırık” değil, aksine insan tabiyatının yegâne itaatsizliğine örnektir. Bahaneleri üst üste koyup sonsuz bir döngüde ilerlemektense, askerlik kültüründen uzak yetişkinlerin varlığını, Millî Mücadele Dönemi için dahi kabul etmek gerekir. İkincisi ise kestirmek güç olsa da bazılarının alışkanlıktan ibaret olduğu açıktır. Ya da ceza verilmeyeceği düşünülerek şanslarını her seferinde denemek istemişlerdir. Bu tip vakaların fikri sabit oldukları gözlemlenebilir. Kaçış ve kaçışın denenmesinin de bir sınırı vardır. Çünkü bir firari hem onlarca kez kaçmış hem de yine onlarca kez yakalanmış olamaz. Bunu alışkanlık haline getirmesi akla hastalıklı bir düşünceyi de getirir. Bu psikolojik bir rahatsızlık da olabileceği gibi, Freud'un (2014b, s. 30) dediği insanın daha önce deneyimlemiş olduklarından vazgeçmesinin imkânı yoktur tespitini de doğrular. Gerçi mükerrer askerlerin kaçış

şekillerine bakıldığında hepsinin yolu aynı değildir. Mesela kimi zaman sevkıyat esnasında kaçarken diğerinde kıtasından firar eder.

Kimileri ise mükerrer firarın yanına, diğer suçları da ekler; yukarıda zikredilen Süleyman oğlu Mustafa, dokuz kez firar etmiş üstüne de hırsızlık gibi suçlara girmiştir. Divanı Harp tarafından kendisine daha önce de idam cezası verildiğinden, İstiklal Mahkemesi tarafından bu sefer direk idam edilir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 48, 18 Aralık 1920) Bunlardan düzelmeyeceğine inanılanlar, kaçarken silah ve cephanesini alarak gidenler, kaçtıktan sonra soygun, katl, asker ailesine saldırı gibi eylemlere girişenler çok kısa bir yargılama sonrasında idam ediliyorlardı. İdam cezası asker ve halk önünde kurşuna dizmek ya da asmak biçiminde uygulanıyordu. Bu idamlarda tabur imamları da hazır bulunuyordu. Böylelikle bu ölümlerin zorunlu askerlik hizmetini reddetmenin din kurumu tarafından da mahkûm edildiğinin ilanıdır. (Beşikçi, 2016, s. 20) Bazen asker, verilen her türlü cezaya rağmen firar etmekte diretiyordu. Örneğin Ladik'in Canpınar Mahallesinden Gürcü Casım; arka arkaya pek çok defa kıtasından kaçmış, verilen beyanname müddeti zarfında da teslim olmadığından evinin yakılmasına ve mallarıyla eşyasının müsaderesine karar verildiği halde, yine gelmediğinden yakalandığında idam olunmuştur. (Kandemir, 1964, s. 24)

Firarilerin en tehlikelisi ise düşman safına geçerek, düşmanla birleşenlerdir. “Düşman” açısından firari iki kategoridedir; yararlı ve kullanılabilir firariler ve kullanılamaz firariler. Yararlı firariler, zararlı propaganda yapacak düzeyde olup; kendi ordusunun askerlerini firara ya da isyana teşvik edecek niteliktedirler. Örneğin yedek subay Gemlikli Talat Efendi, Sina Cephesinde askerleri düşman tarafına firara teşvik etme ve askerlerin kabul etmemeleri üzerine kendisi düşmana iltica etme suçundan yargılanmıştır. (Akman, 2005, s. 13) Millî Mücadele Dönemi'nde düşman safına geçme durumu, Birinci Dünya Savaşı'na kıyasla daha az yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda firar edenlerin çoğu, bir kural olarak, düşmana gitmemişse de özellikle savaşın ikinci yarısında Ermeni ve Araplar İngilizlere katılmışlardır. Örneğin Ruslardan aldıkları tüfeklerle firar eden bir çavuş ve bir er gerilere bu şekilde savuşmuştur. (Eti, 2016, s. 42) Bir başka örnek de Ali Rıza Eti'nin hatırlaralarındadır yine: “Van Fırkasında birçok Ermeni kol kola kırkar ellişer, silahlarıyla birlikte Rus ordusuna firar etmişler. Fırkanın yerini düşmana bildirecekleri belli.” (Eti, 2016, s. 60) Bu tip firarilere Millî Mücadele Dönemi içerisinde anılarda az da olsa rastgeliriz. (Kalkavanoğlu, 2011,

s. 69) Eğer bir toplumun gücü yurttaşlarının sayısı ile ölçülüyorsa, bu taktirde kaçarak kendini düşman sınırına atan askerin yol açtığı zarar, sadece kaçarak yol açtığı zararın iki katıdır. Düşman tarafına firar eden askerlerin casusluk ettiği göz önüne alınır. (Açık Söz, 15 Kasım 1920) Bunların millet nezdinde itibarları sarsıldığı gibi, yine aynı şekilde takip ve yakalama da oldukça zor olmaktadır. İstiklal Mahkemeleri'nin teşekkülüyle bunlar hem vatana ihânet hem de asker kaçaklığı kapsamında cezalandırılacaktır. Ayrıca bunlar af kapsamından kesinlikle yararlanamamaktadırlar. Örneğin Kocabeyli Mehmed namındaki asker, cesur ve iyi olmasıyla bilinmesine rağmen firar ederek Karaağaç Köyüne giderek Molla İbrahim'in kerimesini kaçırmıştır. Ayrıca düşmana teslim olarak ve düşman safına geçtiğinden cezası idam olmuştur. Hatta cezası suç işlediği köyde gerçekleşmiş ve böylelikle milleti teskin etme amacı güdülmüştür. (Akıncı, 1978, s. 301) Aynı şekilde düşman safına geçmekle suçlanan Gedüs Jandarmalarından sekiz efrat, Eskişehir İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmışlardır. Bunlardan Asım'ın ifadesine göre, kendisi karakolda görevlidir ve dört saatlik uzaklıkta bir köye gönderilmiştir. Bu sırada düşmana tesadüf etmiş ve silahı elinden alındığından bu suçla yargılandığını söylerken, Şerif oğlu Kadir ise merkez kazadan çıkarken düşman tarafından basıldığını söyler. Bu ifadeler üzerine askerlerin hepsi beraat eder. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 77, Esas 193, 20 Aralık 1920) Yine Yunan Ordusuna iltihak eden asker; kendi ordusuna silah çekme ve hainlik suçlamasından cezası idam olmuştur. (Hakimiyeti Millîye, 10 Ağustos 1921) Aynı şekilde mükerreren firar etmiş olan Mustafa idam edilmektense çareyi düşman safına geçmekte bulmuştur fakat yakalanınca cezası yine idam olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Düşman safına geçen sadece erler değildir; bir subay da düşman safına geçerek, düşmanla birleşmiştir. (BCA, 30/10/55/371/1) Aynı şekilde Cizre Jandarma Bölük Kumandanı'da düşman safına geçmiştir. (BCA, 30/10/55/371/17) Yunan Birinci Kolordu Komutanı Nikolaos Trikopis hatıralarında Büyük Taaruzdan üç gün önce, 8. Tümeninden iki ay önce kaçan bir Türk askerinin kendilerine sığındığını ve köylülerden aldığı iddia ettiği haberlere göre Şuhut civarında 1., 57., ve 23. Tümenlerinin ve bazı Süvari kuvvetlerinin toplandıklarını söylediğini belirtmektedir. Kaçak Türk askeri birkaç gün içinde Türk taaruzunun yapılacağını da belirtmiştir. (Üçüncü, 2012, s. 35) Burada da görüldüğü üzere firar eden askerlerin karşı tarafa geçmesi son derece tehlikelidir. Özellikle de Büyük Taaruz öncesi zararlı istihbarat ile akışı değiştirebilirdi.

Bu tip suçun cezası çok ağır olmakla birlikte mülkleri de hükümetçe alınır. (Jandarma Dergisi, Sayı 80, Yıl 23, s. 25)

Firar, bazen planlayarak rüşvet gibi çeşitli yollara başvuruyla, bazense yakalanan boşluklarda gerçekleşiyordu. Askerler zaten birer topluluktur ve toplu olarak tepki vermeleri kaçınılmaz bir sonudur. Askerler arasında kitle bilinci olmasa da onların birey ve birer topluluk olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Sirayet nedeniyle kitle yaşamında bireyler birtakım özellikler kazanır çünkü kalabalıkta her duygu, her davranış bulaşıcıdır. (Freud, 2014a, s. 14) Sirayeti önleyen şey ise genelde komutan ya da subayların tutumu olmuştur. (ATASE, İSH, Kutu: 12, Gömlek: 129ad) Kitleyi yaratan bireyler ne türden olursa olsun, yaşayışları, işleri güçleri, karakterleri, zekaları birbirlerine ne denli benzerse benzesin kolektif bir ruh kazanır; dolayısıyla her birinin tek başına hissedeceği, düşüneceği ve davranacağından bir başka türlü hisseder, düşünür ve davranır. (Freud, 2014a, s. 11) Bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu toplu firar da böyle yayılmış olabilir. Birey kendisi olmaktan çıkarak bir önder eşliğinde ya da bir başkasından etkilenecek kaçışı gerçekleştirir. Mesela Birinci Dünya Savaşı'nda askerler birkaç günlük yürüyüşten sonra yiyecekleri bittiğinde gruplar halinde kaçarlar. Fakat toplu halde firar etmek birtakım sıkıntıları da beraberinde getirir. Ali Rıza Eti, günlüğünde böyle askerlerin peşinden giden düşmandan bahsetmiş; düşmanın gruplar halinde kaçan askerleri rahatlıkla takip ettiğini anlatmıştır. (Eti, 2016, s. 109)

Askerden firar, çoğu durumda kolektif bir suç teşkil eder. Bu suça isyan ve başkaldırı da eşlik ederken, Millî Mücadele Dönemi'nde bu tür isyan yaşanmamış fakat toplu kaçışlar gerçekleşmiştir. Özellikle halife ve padişah namına, askerlerin kışkırtılması gruplar halinde firara yol açıyordu. Fakat Yunan tarafında olduğu gibi, emir komuta zincirini dağıtacak kadar büyük olay ya da isyana rastlanmamıştır. Aynı dönemde Yunan Ordusunda toplu kaçışlar, isyanlar ve başkaldırı sıklıkla görülmüştür. Türk Ordusunda sevkine memur oldukları 49 neferden, dört neferin, gece firar etmeleri nedeniyle nöbet esnasında bulunan sevkîyat memurları cezalandırılmıştır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 66/67, 6 Mayıs 1923) Aynı şekilde sevkîyat efradından 22 neferin, firarına sebep olma suçundan, Elaziz Jandarmalarının çoğu yargılanmışlardır. Fakat hava yağmurlu ve katile de kalabalık olduğundan derdest edilememiş olduğundan beraat etmişlerdir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 67/66, 6 Mayıs 1923) Bu iki örnekten çıkaracağımız sonuç, toplu firarların olması denetimin sağlanmadığı manasına

gelir. Bireysel kaçışlar daha küçük planlarla gerçekleşirken, toplu kaçış vakaları dışarıdan gelen yardımla gerçekleşiyordu. Onbaşı Sadık'ın yardım ettiği gibi, toplu firar örnekleri bu dönemde oldukça artmıştır. Onbaşı Sadık emrindeki beş neferle birlikte, kırk dört askeri Ahz-ı Asker Şubesi'nden almakla görevlendirilmiş fakat bu askerlerin iki farklı noktada firarına sebep olmuştu. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 24, 24 Ocak 1920) Çoğu zaman 50 civarı asker, toplu firar ediyordu. Çeşitli birliklerden kaçan Niksar, Erbaa ve Tokat'lı kırk dördü silahlı 50 asker firarisi, Konak Köyüne uğramışlardır. (Balcıoğlu, 2003, s. 218) Birliklerinde hemşehrilik gayretiyle bir araya gelen erlerin, firarda da beraber hareket ettikleri anlaşılar. Hemşehrilik firarlar bağlamında çok önemli bir olgudur. 19 Mart 1921'de Ordu Süvari Bölüğü'nden firar eden üç askerden ikisi, Zile'nin aynı köyündendir. Yine 10. Alay'dan firar edenler Zilelidir. (Balcıoğlu, 2003, s. 219) Yukarı da da bahsettiğimiz askerin ölümüne sebep olan dört firarinin, başta toplu kaçtığını, daha sonra dağıldığını mahkeme kaydından anlarız. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 115, 5 Şubat 1921) Dördü birlikte gelirken muhtemelen açılan ateş sonunda dağılmışlardır. Aynı şekilde toplu olarak firar eden 96 askerin hepsi bir tarafa dağılmış ve tekrar birleşmemişlerdir. Bunlardan biri olan Mehmed, kendi karyesine giderek jandarmalarla çatışmıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 22, Esas 12, 8 Kasım 1920) Bir başka vakada ise, ayrı kaçan firariler başka bir noktada birleşmişlerdir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 116, 5 Şubat 1921) Demek ki toplu olarak kaçan askerler dağılıp, ayrı suçlara girişebildiği gibi, hiç ayrılmadan dolaşabilirler. Askerler bu toplu firarı anlaşılarak mı yoksa karşılıklarına çıkan fırsattan yararlanarak mı gerçekleştiriyordu? Başlarında bir lider var mıydı? Freud'a göre hiçbir eylem kitlede önceden düşünüp tasarlanmaz. (Freud, 2014a, s. 17) *Özgürlüğün Kirazları*'nda görüldüğü üzere, kaçmak için yol arkadaşlarıyla bu düşüncelerin paylaşılmasının imkânı yoktur çünkü ihbar edilme ihtimali vardır. Başkaldıran kişi direnç noktasını artık beyhude yere dışarıda kitlesel beraberlikler içinde aramaktan vazgeçip, kendi içine yönelmek durumundaydı. Bu durumda Alfred Andersch'e göre firariler kendi kendilerini çöle gönderen kişilerdi. (Bröckling, 2001, s. 345) Kimse kendi mahremiyet bölgesine kolay kolay bir başkasını sokmaz fakat içinde bir tehlike ya da mecburiyet varsa, bu bireysel kaçış yolları bir anda kitlesel hale dönüşür. Burada da görünen odur. İlk tercih edilen bireysel kaçışken, bir anda kitlesel kaçışa dönüşebilir. Özyaşamı sürdürme içgüdü, bir anda sürü içgüdüne dönüşür.

Ayrıca toplu firarlarda şiddet daha yaygındır, bireysel firara nazaran. Çünkü kitle her türlü cinayete kabiliyetlidir. (Gustave Le Bon, 2014, s. 57) Böylelikle firariler kitleler eşkıyalığa, çeteciliğe daha rahat bulaşır birbirlerinden aldıkları güçle.

Diğer taraftan aynı dönem Yunan askerlerine baktığımızda, giderek savaşmak için daha az neden bulmaya başlamışlar ve savaştan bıkkınlıklarını önce bireysel biçimde direnerek, ardındansa toplu firarlarla göstermişlerdir. (Benlisoy, 2014, s. 19) Kendi toprağı dışında işgalci konumda olan bu askerlerin toplu olarak firarı ve isyanı yadsınamaz. Bolşeviklerin faaliyetleri ve Yunan askerlerin kendi topraklarından uzak olması, özellikle, son dönemlerde savaşı sorgulatıyor ve askerlerde firar fikrini ateşliyordu. Fakat yabancı topraklarda olma bireysel kaçış yollarını kapatmakta, bunun yerine örgütlenerek tepki, isyan ve firarı başlatmaktaydı. Bu işgal edilen alanın genişliğine ve daha az soydaşa rastlamasına bağlıdır. Düşman toprağı ya da kendi topraklarında olmak firar teşebbüsüne etki eder. Kimi zaman coğrafi engeller direnişi oluşturur ve kaçışlar, isyanlar kitlesel hal almaya mecbur kalır. Aynı coğrafi engeller firarın önüne de geçebilir: Fırsatları kollayan fakat yol bilmeyen askerler: “Zaten kaçmak istesek nereye kaçacağız? Elin dağı bilmeyiz, ovasını bilmeyiz. Nereye gitsek kelleimiz koltuğumuzda.” (Babuş, 2013, s. 147, Mustafa Kadem) gibi söylemleri de Türk askerlerinde görürüz. Yunanlılarda firarların kitlesel hal alması sonucu, *Altılar Mahkemesi* kurulmuş ve bunlar ya hapisle cezalandırılıyor ya da cephenin en tehlikeli noktalarına sevk ediliyorlardı. (Benlisoy, 2014, s. 48) Tecavüz, hırsızlık gibi vakalara bulaşanlarsa kurşuna diziliyordu. Çözülme öyle hal almıştır ki, kontrol edilemez noktaya ulaşmıştır. Yenilmeleri onlar için eve dönüşün biletiydi İzmir, Midilli, Selanik ya da adalara giden Yunan askerleri gemilere doluyordu. (Benlisoy, 2014, s. 69) Mustafa Kemal Paşa bu durumdan şöyle bahseder: “...Kıta halinde çekilen düşman yoktur. Fakat, firar eden düşman efradı vardır. Firariler İzmir’e geldikleri vakit oradaki vapurlar -vapurun içerisindekilerin heyecanı ile olacaktır ki- durmaktan sarfinazar etmişler ve çekilip gitmişlerdir.” (Atatürk, 2006, s. 149)

Tüm bunların yanında, toplu firarlar genellikle bir teşvik ya da bu teşviği sağlayan önderi beraberinde getirir. Bir önder varsa şayet, askerın üstün bildiğı kişiler ve güçlü kimselerdir. İşin içine bazen firar etmesi için zorbalık da girebilir. Kitle uysal bir sürü gibidir ve başında bir lider olmadan yaşayamaz. Burada tartışılması gereken nokta, bir itaatten kaçıp başka bir itaat altına girmenin ironisidir. Kitle psikolojisinde temel itaate

susmakken, firar kitlesinde bu tartışmaya açıktır. Boyun eğmeye alışan asker nasıl olur da yeni bir itaat zincirine girerek çıkmazdan başka bir çıkmaza girer. Burada ele başlarının farkı, kendilerine yeni bir kapı açma ve mutlak olmayan bir itaatte bulunacak olmalarıdır. Ayrıca ordu yapay bir kitledir ve bunlara katılıp katılmayacağı bireyin keyfine bırakılmazken, buradaki kitle keyfidir.

Burada bahsettiğimiz teşvik unsurunun aslında firar vakaları için, ayrıca ele alınması gerekir. Çünkü firar kimi zaman tek kişilik bir kaçış ya da direnişken, kimi zaman bir teşvik sonucu ya da başarılı bir firarın bir sonraki girişimi tetiklemesi ile mümkün oluyordu. Bazen askerler birbirlerini kaçmak için teşvik ediyorlardı, bazense bu teşvik dışarıdan gelir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, halktan da teşvik olabileceği gibi firarileri yakalamakla görevli Jandarmanın firara da teşvik etmesi çok sık rastlanan bir durumdur. (Açık Söz, 15 Kasım 1920) 57. Tümen Alayı'ndan İsmail oğlu Mehmed Çavuş, üç askeri firara teşvik ettiği anlaşılmıştır. Ceza olarak, çavuşun yeniden nefer kaydına alınmasına karar verilmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 111, 1 Şubat 1921) Askeri firara teşvik etmenin en önemli sebebi, bunu yapan kişinin yanına yandaş araması olabilir. Mesela Zir Nahiyesi'nden Ali, Tümen Kumandanlığından verilen jurnale göre, hiçbir zaman cephede hizmet etmemiş, hep kaçmış ve bu kaçışları esnasında da arkadaşlarını da kaçırmaya teşvik etmiştir. (Kandemir, 1964, s. 86) Yukarıda da pek çok defa zikredilen ve yine kıtasından firar eden Mutallib Karyesi Eskişehir'den 1312'li Ahmed oğlu Mustafa, kendisi mükerrer firari olup hanesinde saklanmış vaziyette bulunmuştur. Mustafa ve Abdullah'ın derdesti için karyeye varıldığında, Abdullah hanesinde ailesiyle birlikte otururken bulunmuş, Mustafa ise odunlar arasında saklanmış vaziyettedir. Mustafa eski arkadaşı Abdullah'ı firara teşvik suçundan yargılanmıştır. Abdullah'ın ifadesine göre, kendisi kaçma taraftarı olmasa da önce Mustafa daha sonra başka arkadaşları onu teşvik etmiştir. Aslında Abdullah Heyet-i İhtiyariye odasında kendisini teşvik edenin Mustafa olduğunu söylemiş, mahkeme de ise ifadesini değiştirerek, başka kimselerin teşvik ettiğini belirtmiştir. Yine Abdullah'ın ifadesine göre kendisi bayram izni nedeniyle köyüne gitmişse de kıtasına yetişememiştir. Muhtara gidip durumu anlatmış ve muhtar kendisine köyde kalması gerektiğini söylediğinden köyde beklediğini ifade eder. Sonrasında çetelerin tutup kendisini Afyonkarahisar'a sevkettiğini fakat buradaki bazı efradın teşviki sonucu firar ettiğini beyan eder. Yani kendisini firara teşvik eden Mustafa değil başka efratlardır.

(Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Mustafa'nın cezası mucibince idam olmuştur. Abdullah ise 80 değnek darp ve beş ay pranga-bend cezası almıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Aynı şekilde Nizamoğulları'ndan Hamid Hoca, üç kişiyi firara ikna etmiştir. Bu sefer Hamid Hoca'nın kendisi değil, biraderi firaridir. Belki de bu sebeple diğer askerlerinde bu suça iştirak etmelerini sağlamış olabilir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 84, 16 Ocak 1921) Cezası beş ay pranga-bend olmuştur. Görüldüğü gibi askeri firara teşvik eden de en az firar eden kadar ceza aldı. Çünkü teşvik vakaları cezasız kalırsa, günden güne artmaktadır. Diğer yandan propagandaların da firara teşvik ettiği unutulmamalıdır. Afyonkarahisar mintikasında Çapur Musa namında bir adam da başına topladığı kuvvetle askerleri firara teşvik ve milleti askere gitmemeyi telkin ediyordu. Daha sonra, Çapur Musa 1920'de Yunan Ordusuna iltihak etmiştir. (Arıkoğlu, 1961, s. 156)

4. BÖLÜM

FİRARDAN SONRA FİRARİ

Karıncalar bir tehlike durumunda yuvalarına dönmek yerine tam tersi istikameti tercih ederler.

Anonim

“Her arzunun içinde bir keşişle kasap tepişir.” (Cioran, 2013, s. 70)

Fırar eden askerlerin “başarıya ulaştıktan” sonra ne yaptığı da, önemli bir soru(n)dur. Fırar edenlerin önünde birkaç alternatif olduğunu düşünebiliriz. Kaçan askerin ilk olarak memleketine dönme ihtimali vardır. Çünkü sürüden ayrılanı kurt kapar misali, bireysel kaçışta güvenli olabileceği tek nokta evidir. Ayrıca buna hem ailesine duyduğu özlem hem de ailesini koruma iç güdüsü eklendiğinde, evine dönme ihtimali daha da güçlenir. Bu noktada değinmek gerekir ki evler birer mahremiyet alanı olduğundan fırası takip müfrezeleri geceleri evlere girmeden, evin etrafını sabaha kadar kuşatma emri verilmiştir. Dolayısıyla evlerde fırariler sıklıkla bulunabilirdi. (BOA, DH. EUM. EMN. 101/12, 1331) Mesela Mustafa’nın hanesinde, hanenin haremi ortada olmadığından eve girilip takip yapıldığı anlaşılır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Her ne kadar evde saklanmak makul gözükme de Mutallib Karyesi Eskişehir’den Ahmed oğlu Mustafa mükerrer fırar etmiş ve hanesine gizlenmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Fakat memleketinde kalmak bir fırası için hem dış tehlikelere karşı koruma sağlarken, hem de aynı oranda yakalanma ya da ihbar edilme tehlikesini beraberinde getirir. Çünkü fırası takip müfrezelerinin ilk olarak baktığı yer, askerin memleketidir: “Fırar edenleri de tuttuk ve köylerdeki usatı takip ettik ve onları yakaladık, ellerinden silahlarını aldık ve bağladık.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 877, Refet Paşa, 25 Şubat 1922) Dolayısıyla memleketine kaçan askerler, derhal yakalanır. Çünkü bu kimselere artık iyi gözle bakılmamaktaydı. Halkla ilişkilerde gördüğümüz üzere, fırası askerlere halk tarafından Millî Mücadelenin ilk zamanlarında sempati beslense de zamanla bu,

hükümetin otoritesini sağlamasıyla aşılar ve firar askerin kimsenin yardımı olmadan köyünde kalabilmesi imkânsız hale gelir. Çünkü İstiklal Mahkemeleri sonrasında firar, tek başına değil ailesi ve köy halkı da içine katılacak şekilde cezalandırılır. Örneğin firariyi saklayan muhtar ve imam Hakkı köylerinde asker firarisi bulunduğu halde, ihbar etmediğinden bir ay hapis ve 100 lira para cezasına çarptırılmıştır. (Açık Söz, 29 Ağustos 1921) Çeşitli zamanlar da yerel halktan firara teşvik, firariye sempati ya da korku sonucu yardım ve yataklık olsa da asıl olarak köy halkı ve özellikle muhtar gibi yerel idarecilerin insafındadır artık. Babası Harran Kazasının Musavvah Karyesi muhtarı olan Utbe firar ederek köyde saklanmış. Ayrıca yedi farklı firari de bu bölgede dolaşmaktadır. Utbe'nin babasının ifadesi tercüme edilerek alınmış ve buna göre firar eden ne oğluyla ne de başka kimselerle ilgisinin olmadığını, firar eden varsa da onların göçebe olduklarını söylemiştir. Firar etmiş yedi neferin bir kısmının göçebe bulunduğu, bir kısmının ise farklı bir bölgede dolaştığı anlaşılmıştır. Bu durumda muhtarın yardımına dair herhangi bir delile rastlanmadığından beraat etmiştir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 49, 18 Nisan 1923) Yine Muhtar Abo'nun yardımıyla Rıza, Selim ve Ferhan öteden beri firar etmekte ve köylerinde saklanmaktaydılar. Müfreze geldiğini haber aldıkça da kaçmaktaydılar. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 35, 5 Nisan 1923) Aynı şekilde Timurlu Karyesi ahalisinden firari Ömer'i himaye eden Timurlu Karyesi Muhtarı Ahmed ve babası Hasan suçlanmışlardır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 16, Esas 227, 3 Ocak 1921) Bazı durumlarda da köylerde saklanıp müfrezenin geldiğini yine köylülerden haber alarak göçebe hale geçerek saklanmayı tercih etmişlerdir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 49, 18 Nisan 1923) Sivil halkın firarilerle bu derece içli dışlı olması Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de gündeme gelir. Vehbi Bey duyduğu olaydan bahseder: “Yeni efrat geliyordu. Hatta o efrat firarilere tesadüf etmiş, elli kişilik imiş, bir köye misafir olmuşlar. Firari müfrezesinin başlarında iki, üç müsella nefer varmış, dağıtmışlar. Yunan şöyledir, bilmem halifesi böyledir. Bunlar Konya Bozkır firari efradıdır. Cebren dağıttıkları halde yine bir kısmı toplanmışlar.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 140, Vehbi Bey, 2 Ağustos 1921) Yani tek tük değil, 50 kişilik bir firar kafilesi dahi köyde misafir edilebilir durumdadır. Bu tür olaylar bilindiğinden, önlemler alınmıştır. 15. Tümen'in Nebiyan Hareketi ile Rum köylerindeki çeteci ve asker firarilerinin evlerini tahrip etmiştir. Böylelikle, eşkıyanın barınabileceği yerlerin ortadan kaldırılabilceği düşünülmüştür.

(Balcıoğlu, 2003, s. 105) Demek ki çoğu yerde asker firarilerin evleri, bir eşkıya yuvası halini almıştı. Hatta firarinin sadece kendisi değil, birçok firari, eşkıya da aynı evde bulunuyordu.

Firarilerin büyük çoğunluğu ise tıpkı karınca metaforu gibi dönüş yeri olarak evlerini seçmemişlerdir. Özellikle kentlerde izini kaybettirmeye çalışanlar vardır. Kent merkezinde dolaşarak kalabalıklar arasına karışarak izini kaybettirmek daha kolay olsa da Latif Yazgan gibi ana caddelere, köprülere ibret olsun diye asılmış asker kaçaklarıyla karşılaşma ihtimali vardır. (Babuş, 2013, s. 172-175, Latif Yazgan) İstasyonlar ve limanlar ise tam bir firari mekanıdır. Bundan haberdar olan müfrezeler yönlerini böyle yerlere çevirir. Mutlaka bir firari kafilesine tesadüf de olsa, rast gelmek mümkündür. Öyle ki firariler burada toplu halde gezer ve genelde jandarmalarca derdest olunurlardı. Örneğin, Jandarma karakolunu bastıktan sonra, hava muhalefeti sebebiyle kaçan Göcenoluk Karyesi'nden firari Halil oğlu Mehmed ve arkadaşları istasyonda yakalanmışlardır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 22, Esas 12, 8 Kasım 1920) Kaçmak için yaya yolu kullanılacaksa tehlike arz edilen durumlar vardır mesela bazıları ormanda kaybolmuşlardır. (Kandemir, 1964, s. 86) Genelde sabit bir yerde kalmak daha mantıklıdır çünkü etrafta her daim müfrezeler kol gezmektedir. Bu yüzden bazı firarilerin, çiftliklerde vakit geçirdikleri olmuştur. Ankara yakınlarındaki Salmanlı Çiftliği bunun en bariz örneklerinden. Çiftliğin ahalisinin azlığını ve hatta yokluğunu fırsat bilen firari grupları, burayı mesken bellemiştir. Bunlar geceyi burada geçirip sabahları ortadan kaybolmaktaydı. (Argun, 2014, s. 71) Zaten bir firari kaçmışsa, onun en iyi bileceği şey, gece gezip, gündüz saklanması gerektiğidir; Latif Yazgan da böyle yaparak kaçmıştır. Bunun dışında tekkelere, hanlara sığınanlar vardır. Sıklıkla mahkeme kayıtlarında karşımıza çıkan Arabgir ve Eğin askerlerinin, Erzurum Patırmacı Otelı civarındaki kahvehanelerde dolaştığına günlükte rastlarız. (Eti, 2016, s. 125) Özetle, firarilerin gezdikleri gittikleri birtakım yerler ve mekanlar vardır. Ali Rıza Eti Birinci Dünya Savaşı firarileri için bunları zaman zaman belirtirken, bu dönemde nerelere gittiklerini yukarıda saydıklarımız dışında özel olarak bilemiyoruz. Mevsimine göre, saklandıkları kamusal yerler değişiklik gösterebilir. Mevsim kış ise; köylere, çiftçi damlarına, inlere ve sığınaklara saklanıyorlar. Yaz ise; ekin ırgatlarına, kır bekçilerine ve çobanlara sığınıyorlardır. Hatta odunlukta bulunmuş firarilere dahi rastlanmıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) “Sonra ekser firariler

var ki, görüyoruz; gündüzleri yolda, dağda şekavet yapıyor, geceleri ailesi nezdinde yatıyor” diye yakınmıştır Süleyman Sırrı Bey. (İstiklal Mahkemeleri, s. 137) Birçok örnekte de gördüğümüz gibi en azından asker bazı durumlarda mecburen eve uğruyordu. Mesela Hüseyin eve çamaşır değiştirmek için uğramış, yolda da akrabası olan firari Mustafa’yı yanlışlıkla katletmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 110, Esas 68, 18 Kasım 1920) “Birtakım firariler vardır ki, köyün etrafına gelir, orada onun familyası, onun pederi, onun kardeşi bulunur ve ona gider. Mesela firarinin zevcesi teb’id edilirse, onun mürahik ve sabi olan çocuğu da sefalet mahkûm olur ve ihtimal ki ölür. Fakat diğer taraftan da arkadaşlar, o zevceler dağa ekmek taşırlar ve bu suretle yataklık ederler. Mevcudiyetlerini dağda muhafaza ederler. Adeta etraf köylere tahakküm ederler, o zevce, o kardeşler hakkında bir çare bulmak lazım gelir.” (İstiklal Mahkemeleri, s. 131, Tahsin Bey) Bu durumda Mecliste tartışmalara konu olmuştur. Salih Efendi “Cepheden firar eden bir askere ekmek vermek ana için bir vazife-i şefkattir. Kadına gelince; kocası firar etmiş, karısı kocasına karşı acizdir. ‘Sana ekmek veremem ve seni eve alamam.’ diyemez.” (İstiklal Mahkemeleri, s. 193, Salih Efendi) diyerek tartışmalara yeni bir soluk getirmiştir. Her ne kadar bu tarz yardımlar olsa da artık halk akıllanmış ve firariye karşı olumlu duygularını bir kenara atmıştı. İnsanlar yakınları dışındaki kaçakları genelde ihbar ederek, devlete yardımcı olmaya çalışıyordu. Diğer yandan eve dönemeyen firari dağlarda dolaşmakta ve çete kurma, isyan gibi başka yollara sapmaktadır. Ne zaman bir şeyden kaçılrsa, bu başka bir şeye doğru koşmadır aslında. Firar suçu da bunu temsil eder. Firar başlı başına bir suç teşkil ederken, kaçma suçunu göze alan asker kanunsuz işlere artık daha rahat bulaşır. Askerliğe yüklenmiş geleneksel kutsal anlam çerçevesinde kaçarak, bu kutsallığı yıkıp geçmek askerde onanmaz yaralar açar. Çünkü bir er kişisi olarak, kendisine verilen vazifeden, nedeni ne olursa olsun kaçmıştır ve kaçmakla bir bakıma askerlik kültürü çerçevesinde şerefının zedelenmesine neden olmuştur. Bu nedenle bir kere kaçan asker, yukarı da da değindiğimiz gibi yine kaçır ve yeni suçlara da bulaşabilir. Keza böyle de olmuştur. Firar ettikten sonra her şeyi göze alan askerin, başka suçlara karıştığına sıklıkla rastlanır. Askerden kaçtıktan sonra, geri kalan hiçbir suç askerin gözüne gelmemiş, çeşitli suçlara yeniden ve yeniden rahatlıkla karışmıştır. Fakat bu girişim asker açısından bakıldığında keyfi değildir ve daha çok hayatta kalma amacı taşır. Bu

suçlar hırsızlık, cinayet, tehdit, adam kaırma, çeteye girme, çete kurma, isyana katılma ve asayiş bozma gibi çeşitlidir.

Örneğin, Siverek hububat anbar memuru firari Yüzbaşı Şükri, firarından önce anbar malzemelerini bozma, hububata toz toprak karıştırma suçundan, beş sene kale-bend cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca hububat malzemelerinin parasını ödeme ve memuriyetten mahrumiyet gibi cezalarda ayrıca verilmiştir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 29, 29 Mart 1923) Zor bir dönem olan Millî Mücadele zamanı, anbarın bu derece zarar görmesinin cezası gördüğümüz üzere ağırdır. Bunu yapanın da bir yüzbaşı olması ilginçtir. Hırsızlık konusuna gelince, yukarıda da bahsettiğimiz gibi firar eden asker, yanına belli başlı temel ihtiyaçlarını alabileceği gibi, bunları hiç almamış da olabilir. İşe hırsız ya da çeteci olarak başlamasa da geçimini sağlamak ya da yaşamını devam ettirmek için ister istemez buna girişir. Yaşamak için yapılan küçük soygunlar giderek eşkıyalığa dönüşmüştür. Tedarik edilmesi gerekenler et, içecek, ateş, hayvan ve giysi gibi temel ihtiyaçlar gasp edilenler arasında en çok rağbet görendir. Firariler, sadece askeriye zarar vermekle kalmaz, köylerde rastgele dolaşmakta ordan burdan yiyecek toplayıp tehditler savurmaktadırlar. Askerlerin köylerde dolaştıkları sıklıkla rastlanır. (Kastamonu Gazetesi, 11 Aralık 1919) Yiyeceği yanına dahi alsa, zaten kıtlık içinde nereye kadar idame edecektir. Hele ki tek başınaysa ve çeteye de katılmamışsa bireysel olarak hırsızlığa girişir. Bu hırsızlık köylerden tehdit yoluyla olabileceği gibi, kendisini hiç belli etmeden de olabilir. Fakat köyde olsun, şehir de olsun artık herkes teyakkuzdadır. Bu yüzden dağlara çıkmamış ya da dağlardan inmiş kendi başına dolaşan firarilerin, yakalanma olasılıkları fazladır. Bulunduğu durum içinde pişen firariler, zamanla sadece temel ihtiyaçları değil, köylünün hayvan ve değerli eşyalarını da zorla almaya başlar. İşte asayiş sorunu da tam bu noktada başlar. Ekonomisi tarıma dayalı toplumun, özellikle hasat zamanı toprağına verilen zarar daha büyük bir döngüde, sosyal ve ekonomik zararı meydana getirir. Bu dönemde üretim oranı, yüzde elli oranında azalmıştır. Köye inen firari, buradan çaldıklarıyla elbette köy ahalisinin nefretini cezbeder ve ihbar edilmesine neden olur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 63, 4 Ocak 1921)

Asker firarileri Sungurlu'nun Murat Kavağı Köyü'ne saldırarak, aşar mültezimi Mehmet Sait Efendi'nin eşya ve paraları ile birlikte iki katırını, üç kısırağını gasp etmişlerdir. Ayrıca Yozgat ve Tokat mıntıkalarında asker firarileri, asayişsizliğe neden

oluyorlardı. Bunlar 40 kadar kişi süvari şekilde, Tokat'a bağlı Pazar Nahiyesi'nin Garpvıran Köyü'nü basarak, köyden 12 hayvanı, altınları ve bazı eşyaları gasp ettiler. Boğazlıyan Kazlı Köyü'nde ise silahlı sekiz asker firarisi, köylülere işkence yapmışlardır. (Balcıoğlu, 2003, s. 184-185) Yine sayıları 40'ı bulan bir başka asker firarisi grup Sungurlu'nun Esma Köyü'nü basmak istedilerse de köylünün karşı koyması üzerine kaçmak zorunda kalmışlardır. (Balcıoğlu, 2003, s. 183-184) Mensup olduğu 11. Tümen, 70/2 Bölük 8'den eşya ve efrat parası çalarak firar etme suçundan Hacireceboğulları'ndan Yakub oğlu Mehmed mükerrer firari olduğundan üç ay prangabend cezasına çarptırılmıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 144, Esas 14, 8 Ocak 1921) Burada ilginç olan Mehmed'in sadece para çalmakla kalmayıp bölükte bulunduğu tüm mataraları çalmasıdır. Burada matara çalmasının amacı bir intikam duygusu mu yoksa, kaçtığı zaman yanında bunlardan yararlanma isteği mi? Zaten paraları da çalıp kaçması ve Mehmed'in mükerrer firari olması, daha önce karşılaştığı zorluklara dayanarak bu sefer tedbirli davranabileceğini işaret eder. Yine askerden firar suçuna, hırsızlık ve iki kişiyi katletme maddesini de ekleyen yukarıda da zikrettiğimiz Eğrigöz Karyesinden İbrahim ve Osman'ın cezaları idam ve gayrimenkullerinin haczedilmesi olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 102, Esas 219, 1 Şubat 1921) Dolayısıyla firar eden asker, genelde bu suçunun üzerine hırsızlık ve şiddeti de eklemiştir. Kıtasından firar ederek sadece köylere inmez, hırsızlığa girer, insanların önünü keserek eşyalarını cebir ve şiddetle çalabilir, yaralama ve katl gibi suçlara bulaşabilir, asayiş bozabilir. Bu suçla yargılanan yukarıda zikredilen Süleyman oğlu Mustafa, daha önce dokuz defa firar etmiş ve Divan-ı Harp tarafından idama mâhkum edilmiş fakat sonradan affedilmiştir. Şimdi ise yeniden firar etmiş ve üstüne de şiddet ve hırsızlık suçunu ekleyince yeniden idama mâhkum olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 48, 18 Aralık 1920) Ramazan ve Şükri, firarda bulundukları esnada derdest olunarak askeriyeğe gönderilmek üzereyken, Afşar Nahiyesi'nde bulundukları odanın penceresini kırmak ve duvar delmek suretiyle tekrar firar etmişleridir. Ayrıca kendilerini şikâyet edenlerin önlerine geçerek silahlı tehdit etmişlerdir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 105, 29 Ocak 1921) Aynı şekilde Piyade 18. Alay efradından dört nefer, ahır duvarını delerek firar ederler. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 36, 5 Nisan 1923) Yani yukarıda da bahsettiğimiz gibi açık ordugahlarda firar yaygın olsa da başlarına nöbetçi dikilse dahi kaçmak isteyen askerin önüne hiçbir şey geçemez.

Kendisini sevke memur jandarma neferi Şeyhmus ve Ali'yi yaralama ve Şeyhmus'un tüfeğini alarak kaçma suçundan Midyat Arnas'dan Ali, kaçarken giriştiği suçlardan ötürü müebbeten kürek cezası almıştı. Hem firar etmiş hem de firar ederken kendisini sevke memur iki askeri kendi tüfekleriyle yaralamıştır. Aslında önce derdest edilmiş fakat Şeyhmus'un hayvanı yıkılıp omzundan tüfek sarktığından Ali bu tüfeği de alarak ortalıktan kaybolmuştur. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 57, 28 Nisan 1923) Aynı şekilde firari Mehmed, kendisinin derdestine gelen polis memurunu yaralama suçundan 10 sene küreğe konma cezası aldı. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 82, 12 Mayıs 1923) Kendilerini takibe gelen müfrezelerle çatışma firar etmeyi kafasına koymuş asker açısından çok normaldir ve sıklıkla karşımıza çıkar. Tabiki sadece zararı müfrezeye ve sıradan halka değil kendi yoldaşlarına da vermiştir. Mükerrer firari olan ve kendi karyesi civarında bir başka firariyi yaralama suçundan yargılanan Söğüd'ün Çaltı Karyesinden 1313 doğumlu Hasan oğlu Hüseyin'in cezası, müeccel idam olmuş ve şimdilik Garp Cephesine sevk edilmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 8, Esas 73, 3 Ocak 1921) Benzer şekilde Altıntaş Nahiyesi Kızkadın Karyesinden Darmanko oğlu Hüseyin, firar suçunun yanında diğer bir firari olan Mustafa'yı katletmiştir. Hüseyin, Mustafa'nın aynı zamanda eniştesidir. Aynı ayrı firar etmişlerken ikisi yan yana gelerek kaçmaya devam etmeye karar vermişlerdir. Hüseyin ifadesinde, Mustafa'yı bilerek değil, dikkatsizlik sonucu katlettiğini belirtir. Hüseyin'in silah doluyken eli tetiktedir, Mustafa'yı da yanlışlıkla vurur. Mustafa'nın babası da bunu doğrular. Bunun üzerine cezası iki sene hapis ve yeniden askerlik kaydı olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 110, Esas 68, 18 Kasım 1920) Bu gibi suçlar oldukça yaygındır. Asker firarileri kendince bir çete kurarak sadece hırsızlık ve şiddet işine girer. Kastamonu İstiklal Mahkemesi yankesicilik, hırsızlık, soygunculuk ve askeri kaçmaya teşvikten Hüseyin ve Osman'ın asılarak, Arif'in ise, gıyaben idamına, bunlara yataklık eden Ali, üç yıl küreğe konulmasına karar verilmiştir. (Sarhan, Cilt 4, 1996, s. 23, 1 Eylül 1921) Cephane götüren kollar, özellikle asker firarisi eşkıya tarafından sık sık saldırıya uğramaktadır. 5 Eylül'de 1921'de Çorum'a gelmekte olan 30 arabalı cephan koluna, asker firariler saldırı. Çıkan çatışmada deveçiler yaralandı ve üç sandık cephan saldırganlar tarafından yağma edilmiştir. (Balcıoğlu, 2003, s. 183) Firari asker, bazen de propaganda yaparak zarar verir; Firar suçuna casusluk ve İngilizler lehine propaganda suçu ekleyen Bilecik Hekimoğlu Mahallesi'den

Beypazarlıoğulları'ndan 1315 doğumlu Ahmed oğlu Hilmi'nin cezası üç sene küreğe konmak olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 23, Esas 13, 8 Kasım 1920)

Diğer bir vakaysa firar eden askerin kadınlara olan zaafı ve vahşiliğidir. Karamanlı Mustafa kıtasından firar ederek Münire adlı kadını kaçırmış ve onunla birlikte olmuştur. Bu durum karşısında Münire'nin kendi rızası olduğundan cezaya gerek görülmemiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 129, 12 Şubat 1921) Halbuki bu tip durumlarda kadınlara da ceza verilmiştir, bu dava ise istisnadır. Sivas İstiklal Mahkemesi, 1 Aralık 1921'de kocası askerde olan bir kadının ırzına geçen Mustafa'yı idamla cezalandırmıştır. (Balcıoğlu, 2003, s. 225) Aynı şekilde mükerrer firar etme, kendisini takibe gelen müfrezeyle silah eylemek ve asker Kadir'in gelinini dağa kaldırma suçundan Taraklı'nın Balyas Karyesinden Kalaycıoğulları'ndan 1313 doğumlu Osman oğlu Haşim yargılanmıştır. İfadesinde tüm bunları yapanın kendisi değil, Arif isminde başka biri olduğunu beyan etmişse de cezası 15 sene küreğe konulmak olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 151, Esas 111, 17 Şubat 1921)

Bazı durumlarda ise asker, firar suçunun yanında daha ağır suçların altına girdiği de olur. Camiikebir Mahallesi Mollaoğulları'ndan 1315 doğumlu Mehmed oğlu Halil, kıtasından mükerreren firar ederek, müsellehan dağlarda gezerek eşkıyalığa karışma, evlere girme, eşya çalma, insanları tehdit, yaralama ve katl etmek, kendisini takibe gelen müfrezeyle ateş açmak hem amcası hem de köyün muhtarı olan Hafız Osman'ı ve oğlunu yani kendi kuzenini yoldan çevirme ve katl suçlarından cezası idam olmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 25, Esas 30, 8 Kasım 1920) Halil kendi amcası Muhtar Hafız Osman'ı ve kuzenini öldürmeden önce bir süre bunların hanesinde saklanmış ve onları da bağa bile çıkamayacak kadar kapalı tutmuştur. Bu gibi suçların birden fazla olması yukarıdaki iddiayı güçlendirmektedir. Firar cürmü diğer pek çok suç olmadan devam ettirilemeyecek bir suçtur. Gördüğümüz gibi hayatta kalmak ve kaçmak için pek çok suçun altına girilir. Hem asker firarisi olup hem de polis komiseri imzasını taklit ederek sahte vesika ile on iki gayri- müslimin kaçmasına yardım eden Mardıros'un çeşitli suçları bulunmaktadır; askerden firar, birden fazla sahte evrak düzenlemek, seferberlik esnasında firar etmek ve davete icabet etmemek bu suçlarının cezası kendi memleketi Erzincan'da idam olarak bedel ödemiştir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 27, 27 Mart 1923) Bu gibi vesika taklit ve künye değiştirme cürümleri yukarıda da bahsettiğimiz gibi sayılamayacak kadar fazladır. Kütahya'nın Paşamsultan

Postnişi Şeyh Nuri Efendi ve Telgraf Çavuşu Basri Efendi hanelerini ikamet gösteren dört firari yüzünden yargılanmışlardır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 103, Esas 86, 1 Şubat 1921) Konya'nın Hocacihan Karyesinden Hasan oğlu Osman, firar etmek için künyesini değiştirmiş ve yaklaşık iki ay da farketirmeden firarda kalmayı başarmıştır. Cezası bir sene hapis, 80 değnek darp ve askerliğin yeniden kaydı olmuştur. Askeri terhis ettirmek için Mehmed'in yıllar önce ölmüş annesini yeni vefat etmiş gösteren Urfa Arabmeydanı Mahallesi İmamı Mustafa, Muhtar Şükri, Azadan Hasan vesikayı değiştirmişler ve imza taklit etmişlerdir. Bu suç neticesinde hepsi birer gün hapis ve 1000'er kuruş ceza almışlardır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 45, 17 Nisan 1923) Palu Ahz-ı Asker Şubesi Hesap Memurluğunda bulunan Kürdikanulya Karyesinden Mehmed'in doğum tarihini 1314 doğumludan, 1300 doğumlu olarak değiştirme suçu, Hanefi oğlu Mehmed ise, sevkiyattan alıkoyarak hasta işareti koyma suçu, firarilere yardım ve şube kaydı silme cürmü ve hiçbir emir telakki etmeksizin 37 neferi asayiş bölüğüne kaydetmek, sevklerini yazmamak Madin Karyeli Mustafa'dan rüşvet olarak 95 kuruş alarak serbest bırakmak ve çeşitli suçlardan Malatya Ahz-ı Asker Şubesinde vazifesinde bulunan Dersaadetli Şube Katibi Mehmed Hayri Efendi yargılanmıştır. Suçları çok çeşitli ve ağırdır. Örneğin, nefer olarak kaydettiği Hakkı, aslında askerlikle hiçbir alakası olmadığı gibi çobandır ve ona bu vazifeyi zorla yaptırır. Asker firarisi olan Malatyalı Abdülaziz'i hanesine alarak yedi ay istihdam etmiştir. Malatyalı Hakkı'yı ise kayda almayarak emirberi yapar ve hanesinde istihdam eder sonrasında Çoraklı Karyesine Koyunların başına gönderir. Mektuplardan anlaşıldığı üzere inzibat erleri orada olduğundan Çoraklı'da meydana çıkmamasını emreder. Asker firarilerini bile bile kendi hizmetinde kullanmıştır. Tüm bu suçlardan Mehmed Hayri Efendi yargılanır ve cezası askeriye den tard ve iki sene hapistir. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 90, 13 Mayıs 1923) Firarileri çoban yapma kısmı ilginçtir. Aynı duruma bir başka yerde daha rastlarız. Firarilere yardım ve yataklık yapan yukarıda da adı geçen Sivrihisarlı İbrahim Bey, bu firarileri çoban yaparak istihdam etmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 136, Esas 39) İbrahim Bey, ifadesinde hiçbir askere yardım ve yataklık etmediğini söyler. Yardım ettiği iddia edilen adamlardan biri 1306 doğumlu olduğu için askeriyeyle herhangi bir bağı olmadığını, diğer adamı ise vesikası bulunduğu için yanına aldığını söyler. Hatta kendi oğlunun yedi senedir askerde olduğunu da belirtir. Bu ifadeleri sonucunda İbrahim Bey beraat etmiştir.

(Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 136, Esas 39) Bu iki örnekten yola çıktığımızda görülen artık savaşın yoğunluğunda ortada çobanlık edecek adam dahi kalmamıştır. Zaten tarlalar, dükkanlar kısacası her yer bomboştur.

Bazen de izinli ya da tebdili hava olarak çıkarılan askerler geriye dönmezler ya da dönmüşlerse de zamanı aşarak dönmüşlerdir. Bu gibi askerlere zaman süresini çok aşmamışlarsa ceza verilmez. Gidip köylerinden toplanırlar. Bunlara toptan verilen ceza müsellah ya da gayri müsellahan farketmeden 40'ar değnek darp olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 88, 18 Ocak 1921) Belgede yapılan tecil edildi gibi bir iki ufak değişiklikle de askerden bir süre kurtulabiliyordu. (Böke, 2006, s. 77) İki aylık bir hava değişimi raporunu ise tahrif ederek altı aya çıkaran Rıza'nın cezası yedi yıl küreğe konmak olacaktır. (Sarıhan, Cilt 4, 1996, s. 59, 17 Eylül 1921) Yusuf oğlu Salih, kendisine verilen iki aylık hava izninin 12 kelime ekleyerek kağıdında tahrifat yapmış ve bu izni 12 aya çevirmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 120, 7 Şubat 1921) Rıza'yı askerlikten kurtarmak için tebdil-i hava raporunu iki aydan altı aya çıkartan Ziver'in cezası üç sene müddetle hapis, Rıza'nın ise yedi sene kürek olmuştur. (Açık Söz, 18 Eylül 1921) Hatta bazen künyelerinde yazan "fırar" kelimesini "karar" olarak değiştiren askerler vardır.²⁸

Firariler için bir diğer çıkış yoluysa çeteciliktir. Firar eden asker bireysel olarak hayatta kalma güdüsünden hareketle kendi gibi olanlara rast gelmek ister. Ya da hayatta kalmak için çeşitli çareler arar. Kimi zaman çete gibi bir kollektifin muhafaza edici etkisinden yoksun firari, bayrağını bir yana fırlatır çünkü yakalandığında kendini bekleyen tek şey ölümdür. Kaçışa geçen askerler, savaş patlak vermeden önce hali hazırda var olan yerel çetelerde kendilerine ayrılmış uygun bir yer bulma telaşına girmişlerdir. Çünkü çete demek askerden kaçan birey için kollektif muhafaza edici bir unsurdur. Zaten hükümet belgeleri ve dönem anlatıları firarileri kendi yapılarına kabul eden çok sayıda kırsal teşkilattan söz etmektedir. (Gingeras, 2014, s. 115) Özellikle dağlık yerler birer doğal çete alanıdır. Yoksul halk için çetelerin sağladığı para, yağma gibi imkanların yanında düzenli ordunun kurulmasından sonra buradaki disiplini kaldıramayan askerler başına buyrukluğa özlemle çetelere katılmayı uygun bulur. Mesela Çerkez Ethem isyanları bastırdıkça memlekette gürbüz ve sağlıklı insanlar çete kıtalarına katılmışlardı. Muvazzaf birliklerdeyse askerlikten kaçmayı beceremeyen "biçareler" kalmıştı. Çeteye

²⁸ Firar: فیرار, Karar: کارار

yazılmayana “ödlek” derler. Çeteci olmak tüm askerlerin hayali haline gelmişti. Elllerinde silah olanlar çetelere katılıyordu. Fakat çeteye katılmaya mecbur kalanlarda vardır: Buğra (1986, s. 248) romanında şöyle betimler: “Askerden kaçtıysak bir sebebi vardı. Namusumuzu temizlemek için yaptık. Ee sonra nidecen? Asarlar seni dediler, biz de dağa çıktık. Herkesin bir derdi var. Na şuradaki 270 yiğit var ya 270 de dert var belle. Kimse kimseyi bilmez reis bey.” Askerden kaçıp evine dönerken akıbeti çetecilikte son bulanlarda vardır. Zaten her yer parça parça çetelerden oluşmaktaydı. (Babuş, 2013, s. 119) Hatta seferberlik emrinden birkaç gün sonra firar edip ve bir çeteye reis olmuş yani kendi çetesini kurmuş kimseler vardır. (Birinci, 1993, s. 464) Demirci Mehmed Efe buna örnektir. Demirci Mehmed Efe askerdeyken Ermeni bir subayın ağır bir hakaret ve cezasına maruz kalmıştı ve bu muameleden dolayı askerlikten soğumuş, kaçmayı zihnine koymuştu. Bir gün kaçarak zeybeklik hayatına atılmıştır. (Apak, 1990, s. 102) Git gide maiyetini arttırarak bütün havalide ün salmıştır. Kendisi de asker kaçaklarını toplayıp cepheye götürmeye başlamıştır. Millî Mücadele’nin ilerleyen dönemlerinde ordudan kaçarak Demirci Mehmet Efe, kuvvetlerine iltihak edenler bulunuyordu. Demirci Mehmet Efe kuvvetleri, zaten takip edildiğinden bunlara katılanlar cezalandırılmak üzere Konya İstiklal Mahkemelerine gönderilmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 67, 6 Ocak 1921) Bu kimselerin askerden kaçma kabahatlerini örtme maksadıyla bu iş içerisinde olduğu tahmin edilebilir. Aralarında idama mâhkum asker kaçaklarının bulunduğu çeteler hükümetten uzak kalırlar. (Altay, 1970, s. 20) Eşkîyaların bir kısmı da asker kaçağıdır.

Yörük Ali de askerlikten kaçıp dağa çıkarak eşkıya olmuştur. Yörük Ali Efe, 1916 senesinde İzmir’de 5. Depo alayına sevk olunmuştur. Bu alayda talim ve terbiye görmekte iken, Kafkas Cephesinden tebdil-i hava alarak veya kaçarak İzmir’e gelenlerden bazılarının, cephedeki askerlerin açlıktan, soğuktan, bulaşıcı hastalıklardan öldüklerini söylemeleri Yörük Ali’nin kafasını karıştırmıştır. Kendisi beyhude yere ölmek için askerden kaçmayı zihnine koymuş ve nihayet tam cepheye sevk olunacağı bir sırada kaçarak dağa çıkmıştır. (Şakir, 2010, s. 321) Askerliği sevmemesi de rastlantı değildir zaten Birinci Dünya Savaşındaki birliği asker kaçaklarından oluşmuştur. (Samsutdinov, 2007, s. 142) Yörük Ali Efe’nin bu kültüre alışık olduğu söylenebilir.

Zaten 1917’den itibaren firari asker grupları, Güney Marmara boyunca yürüyerek gelmiş ve ikamete başlayan kitlelere katılmıştır. 1917’den önce eşkıyalık faaliyetleri

oldukça azken, bu tarihten itibaren asker kaçaklarından oluşan çete çoğaldıkça eşkıyalık revaçta olmuştur. Eşkıyalık firariler için doğal bir sonuç, aynı zamanda hayatta kalmanın da tek alternatifidir. EşkİYaların avları da zaten asker kaçaklarıdır. Sonu belirsiz, rotasız yürüyüşler, belirsiz menziller firarileri av olarak gören eşkıyalar için kusursuz bir avdır. Eşkİya sezonu mart ayından kasıma kadardır. Bu mevsimde dağa çıkan eşkıya kışın düze iner. EşkİYalık firardan ayrı bir suçtur; her firar eden eşkıya olmayacağı gibi her eşkıya da firari değildir. Bunların suçu firariliğe oranla hayli fazladır. Bu kimseler askerden firar ettikten sonra, hırsızlığa girişmek, gasp etmek, silah tevcih etmek gibi suçlardan eşkıyalık yapmaya başlayıp toplum huzurunu bozarak köyleri de yağmalamaktadırlar: “Üç asker kaçağına rast gelen Hasan verdiği ekmek karşılığı bide tehditlere maruz kalmıştır.” (Karaosmanoğlu, 2013, s. 177) Her ne kadar Jandarma asker kaçaklarını kovalıyor olsa da soygun ve yağmadan geri durmazlar: “...İlgında bu suretle bir şey yoktur dağılıyorlar dendiği bir sırada Çekel Karyesinde bu usat ve firariler toplanmış ve İlgını basmışlardır.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, s. 127, Adnan Bey, 18 Eylül 1920) Bunlar işledikleri suçlara göre cezalar almışlardır. Her firar suçuna eşkıyalığa karışıp karışmadığı şeklinde hafifletici ya da ağırlaştırıcı cezalar görülebilir. Kıtasından firar ederek eşkıyalığa yani tarik-i şekavete katılan firariler, kaçaklıklarının durumuna göre ceza alırlar. Şekavete karışan firarilere karşı alınan tedbirin başında derhal ait oldukları köylere ve gerekli yerlere bildirilmesi hakkında emir verilir. (ATASE, İSH, Kutu: 22, Gömlek: 132, Belge: 132-1) Cezalar ise 40 değnek darptan, idama kadar değişir. Mevlüt ve Mehmed, müfrezelere ateş açmak, halkın kıymetli eşyalarını çalmak, hayvanlarını yağma etmek, asi olmak, isyan ve fesat karıştırmak gibi suçlara girişmişler ve cezaları idam olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 91, 22 Ocak 1921) Aynı şekilde sürekli firar eden, eşkıyalık ve hane basmaya alışmış Sinoplu Hurşid’in mensup olduğu kıtasından altı defa firar etmek, silahını ziyana uğratmak ve gasp ve eşkıyalık ile hayatını sürdürmekte ve hıyanet etme gibi suçlara girişmesinden memleketi Sinop’ta asılarak idamına karar verilmiştir. (Açık Söz, 18 Eylül 1921) Aynı şekilde firari Göcenoluk Karyesinden Bekir oğlu Hüseyin, yine firari Göcenoluk Karyesi’nden Halil oğlu Mehmed ve arkadaşları jandarma karakolunu basmışlardır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 22, Esas 12, 8 Kasım 1920) Hatta bu esnada daha önceden gelerek karyenin çobanını tehdit zoruyla bir tahkikat yapmışlardır. Karakolda bulunanlar ise silah istimaline başladılarsa da hava

muhalefeti sebebiyle bunları yakalayamamıştır. Çobanın fiziki tarifiyle üç ay sonra yakalanan bu kimselerin cezası 60 ay pranga-bend, 30 değnek darp ve yeniden askerlik kaydı olmuştur. Yine Himmet oğlu Mustafa ve Osman oğlu Mustafa, mensup oldukları kıtalarından Sakarya Cephesinin son muharebeye başladıktan sonra silahlı olarak firar ve teşkil ettikleri çeteye eşkıyalık, hıyanet ve 27 Ağustos'da halkın mal ve parasını gasp ederek, halkın maddi ve manevi kuvvetlerini azalttıkları için vicdani kanaat ile Kastamonu'da kurşuna dizilecektir. (Açık Söz, 20 Eylül 1921) Asker firarisi olup çete teşkil ederek İnebolu'da yol kesmeye yönelen, cebren birçok asker ile halkın mal ve eşyasını gasp eden ve birçok haneyi geceleyin silahlı taaruzla eşya ve parasını alan Kel Raif ile eşkıyalığı yataklığı sanat edinerek muhtelif zamanlarda birçok kez çeteler teşkili ile iâşe ve cephelerinin temin ve Kel Raif çetesinin de teşkilatından amil olan Küreli Ekincioglu Civa Hüseyin'in asılarak idamlarına karar verilmiştir. Asker firarisi olup silahı ile eşkıyaya refakat eden Süleyman'ın ve iş bu eşkıyaya yataklıkları sabit olan Korucu Hüseyin ile Gürcü Mustafa'nın 15 sene kürek ve ebeveynlerinin sürgün edilmelerine karar verilmiştir. (Akman, 2005, s. 34) Görüldüğü gibi eşkıyalığın firarilikle birleşmesinin affedilmesine imkân yoktur. Firariler bireysel olarak asayışı bozmuş değil; kollektif bir toplulukla bu sorun meydana gelmektedir. Bunu bilen İstiklal Mahkemeleri çetelere katılmış, eşkıyalığa başlamış herkese ve toplumun huzurunu sarsan her türlü harekete af tanımamıştır.

Diğer yandan Millî Mücadele Dönemi boyunca, pek çok isyan ortaya çıkmış ve bu isyanlara insan kanalını çoğunlukla firariler oluşturmuştur. Bu isyanlar yerel ve küçük isyanlar olabileceği gibi devleti uğraştıran isyanlarda olabilir. Cepheden kaçan asker sabit işi olmadığı gibi köyüne-mahallesine de dönemiyor ve ya eşkıyalığa başlıyor ya da dağa çıkıyordu. Özelliklerde köylerde sinmiş asker kaçakları isyanları fırsat bilerek bunlara katılırlardı. Anzavur Ahmet (Birinci Anzavur İsyanı 1.10.1919/25.11.1919, İkinci Anzavur İsyanı 16.2.1920/16.4.1920) Susurluk'ta artık askerliğin kalmadığı, askerlerin evlerine gitmeleri gerektiğini söyleyerek Nakliye Taburu ve Topçu erlerinin dağılmasını sağlamış ayrıca 40-50 askerde ayrılarak kendisine katmıştır. (Selek, 1973, s. 353) Bazen de firar etmiş kimseler kullanılarak isyan çıkartılırdı. Delibaş yani Konya İsyanı (12.10.1920/22.11.1920) bu cihettedir. "Padişah Millîcileri döndürmek için Konya'ya güvendiği adam Zeynel Abidin Efendi'yi göndererek 'Ne kadar savaş kaçkını boş adam varsa bulun isyan ettirin' der. O da Delibaş Mehmed'i bulur." (Babuş, 2013,

s. 116) Delibaş, Refet Bey'in kendisini takip ettiği esnada yanına 50 kadar firari alarak kaçıyordu. Delibaş sonra 500 kadar asker kaçağını toplayarak ayaklanmış ve Konya'nın Çumra ilçesini basarak isyanı başlatmıştır. (Kobal, 2015, s. 39) İşte bu noktada asker kaçaklarının isyanlara insan sayısını artırma bakımından yardım sağlayarak sosyal sorunlara da yol açtığını görürüz. Bir suç işleyen firari ilk olarak isyanlara katılarak bu durumdan kurtulmaya çalışır. Mesela Karaman Pınarbaşı Köyünde bulunan asker kaçağı kişilerin jandarmalarla yaptığı çatışmada iki jandarma eri ölür bu köyün beyi olan Halit Bardakçı da sorumluluğu üstlenmemek için kaçarak Delibaş'a katılır. (Babuş, 2013, s. 137) Bunun gibi suça iştirak etmiş kimseler ya da dağa çıkar ya da isyana katılırdı. Böylelerinin amacı hem hükümetten kaçmak hem de bunu "faydalı" bir duruma çevirmektir.

Karahisar Şube Reisi Şehab Kalem Riyaseti'ne gönderdiği 16 Ekim tarihli yazısında firar olaylarının çoğalmasında ötede beride baş gösteren isyanların etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu tespit doğru olabilir çünkü firar olayları genellikle Delibaş Mehmet İsyanı ve Batı Cephesi mıntıkasında baş gösteren diğer isyanların yoğunlaştığı Eylül-Ekim-Kasım ayında daha da arttığı görülmektedir. (Köstüklü, 2009, s. 32) Bazı durumlarda ise isyanlar nedeniyle mukavemet edenler firar ederlerdi. Anzavur İsyanı bu cihettedir. Bozkır ve Anzavur İsyanlarında görüldüğü gibi askerin bir kısmı olumsuz propagandaya kolaylıkla kapılarak, hatta silahını da alarak firar ediyordu. Anzavur isyanları karşısında ilk tabur, Bursa'ya geldiği gece dağılarak kaçar. Bazense firar isyan bastırma sırasında vuku buluyordu. Muhtemelen karışıklıktan yararlanan erler o sırada firar etmekteydi. El Cezire Cephesi'ndeki firar olayları Koçgiri İsyanını (6.3.1921/17.6.1921) bastırma harekâtı sırasında meydana gelmiştir. Firarilerde daha çok harekât alanı içindeki Divriği, Zara Bölgesine mensuptur. Bir kısım firariler isyancılara yardım da etmişlerdir. (Türkmen, 2001, s. 218-219) Koçgiri ve Pontus isyanlarını bastırmak için kurulan Merkez Ordusu'nun görevi; Koçgiri Ayaklanması ve Yozgat Ayaklanmasına da katılmış eşkıyaları yakalama ve firari takibi yapmaktır. Koçgiri ve Yozgat ayaklanmalarına katılan asker kaçakları yargılamak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Yozgat İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına ve burada yargılanmalarına karar verilmiştir. Mahkemenin görev süresi dolunca bu işe Merkez Ordusu Komutanlığı bakmaya başlamıştır. Daha sonra ise Sivas İstiklal Mahkemesi, bu işe bakacaktır. Firarilerde yargılanmıştır; Ünye ve Terme Bölgesi'ndeki Rum ve Ermeni

eşkiyaya iltihak eden Kababıçak İbrahim ve oğlu Raşid, asker firarileri olduğu ve şekavette bulunduğu için kurşuna dizildiler. (Türkmen, 2001, s. 224) Pontus İsyanına katılan firariler de olmuştur. İsyân bastırıldığında tek tek bunların belgeleri alınarak bakılmış ve İstiklal Mahkemelerine sevk edilmişlerdir. Yine Koçgiri İsyanına katılmak için Yozgat'tan Sivas'a gönderilen 53. Alay'dan 50 er firar etmiştir. (Türkmen, 2001, s. 271) Yani isyanlar bir bakıma ortalığı karıştırarak askerlerin kendi kardeşlerine kurşun sıkmasını önüyor ve firar ettiriyordu. Fakat firarilerin taraftarlıklarına da çok güvenilmez. Delibaş olayında da müfrezelerce sıkıştırıldıklarında iki firari; aklarına vesile olması umuduyla Delibaş'ın kellesini almışlardır. (Altay, 1970, s. 272) Akıbetleri ise affa nail olarak sonuçlanmışlardır.

İşte durum firariler için dışarıda böyleydi. Firariler, bu yollardan geçtiklerinden artık bizzat kendileri teslim olmaya başlamışlardır. Bunda af kanunlarının etkisi olabileceği gibi, İstiklal Mahkemeleri'nin ceza sistemi de korkutmuş olabilir. Öte yandan firari için dışarıda hayat yoktur, artık kalmamıştır. Dışarıdaki hayat cepheden farklı olmadığı gibi askerde kaçmanın verdiği gurursuz ve huzursuzluk hali hakimdi. Firar eden bir askerin sabit işi de olamaz ve dolayısıyla ailesini ve kendisini besleyemezdi. Ya elinden bıraktığı o silahı alıp yeniden dağa çıkacak, eşkiyalık yapacak, isyana katılacak ya da o silahla yeniden cepheye teslim olacaktı. Halkın bilinçlenmesi de firariye tek yol bırakıyordu; teslim olmak.

Firar etme ile yakalanma/teslim olma arasında geçen süre önemlidir. Firarinin neler yaptığına yukarıda değindik. Ceza sisteminde ise firarda gün esas tutulmuştur. Mesela aynı mahkeme de yargılanan Ali ve Şevket'nin firarda kaldığı süre farklıdır. Ali yaklaşık beş ay firarda kaldığından hidemat-ı şakka ve 80 değnek darp cezasına çarptırılırken, Şevket altı gün firarda kaldığından sadece 60 değnek darp cezasına çarptırılmıştır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 113, 2 Şubat 1921) Bu da demek oluyor ki insan kaybının önüne geçilmesi ve derhal hızlı ve etkin şekilde askerler teslim olmalıdır; yakalananların bazıları yakalanana kadar bu süreyi kaçak olarak geçirmişlerdir. Söke Jandarma efradından Ahmed oğlu Mustafa altı ay firarda kalmıştır. Bu altı ay içerisinde yakalanamadığı gibi altı ayın sonunda tesadüf olduğu mahallede Mehmed Onbaşı ve rüfekasına üç el ateş ettiğinden dikkat çekmiş ve yakalanmıştır. Tüm bu süre boyunca Mustafa, silahını da beraberinde gezmiştir. Cezası iki sene hapis ve jandarma kaydının silinmesidir. Ayrıca altı ay boyunca yakalanamayan Mustafa bu

süre zarfında silahıyla dolaşabilmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 91, 22 Ocak 1921) Tesadüfen yakalanmış olması ve silahıyla dolaşabilmesi firari takibi bakımından çeşitli sıkıntıların olduğunu ortaya koyar. Mesela 25 Temmuz 1921’de Çepni Köyü civarında dolaşan jandarma müfrezesi altı kaçağı tesadüfen görüp yakalamışlardır. (Koç, 2014, s. 104)

5. BÖLÜM

TEDBİRLER, CEZALAR VE İSTİKLAL MAHKEMELERİ

5.1. İSTİKLAL MAHKEMESİ ÖNCESİNDE ALINAN TEDBİRLER VE CEZALAR

Birinci Dünya Savaşı'nda firar sorunu devletin meşruiyetini aşındırmış ve merkezi otoriteyi budamış ve iç güvenlik sorunu yaratmıştır. Jandarma birliğinin tesisiyle insan gücüne duyulan ihtiyaç daha da artmış ve durum içinden çıkılmaz hal almıştı. Firar sorunuyla baş edemeyeceğini ilk zamanlarda anlayan Ankara Hükümeti tarafından İstiklal Mahkemeleri kurulacaktı. Fakat mahkemelerin kurulmasına kadar geçen süre de farklı tedbir ve cezalandırma yollarına başvurulmuştur. Bu bölümde bunlara bakılarak, İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluşuyla neyin değişip değişmediğine karşılaştırmalı olarak analiz imkânı doğacaktır.

Öncelikle evrensel bir suç sayılan askerden firarın, nasıl önlendiğini belirlememiz gerekiyor. Tehdit, ceza, ödül, af... Firari sayılarını günden güne etkileyen dıştan gelen birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. Resmi askeri yazılarda firarla mücadele önlemleri, dikkat etme ve gözetim altında tutma kurallarından öteye geçmezken, Almanya'daki siyaset bilimi öncüsü Johann Heinrich Gottlob von Justi savaşın yarattığı sorunlarla uğraşmış ve bu anlamda firar sorununa el atmıştır. Justi firarın nedenlerini bulmaya ve önleyici tedbirleri almaya çalışmıştır. İlk olarak askeri hizmette tutmak için askerin nedenleri olması gerektiğini vurgular. Sert cezaların ise işe yaramadığını tarihin bizlere gösterdiğini söyler: “Bugün yarım düzine firariyi ilk ağaca asınca, ertesi gün bunun iki katı askerin firar eder...” (Bröckling, 2001, s. 113) Justi cezaları kaçınılmaz önlem olarak görmekte ama asıl engelleyicinin tek tek bedenlere hükmetmek yerine nüfusun tamamına yönelerek bu sorunun üstesinden gelinebileceğini söylemektedir. Yani tek tek firarların önlenip firar sayısının azaltılmasından çok genel firar ortalamasının düşmesini hedefler. Justi'ye göre firarın denetimle alakası yoktur. Firarın önüne geçecek en etkili yolu iktisadi faktörlerle açıklar. Onların istikbaldeki geçimlerini güvence altına almanın

fırarın önüne geçeceğini söyler. (Bröckling, 2001, s. 113) Bu uygulama tam manasıyla olmasa da Millî Mücadele Dönemi'nde de firar edenler için uygulanmıştır.

Tüm bunların karşısında takınılan tavrın ne olması gerektiği evrensel olarak tartışmalara konu olur. Suç karşısındaki tutum ve ceza ya da ödül sistemi suçu dolaylı olarak etkiler. Cezanın şiddeti ne kadar azsa, suç o oranda artarken ödül ve af ne kadar çoksa suç işlemeye devam etme o oranda azalır. Bu durum tabiat kanunları gereğince suç ve ceza ilişkisinde yer yer orantılı olarak düzenlenerek kullanılmıştır. Machiavelli buna şöyle bir çözüm getirmiştir: “Korkulmaktan çok sevmek mi daha iyidir ya da tersi mi? Cevap, her ikisinin de arzulanır olduğu, ancak ikisinin bir kişide (biz hükümet diyelim) birleşmesinin zor olması nedeniyle ikisinden birini bırakmak zorundaysa bir prens için sevmekten çok korkulur olmanın çok daha güvenli olacağıdır.” (Machiavelli, 2013, s. 93) Şu unutulmamalıdır ki halkın tabiatı değişkendir; cezalandırıcı mı kucaklayıcı mı olacağı buna göre karar verilir. Suçu engelleyen şey suç işlenmeden önce alınan tedbirlerin mi yoksa suç işlendikten sonra verilen cezaların mı etkin olduğu konusundaki tartışmalar bir sonraki bölümde de göreceğimiz gibi Meclis gündemini de meşgul etmiştir. Bazen firar edenin başına af ya da ödül gibi uygulamalar getirilirken bazen çok büyük cezalar verilmiştir.

İlk olarak çok sayıda askere alınan insan savaşın haklılığı ve ölmenin ulvi bir fiil olduğuna inandırılmalıdır. Gazeteler, dergiler, şiirler, hutbeler ve vaazlar ile buna destek çıkılır ve çeşitli dernekler kurulur. Burada askeri, ailelerinin güvenliği hakkında telaşa düşürecek sözler de yer aldığı gibi, askeri şevklendirecek sözler de vardır. (Yürekler Acısı, 1337) Bunun yanında askerin problemlerini dinleyecek, sıkıntılarına dertlerine çare olacak, ona doğruyu gösterecek “Efrat Hasbihal Heyeti” adıyla bir kurulun oluşturulması dikkat çekicidir. Bunlar için Ahz-ı Asker Heyet Reisince gönderilen yazıda şunlara yer verilmiştir: “Ahz-ı asker zabitanı sevk efradının her gün yemeklerini görececek, kendileriyle hasbihal edecek, dertlerini dinleyecek ve çare-saz olunacaktır.” (Köstüklü, 2009, s. 33) Savaşlardan kaçan insanların toplumda söz sahibi olanlar veya din adamları tarafından cepheye dönmeleri için ikna edildiklerini biliyoruz. Ayrıca savaşta düşmandan kaçmak suç olduğu gibi dinimize göre de büyük günahlar arasında yer almıştır. Bunlar hakkında vaaz veren tabur imamlarının olduğunu görürüz. Tabur imamları, disiplin ve itaatte Osmanlı Ordusunda pratiğe geçişte kritik rol oynar. Tabur imamları, askerlere sadece ibadet ettirme vazifesiyle kalmaz “talim” sisteminin de

ayrılmaz bir parçası olarak kurgulanmıştır. En önemli görevleri askeri itaat üretmeye yapacakları katkı idi. Çeşitli vesilelerle tabur imamlarının vaazları, duaları ve telkinleri askerle olan iletişimde etkin bir rol oynar. Askere alınan erler, askerliğe ikna edilmesi ve ısıdırılması hususunda imamlardan yardım isteniyordu. (Beşikçi, 2016, s. 1, 19) Askeri imamlar da alınan tedbirler açısından önemli bir unsur olmuştur. Tabur imamları barış zamanı kışlalar da askerlerin zorunlu askerliğe ikna edilmesine ve rutin talim ve terbiyesinin aksamadan yürütülmesine katkı yapmaktadır. Sefer zamanı ise askerlerin harbe sevk ve motivasyonunda olduğu kadar firar sorununda da tabur imamlarından yararlanılmaktaydı. Seyyar vaizler cephelerde dolaşıp, firarı engellemeye çalışıyorlardı. Askerin yıpranmakta olan savaşıma şevklerinin tahkim edilmesi için dini motifli ikna konuşmaları yapıyorlardı. Aslında tabur imamları Osmanlı Devleti'nde zorunlu askerlik sistemine geçildikten sonra çok daha fazla hayati rol oynamaya başlamışlardı. Görevleri itaat sistemini ayakta tutarak askerin maneviyatını din yoluyla arttırmaktı. (Beşikçi, 2016, s. 16, 20, 27)

Vatan savunmasına bu kadar önem veren İslam dini, vatanî görevini yapmayı kutsal kabul etmiştir. İslam bu yönüyle kullanılmış ve Türk toplumunun farklı sosyo-kültürel kesimlerini bir araya getirerek güç birliği teşkil edilmeye çalışılmıştır. İbrahim Sorguç'un "Üç dört erin haricinde başka firar olmadı demek ki erlerin maneviyatı tam olarak geldi" sözleri bize maneviyatın erlerin üzerindeki tesiri ve firara etkisini tam olarak açıklayabilir. (Sorguç, 2009, s. 34) Propagandaların tesirini ve erlerin firarını önleyebilmek için sevk edileceklere coşkulu uğurlama törenleri de yapılmaktaydı. Ayrıca firarların önünü almak, askerlerin emniyet ve muhabbetini sıkı tutmak için paşalar asker yemeği ve asker ekmeği yediklerinden, asker kıyafeti giydiklerinden bahsederler. Kazım Paşa sık sık orduları teftiş ederek, asker ve halkı yakından dinler. (Karabekir, 1993, s. 97) 15. Kolordu'da firarların oldukça az olmasını bu gibi önlemlere bağlayabiliriz. Akkılıç (2013, s. 223) ise şöyle anlatır: "Eğitim ve öğretim çalışmalarından önce ilk işim bölük erlerinin millî ve vatani duygularını geliştirme ve yüceltme yollarını aramak oldu. Tarihten söz ederek, atalarımızın kahramanlıklarından örnekler vererek, gece gündüz ders vermek suretiyle onları birliğe ısıdırma çareleri arıyordum. Galiba başardım da askerler öyle duruma geldi ki firar olmadı." İyi bir öğütlenme çoğu zaman bir cezadan daha etkilidir. Suçların sorumluluğunu yüklemek basittir. Firar edecek kişiyi aydınlatan ona öğüt veren lider karşısındakini düşünmeye

sevk eder. Liderin büyük rolü kişiyi tekrar askeri görevlerine doğru yöneltmektir. (Akyol, 1968, s. 21) Karesi Milletvekili Vehbi Bey, askerlerin ziyaret edilmesinin sonuçlarının olumlu olduğunu belirtir. Askerler memnun olmakta ve şöyle demektedir: “Büyük Millet Meclisi’nin bizi düşünür ve arar olduğunu biliyorduk ama böyle kıtalara kadar, cephelerin tâ ucundan gelip bizimle temas edeceği aklımıza gelmiyordu.” (Evsile, 2015, s. 136)

Millî Mücadele Dönemi boyunca da firar suçu bakımından hem ödül ve af gibi suç engelleyici olumlamalar hem de tehdit ve ceza gibi olumsuz uygulamalar gündeme gelir. Bazı dönemler firar öyle artar ki hükümet elindeki insan gücünü hem savunma hem de firar müfrezelerini takip üzere gönderilen jandarmalara yetiştiremez. Emniyet Teşkilatının bir vazifesi de firarileri yakalamak olmuş ve Emniyet Teşkilatının Talimatnamesinde bu net bir şekilde yazılıdır. (Balcıoğlu, 2003, s. 46) Karargâhda bir özel komisyon vardır. Genelde künyeler belirlidir ve bunlar ilan edilir. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1by) “Yalnız firarilerin künyelerini çıkarmak değil, yeni toplanacak efradı da sevk ediyor. Sonra Jandarma gayri kâfi geliyor. Bir çok yerlere firari takibatına gidiyor. Sonra bu şubeler üç ay da bir köylere çıkar, takip eder.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, s. 581, Kazım Paşa, 24 Temmuz 1922) Fakat kimi durumda örneğin 138 firari neferin künyeleri bile belirlenememiştir. Boldavin Şube Reisi Akşehir Kalem Riyasetine 15 Eylül 1920’de gönderdiği yazıda bunun bilgisini istemiştir. Aynı şekilde Karaağaç Şube Reisi, 159 kişinin beş gün geçmesine rağmen yakalanamadığından bahsetmiştir. (Köstüklü, 2009, s. 29)

Kimi yerlerde bazı özel tedbirler alınmıştır; örneğin erleri kendi askerlik şubelerinin yakınındaki birliklere sevk etmemek bunlardan biridir. Ayrıca Cephe Komutanlıkları tarafından cephe gerisindeki tüm önemli yol, kavşak, köprü ve geçitler kontrol altına alınır. Ayrıca karakollar kurulmuştur; şehirdeki her karakolun önünden geçecek her şahıstan vesika aramak ve olmayanların sebebini sormak vazifesiyle jandarma ve merkez komutanlığı görevlendirilecektir. Halkın firarilere karşı ve güvenliği ve muhafazası için buna mecbur kalınmıştır. Hatta taşranın da güvenliği sağlanması için aynı tedbirler alınmıştır. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bs) Sokakta, çarşı pazarda çok sayıda dağınık erler vardı, bunların birliklerinden belge alıp topluca çarşıya gidip ayrıca geriye dönmeleri sağlandı. Ayrıca özel müfrezeler kurulmuştur. Bunların başında bulunanlardan biri de Topal Osman’dır. Osman Ağa’ya asker

kaçaklarını kovalama ve yakalama yetkisi tanındığında Osman Ağa, ilginç bir yöntem seçerek; yakaladığı asker kaçaklarını öteki kaçakları yakalamak için hizmete sokmuş, böylece müfrezesini güçlendirerek Giresun'da korku saçmıştır. (Avcıoğlu, 1995, s. 1187)

Diğer yandan mesela Söğüt ve civarında artan asker kaçakları sebebiyle buradaki Çaltı kasabasında Söğütlü Jandarma Onbaşı Ali'ye karakol kurulması emri verilmiştir. Buraya yakın köylerdeki firariler bu yolla takip edilirdi. Köylerindeki evleri aranmış, tellallarla kaçtıkları duyurusu yapılmış ve ihbar edilmeleri istenmiştir. Bu önlem işe yaramıştır. Özellikle İstiklal Mahkemeleri kurulduktan sonra firar ihbarları sıkça yapılmaya başlanacak ve firariler ancak bu ihbar sonucu yakalanacaktır. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1iu, ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1cb, ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1hi)

Tahir, (2015, s. 344) ayrıca özel tedbirlerden romanda şöyle bahsetmektedir: “Mitralyözler, bizim bildiğimiz, ilk hatlara, siperlere yerleştirilir değil mi? Hayır! Siperlerin gerisine koyuluyormuş. Askerlerin kaçmasını önlemek için.” İnönü Meydan Muharebelerindeyse ellişer adım aralıklarla bir jandarma cephesi oluşturularak firar edenler toplanacaktır. (Söğütlü Jandarma, 2011, s. 80) Sevk bahsedildiği üzere, firarın en yoğun olduğu sahadır. Sevk öncesinde artık askerler firar etmemesi için hapsedilmeye başlamıştır. Fakat bu sefer de sevk edildikleri trende güvenlik önlemi alınmadığından firar etmek isteyenler yol güzergâhındaki istasyonlardan kaçabiliyorlardı. (Taşköprülü Mehmet Efendi, 2015, s. xxxvii) Askerlerin özellikle geceleri kaçması sonucu, tedbir olarak yeni gelen bölüklerin içine gizli ajanlar sokulmuştur. Erler arasında Millî Mücadele propagandası yapılmaya çalışılmıştır. (Apak, 1990, s. 127)

Ayrıca firar jurnalleri vardır: “Bir kısım arkadaşlarımız firariler nasıl ki affolundu, mevkuf olanlar da affolunsun. Bir kısmı da diyor ki, Heyeti tahkikiye gitsin, esaslı tahkikat yapsın, ya başta bir İstiklâl Mahkemesi davayı görsün, hükmünü orada versin; veyahut merkeze malumat versin.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 272, Vehbi Efendi, 29 Aralık 1920.) gibi önlemler alınmaya çalışılıyordu. İstiklal Mahkemeleri kurulduktan sonra bile bile kimi yerde gedikler vardır: 14. Alay 1. Tabur 3. Bölük Kumandanlığı vazifesinde bulunan Hısnımansur Şube Reisi sabıkı Binbaşı Abdulgafur Efendi askerin maaşını zimmetine geçirme, firari efradın jurnalini vermeme ve rüşvet

gibi suçlardan yargılanmıştır. (İstiklal Mahkemesi, Sıra 84, 12 Mayıs 1923) Hiçbir tedbir tek başına yeterli olmuyordu. Daha ilginç tedbirlere de başvurulduğu görülmüştür. Mesela, Amasya Depo Alayı Komutanlığı'nın aldığı tedbirler arasında; kaçakların teravih namazına gitmek üzere koğuştan çıkarak bir daha dönmedikleri için namaz bahanesiyle ikametgahlarından çıkarılmayacak ve namaz ikamet edilen yerde yapılan binada kılınacaktı. İkâmetgah çevresi nöbetçilerle çevrilecek bunlarında kontrolü subaylarca yapılacaktır. Birliklerdeki erler başlarında subay ile camiye gideceklerdi. Alay Komutanı bekar olduğu için devamlı teftiş edilen erlerin, tuvalete bile disiplin içinde gittikleri, gece gündüz devriye gezilen devamlı erlere nasihatlarla bulunan Sivas Depo Alayı'ndan firarlar bir türlü önlenememiştir. Bazı efradın bu gibi mekanların kapı ve pencerelerini kırarak firar ettiği görülmektedir. (Köstüklü, 2009, s. 35) Bu gibi tedbirlerin asker kaçaklarını önleyemediği, bu sebeple cezalara başvurulduğu görülmektedir.

İstiklal Mahkemeleri öncesi firarilere verilen cezalardan biri de dayaktır. Dayak cezası askeriyede yeni uygulanan cezalardan değildir. Fahrettin Altay askeri okullarda bu tür uygulamayı anlatırken şöyle bahseder: "...bütün öğrencilerin ortasında yere hasır serildi, öğrenci yüzü koyun yere yatırıldı, kollarını ayaklarını iki kişi tuttu, kaç sopa hükmedilmişse o kadar defa kışına vurdu, çocuk bağırdı, dayak bitince ayağa kalktı selam verdi. Bu olay herkese çok fena tesir etmişti... Falaka ile dayak atılırken trampet çalınması da ihmal edilmezdi." (Altay, 1970, s. 13) Burada görüldüğü üzere dayak yenildiğinde çalan trampet askeri bir nevi koşullandırma amacı gütmektedir. Her ses, hareket kişisel kontrolü en azından askeri ortamda sabit tutar. Firar eden asker şayet doğrudan affedilmemişse alacağı en hafif ceza dayak ve değnektir aslında; otuz, kırk, elli, seksen değnek cezaya tabî tutulur. Halide Edip 13 asker kaçağı bulunduğu ve bunların anavatanı düşman tarafından çiğnenmesine müsaade eden namussuzlar olduğunu söyleyerek askerlere cezaların yine askerler tarafından verildiğini, bu cezalarında şiddet-dövme şeklinde olduğunu anlatmıştır. (Adıvar, 2014, s. 267) Aynı şekilde Mülazım Mustafa Hulusi de benzer cezalandırmadan bahseder; firar edenler yakalanmış ceza olarak her neferin sıra ile ayak tabanlarına 10'ar değnek şeklinde vurulur. Dayak atmaktan kendi vücudunun ağrıdığını eklemiştir. (Kodaman ve Tızlak, 2008, s. 119) Bazı askerler için komşu ve akraba, dost, düşman, karısı, çocukları önünde rezil rüsva edilmesi askerde bir daha firar etme arzusunu siliyordu. İzzet-i nefsi için bu

dayak çok ağır hükümlerden birisiydi. (Arıkoğlu, 1961, s. 161) Bu uygulamalarda kendi tabur arkadaşları tarafından ceza uygulamasının caydırıcı olduğu düşünülebilir. Yakalanan kaçakların cezalarının ise, diğer askerlerce verildiği ve bunun onur kırıcı olduğundan bahs edebiliriz: "...Arkadaşlarımın yanında dayak! Bunu Fatma duyarsa? İdama razıyım reis bey! Dayak yediğini Fatma'nın duyması onun gururunu, izzet-i nefsinin derinden yaralıyordu ve bu ceza yüksek ve asil ruhlu Türk çocuğuna ölümden ağır geliyordu." (Ceylan, 2009, s. 65) Burada güdülen amaç dayak yiyen neferin tüm bölüğe, tümene ibret olmasıdır. Öte yandan bu olumsuz tedbirler ve suçun önüne geçme çabası yeni suçları da meydana getirebilir. Ancak dayak, aynı zamanda askerin kaçmasına da sebep olabilmekteydi. Arkadaşlık ve cesaret ideali, firar etme ya da isyan çıkarma düşünce ve eğilimlerine karşı öznel bir engel oluştursa da çavuşla, arkadaşla kavga etmek de firara neden olur. Mesela Söğüt'te kaçıp geri dönmek isteyen askerler kolağası dayağı ile karşılaşınca tamamen firar etmişlerdir. Kolağasından rica edilerek geri dönen askerlere dayak atılmaması söylenir. Bu durum sonucu üç ayda listeki tüm kaçaklar askerlik şubesine kayıt olur. (Söğütlü Jandarma, 2011, s. 64) Silah altına alınanların gördükleri kötü muamele neticesinde amirlerine isyan edip toptan dağıldıkları vakalara da rast geliriz. (Çalışlar, 2009, s. 47) Dayaktan ya da komutanının sert tutumundan bıkip kaçan askerler çareyi bazen kaçtıkları kıtalarına geri dönmek yerine izini kaybettirip başka kıtalara kaydolmakta bulur. Hüseyin Avni Bey de aynı görüştedir: "Her nefer bir kere müretteb olduğu firkadan ayrıldımı, o neferi kabil değil bir daha o firkaya vermek ve hatta seferberliğin devamı müddetince onu bulmak imkân hâricine çıkar. O nefer kısmen dağlarda, kısmen diğer mahallerde, kısmen kıtaat-ı sairede vaktini geçirir. Elhâsıl bu suretle neferin izi kayboluyor. Çünkü bir kıta kumandanı efradını çoğaltsın diye, bu gibi neferleri kendi kıtasına kabul eder...Çünkü nefer bir kıtadan firar etti mi, şube onu yakalıyor, jandarma da istihdam ediyor veyahut sevk olunurken başka bir vazifeye gidiyor. Derken o neferin ifa ettiği vazifeden bir şey anlaşılmıyor. Bazen esir oluyor, hâlâ firar görünüyor." (İstiklal Mahkemeleri, s. 184, Hüseyin Avni Bey) Yukarıda bahsettiğimiz Zir Nahiyesinde Ali, Hasan ve Cafer, kaçış yolu olarak başka kıtaya kaydolmakta bulmuşlardır. Yeni kurulacak tümene kaydolarak Batı Cephesine gitmemek için kıta değiştirirler. Kendileri ifadelerinde amaçlarının teslim olmak olduğunu söylemişlerse de teslim oldukları kıtadan da kaçmışlardır. (Kandemir, 1964, s. 85) Aynı şekilde Hüseyin de İstanbul'dan firar ederek kendi

karyesine gelmiştir. İfadesine göre buradaki kıtaya kaydolmuşsa da buradan da firar etmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 22, Esas 12, 8 Kasım 1920) Bazende tam tersi durumda da asker firar edebilir. Batı Cephesi'ne gitmemek için bazı erler birliklerinden kaçarak bölgelerinde kalmak için başka birliğe kaydolmuş oldukları anlaşılmıştır. Bu durumu Karabekir farketmiş ve önlenmesi için erlerin yerlerinden ayrılması gerektiğini söylemiştir: “Batı’ya kuvvet gönderilmeye girişilirse, kesindir ki bizden yana olan Doğu halkı, bizi Ermenistan’a mı çiğneteceksiniz, sınırı bırakmanıza ne neden var diye askerlerin boynuna sarılır ve onu durduramazsa çoluk çocuk göç eder. Kuşkusuz da bu durum, her zaman fırsat bekleyen Kürtleri derhal isyan ettirir ve halkın karşıt ve isyana yatkın kısımlarını ayaklandırır. Bu durumda 15. Kolordu bu iller hakkında olup ancak Ermenilerden öç almak isteğiyle sınır boyunda sabırsızlanan ögeleri derhal görevini bırakır ve ailesi başına geçer. Geri kalan orta durumdaki Anadolu kökenli askerler ise, zaten firara çoktan hazır ve evini özlemiş olduğu için onlar da savuşurlar yanı Kolordu çözülür.” (Avcıoğlu, 1995, s. 975) Yani bazen askerlerin kendi kıtasında kalması firar sebebi olurken bazen de kendi kıtasından ayrılarak başka kıtaya gitmek zorunda olması da firar sebebidir.

Askerlere verilen diğer ceza ise, hapistir. Askeri Ceza Kanunun 79. Maddesine göre firariler altı aydan iki seneye kadar hapis cezasına çarptırılırdı. Fakat firar mükerrer firarsa bu ceza bir seneden beş seneye hatta 10 seneye kadar uzayabilirdi. (Askeri Ceza Kanunu, Kitap III, 1927, s. 21) Diğer yandan ülkede otorite boşluğundan kaynaklanan asayişsizlik sebebiyle adeta bir suç patlaması yaşanıyordu. Adil suçların failleriyle hapisane ve tevkifhaneler dolarken, ayrıca asker kaçaklarına da hapis cezası verilmesiyle durum daha da içinden çıkılmaz hal alıyordu. Hele ki ceza olarak hapis yatacağını bilen askerler kaçmaktan hiç çekinmiyorlardı. Aslında hapisanenin zorlukları daha fazla olmasına rağmen, askere mahpus yatmak daha kolay geliyordu. Ancak firarinin hapisane ya da tevfikhanede tutulması da İstiklal Mahkemeleri kurulduktan sonra da göreceğiz ki işe yaramamaktaydı. Mesela asker firarisi Kızılcaviran Karyesi'nden Sarı oğlu Mustafa tevfikhaneden kaçmıştır. Mustafa mükerrer firar, şekavete karışma ve katl maddelerinden kendisine hapisane cezası verilse de Mustafa buradan da kaçmayı başarmıştır. Kendisine verilen 15 ile 17 sene arasında ceza neticesinde, hapisaneden kaçtığı anlaşılmıştır. Yargılama sonrasında aslında Mustafa'nın Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerince eli silah tutan şahıs olarak

bilindiği ve işini de düzgün yaptığı şahitlerin ifadelerinden anlaşıldığından beraat etmiştir. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 56, Esas 183, 14 Aralık 1920) Diğer yandan pek çok kişi askere alınıp öleceğine hapis yatmayı göze alarak firari yeğliyordu. Bu durum anlaşıldığında firarilere ceza olarak verilen hapis cezasına alternatifler oluşturulmuştur.

Askeri kanunun 104. Maddesine göre ise: “Şahs-ı müttehim firarda bulunduğu takdirde kendisine bir ay mehil verilecek bu müddet zarfında isbatı vücut etmez ise gıyaben muhakemesi icra ve emvali haciz edileceğini ve bulunduğu ma halli hükümete ihbar etmeğe herkesin ve kendisini derdest etmeğe her zabıtai adliye memurunun mecbur olduğunu havi mahkeme tarafından bir kararname ısdar ve ita ve bu kararname ile ithamname suretleri müttehimin en sonraki ikametgâhına ve memerrinas olan mahallere talik ve vilâyetin Resmi Gazetesiyle neşir ve ilân edilecek ve kararnamenin bir sureti de müttehimin mensub olduğu kaza Hükümet memuruna irsal ile müttehimin ahzü girift ve emlâki var ise haczolunması müddei umumi tarafından bildirilecektir.” (Düstur, Tertip I, Cilt VI, 13 Temmuz 1887, 1939) Yani firar eden asker önce ilan edilecek ardından derdest edilecek ve eşyaları ise haczedilecektir. Örneğin, silahlı ve silahsız kaçakların yerine akrabalarından biri silah altına alınıyor (BCA, 30/18/1/1/6/39/8); ailesi başka yere sürülüyor; kaçaklar yakalanınca bunlar serbest bırakılıyordu. Mesela eşi asker kaçağı olduğundan Emine Niğde’den Bolu’ya sürülmüştür. Eşi yakalanınca yeniden memleketine dönmesine izin verilmiştir. (BOA, DH. EUM, 6. Şb, 46/12, 1337) Kaçanın beraberinde götürdüğü silah, araç ve gerecin değeri de memleketindeki evinden veya yakın ailesinden para veya mal olarak alınırdı. (BCA, 30/10/55/370/13) Fakat bu durum tartışmaları da beraberinde getirdiği gibi bu gibi aileler iâşe ve sefil hale geldiklerinden memleketlerine iadeleri gündeme gelmiştir. (BCA, 30/10/55/370/13) Ayrıca 7 Temmuz Kanunu’na göre, kaçan erlerin elbise ve teçhizat karşılığı memleketlere bıraktıkları her türlü taşınır ve taşınmaz mal, Emval Kanununa göre alınırdı. Eşyalara el koyma durumu zaman zaman uygulanan bir ceza yöntemidir. (ATASE, İSH, Kutu: 779, Gömlek: 90, Belge: 90-3) Bu eşyaların sürüm değeri üzerinden kıymetleri Kolordu Komutanlığınca doğrudan kaçakların bağlı olduğu yerlerin mal müdürlerine bildirilirdi. Ayrıca firar suçu bulunan askerin ailesi göç ettirilmeye zorlandığını biliyoruz. Türklerin firar etmesini engelleyen yaptırımların aileleri üzerinden olduğunu görmekteyiz. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bo) Ailelerin cezalandırılmasından duyulan korku firarın

önüne geçen en büyük etmendir. Kimi zaman bu uygulama ailenin kendisine verilirken kimi zaman tüm mahalleliye verilirdi. Buradaki ceza firarının başka suçlara karışmadığı farzedilirse gerçekleşiyordu.

Diğer yandan Askeri Ceza Kanunu'nun 82. Maddesine göre, firar sefer esnasında olmuşsa, düşman karşısında olmuşsa ve düşman tarafına geçilmişse bunun cezası idamdır: "Seferberlikte hizmet-i askeriyeden veyahut mahall-i içtimadan veya kıtasına veya vazifesine hîn-i sevk veya azimetinde firar edenler tahakkuk ettiği günün ferdâsından itibaren yedinci günü nihayetine kadar avdet etmezse cezası idam olur." (Askeri Ceza Kanunu, Kitap III, 1927, s. 22, Düstur, II. Tertip Cilt 6, s. 981) İdam cezası Askeri Ceza Kanunun 22. Maddesine göre, buna mâhkum olan kişinin hayattan izale olması anlamına gelmekteydi. Bu ceza, askeri bir cürümden dolayı hükmedilmiş ve mâhkumun kurşuna dizilmesi suretiyle icra olunurdu. Ceza mâhkumun mensup olduğu kıtada ve kendi tabur arkadaşlarının kurşunuyla ifa edilir. (Askeri Ceza Kanunu, Kitap III, Harita Matbaası, Ankara, 1927, s. 6) İdam cezası çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Kimilerince idam cezası, disiplini muhafaza etmeyi kolaylaştırıp, otorite tesis ederken, kimilerince ise idam etmenin firarın önüne geçmediği iddia edilir. Firari, idam cezasının mevcudiyetiyle firar ettiğinde kurtulmak istediği sonuca bizzat yol açacağını bilmelidir; cephede belki ölünebilir ama firar ederse öleceği kesindir. Askerin hangi ölümü seçeceği konusundaki çaresizliği idam cezasıyla başlar. Gerçekten suçu işlemekle elde edebileceği yarar ile kendi özgürlüğünü bütünüyle ve sonsuza dek yitirme tehlikesi arasında, bunları düşünerek bir seçimde bulunmayan hiçbir insan yoktur. (Beccaria, 2016, s. 139) Seçtikleri bir ölüm varsa şayet bunun geleceği günü de kimi zaman hasretle kimi zaman korkuyla bekliyorlardı. Başka bir suçtan idam edilecek olan "Nusret kullanılmaktan kayış haline gelen iskambil kağıtları ile fal açarak ölümü bekliyordu. Nihayet bir akşam ayrıldı. Ayrılırken ağlayışlı bir sesle veda etti." (Yıldıztaş, 2010, s. 174) Aynı şekilde idam edileceğini bilen Hayran Baba "Ölüm eziyeti dediğin beş dakikalıktır. Bu cevri cefaya ne lüzum var?" diye inliyordu. 20 gün boyunca aç ve susuz yattı. Yirmi gün işkence çektikten sonra, kendini asılmak için uyandırdıkları zaman, tıpkı hürriyetine kavuşuyor gibi sevindi, subayın omuzlarını okşadı. (Yıldıztaş, 2010, s. 177)

Bazen kaçaklar için 1914'te çıkarılmış bulunan "Esrar-ı Askeriyeyi İfşa ve Casusluk ve Hıyanet-i Harbiye Hakkında Kanun"unda uygulandığı olmuştur. (Aybars, 2014, s. 67)

Bu cezalar Divan-ı Harpler tarafından verilirdi. Divan-ı Harb-i Örfiler, örfi idare zamanlarında teşkil edilen ve askerlerin sorumluluğunda hareket eden mahkemelerdir. Günümüzün ifadesiyle “sıkıyönetim mahkemesi” olarak tanımlanabilir. Divan-ı Harp tabiri Osmanlı hukuk literatürüne ilk defa 1837 senesinde girmiştir. Ancak Osmanlılarda askeri mahkemeler, kuruluşundan beri yer almaktadır. (Yıldıztaş, 2010, s. 112) İstiklal Mahkemeleri kurulmadan önce firari askerler bu mahkemelerde yargılanmışlardır. Yukarıda zikredildiği gibi askerlikten firar edenlere Askerî Ceza Kanunu hükümleri çerçevesinde ceza veriliyordu. Ancak bu kanunla firarilere düşman safına geçme dışında genellikle basit, caydırıcı olmayan cezalar veriliyordu. Bu cezalar ise firarilere cephe savaştan daha kolay geliyor ve firarların artmasına sebep oluyordu. Bütün halk firarın cezasız kaldığına inanıyordu. Öte yandan bazı keyfi uygulamalarla ağır cezaların verildiğini de görürüz. Divani Harpler orantısız, sorgusuz sualsiz ceza vermektedir. Savaşta sıcak çatışmaların yoğun olduğu cephe hatlarında yakalanan firarilerin dava edilmeden kurşuna dizildikleri oluyordu. Çerkez Ethem gibi kuvvetler harp divanı ile istedikleri şahıslara en şiddetli cezaları uyguluyordu. Mesela her on kişiden birinin kurşuna dizilmesi gibi uygulamalar vardı. Bu gibi orantısız cezalar komutanların insiyatifine dayandığından İstiklal Mahkemeleri kurulacaktır. Zaten Divan-ı Harpler ve sivil mahkemeler gerek işlerinin çokluğu ve gerekse çalışma usullerinin yavaşlığı sebebiyle ülke içinde adalet sağlayamıyorlardı. Dolayısıyla askerden firar eden için bu mahkemenin caydırıcı bir rolü yoktur. Mehmed Şükri Bey şöyle anlatmıştır o günleri:

“Efendiler, o zamanlar bendeniz Divan-ı Harplerde idim. Türlü türlü evamir geliyordu. On beş kişide bir kişiyi asınız, bilmem efendim bu idam cezası çoktur... Bunun teferruatından o kadar bahsetmek istemem, işte o zaman idi ki, askerde bir zihniyet hasıl olmuştu... Diyordu ki efendiler; bir defa aile iştiyakı ve ailesinden mektup alamaması ve haberdar olamaması ve idam cezası ile tehdit edildiği zaman, niçin kaçtın dediğimiz zaman; efendim 1000 kişiden bir kişi asılacak, talihime diyordu. Bunu binlerle efrattan ben bi’z-zat dinledim ve bunun şahidi bulunuyordum. Demek 1000 kişiden bir kişi asılacağına kani olan efrat bu kadar meşak ve mezahime elbette tahammül edemeyip kaçıyor. Aflar memleketin sinesinde elim tahribat yapmıştır. Bütün bu tahribatın sebebi, hainene yapılmış aflardır. Affınıza mağruran söylüyorum, hainenedir.” (İstiklal Mahkemeleri, s. 126, Mehmed Şükri Bey)

Ayrıca Osmanlı Divan-ı Harp Mahkemeleri’nde görülmesi gereken davaların Fransız Divan-ı Harp Mahkemeleri’nde görüldüğü olmaktadır. Bu da hukuk karmaşası ve keyfiliğini göstermektedir. (Yıldıztaş, 2010, s. 192) İstiklal Mahkemeleri’nin

kurulmasıyla bu durum ortadan kalkacaktır. Başka bir olayı aynen aktarmak gerekirse: “İstiklal Mahkemesi ile ceza mahkemesi arasında ilginç bir olay geçti. Ceza mahkemesinden tutuklu olan bir soyguncu asker kaçağı bulunuyordu. İstiklal Mahkemesi suçlunun dosyasıyla birlikte kendisine devredilmesini istedi. Ceza mahkemesi bu isteğe karşı koydu. Bunun üzerine İstiklal Mahkemesi ‘İstiklal Mahkemeleri mukarreratını infaz etmeyenlerin taht-ı muhakemeye alınacağını’ bildirince, ceza mahkemesi soyguncuyu dosyasıyla yolladı. Suçlu yargılandıktan sonra idama mâhkum edilip asıldı.” (Aybars, 2014, s. 136)

5.2. İSTİKLAL MAHKEMELERİ

“Cezanın amacı sadece savaş edenlerin *Demokles Kılıcı* gibi ölüm cezasıyla korkutmaktır.”²⁹

“Korku bir ceza endişesiyle korunur ve sizi asla başarısız yapmaz.” (Machiavelli, 2013, s. 93)

İşgalden kurtulmak ve Millî Mücadele’yi başarıya ulaştırma gayesiyle 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuştur. Meclisin gündemindeyse otoritesini sağlamak vardır. Fakat asayiş sağlanamıyor ve işgaller hız kazanıyordu. Meclis, bir yanda iç isyanlar ve işgallerle uğraşırken diğer yandan da asker kaçaklarının getirdiği soygun, yağma gibi memleket otoritesini sarsan sosyal, askeri ve siyasi sorunlara çözüm arayışına girişmiştir. Meclisin ilk hareketi 29 Nisan 1920’de 2 numaralı *Hıyanet-i Vataniye Kanunu*³⁰’nu çıkarmak olmuştur. Kanunun önemi olağanüstü gerekçelerle çıkartılması ve Meclisin meşruluğunu belirleyip ulusun çıkarlarına karşı davrananları mahkeme yoluyla cezalandırılmayı saptamasıdır. Böyle bir kanuna acele ihtiyaç vardı çünkü isyanlar kapılara dayanmıştı. (Aydemir, 2011, s.

²⁹ MÖ 4.Yüzyıl’da Akdeniz’de-Sicilya adasında Sirakuza kralı Dionysios’in sarayında bulunan kılıca verilen isimdir. Hikâyesi, insanların hata yaptığında bu hataları sonucunda en büyük şekilde cezalandırılacağını anlatır.

³⁰ 25 Nisan 1920 tarihinde Karahisarısahib Mebusu Şükrî Bey iki maddeden oluşan bir kanun teklifi vermiştir. Hıyanet-i Vataniye Kanunu uzun tartışmalar neticesinde 29 Nisan 1920 tarihinde 14 madde olarak kabul edilmiştir. Bu kanunun birinci maddesi ile Meclis’in meşruluğu tescil edilmiştir. Kanunun ikinci maddesi ile isyana katılanlara idam cezası verileceği, isyanı teşvik edenlere de Ceza Kanunu’nun 45. ve 46. Maddeleri gereğince hüküm verileceği ilan edilmiştir. Bozguncu ve propagandacılar ile onlara yardım edenler de Hıyanet-i Vataniye suçu kapsamına alınmıştır.

256) İstiklâl Mahkemelerini ortaya çıkaran asıl süreç, Mondros Mütarekesini takip eden günlerde, Anadolu'nun 'fetret devri' günlerini hatırlatacak şekilde içine düştüğü anarşi ve başıboşluk ortamı olacaktır. (Kemal Çelik, 2007, s. 569) Aradan geçen dört aya rağmen, beklenen sonuç alınamamış ve asker kaçaklarının önü kesilememiştir. Çünkü o devirde kanunu uygulayacak Sivil mahkemeler ve halk divanları vardır. Her ikisi de eski usul yargılama yapmakta ve savaş zamanı olağanüstü koşullara ayak uyduramamaktadır. Özellikle çalışmaları kendilerine verilen kısıtlı yetkilerle sınırlı olduğundan; itiraz, bir üst mahkemeye başvuru, temyiz gibi uygulama yöntemleriyle sadece vakit kaybetmekte ve davalar zaman almaktaydı, kısacası bir türlü yargılama ve ceza işleri yürütülememekteydi. Bu durum İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına gerekçe olarak sunulacaktır. Cepheden firar edenlerin artması endişe verici boyuta ulaşınca, hükümetin bu durumla mücadele edebilmesi için çareler aranmıştır. Firarların önüne geçebilmek amacıyla şiddetli tedbirler alınması, firar edenleri himaye ve teşvik edenlerin cezalandırılması için bir layiha sunulmuştur. Bu layiha aynen şöyledir;

“Orduda firar vukuatının kesreti vatanın selamet ve istiklalini tehlikeye düşürecek bir şekil almıştır. Bu hususun tedabir-i şedide ile serian önüne geçmek zamanı hulul etmiştir. Fi'l-hakika Harb-i Uminin sonlarına doğru firar vukuatı çoğalmış ve mütarekeyi müteakip tesirat-ı siyasiye ile de bu firar keyfiyeti adeta tergib ve teşvik olunmuştur. Efrada bu mütemadi firar cüretini veren keyfiyet birçok aff-ı umumilerle şüphesiz cezadan azade kalmış olmaları da hâl-i hazır askerî kanunun firariler hakkındaki cezası düşman karşısı müstesna olmak üzere birkaç ay hapis ile tecdid-i kayıt ve darp cezasından ibarettir ki, tesiri hemen yok gibidir. Binaenaleyh, bütün efrad-ı millet firarın cezası olmadığına büyük bir kanaat hâsıl etmiştir. Bu zan ve kanaat şedit bir ceza ile ortadan kaldırılmazsa ordunun hâl ve istikbali pek büyük tehlikeye maruzdur.” (İstiklal Mahkemeleri, Cilt 1)

18 Ağustos'ta Reşit Bey ve arkadaşları asker kaçaklarının cezalandırılması hakkında bir kanun teklifi vermiştir. Teklifi aynen aktarmak gerekirse:

1.Şehir ve kasaba ahalisinden olan efrad-ı askeriye'nin muhtaç bulunan aileleri mahalli belediyeleriyle Müdafaa-i Hukuk Heyetleri tarafından infak ve iâşe olunur. Köylü efradın ise tarlaları kendi mensup bulunduğu kariye ahalisinin muavenet-i müşterekesiyle zer ve hasat edilir.

2. Arazisi olmayıp da medar-i maişetini temin edemeyenlerin infak ve iâşeleri köylü tarafından temin edilir. Mümkün olmadığı taktirde muktazi zehair aşar ambarlarından verilir.

3. *Seferberlik emrine icabet etmeyenlerin emvali müsadere, hanesi ihrak, ailesi tehcir edilir ve temerrüt edenler derdestlerinde idam olunur.*

4. *Kıtasından müsellaah ve gayrimüsellaah olarak firar edenler hakkında 3. madde ahkâmı tatbik olunur.*

5. *Her kariye heyet-i ihtiyariyesi kendi köylerindeki firarileri derdeste ve hükümete teslimine memurdur. Bunda kasıt ve müsamahası tahakkuk edenler 3. madde ahkâmı mucibince tecziye olunur.*

6. *Firarileri saklayanlar ve firarlarını teşvik ve teshil edenlerin emvali müsadere, hanesi ihrak, ailesi tehcir edilir.*

7. *İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.*

8. *İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Müdafaa-i Millîye, Maliye ve Dahiliye Vekâletleri memurdur. (Aybars, 2014, s. 82)*

Asker kaçakları konusunda bu şekilde sert tedbirler alınmasını öngören bu tasarı reddedilmekle beraber İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluşunun başlangıcı olmuştur. Ayrıca 3, 4, 5 ve 6. Maddelerden yararlanılarak uygulanmaya geçilmiştir.

2 Eylül 1920'de Millî Savunma Bakanlığı'na hazırlanan "Fırar Ceraimini İrtikâp Edenler" hakkında kanun tasarısı Mecliste konuşuldu. Millî Savunma Bakanı Ferik Fevzi Çakmak imzasını taşıyan hükümet önergesinde özetle: "Orduda kaçak olaylarının çokluğu, vatanın kurtuluş ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek bir durum almıştır. Bu durumun sert tedbirlerle önüne geçmek zamanı gelmiştir. Genel harbin sonlarında kaçaklar çoğalmıştır. Bunun sebebi askere kaçma cesaretini veren af kanunlarının çokluğu, cezaların azlığı" (Aybars, 2014, s. 82) olduğu bildirildi. Önergede, firara sebep olan durumlar belirtilip alınması gereken tedbirlerden bahsedildi. Asker kaçaklarının sebep olduğu durumlar anlatıldıktan sonra, alınan tedbir ve cezaların yetersiz ve etkisiz olduğu belirtilip idam cezasının ne gibi durumlarda verileceği açıklandı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından uygulanan cezaların kanunla yürütülmesinin yararlı bir tedbir olacağı belirtildi. Genelgede süresinde gelmeyen kaçakların evleri yakılacağı, mülklerine devlet tarafından el konulacağı, mükerrer ve müsellaahan firar etmiş ve başka suçlara karışmış firarilerin idam edileceği, buna yardım eden ya da yol açanların da cezalandırılacağı, Hıyanet-i Harbiye Kanunu'nun uygulanacağı gibi oldukça sert hükümler bulunuyordu. Kanunun yürütülmesi görevi Millî Savunma, Adliye, İç İşleri ve Maliye Bakanlıklarına veriliyordu. Hükümetin vermiş olduğu bu tasarı yargı yöntemi ve

mercii gösterilmediği ve sadece ceza hükümleri saptandığından eksikti. Millî Savunma Encümeninde Fevzi Paşa'nın katılımıyla bir önerge hazırlandı. Önergede harp divanlarının ve sivil mahkemenin bu görevi yapacak durumda olmadıkları, cezanın derhal uygulanması gerektiği ve bu yöntemle çalışan kuruluşa duyulan lüzum anlatılarak hükümetin teklifi kabul edilmekle beraber “evlerin ve malların tahribi” hususu kaldırıldı. Bu maddelerin geri çevrilme nedeni olaraksa evlerin yıkılması memleketin esaslı servetini yıkacağından uygun bulunmamıştır. Bunun yerine bu evlere muhacirlerin yerleştirilmesi ve aile fertlerinin sürgün edilmesi şeklinde teklif değiştirilmiştir. (Ağaoğlu, 1999, s. 104) 4, 5 ve 6. maddeler kabul edildi. Ayrıca geniş yetkilere sahip ve meclis içinden seçilen üç üyeli olağanüstü mahkemeler kurulması uygun görüldü.

Tüm bu maddeler üzerine Meclis'te hemen iki fikir belirdi. Bu fikirlerde İstiklal Mahkemeleri'nin mahiyeti üzerindeki tartışmaların ilk kıvılcımları ve basamaklarını oluşturmuştur. Bunlardan ilki kanunun bir zorunluluk olduğu ve ancak bu sayede cephe gerisinin tutulabileceği, ikincisi kanunun memleketi ve halkı büyük bir korkuya düşürerek millî mücadeleyi arkadan vuracak kuvvetleri çoğaltması ve halkı paniğe götürmesi yönündedir. İnsanların dehşete kapılması o an için istenecek bir şey değildir fakat unutulmaması gereken şudur ki; bu bir savaş ve devrim meclisidir. Bu yüzden İstiklal Mahkemeleri normal hukuk anlayışı dışında, bulunduğu dönem içerisinde incelendiğinde önemi anlaşılabilir. (Kemal Çelik, 2007, s. 598) Bu husustaki tartışmalar kısaca şöyle zuhur etmiştir; Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey: “Bizim meclisimiz alelaide bir mebuslar meclisi değil, fevkalade usul ile doğmuş bir meclistir. Bendeniz bu kanunun içinde ufak tefek değişikliklere ihtiyaç vardır düşüncesindeyim. Fakat umumî heyeti itibariyle kabulünü teklif edeceğim.” (Kemal Çelik, 2007, s. 108-109) şeklinde görüş belirtmiştir. Mustafa Necati Bey de aynı fikirdedir: “Kaçaklar için daha önce uygulanan Askeri Ceza Kanunu'nun hafif cezalar vererek askeri kaçmaya kışkırttığını, bu yüzden son aylarda kaçak olaylarının çoğaldığını belirtir. Silahlı olarak kaçan ve soygun yapanların ya da kaçak olaylarında hatası ve yolsuzluğu görülenlerin idamını, silahsız kaçanların ise malına el konulmasını”. (Aybars, 2014, s. 85) Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey ise, kanunun aleyhinde konuşmuş ve korkuyla güvenilir hükümet olmayacağına dair görüş belirtmiştir:

“Arkadaşlar, ilahî ve dünyevî hiçbir kanun hatırlamıyorum ki, bir suçluyu değil, yakalayamadık diye evlatlarını, masum çocuklarını, karısını öldürsün kurban etsin! Bu itibarla düşünüyorum acaba hicrete götürdüğümüz, tarlasından ve hayvanlarından uzaklaştırdığımız kadınlar ve çocuklar gittikleri yerlerde yaşayabilecek mi? ...Mademki kaçan çoktur, mademki birçoğunu yakalayamıyoruz, o halde esasen harap olan, esasen en büyük sefaletе düşmüş olan zavallı köylerimizde son kalan evleri yakacağız, yıkacağız, onların çocuğunu atacağız, kadınlarını süreceğiz öldüreceğiz demektir! Halbuki kendime bir sual soruyorum, acaba ölüme bugün götürürken ölümle korkuttuğumuz adam kaçmak isterse, kendi canını kurtarma isteğine düşerse acaba ailesinin yıkılması ve sürülmesi korkusu onu durdurabilir mi? Bir adam ki, izzeti nefsi yoktur, bir adam ki ölümden kaçıyor, belli olan ölümden, düşmanın önünden kaçıyor, kendi canını kurtarmak istiyor, o evini, karısını, çocuğunu ihmal edebilir. Bu itibarla ne olacak? Köyünde yakalanma ihtimaline karşı doğruca dağa çıkacak ve bu suretle de Anadolu’nun her tarafını eşkıya ile dolduracağız...Birtakım şeyler yapı yapı halkın kalbini iyilik ile kazanacağımız yerde, yangına yangın ilave edeceğiz, ölüme ölüm ilave edeceğiz ve emin olunuz ki, esasen biraz havada asılı bir vaziyette duruyoruz ve esasen halk bizden bir şey anlamamıştır. Ve bu suretle büsbütün içinde bulunduğumuz çukuru kazacağız ve en büyük hüsrana doğru gideceğiz.” (Ağaoğlu, 1999, s. 108-109)

Tartışmaya böylelikle caydırıcılık konusunda yeni bir soluk getirilmiştir. Ölümden kaçanı başka bir ölümle tehdit etmek ne kadar caydırıcı olabilirdi. Kendini düşünmeyen ya da aksine kendisini çok düşünen adamdan ailesini düşünmesini beklemek hangi akla hizmet etmekteydi? Menteşe Milletvekili Tevfik Rüştü Bey de bu noktada şuna işaret eder; memlekette acınacak pek çok aile olmasına karşın hepsinin üstünde acınacak büyük bir aile vardır ve o yıkıldığında hiçbirimiz yaşayamayacağız! diyerek büyük ailenin, milletin, her aileden üstün olduğunu gösterir. Adana Milletvekili İhsan Bey de aynı düşünceyi savunanlardandır ve “fert yok millet var” tartışmalarını alevlendirir: “Bugün hakiki varlığımıza hücum eden kudurmuş düşmana karşı, tam bir şerefle boğuşan, harp eden kahraman arkadaşlarını, namertçesine, alçakçasına düşmanlara bırakıp da karısının kucasına kaçanlara nasıl bir şey yaparsınız efendiler. Memleket fedakarlıkla kurtarılır. Fena uzuvları öldüreceğiz ve cephenin gerisinde kaçaklara irade ve imanı zayıf alçaklara sığınak bırakmayacağız.” (Ağaoğlu, 1999, s. 110) Refik Şevket ise çok sert sözler kullanır: “... Gideceğiz, asacağız, asılacağız, hapsedeceğiz. Ve ancak böylece başarılı olacağız efendiler. Başarılı olmak için de asacağız, keseceğiz, kesileceğiz...” (Çölaşan, Cumhuriyet, 29 Ağustos 1973) Abdülkadir Kemali Bey de bu görüştedir ve kanun görüşmelerinde şöyle der: “Yurdu kurtarmak için gerekirse 500.000 kişiyi idam etmeli ve bunda asla tereddüt etmemeliyiz.” (Ergül, 2013, s. 384) Ancak meclis görüşmelerinde askere ihtiyaç bulunduğu kabul edilmesinin yanında onlara iyi

davranılması gerekliliği üzerinde duruluyor ve askerlere bazı maddi imkanlar ile askerlerin köylerindeki işlerin geride kalanlar tarafından imece yoluyla görülmesi önerisi yapılıyordu. (Ergül, 2013, s. 384)

Bu tartışmalar maddenin görüşülmeye başlandığı 9 Eylül 1920’de başlayarak 11 Eylül’e kadar sürdü. Meclis ikiye bölünmüş vaziyetteydi. İkinci hususa katılanların bir kısmı hocalardan oluşuyordu. Onlara göre malların alınması, ailelerin sürülmesi din hükümlerine uygun değildi. Tartışmalar 11 Eylül’de son buldu ve buradaki ağır hükümler meclisce kabul olunmadı. Bunun üzerine Saruhan Milletvekili Refik Şevket yeni bir kanun tasarısı teklif ederek asker kaçaklarının Büyük Millet Meclisi tarafından kurulacak İstiklâl Mahkemeleri’nde muhakeme olunmaları kabul edilmekte fakat diğer ağır hükümler çıkarılmaktadır. Buna göre tasarı şöyledir:

Madde 1. Muvazzaf ve gönlü ile hizmeti askeriye dahil olupta firar edenler veya her ne surette olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firari derdest ve sevkinde tekâsül gösterenler ve firarileri ihfa ve iaşe ve ilbas edenler edenler hakkındaki mülki ve askeri kavaninde mevcut ahkâm ve ind-el-icap diğer gûna mukarrerat-ı cezaiyeyi müstakilen hüküm ve tenfiz etmek üzere Büyük Millet Meclisi azalarından mürekkep (İstiklâl Mahkemeleri) teşkil olunmuştur.

Madde 2. Bu mahkemeler azasının adedi üç olup Büyük Millet Meclisinin ekseriyet-i ârasile intihap ve içlerinden birisi kendileri tarafından reis addolunur.

Madde 3. İşbu mahkemelerin adedini ve mıntıklarını Heyet-i Vekilenin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tayin eder.

Madde 4. İstiklâl Mahkemeleri’nin kararları kat’i olup infazına bilumum Kuvayı müsellâha ve gayr-i müsellâha-i devlet memurdur.

Madde 5. İstiklâl Mahkemeleri’nin evamir ve mukarreratını infaz etmeyenler veya infazda taallül gösterenler işbu mahkemeler tarafından taht-ı muhakemeye alınırlar.

Madde 6. Her İstiklâl Mahkemesi ketebe ve müstahdeminin maaşatı şehri yüz lirayı geçmeyecektir.

Madde 7. Her İstiklâl mahkemesi vazifeye mübadereti anında firari ve bakaya efradının bir müddet-i muayyene zarfında icabetini teminen her türlü vasait-i tebliğiyeye müracaat eder.

Madde 8. İşbu kanun tarihi-i neşrinden muteberdir.

Madde 9. İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Aynı gün kabul edilen bu kanun teklifiyle, 11 Eylül 1920’de 21 numaralı *Firariler Hakkında Kanun* çıkarılmış olur. Refik Şevket tarafından, bu kanun şöyle savunulur; “...Cephelerden kaçmaktan doğan bu rezalet ve kaçma maskaralığının kökünden kesilmesi hususunda böyle bir kanun yapmayı icap ettirdi...Dert şudur: Cephelerden kaçan ve cepheye gönderilenlerin vazifelerini benimsememeleri bugünkü felaketin sebebidir. Cepheden kaçmaya sebebiyet verenlerin cezasını verme keyfiyeti herhalde cepheye gönderilenlerin arkada gözü kalmamasının temini itibariyle zannederim ki, bu

bugün bulunabilecek acele tedbirlerin en mühimidir. Öyle bir kanun yapalım ki, cepheden kaçanları ve cepheden kaçmayı kolaylaştıranları ve cepheye gönderilen erlerin gönderilmesinde, toplanmasında tembellik ve gevşeklik göstermek suretiyle olsun, cepheyi zayıflatanları cezalandıralım. Onları şimdiye kadar gittikleri yanlış yoldan hakikat yolunu göstermek vazifesini üzerimize alalım.” (Ağaoğlu, 1999, s. 113) Bu sözler herkesin dilindekilerin tercümanı olmuştur. Milleti zorla savaşa sokmanın ağır bedelleri elbet vardır fakat bu istiklal savaşıysa vazgeçilmemelidir. Çıkarılan bu kanuna dayanılarak öncelikle gönülsüz olarak askere alınıp evlerinden çok uzaklarda askerlik yapmak istemeyen erkeklerin büyük oranlarda askerden kaçışlarını durdurma teşebbüsü çerçevesinde İstiklal Mahkemeleri’nin kurulmasına karar verilmiştir. (Shaw, 2002, s. 225) Bu halde TBMM yasama ve yürütme yanında yargı yetkisini de üzerine almıştı. (Müderrişoğlu, 1974, s. 229) Yargı yetkisinin bir kısmı İstiklal Mahkemeleri yoluyla kullanılmaktaydı, böylece olağanüstü yetkilere sahip meclis niteliği kazanır. Bu mahkemeler verecekleri karardan dolayı sorumlu değildir. Mebusların gitmemeleri, istifa, hastalık gibi sebeplerle mahkemelerin sürekli olarak sürdürülememesi, zalimliği ya da sadece Mustafa Kemal Paşa’dan direktif aldı gibi (Nedim, 1999, s. viii) eleştiriler getirilirdi. Başka ülkelerle karşılaştığımızda bu tip harp mahkemelerine rastlarız. Olağanüstü durumda bu uygulama İngiltere, Fransa ve Yunanistan’da görülmüştür. Yani İstiklal Mahkemeleri kuruluş ve mahiyeti bakımından dünyada ilk değildir. Ceza ritüelleri de farklı değildir. Prusya’da itaatsizlik ve emir sorgulama durumlarında ise özel mahkeme ve savaş hukuku bağlamında cezaya başvurulabiliyordu. Yakalanan firariler için yukarıda bahsedilen mızraklı uygulamaya tabi tutulabiliyordu. Ancak firarın tekrarlanması durumuyla ölüm cezası uygulanırdı. (Bröckling, 2001, s. 104) Sembolik uygulamalar da vardı. Suçlu firar etmişse ve hiç ele geçirilememişse bu durumda hüküm verilirken suçlunun gıyabında sembolik bir tören yapılır ve onun adının yazılı olduğu teneke bir levha idam sehpasına çivilenirdi. (Bröckling, 2001, s. 105)

Firariler Hakkında Kanun’un çıkarılmasından bir hafta sonra, 18 Eylül 1920’de Heyet-i Vekile’nin verdiği teklifle 14 yerde İstiklal Mahkemesi kurulması istendi ve aynı gün 45 numaralı Meclis Kararı ile Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Kayseri olmak üzere yedi bölgede İstiklal Mahkemesinin acilen kurulması kararlaştırıldı. (İstiklal Mahkemeleri, s. 9) 1920 yılı Ekim ayı başlarında mahkemeler faaliyete geçti. Kurulan sekiz mahkemeden yedisi fiilen yargı faaliyetinde bulunurken,

üye seçimindeki aksamalar, yaklaşan kış mevsimi ve Diyarbakır'ın Ankara'ya bir hayli uzaklığı sebebiyle Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi etkili olamadı. (Alkan, 2013, s. 26)

Faaliyetleri itibarıyla Cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak değerlendirilmeleri gereken İstiklal Mahkemeleri, bu iki dönemde farklı uygulamalar sergilemişlerdir. Kurulması ve işleyişi oldukça tartışmalı olan İstiklâl Mahkemelerinin kuruluş aşaması ve ne gibi tartışmalara yol açtığı çok detaya girilmeden asker kaçakları babında değerlendirilecektir. Cumhuriyet öncesinde kurulan mahkemeler genel anlamda Anadolu'nun işgalden kurtarılması ve TBMM Hükümeti'nin otoritesinin sağlanması konularında çok önemli görevler üstlenmişlerdir. Bir kısmı Millî Mücadele yıllarında aralıklarla devam ederken, bir kısmı ise Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra yeniden kurulmuştur. Bunun mahiyeti tamamıyla farklıdır. (Çarıklı, 2005) Millî Mücadele yıllarında devam eden İstiklal Mahkemeleri; birinci dönem ve ikinci dönem olmak üzere ikiye ayrılır; Birinci dönem İstiklal Mahkemeleri 18 Eylül 1920 ile 17 Şubat 1921 tarihleri arasında görev yaptı. İkinci dönem ise 30 Temmuz 1921 tarihi ile 1923 Ekim ayı arasında çalışmıştır. Cumhuriyet ilanı ile görev yapan İstiklal Mahkemelerine ise üçüncü dönem İstiklal Mahkemeleri diyebiliriz, 1923 ile 1927 yıllarında açılmıştır.³¹

İstiklal Mahkemeleri evrakları tam olarak muhafaza ve tasnif edilmediğinden bu mahkemeler süresince toplamda kaç kişinin yargılandığı, cezaların mahiyetleri ve infaz gibi tartışmalı konuları tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Çünkü aynı er cepheden defalarca kez kaçmış olabilir, hiç yargılanmamış olabilir hatta hiç kayıtlara dahi geçmemiş olabilir. Ayrıca zabıt ve kararlarında belli başlıları yayınlanmıştır.

³¹ Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilan edilmesi gibi olaylar basında tepkiye neden oldu. 8 Aralık 1923 tarihinde İsmet Paşa, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na suç işlediklerini ileri sürerek İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulmasını teklif etti. Yapılan muhalefete rağmen Meclis Kararı ile İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kuruldu. 10 Aralık 1923 tarihinde bir beyanname yayımlanarak Cumhuriyete karşı hareket edenlerin cezalandıracağını açıkladı. İstanbul İstiklal Mahkemesi 10 Aralık 1923 ile 5 Şubat 1924 tarihleri arasında çalıştı. 13 Şubat 1925 tarihinde Şeyh Said olayı meydana geldi. 578 numaralı *Takrir-i Sükûn Kanunu*'nu çıkararak Ankara ve ayaklanmanın olduğu bölgede birer İstiklal Mahkemesi kuruldu. Mahkeme Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile alakalı yargılamalar da yaptı; birçok gazeteci muhalefet ettiği gerekçesiyle yargılandı. Ankara İstiklal Mahkemesinin bakmış olduğu önemli davalardan biri de İzmir Suikastı Davasıdır. *Şapka Kanunu'nun* çıkarılmasıyla memleket genelinde oluşan protestolar üzerine Ankara İstiklal Mahkemesi bu hareketleri Cumhuriyet'e karşı yapılan ayaklanma teşebbüsleri şeklinde algılayarak Sivas, Tokat, Erzurum, Rize, Giresun ve Ankara'da gezici olarak görev yaptı ve ayaklanma saydığı bu olaylara müdahil oldu. İki yıl boyunca görev yapan mahkemeler, 7 Mart 1927 tarihinde Meclis'in aldığı karar ile kapatılmışlardır. Son olarak 4 Mayıs 1949 tarihinde çıkarılan 5384 numaralı "İstiklal Mahakimi Kanunu ile Tadillerinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun" ile İstiklal Mahkemeleri tamamen lağvedildiler.

Şimdiye kadar Elcezire, İstanbul, Eskişehir ve Isparta İstiklal Mahkemeleri'nin zabıt ve mahkeme kararları yayınlanmıştır.³²

26 Eylül 1920'de çıkarılan 28 numaralı Kanunla İstiklal Mahkemeleri'nin yetkileri genişletilerek; firar suçunun yanı sıra askerî ve siyasî casusluk suçlarına da bakma yetkisi verilecektir. (Alkan, 2015) Ayrıca gasp, soygun gibi iç güvenlik ihlali ve Rıza Tevfik, Çerkez Ethem, Mustafa Sagir,³³ Yeşil Ordu gibi siyasi ağırlıklı davalara da baktığı görülür. Yukarıda sayılan mahkemelere ek olarak, 9 Kasım 1920'de 68 numaralı Meclis Kararıyla Diyarbakır'de; 15 Kasım 1920'de ise, 73 numaralı Meclis Kararıyla Pozantı'da İstiklal Mahkemeleri kurulmasına karar verildi. Mahkemeler kurulmasından itibaren dört ay görev yapmış ve kuruluş amacına hizmet ederek yargı işlemlerini tamamladığından 17 Şubat 1921 tarihli 97 numaralı Meclis Kararıyla kapatılmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi ise 31 Temmuz 1922 tarihine kadar görevine devam etti. Fakat mahkemelerin kapatılmasıyla iç güvenlik tehditleri yeniden ortaya çıkmış ve İstiklal Mahkemeleri'nin açılmasından önceki zamana dönmüştü. Bu gerekçeyle 23 Temmuz 1921 tarihli 140 numaralı Meclis Kararıyla, Konya, Kastamonu ve Samsun'da birer İstiklal Mahkemesinin kurulmasına karar verildi. Daha sonra, 5 Ağustos 1921 tarihinde çıkarılan 144 numaralı Başkumandanlık Kanunu'yla Meclis, yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devretti ve böylece kurulmuş olan mahkemeler de doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlandı. 8 Eylül 1921 tarihli Başkumandanlık tezkeresiyle Yozgat İstiklal Mahkemesi kuruldu. 31 Temmuz 1922 tarihinde 249 numaralı *İstiklal Mehakimi Kanunu*(https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100249.pdf) kabul edilip mahkemelerin görev ve yetkileri yeniden belirlenerek kısıtlandı ve 1 Ağustos 1922 tarihli 274 numaralı Meclis Kararıyla da bu mahkemelerin faaliyetlerine son verilecektir. Bu mahkemelerin sayısını ve nereden kurulacağını Meclis tayin etmekteydi. Üyeler Meclis tarafından milletvekilleri arasından seçilmiş olup ve üç ya da dörder kişiden oluşur, bir de savcı bulunmaktaydı. Olağanüstü yetkilere sahip olan ve bağımsız olarak çalışan bu mahkemelerde yargılamalar delil yönteminden çok vicdani kanaate göre yapılmaktaydı. Kararları kesindi; itiraz ve temyiz hakkı yoktu. İstiklal Mahkemeleri'nin vereceği hükümlerde idam dışındaki bütün hükümler kesin olup idam kararını Meclis

³² Geri kalan İstiklal Mahkemeleri zabıt ve kararları bu tezin yazımı süresince yayınlanmadığından bir kısmı eksik olarak çalışma devam etmiştir.

³³ Hint asıllı İngiliz casusu (1877- 24 Mayıs 1921)

onaylamaktadır. (Akşin, 2013, s. 151) Bu kararları askerî ve sivil memurlar uygulamaktaydı. Mahkemeler doğrudan TBMM'ye bağlıydı. Mahkemeler belli aralıklarla faaliyetleri hakkında Meclis'e rapor da sunuyorlardı. Mahkeme yetkilileri göreve başladıklarında bulundukları bölgedeki bakaya ve firarilerin teslim olmasını sağlamak için her türlü ilan vasıtalarını kullanmışlardır. Özellikle asker kaçaklarına bakan mahkemeler kendi bölgelerinde asker şubeleri, kaymakam ve valilerle bağlantı kuruyor. Zamandan tasarruf için toplu yargılamalar yapıyordu. Bu grupların sayısı 2'den başlayarak 800'lere varıyordu. Örneğin Samsun İstiklal Mahkemesi tek seferde 7.407 asker kaçağını yargılamıştır. (Aybars, 2014, s. 202) Duruşmalar da halka açık olarak gerçekleşiyordu. Bu husus kanunda da açıktı. Halk duruşmaları izlemeye akın akın gelmekteydi. Mahkemeler bazen okul binasında bazen kulüpler de olmaktaydı. (Açık Söz, 8 Kasım 1920) *Sınıf halk kalabalığıyla öyle dolmuştu ki kim aza kim dinleyici belli olmuyordu.* (Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, 1999, s. 85)

Eskişehir İstiklal Mahkemesi'nin görev alanları; Eskişehir, Bilecik, Bursa, Kütahya ve İzmir'dir. Kuruluş Mevzuatı 18 Eylül 1920 tarihli 45 Numaralı Meclis kararıdır. Kaldırılış Mevzuatıysa 17 Şubat 1921 tarihli 97 Numaralı Meclis kararıdır. Mahkemenin bölgesi cepheye yakın olduğundan, dava konuları da bölgenin karakteristik asker kaçaklığı, Kuvayı İnzibatiye'ye katılmak, bozgunculuk, casusluk, soygun gibi suçları kapsıyordu. Eskişehir İstiklal Mahkemeleri'nin görev süresi boyunca yumuşak çalıştığı görülmüştür; çoğu kez idam cezaları müeccel idam cezalarına veya müebbet hapse çevrilmiştir. İdam cezalarının hemen hepsi ertelenmiş; asker tekrar kaçmadıkça da gerçekleşmemiştir. Eskişehir İstiklal Mahkemeleri'nde toplam idam sayısı 57 iken (Aybars, 2014, s. 125) bunların 6 tanesi firariler için uygulanmıştır. Bu askerler ise sadece firar etmemiş katl, hırsızlık gibi suçlara girişmişlerdir. Mustafa arkadaşını firara teşvik etmek ve mükerrer firar etmekten idam cezasına çarptırılmıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Halil de mükerrer firar, müsellahan dağlarda gezmek, eşkıyalık, evlere girip eşya çalma, insanları tehdit, Molla Hüseyin'i yaralama ve katl etmek, kendisini takip eden müfrezeyle ateş açma, amcası Muhtar Hafız Osman'ı katl, tehdit ve yoldan çevirme gibi suçlardan idam cezasına çarptırılmıştır. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 25, Esas 30, 8 Kasım 1920) İbrahim ve Osman ise hem iki kişinin paralarını gasp etmiş hem de bu iki kişiyi öldürmek suçundan sadece idam edilmekle kalmamışlar, gayrimenkullerine

de haciz konulmuştur. (Eskişehir İstiklal Mahkemesi, Karar 102, Esas 219, 1 Şubat 1921) Verilen diğer cezalarsa *tablo*'da görüleceği gibi; darp, hapis ve kürektir. Şayet hırsızlık durumu varsa yanına aldığı silah ve fişek bedeli kendisi ya da babasından alınması gibi cezalar verilmiştir. Eskişehir İstiklal Mahkemesi'nde toplamda firari ve firarilikle alakalı suçlarda yaklaşık 1.815 kişi yargılanmıştır.

Isparta İstiklal Mahkemesinin'nin görev alanları; Isparta, Burdur, Antalya, Denizli, Muğla ve Aydın'dır. Kuruluş Mevzuatı 18 Eylül 1920 tarihli 45 Numaralı Meclis kararıdır. Kaldırılış Mevzuatıysa 17 Şubat 1921 tarihli 97 Numaralı Meclis kararıdır. Toplamda 329 kişi firar ve firarla ilgili suçlardan yargılanmışlardır. Mahkeme genelde idam cezası vermemeye çalışmıştır. Verdiği toplam idam cezası 7 iken bunlardan 4 tanesi firarilere verilmiş cezalardır. Bunlardan Nureddin on defa firar ettiğinden idam cezasına çarptırılmıştır. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 28, 28 Kasım 1920) Kosat namıyla bilinen Karahamzaoğulları'ndan Mehmed daha önce firarından dolayı Divan-ı Harp tarafından idama mâhkum edilmiş fakat ceza altı ay hidemat-ı şakkaya (ağır hizmetler) çevrilmiştir. Kendisi ıslah olmayarak halkın hayvanları ve değerli eşyalarını yağma etmiştir. Ayrıca halkı galeyana getirerek isyana teşvik etmiş ve müfrezelere ateş açarak ölümlere sebep olmuştur. Mehmed'in cezası idamdı. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 91, 22 Ocak 1921) Yine idam edilen Çakmakoğulları'ndan Mevlüd'ün halkın hayvanları ve değerli eşyalarını yağma etmiş. Ayrıca halkı galeyana getirerek isyana teşvik etmiş ve müfrezelere ateş açarak ölümlere sebep olmuştur. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 91, 22 Ocak 1921) Mustafa ise dokuz defa firar etmek ve hırsızlık gibi suçlara girdiğinden idam edilmiştir. Mahkemenin verdiği diğer cezalar; hapis, kürek, silah ya da fişek zayi edildiyse bunun parası alınmıştır.

Elcezire İstiklal Mahkemesinin görev alanları; Diyarbakir, Mardin, Urfa, Siverek, Elazığ ve Malatya'dır. Kuruluş Mevzuatı 25 Ocak 1923 tarihli 335 numaralı Meclis kararıdır. Kaldırılış Mevzuatıysa 11 Mayıs 1923 tarihli Meclis kararıdır. Söz konusu mahkeme 9 Mart 1923'ten 11 Mayıs 1923'e kadar iki ay süreyle çalıştı. 7 Mart 1923'te Urfa'ya gelen mahkeme, 9 Mart'ta Diyarbakır'a vardı. 13 Mart'ta bir beyanname yayınlarak kaçaklara on günlük mühlet vermiştir. Bu süre zarfında teslim olamayanlar için cezaları bildirmiştir. Toplamda 400 kişi firar ve firar suçlarından yargılanmışlardır. Bunlardan dördü idam edilmiştir. Bunlardan Mardıros; firar, sahte evrak düzenleme ve

gayrimüslimleri sınır dışı etme suçundan idam cezasına çarptırılmıştır. (Elcezire İstiklal Mahkemesi, Sıra 27, 27 Mart 1923) Mahkemenin kaçaklara çok yumuşak davranması sonucu Elcezire Cephesi Komutanlığı tarafından uyarılmıştır.

Diğer kurulan İstiklal Mahkemeleri: Diyarbakır İstiklal Mahkemesi; Elcezire Kumandanlığı'nın isteğiyle 9 Kasım 1920'de verilen önergeyle kurulmuştur. Diyarbakır uzak olduğu için ancak bir ay gibi kısa bir süre çalışmıştır. Konya İstiklal Mahkemesi; Delibaş Ayaklanmasının çıkması üzerine kurulmuştur. 18 Şubat 1921'e kadar görev yapmıştır. Ayaklanma nedeniyle çok sayıda mahkeme ve tutuklu vardı, hapishanelerde yer kalmamıştır. 259 kişi firar ve firar suçuyla ilgili ceza almıştır. (Aybars, 2014, s. 131) Pozantı İstiklal Mahkemesi; 15 Kasım 1920'de kurulmuştur. Mahkeme sadece firar suçu işlemiş bulunan kimseleri idam etmemiştir. Fakat yakalandıktan sonra sevk edilirken yolda jandarmayı atından indirip, boynunu keserek öldüren üç asker kaçağı, iki kişiyi öldürme, baskın, soygun ve casusluktan asılmıştır. (Aybars, 2014, s. 133) Sivas İstiklal Mahkemesi, 17 Şubat 1921'e kadar çalışmıştır. Amasya İstiklal Mahkemesi olarak da bilinir. 120 kişi firar ve firarla alakalı olarak ceza almıştır. İdam ettikleri arasında asker kaçağı bulunmamaktadır. (Aybars, 2014, s. 135) Nedim (1999, s. xx)'e göre ise idam cezasını en çok Sivas İstiklal Mahkemeleri vermiştir. 119 firar suçundan toplam 12 kişi idam cezasına çarptırılmıştır. Bu bilgiye temkinli yaklaşmak gerekir çünkü Eskişehir İstiklal Mahkemesi savaş alanına yakın olmasına rağmen bu kadar ceza vermemişken bu rakam abartılı olabilir.

Kastamonu İstiklal Mahkemesi ise 10 Ekim 1920'de yola çıkarak beyanname dağıtarak Çankırı'ya varmıştır. 11 Ekim'de *Açık Söz* Gazetesi İstiklal Mahkemeleri'nin teşkili hakkında yazılar yayınlanmıştır bu konuda. (*Açık Söz*, 11 Ekim 1920, 18 Ekim 1920) Bölgede sükûnun sağlanmasında önemli katkılarda bulunan İstiklal Mahkemeleri görev süresi içerisinde çeşitli suçlardan birçok insanı yargılamıştır. Bu dönemde askeri hapishanede, asker kişi olarak 1120 kişi tevkif ve mahkûm olarak bulunmuş, bunlardan 1080 tanesi İstiklâl Mahkemesi kararıyla tahliye edilerek birliklerine gönderilmiş, 40 kişi ceza almış, ceza alan kişilerden 12 kişiyle ilgili kararı İstiklâl Mahkemesi vermiştir. Yine askeri cezaevinden 5 Şubat 1921 yılına kadar İstiklâl Mahkemesine sevk edilen 25 kişiden 11'i hakkında mahkemece idam kararı verilmiştir. (Çiçek, 2015) “Gezici mahkeme” örneği tarihte ilktir; her mahkeme kendi bölgesi içinde dolaşarak çalışırdı.

Böylelikle hemen zaman kazanmakta hem de daha çabuk yargılama yapmaktadır. Burası asker kaçaklarının en yoğun bulunduğu yerdir. Dolayısıyla sadece idam cezasıyla yetinilmeyip farklı uygulamalar getirilmiştir; ailelerin sürgün edilmesi ve kaçak yerine aileden birinin askere alınması gibi. Bu uygulamalar beyannamelerle halka duyurulur. Dörtten fazla beyanname yayınlamıştır. Yayımlanan beyannamelerden ilki genel beyanname iken, ikincisi 10 maddeden oluşmakta ve asker kaçaklarına 10 günlük süre tanımaktadır. Bu beyannamenin sert hükmü şöyledir:

Madde 1. Şimdiye kadar tebdil-i hava veya izin müddeti bittiği halde henüz şubeye gelmeyenler ve bakaya addedilenler de dahil olduğu halde silah altında veya şube emrinde bulunmayan her mükellef millet nazarında asker kaçağıdır. Hayat ve mematı meçhul olanlar müstesnadır.

Madde 2. Bu kabil asker kaçaklarının mahalle ve ihtiyarilerini işbu kararın tebliğinden itibaren 10 gün zarfında aranan mükellefler teslim olmazlarsa onun yerine sırasıyla babası, biraderi, amcası, dayısı, amcazadesi, dayızadesi, eniştesi ve eniştezadesi silah altına alınacaktır.

Madde 3. Bu suretle mükellefler yerine alınacakların yaşı 18'den dūn ve 50'den efzun olmayacaktır.

Madde 4. Firarinin 2. Madde de muharrer akrabasından kimse yoksa o neferin mensup olduğu köy ve mahalle beher nefer için 200 lira ceza verecektir. Bu paranın tahsili köylünün seviye-i maliyesine göre rüesa-yı mülkiye tarafından yapılacaktır.

Madde 5. İstanbul gibi meşgul memleketlerimiz dahilinde kalan ve mükellefin haklarında işbu mukarrerat firarilerin köy ve mahallerini tarihi tebliğinden 40 gün sonra infaz ve tatbik olunacaktır.

Madde 6. Firarilerin icabeti halinde yerlerine alınan akrabası terhis olunur. (Ergil, 1981, s. 230)

Özellikle 2. ve 4. Maddelere göre yakınlarını askere götürmek yakınları yoksa köy veya mahallesinden 200 lira para cezası alınması gibi hükümlerin olması tüm tartışmaları beraberinde getirmiştir. Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri'nin kapatılmasına sebep olacak madde de budur. Mecliste bu madde üzerinden sert tartışmalar yaşanır. Hüseyin Avni Bey bu uygulamayı şöyle kınar: “Bir adamın evladı askere gitmezse babaları sürükleniyor.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 2, s. 39, Hüseyin Avni Bey, 19 Nisan 1921)

Diğer yandan ailelerin sürgün edilmesi üzerinden tartışmalar da devam etmiştir. Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey, “Bundan bir sene evvel idi, Meclis-i Âliye arzettiğimiz teklifin bir maddesi de bunu teşkil ediyordu. Karlar, yağmurlar altında çoluk çocuk ve birçok bedbahtların kocasının, babasının veyahut yakın akrabasından birinin firarı dolayısıyla sürgün edildiklerini gördüğümüz zaman müteessir olarak bu mesele meclise bildirildi” sözleriyle konuyu takdim etmiştir. (Evsile, 2015, s. 95) Çorum Milletvekili Dursun Bey ise “Kardeşinin firarından veyahut aile reisinin gûya askerlikten firarından dolayı bir aile halkının memleketten memlekete tehcir edildiğini bendeniz bizzat gördüm. Geçen sene Çorum Nisa Tevkifhanesine kucaklarında süt emer çocuklarıyla kadınlar doldu. Bunlar kimlerdir diye sordum. İskilip’ten, Osmancık’tan gûya oğlu kaçmış, kocası kaçmış kadınlarmış.” (Evsile, 2015, s. 95) Tüm halk bu durumdan etkilenmekteydi. Konya Milletvekili Refik Bey ise “On gün evvel Kayseri’den çıkmıştım. Köprü Köyüne geldik. Geceyi orada geçirdik. Orada birtakım askerlerin silahlı oldukları halde köyün içerisinde dolaştıklarını ve misafir olduğum hanede de birkaçının bulunduğunu gördüm. Sebeb i seyahatlerini sordum. Asker arıyoruz dediler. Zavallı köylüler askerlerin o mühip vaziyeti karşısında tir tir titiyorlardı. Bu halet-i ruhiyeyi, köylüye, köyünüz de asker firarisi çok mudur diye sordum. Onlar hayır dediler. Birkaç firari varsa da öteden beri serseri olarak tanınmış ve köyümüz onlardan nefret ediyor.” (Evsile, 2015, s. 95) Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemâlî Bey de şöyle anlatmıştır: “Bir şahsın firarından dolayı babasının, dayısının oğlu vaziyetinde olan birisi gözümün önünde derdest edildi. Bir başka ihtiyar ayaklarıma kapanarak oğlunun yüzünden yattığını söyledi. Niğde’de bulunduğum bir zamanda Jandarma Komutanı Naci Bey bana ağlayarak birtakım aileler gösterdi. Çok kar vardı ve çocukları kucağında perişan vaziyette aileler hapishanenin önüne atılmışlardı.” (Evsile, 2015, s. 96)

Bazı milletvekilleri meclisin böyle bir yetkiye sahip olmadığı konusunda diretiyordu. Fakat bu sistemin bir benzeri daha önce de uygulanmaktaydı. *Kefalet sistemiyle* asayiş ve güvenliğin Osmanlı’daki temel taşı olan mahalle kolektif bir yapıya bürünerek daha güvenilir ve yaşanılabilir bir hale gelmiştir. Bu sistemde amaç bir suçta tüm mahalle, köy ya da yerel birimlerce sorumluluğun alınması üzerine kurulmuştu. Aynı şekilde

Prusya’da uygulanan kanton³⁴ sisteminde her firari, her eksiklik kanton içindeki cemaatlerden bir başka kişinin onun yerini alma mecburiyeti demektir. Böyle bir durumda kaçağın köylüsü ya da akrabalarınca hemen ihbar edildiği yorumunu yapabiliriz. Bunun dışında kaçaklarının evlerinin yakılması çok tartışmalı konu olduğu kadar etkili olduğunu da söyleyebiliriz. Kaçan bu askerlerin evlerine saklanabileceği düşünülerek tüm mahalle ya da köyün yakılması emri verildiği görülür. (Güralp, 2007, s. 75)

Diğer beyannamelerde de mahkemeler arası fark gözetilmeyeceği, yakalanan kaçakların cepheye gönderilmesi, yakalanan kaçaklara verilen cezalar gibi konular işlenmiştir. Bu beyannameler gazetelerde de sık sık yer alır.

İstiklal Mahkemeleri dört ay süreyle çalışmış ve başarı elde etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, sayısı yedi olan İstiklal Mahkemeleri’nin sayısını on’a çıkarmak için teklif verse de Mecliste muhalefetle karşılaşmıştır. Mahkemelerin sahip olduğu geniş yetkiyi kullanırken hata yapması ve sorumluluğu almaması gibi korkular ileri sürülerek mahkemelerin kapatılması için baskı yapılmaktaydı. Bu muhalifleri harekete geçiren en önemli etken de yukarıda gördüğümüz Kastamonu İstiklal Mahkemeleri’nin yayınladığı beyannamedir. 17 Şubat 1921’de Meclis Başkanlığı’nın verdiği, İstiklal Mahkemeleri’nin kaldırılmasıyla ilgili “...kurulduğu günden itibaren fevkalade hizmet görülmüş olan, fakat şimdilik ihtiyaç kalmadığı ve eğer atiyen ihtiyac-ı mahsus bulunduğu zaman yine Meclis-i Âli’nin karar ve tensibiyle lüzum görülen mahalde İstiklal Mahkemesi teşkili her zaman mümkün olacağına binaen...” (Aybars, 2014, s. 145) gerçekçesiyle Ankara İstiklal Mahkemesi hariç İstiklal Mahkemeleri’nin şimdilik faaliyetlerine son verilmiş ve Meclis’e davet edilmiştir.

İstiklal Mahkemeleri’nin kapanmasıyla firar vakalarında büyük değişim yaşanmadı. Artık yeni tedbirler almak gerekiyordu. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri öncesinde yiyecek ve yiyecek noksanlığı askerlerin moralini bozuyor ve birliklerdeki kaçak olayları artıyordu. Ayrıca kaçanların yarattığı güvenlik ve asayiş bozukluklarına engel olmak için cepheye gönderilmesi gereken bir kısım kuvvet bu yüzden geri bölgenin asayişinde kullanılıyordu. Yollar ve köprüler tutularak kaçak olayları önlenmeye çalışılıyordu. Disiplin ve kanuna karşı işlenen ve artık vatanın varlığını temelinden

³⁴ Bir ülkenin, idari ya da sınırsal alt birimlerinden her birine verilen addır.

sarsabilecek nitelikte olan bu hareketlere, İstiklal Mahkemeleri henüz kapandığından kesin bir son verme zamanının geldiğini taktir eden Batı Cephesi Komutanlığı 7 Haziran 1921’de yayınladığı emirde şöyle der:

1. *Kaçmaların kesin olarak önüne geçmek için ciddi tedbirler alınması gerekmiştir.*
2. *Cephe gerisinde şu tedbirler alınacaktır:*
 - a. *Grup komutanlıkları tarafından hemen cephe gerisinde özel tedbirler alınacaktır.*
 - b. *Daha geride, cephe komutanlığı tarafından 2. kademe olarak gözetleme ve takip hattı (döküntü hattı) tesis olunacaktır.*
 - c. *Sakarya geçitlerinin korunması pekiştirilecektir.*
3. *Gruplar tarafından cephe gerisinde alınacak tedbir; Kaçan kişiler tümen ve grup komutanlıkları tarafından, özel takip müfrezelerince, ordu tarafından alınan tertibat bölgesine kadar izlenmelidir. Bunun için gruplar, kendi bölgeleriyle ordu emniyet perdesi arasında devriye gezdirmeli bazı geçitleri de tutmalıdır. Devriyelerin atlı olması tercih edilirdi.*
4. *İkinci kadar olarak; izleme ve gözetleme hattı, cephe emrindeki 29. Süvari Alayı tarafından kurulacaktır. Bu olaydan bir bölük büyük kısmıyla Sekiviran’da bulunacak; Ilıca, Yarımca ve Gökdere’de birer sabit posta bulunduracaktır. Alayın diğer iki bölüğü ve karargâhı Seyitgazi’de bulunacaktır. Süvari Alayı tarafından toplanacak kişiler doğruca, grup karargahlarına teslim edilecek ve kimlikleri cephe komutanlıklarına gönderilecektir. Cephe komutanlığı bu tertibatla yetinmemiş, Sakarya geçitlerinde tutunması için 31. Piyade Alayını görevlendirmiştir. (TİH, Cilt 2, 1965, s. 587)*

Bu tedbirler istenen sonucu vermiyordu. Temmuz 1921’de Türk Ordusunun geri çekilmesinin yarattığı moral ve çöküntü kaçak olaylarını daha da arttırdı. İstiklal Mahkemeleri’nin kapanması halkta korku yaratmıştır. Sakarya Savaşı öncesi özellikle 1921 Temmuz’da firar olayları artmıştı. İsmail Habib Sevük o günler için şöyle yazmıştır:

“İstiklal Mahkemeleri ilk teşkil edildiği vakit bazı kimseler bunu yalnız kahr ve tedmirin bir vasıta zannetmişti. İstanbul’un bedbaht ve kirli bir kaç kalemi o zaman neler yazmadılar: İstiklal Mahkemesi demek yalnız sehpa ve yalnız asmak demekti...Akıllarına giyotin geliyordu...Halbuki Anadolu’nun İstiklal Mahkemeleri işte geçen seferki faaliyetleriyle gördük. Varlıkları bütün halka bir nimet, kaldırılışları herkese bir elem, tekrar gelişleri bütün memlekete bir sevinç oldu. Çünkü İstiklal Mahkemeleri yalnız ve yalnız adaletin timsali oldu...Bir adalet ki kaçaklar kendi ayaklarıyla o kapıya iltica, en azılı şakiler kendi arzularıyla o mahkemeye inkıyâd ettiler...” (Eski, 1988, s. 103, 21 Ağustos 1921)

Hakikaten mahkemelerin çalışmalarını durdurması üzerine özellikle de şikayet konusu olan Kastamonu İstiklal Mahkemesine bağlı yerlerden İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden açılması için başvurular geliyordu. Artık bu suçlara Harp-Divanları baktığından cezalar yavaşlamış ve suçlar artmaya başlamıştır. Kaçak sayısı yine artmıştı ve kaçakların künyelerine 'bir daha kaçmaları taktirde devlet tarafından idam edilecektir' şeklindeki hükümler İstiklal Mahkemeleri'nin durdurulması yüzünden problem teşkil ediyordu. Toplamda Kaçakların büyük kısmı silahsız olmak üzere³⁵ 39.809 kaçak olayı saptanmıştır. Sakarya Savaşı Sonunda ise bu sayı 48.335'e yükselecekti. (Aybars, 2014, s. 149)

Kütahya-Eskişehir yenilgisiyle Meclis'te yeni bir eğilim belirmiş ve İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden kurulması sağlanmıştır. Bu dönemde Tekalif-i Millîye emirleri de yayınlanır. (Hakimiyeti Millîye, 9-10 Ağustos 1921) Aynı zamanda İstiklal Mahkemeleri de bu emirlerin yürütülmesini sağlayacaktır. 30 Temmuz 1921'de yeniden çalışmaya başlamıştır. İkinci Dönem kurulan Kastamonu İstiklal Mahkemesi; 10 Ağustos 1921'de Ankara'dan hareket ederek yeni beyannameler yayınlamış ve askerlere teslim olmaları için yukarıda gördüğümüz gibi beş gün süre tanımıştır. Toplamda verilen idam sayısı beş olarak listede gözüktse de *Açık Söz Gazetesi*'nde görülen idam sayısı çok daha fazladır. (Açık Söz, 9 Aralık 1920, 10 Ocak 1921, 29 Ağustos 1921, 20 Eylül 1921) Konya İstiklal Mahkemeleri 11 Ağustos 1921'de göreve başlamıştır. Mahkeme af konusunda çok ısrarcıdır; iki ayrı beyannameyle asker kaçaklarına verilen sürede teslim oldukları taktirde affedileceklerine dair belli bir süre tanır.

Firar arttıkça muhafaza ve emniyet için daha çok insan gücüne ihtiyaç duyulur. Bu bir kısır döngüdür. Böyle bir durumda başvurulacak yol af olur.³⁶ Af lar belirli dönemlerde belirli bir kitle için çıkar ve verilen müddet zarfında teslim olanlar herhangi bir cezaya maruz kalmadan kıtaya gönderilmiştir. Örneğin 20 Eylül 1921'de yayınlanan beyanname şöyledir: "Mahkeme heyeti askeri firarilerine fevkalade bir müsade olmak üzere tebliğ tarihinden itibaren 10 gün mühlet vermiştir. Bu zaman içerisinde pişman

³⁵ Kaçakların büyük kısmının silahsız olma sebebi İstiklal Mahkemeleri'nin silahsız kaçakları genellikle affetmesiydi.

³⁶ Özellikle 3 önemli af kanunu çıkarılmıştır. Bunlardan ilki 19 Aralık 1921'de Hıyaneti Vatanîye mücrimleri için çıkarılır. Firarilerde bu affa dahil edilir. Diğerleri 7 Ocak ve 21 Ocak'da çıkarılır.

olup şubelerine teslim olanlara her tür kolaylık sağlanacaktır.” (Kars, 1993) Bir diğeriye Konya İstiklal Mahkemeleri’nin bildirisidir:

“Dinini, vatanını kurtarmak için harp eden ordudan kaçmanın nasıl din ve vatan hainliği olduğunu anlayan asker firarileri pişman olarak hükümetin af ve adaletine sığınmaktadırlar. Heyetimiz bu pişmanlığı nazarı dikkate alarak son defa olmak üzere iş bu beyannamenin neşr ve tebliğ olunduğu tarihten itibaren bir hafta müddet zarfında müracaat eden asker firarilerini aff etmeğe karar vermiştir.” (Ergil, 1981, s. 225)

Buradaki kriter düşman safına geçmemiş olmaktır. Bu af sonucu gelen askerler 56. ve 57. Tümen örneğinde gördüğümüz üzere belirlenmiş bir kıtaya sevk edilebilir.³⁷ Af meselesi hükümet nezdinde değerlendirdiğimizde asker ihtiyacı, çıkarılan afla nicelik olarak karşılanırken nitelik anlamında karşımıza bazı sorunları çıkarmaktadır. Daha önce askerden kaçmış ve sabıkalı askere iyi gözle bakılmayacağı muhakkaktır. Bir kere kaçmaya cesaret eden asker, buna gelecekte de cesaret edebilir. Bundan dolayı kaçan birçok askerin künyesi işaretlenmiştir. Çoğu zaman aynı suçu tekrar eden askerin cezası misliyle katlanarak idama kadar varır. Af çıkarıldığı zaman asker, halkın da teşviğiyle genelde bu aftan yararlanmaya çalışmakta ve teslim olmaktaydı. Affın yayınladığı tarihten itibaren genelde 5, 7, 10, 15 ya da 20 günlük süre veriliyor ve bu ilan gazetelerce halka ilan ediliyordu. Genelde *Açık Söz*, *Babalık*, *Hakimiyeti Millîye* gibi gazetelerde af ilanları yayınlanırdı. Bu gazetelerde askerlerin aftan yararlanması için teşvik edecek ya da korkutacak haberler yer almaktadır. Çoğu zaman idam cezaları bu sayfalarda yer buluyordu. Mesela *Hakimiyeti Millîye* 10 Ağustos 1921 günü manşetine; idam, asılanlar ve kurşuna dizilenler olarak ayrı ayrı firarilere verilen cezalardan bahsetmiştir. (Hakimiyeti Millîye, 10 Ağustos 1921) Böylelikle hem halk hem asker korku yaşayarak birbirlerini kaçmamaları konusunda tembihliyor ve teslim olma teşviğinde bulunuyorlardı. Bu gibi haberlerden anlaşılacağı üzere asker korkuyla ve kendi rızası içerisinde teslim olduğunu tahmin edebiliriz. Bu gibi af sonucu teslim olanlar kendilerine verilen müddet zarfında rızalarıyla teslim oldukları mahkemede belirtilerek cezasız kalırlardı. Örneğin, Isparta Mahkemesince verilen süre zarfında kendi rızalarıyla teslim olmuş 10 firari askeri bir daha tekrarlanması suretiyle

³⁷ 56 ve 57. Tümenler Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadelenin ilk dönemlerinde asker kaçaklarının yollandığı tümen olarak anılır.

cezalandırılmak üzere künyelerine işaret konularak herhangi bir cezaya gerek duyulmadan şubelerine teslim edilmiştir. (Isparta İstiklal Mahkemesi, Karar 31, 1 Aralık 1920) Bu kişilerden bir kısmının yayınlanan ilandan haberi olmadan teslim olmuştur, bir kısmı da süreyi biraz geçirse de affedilmiştir. Bunun sebebi ilk olarak diğer firari askerlere teşvik sağlamak ikincisi de zaten insan gücüne duyulan ihtiyacın artık daha da zaruri hale gelmesiydi. Af için 5, 7, 10, 15 ve 20 gün gibi süre verilmesi kaçan askerlerin nereye kaçtıkları ve ne kadar uzaklaştıkları bilinemediğinden onları dönmeye ikna edecek ve dönebilecekleri kadar bir süre verilmeye çalışılmasıdır. Bazı durumlarda ise sadece 24 saatlik bir süre verilmiştir. (Köstüklü, 2009, Numara: 3, 26 Ocak 1920) Ayrıca 40 günlük gibi bir süre de verildiği görülmüştür. Özellikle işgal altındaki bölgeler için bu süre tanınmıştır. İstiklal Mahkemeleri bazı dönemler afları arttırmıştır. Gazeteler sık sık *“Asker kaçakları pişman olarak Hükümet’in af ve adaletine sığınıyorlar. Bir hafta içinde siz de aften yararlanarak şeref ve namusunuzu kurtarmak için cihada katılınız.”* gibi telkinlerde bulunuyorlardı. (Sarıhan, Cilt 4, 1996, s. 52, 15 Eylül 1921) Kastamonu İstiklal Mahkemeleri kaçaklara 5 gün süre vermiş, (Açık Söz, 13 Ağustos 1921) 11 Eylül’de ise verdiği süreyi uzatarak 20 günlük süre tanımıştır. Bu süreye riayet etmeyenlere ise, talimatnamelerdeki en ağır cezanın uygulanacağını ve eşyalarına el konulacağını bildirilmiştir. (Sarıhan, Cilt 4, 1996, s. 43, 11 Eylül 1921) Eskişehir İstiklal Mahkemesi, 26-27 Ocak 1921’de bildiri yayımlamış, buna göre asker kaçaklarının teslimi için bir haftalık süre tanınacaktır. (Sarıhan, Cilt 3, 1995, s. 382, 26 Ocak 1921) 5 Numaralı İstiklal Mahkemesi ise Kayseri, Yozgat, Kırşehir’den sorumludur. Asker kaçaklarına orduya katılmaları için 10 gün süre tanımıştır. Konya İstiklal Mahkemesi de firarilerin başka bir suçu yoksa bir defaya mahsus affedeceklerini söylerler. (Sarıhan, Cilt 3, 1995, s. 650) Redd-i İlhak Cemiyetleri de zaman zaman beyanname yayınlayarak gerek firarileri gerekse eşkıyaları orduya kazanmaya çalışmışlardır. Bu amaçla Kütahya Redd-i İlhak Cemiyeti, Akçaalay Köy İhtiyar Heyeti’ne gönderdiği beyannamede firarda olanlarla eşkıyalık yapanların affedildiklerini 24 saat zarfında göreve gelmeyenlerin evlerinin yakılıp, kendilerinin idam edileceklerini bildirmişlerdir. (Koltuk, 2015, s. 87) Af ilanı aslında oldukça yararlıydı. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen firariler, cepheye geri dönüyorlardı. Af yoksa huzur bozucu hareketler devam ediyordu. Örneğin, çıkardıkları isyan dolayısıyla 150

kişilik kuvvetin af ilan edilmemesi üzerine Yunan karşısında ölmektense yeniden asayiş bozma amaçlı hareket ettiklerine rastlamaktayız. (Çerkez Ethem, 2008, s. 115) 16-17 Temmuz 1922’de 3.000’den fazla asker kaçağı cepheye gönderilmiştir. (Aybars, 2014, s. 162) Samsun İstiklal Mahkemesi 17 Ağustos 1921’de göreve başlamıştır. 19 Ağustos’ta askerlik şubelerine yazı göndererek asker kaçaklarına teslim olmaları için fırsat vermiştir. Sık sık Merkez Ordusu’yla bağlantı kurmuştur. Yayınlanan beyannameyle 315 firari teslim olmuştur. Yozgat İstiklal Mahkemesi 8 Eylül 1921’de Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle kurulmuştur. Beyanname yayınlayarak on günlük teslim olma süresi tanımıştır. Samsun İstiklal Mahkemeleri 12.733 kaçak ve bakayayı cepheye geri göndermiştir üç ay gibi bir süre içinde. Bu oldukça faydalı olduğunu gösterir.

Tüm bu beyannamelerce verilen süre zarfında teslim olmayanların künyeleri mahkemeye bildirilir. Kaçaklar ya mahkeme önüne çıkartılıyor ya da askerlik şubelerinin gerekli bilgileri vermesi durumunda gıyaben yargılanıyor ve telgraf ile varılan karar kaçağı tutan ilgili makama ulaştırılıyordu. Kaçak olayları çok ve yaygın olduğu için başka vukuatları yoksa firariler toplu halde ve askerlik daireleri kanalıyla telgraf haberleşmesiyle yargılanıyorlardı. (Ergil, 1981, s. 231) Bu konuda bağlantı hiç kesilmiyordu. Sık sık Kolordular birbirleriyle haberleşmekte ve takip işini sıkı tutmaktaydılar. (ATASE, İSH, Kutu: 17, Gömlek: 54, Belge: 54) 20 Ağustos 1921’den 20 Eylül 1921’e kadar 12.733 kaçak ve bakayanın cepheye gönderilmiş, bunlardan 2445 kaçak kendiliğinden teslim olmuştur. (Aybars, 2014, s. 172) Buna rağmen Meclis’te tartışmalar son bulmuyordu. İstiklal Mahkemeleri için yeniden kanun düzenlenmiştir. Bu kanun 31 Temmuz 1922 İstiklal Mahakimi Kanunu olarak bilinir.

İstiklal Mahkemeleri insan gücüne duyulan ihtiyacın bilincinde olduklarından, kaçağı ağır şekilde cezalandırmak yerine korkutucu ve az cezayla birliklerine göndermeyi prensip edinmişlerdi. Hele ki suçu vukuatsız kaçmaksa yani herhangi bir suça karışmadan, silahsız ve mükerrer değilse asker az bir ceza ile mutlaka affedilmiştir. Askerin bu karmaşık dönemde bilinçsizliğini de normal karşılamakta, askerin cahillik ettiği varsayılmaktadır. Buna en güzel örnek şöyledir: “Bolu’ya gelen Kastamonu İstiklal Mahkemesi, burada padişah ordusuyla savaşmamak için kaçan 200 kişiyi toplu olarak yargıladı. Başkan Mustafa Necati Bey, Hükümet Meydanı’nda Millî Mücadele’nin önemini anlattıktan sonra, nasihat verip kaçaklara hitaben, ‘Kaçacak

mısınız?’ diye sordu. Kaçaklar cevap vermeyince aynı soruyu üç kez tekrarladı. Yine cevap alınmadı. Bunun üzerine Mustafa Necati Bey, ‘O halde cezanız idamdır’ diye mahkemenin kararını bildirdi. Kaçakların susmasındaki sebep, padişahçıların propagandalarının yaptığı etkiydi. Ertesi gün asılması gereken bu kaçaklar, Talat Bey ve bazı eşrafın, bu insanların suçsuz olduklarını ileri sürüp onları ikna etmek için mahkemeden izin alması sonucu idamdan kurtuldular. Eşrafın kaçaklarla görüşmesinden sonra, amacı zaten bu insanları kazanmak olan İstiklal Mahkemesi aynı soruyu tekrarladı. Kaçaklar ‘Kaçmayacağız’ dedikten sonra hep bir ağızdan, ‘Padişahımız çok yaşa!’ diye bağırdılar. Bu durum bu insanların gerçekten saflığını gösteriyordu. Sonradan yine eşrafın telkiniyle ‘Kahrolsun Padişah!’ diye bağırarak kaçaklar altmışar değnek vurulup cepheye gönderildiler.” (Aybars, 2014, s. 196)

Mahkeme üyeleri cezaları vicdani kanaatlerine göre vermişlerdir. Pek çok kez askerler cezalandırılmak yerine affedilmiştir. Hatta buradaki gibi idam sehpasında dahi affedilen kaçaklar vardır: “İstanbul’un yaptığı menfi propaganda yüzünden cepheden kaçanlar çoğalıyor bunu önlemek için her tedbire başvurduğumuz sıralarda birgün silahlı 11 kaçak ile jandarma takip müfrezesi arasında müsademe olmuş, birisinin ölü diğerlerinin sağ olarak yakalanıp Afyon’a getirdikleri bildirildi. Ölünün belediye meydanında teşhir edilmesini, diğerlerinin bugün mahkemelerinin ikmal edilerek hüküm mazbatasının tasdik edilmek üzere akşama kadar getirilmesini emrettim. Akşam üstü mazbata getirildi, okuyacağımı söyleyerek yanımda alıkoydum. Kaçakların hepsini idama mâhkum etmişlerdi. Ertesi sabah infaz için hazırlıklar yapılmasını son dakikada mazbatayı kendim getirip okuyacağımı söyledim, sabaha karşı da emir subayım Fevzi Uçaner ile beraber otomobille meydana gittim. Şimdi meydanın bulunduğu meydana 10 idam sehpa kurulmuş, herbirinin altında beyaz gömlek giydirilmiş elleri bağlı, başları kabak, boyunları bükük bir asker kaçağı ölümünü bekliyordu. Sokak başları halkla dolu... Ortadaki infaz heyetinin yanına giderek şu emri verdim: Mâhkumiyet delillerini kâfi görmediğim için tasdik etmedim. Hepsini salıveriniz kışlaya gitsinler. İnfaz heyeti bir ara şaşırdı fakat emrimi yerine getirdi. Kaçakların elleri çözüldü. Sırtlarından beyaz gömlekler çıkarılarak bırakıldılar. Hepsi birden “Yaşasın Vatan” diye bağırdıktan sonra gözlerinde yaşamanın sevinci kışlaya doğru koşuştular. Bu manzara karşısında heyecanlanan halk bir alkış tutturdu ben de karargahıma döndüm. Sehpalar söküldü kaçakların tekrar mahkemelerinden vazgeçilerek kıtalarına yollandılar ve bu

haber bütün çevrede duyuldu, bunun üzerine ertesi gün 95 kaçağın gelip teslim olduklarını hatırlıyorum.” (Altay, 1970)

Görüldüğü gibi İstiklal Mahkemeleri tarafından Millî Mücadeleye kazandırılmış bu insanların kafası karışıktır. “Cahillik” de diyebileceğimiz gibi bu tip vakalarda İstiklal Mahkemeleri askeri kaybetmekten çok kazanmayı seçmiştir. İnsana özgü tutkulara karşı evrensel savaşında bütün suçları önlemek olanaksızdır. Cezaların amacı suçlunun kendi yurttaşlarına karşı zarar vermelerini engellemekten ve başkalarının benzer eylemlerde bulunmalarını önlemekten başka bir şey değildir. Beccaria’ya göre (2016, s. 70) “Bu nedenlerle söz konusu cezalar öyle seçilmelidir ki bunlar insanların ruhları, zihinleri üzerinde pek çok kalıcı ama suçlunun bedeni üzerinde en az üzücü iz bırakacak biçimde olsunlar” Ergil’e göre İstiklal Mahkemeleri tüm olağanüstü yetkilerine karşın insan harcamaktan çok onları biraz korkuyla biraz getirilen önlemlerin yarattığı topluluk baskısıyla ulusal savaşa yöneltmek amacını taşımışlardır. İdam cezalarının görece azlığı ve büyük ölçüde ertelenmesi bu yüzdendir. Öte yandan üç kişi gidip bir binaya yerleşip kapıya “İstiklal Mahkemesi” masalarının ardına da bez üzerine yazılı “*İstiklal Mahkemesi Mücahedesinde Yalnız Allah’tan korkar*” yazdırmakta etkin olamazdı. (Ergil, 1981, s. 238) Mahkemeler daha çok idamlarla gözdağı vermeye çalışır. Fakat askerin bu suçu artık alışkanlık haline getirdiği durumlarda yani pek çok kez firar etmesini canıyla ödeyebiliyor; Balâ’da Uçlar köyünde Köse Ömer’in oğlu 1310 doğumlu Mehmet oğlu Abdurrahman askerden dört defa kaçtığı için kurşuna dizildi. (Kandemir, 1964, s. 22) Fakat pişmanlık duyduklarını belirten üç asker kaçağı bir daha kaçmaları halinde idam edilmek üzere tekrardan cepheye yollandı. (Avcıoğlu, 1995, s. 980) Bu gibi hikâyeler oldukça fazladır. Uygulamalar genelde askeri geri kazanma amacı taşımıştır fakat bu suçu alışkanlık haline getiren ya da başka suçlara karışan askerler için cezası idam olabiliyordu. Bazen kaçma sayısı dahi göz önüne alınmaz; bakılan unsur askerin kendisinde umut olup olmadığıdır. İstiklal Mahkemeleri’nin *bir daha kaçmaları durumunda cezaları idamdır* şeklinde askerlerin künyelerine yazmaları caydırıcılık etkisini gösterir.

Adam öldürmek, idam etmek, asmak, hapsedmek o ortamda dahi kimse için kolay değildir. Hüseyin Avni Bey şöyle der: “Cebren askerlik olmazsa ikna ile olur; o da milletin itimadı ile olur. Geçen İstiklâl mahkemesinden birisi diyorki bana kırk yedi adam getirdiler, bunları nasıl idam ederim. Çünkü aç, çıplak...” (TBMM Gizli Celse

Zabıtları, Cilt II, s. 513, Hüseyin Avni Bey, 19 Aralık 1921) Refet Bey de aynı düşüncededir: “Memleketi yakıp yıkanlar için bir çok defalar cepheden şiddetli emirler vermişimdir; bunu bilirler. Fakat bu emirler göz dağıdır. Tekmil halkı baştan başa asıp urgana çektikten sonra bu memleketi ne yapacağız? Şu altı ay zarfında Ordudan 200.000 kişi gelip geçmiştir. Bu kaçanların hepsini öldüreyim, asayım mı?” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 398, Refet Bey, 20 Ekim 1921)

İstiklal Mahkemeleri herhangi bir kanıta ihtiyaç duymadan ceza verme yetkisine sahipken yine de deliller toplanmış, dinlenmiştir. Suçlular tek tek ya da toplu olarak yargılanmışlardır. Suçlular hakkında ileri sürülen iddia okunur; suçlunun savunması dinlenir, şahitler dinlenir ve deliller ortaya sunulurdu. İstiklâl mahkemesi bir firariye vaz'iyed ediyor. Sen ne günü firar ettin, nereden firar ettin? Niye gittin, niye kaçtın, ne olmuş? diyor. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, s. 618, Kazım Paşa, 26 Temmuz 1922)

Görevi ulusal seferberliğin gerçekleştirilmesi olan İstiklal Mahkemeleri amaç ile araç arasında hangisinin önce geldiği konusunda tereddüte düşmemişlerdir. Elllerinde insan canına kıymak için bir yetkisi de olan ve yetkiyi kullandığında hiçbir sorumluluğu olmayan mahkemeler, bu yetkiyi sakınarak kullanmışlardır. Çoğu kez kararlar üzerinde üyeler arasında tartışmalar çıkmış ve özellikle idam kararları oy çokluğuyla alınmıştır. (Ergil, 1981, s. 240) Vicdani kanaatler nedeniyle tartışmalar da yaşandı: “Bugün (22 Ağustos 1337-Konya) firarilerden şimdiye kadar yedi defa firar eden Isparta'nın Darvirya Karyesinden ve İmamoğullarından Halil İbrahim oğlu Ali Rıza ile Gültarlı Hasan oğlu Veli ve Osman oğlu İbrahim'i idama mâhkum ettim. Muhittin Bey bu münasebetle zaafi kalbi bir daha gösterdi. Bundan dolayı Ali Saip ile münakaşa etti. Saip istifaya kıyam etti. Gün geçtikçe dayanışma kayboluyor. Bir taraftan muhakeme devam ederken, bir taraftan da infazlar başlamıştır.” (Çarıklı, 2005, s. 157)

Bu tartışmalar ışığında suçların ve cezaların mahiyeti ve tedbirler açısından uygulamaya baktığımızda, her ne kadar tartışmalı olsa da kimi zaman sert tedbirlerin varlığı etkilidir. Machiavelli'ye göre, orta yolcu tedbirler işe yaramaz. İnsanlar kendilerine ağır zarar verenlerden değil, hafif zarar verenlerden intikam alırlar; bu yüzden kişiye verilen bir zarar intikama yol açmayacak şekilde olmalıdır; dolayısıyla bu bağlamda şunu görmekteyiz ki, insanlara karşı ya cömert davranmalı ya da onları yok etmeli. (Machiavelli, 2013, s. 20) Dolayısıyla sadece affedilenler yoktur; ceza alan bir kesimde

vardır. Asılarak ya da kurşuna dizilerek idam, kale-bend, kürek ve ağır hapis, sürgün, dayak, zararı ödetme, suçlunun mal ve mülküne el koyma ve malını ve mülkünü yakmak, göz altında bulundurma, görevden uzaklaştırma, halk, ailesi ve asker önünde teşhir, askerden kaçanların yerine ailesinden başka bir erkeği askere almak, yaşadığı köy ya da mahalle sakinlerinden para cezası almak gibi pek çok ceza yöntemi vardır. Toplamda 1.054 idam olmuştur. Yine toplamda Eskişehir Cephesi'nde 13.489 gelen dava vardır; bunlardan 1.237 kişi aklanmış, 57 idam olmuştur. Yukarıda belirttiğimiz gibi bunlardan altı tanesi firariler için uygulanmış cezadır. 594 idam ertelenmiştir. Yirmi Gıyaben idam 272 kale-bend ve kürek cezası vardır. Isparta'da 555 gelen dava var; 248 aklanma, yedi idam, altı gıyaben idam 29 kale-bend ve kürek. Bunlardan üç firari idam edilmiştir. Elcezire'de beş uygulanan idam vardır. (Ergil, 1981, s. 236) bunlardan üç'ü firarilerdir. Aslında idam kararlarının sayılarının tutulmadığına dair iddialar da vardır. Fakat olanlar üzerinden gitmek gerekirse; idam kararları iki kutbu oluşturmuştur. Bu kutupdan biri: “Kaçaklar tespih tanesi gibi asılır. Eline geçirdiğini hiç aman vermeden asacaksın ki, ele geçmeyen yılacak”, (Tahir, 1995, s. 449) “Asmalı hem de bir hafta indirilmemeli. Asmayınca rezilliği basılmaz bu dünyanın ya asacaksın ya asılacaksınız” gibi sözlerle kışkırtırken halkın bir kısmı muhakemenin düzeni süratle sağlamasından memnuniyet duymuşken, (Çarıklı, 2005, s. 158) diğer kutup buna tepki göstermekteydi. Asker kaçaklarının idamları özellikle Isparta'da memnuniyetsizlik uyandırmıştır. Hatta halkın bir kısmı mahkemeyi lanetlemiştir. “Şaha kalkmış atlarda yalın kılıç süvarilerin ha bre kafa kesmeleri” (Vâlâ Nureddin, 1999, s. 85) şeklinde zikredilir, idam edilen beş, altı asker firarisinden dolayı Ispartalılar ve bilhassa kadınları bu durumdan memnun olmadılar.

Diğer yandan İstiklal Mahkemeleri'nde verilecek idam kararlarının Meclis-i Âliye tarafından tetkik edilmesi gerekli olduğu halde, tasdik veya reddine dair cevap alınması çok uzun sürmekte ve bazen hiç cevap alınamamaktadır. İdamlar bu durumda fikir ve kanaate göre firarın önü alınmak için çalışmalar yapılır. İdam cezalarının derhal icrasına dair hemen salahiyet verilmemesi değil mahkemeler zaman zaman avdet edememiştir. Propagandalar ve uzun tatiller bunun sebebidir. (Çarıklı, 2005, s. 168) Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafın cevabı şöyledir:

“...2. Mahkeme-Heyeti Temsiliyesinin bilfasıyla ifa-ı vazife etmesine ihtiyaç bulunduğu bir sırada epeyce uzun bir müddet için bayram tatili yapılması

mahkemenin teşekkülünü icap ettiren zaruriret-i kâtiye-i vataniyeyi müteesir kılacaktır. Bilhassa cephe kumandanlığından alınan şifrede mahkemenin uzun müddet tatili faaliyeti taktirinde firar vukuatının önüne geçilemeyecek derecede tevessü edeceği ve muamelat-ı adliyeyi askeriye'nin iradei intizamdan çıkacağı bildirilmiştir. Mezkur tatil müddetinin bayram için münasip kısa bir müddete hasrıyla ifa-ı vazifeye devam buyrulmasına ve mahkemenin faaliyetine hiçbir veçile fasıla verilmemesini ehemmiyetle rica ederim.” (Çarıklı, 2005, s. 169) Aynı konu meclis gündemini de meşgul etmiştir. Kazım Paşa'ya göre “Efrat cephede diyor ki, acaba İstiklâl mahkemeleri var mı? Bundan korkuyorlar ve korktuklarına katiyen eminim. Binaenaleyh, ben şundan korkuyorum ki, İstiklâl mahkemeleri tatili faaliyet etmiştir diye birdenbire meydana böyle bir şey çıkarsa bizim askerimiz malûm. Biraz da propaganda görecektir olursa haydi bakalım firar edecek. Firari-mahkemeleri lağvedilmiştir diye birer ikişer firar başlayacaktır. Buna şüphe yoktur.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, s. 618, Kazım Paşa, 26 Temmuz 1922)

Aynı konudan Hacim Muhittin Bey de şikayetçidir. Mahkemelerin tatil olmasıyla firarların artacağından şikâyet etmiştir. Aynı gün 446 erin kaçtığını belirterek, bu uygulamaya karşı çıkar. (Aybars, 2014, s. 193)

Mahkemeler firarilerin idamını öncelikli olarak diğerlerine ibret olacak bir ceza olarak görüyor, bu cezanın ordudaki askerlerin firara niyetlenmesini engellemesini ve disiplini muhafaza etmeyi kolaylaştırmasını umuyordu. Bazı subaylar, bu idamların askerlerin moralini yükselteceğini düşünüyordu. Firarilerin idamı bir manga askerin kurşuna dizmesiyle yapılıyor ya da asarak gerçekleştiriyordu. Asılarak olan idamlar bazen sivil halkın gözü önünde yapılıyordu. (Babuş, 2013) Sivil halk içerisinde potansiyel firari ya da kaçmış olanlar içindir. Bazen de yerel birimlerde ya da yakalanıp affedilip tekrar firar edenlerse kendi memleket ya da köylerinde idam ediliyordu. Şerif Güralp anılarında şöyle bahseder; “...Binbaşı önlerine geçmiş ona kadar sayıyor ve onuncu eri göstererek bunu asın diyordu. Oradaki muhafız erlerde oradaki eri yakalayıp ağaçlarda sallandırıyorlardı...Üç posta cezadan sonra geriye gitmek isteyen tek er kalmamıştı” (Güralp, 2007, s. 130-131) Burdan da anlaşılacağı üzere idam cezası pek çok tartışmaları beraberinde getirse de bu cezaların ve mahkemelerin varlığı asayiş sorununun önüne geçmiş ve yeni hükümet otoritesini kurmaya başlamıştır. Bu aslında hükümetin otoritesini tesis etmesinin bir biçimidir. Sivil halk da bu iş içine katılarak daha geniş alanlara yayılıyordu otorite. İdamlar genellikle pazar yerlerinde, meydanlarda, köprü başlarında ya da kışlada asılarak gerçekleştirilir: “İstiklâl Mahkemeleri kararı sonucu 5 suçlu ikindi vaktinde Keskin Meydanında asılmışlardır.”

(Kars, 1993, s. 104) Asılanlar genelde halkın göreceği yerlerde olurdu: Onbaşı Ali anılarında anlattığı üzere asılı olanlar halka gösterilmesi için gelen trenler durdurulup 5-10 dakika köprüde asılmış olanları seyretmeleri için bekletilip üstelik künyeleri okutulurdu. (Söğütlü Jandarma, 2011, s. 59) Örneğin Ankara için Ulus Meydanı'ndan bahsedebiliriz. Diğer yandan verilen ölüm cezaları topluma zarar vermeye eğilimli insanları asla caydırmamıştır. (Beccaria, 2016, s. 137)

Ayrıca İstiklal Mahkemeleri sürekli idam hükmü vermemek için müeccel yani ertelenmiş idam cezası verir. Özellikle cepheden firar eden bir asker mahkeme edildikten sonra idama mâhkum edilmekte fakat aynı anda cezası tecil edilerek cephenin en ileri hatlarına gönderilmektedir. Eğer yeniden firar etmez görevini yaparsa, cezası infaz edilmemektedir. Fakat firar eder ve yakalanırsa muhakemesiz idam edilmektedir. (Çarıklı, 2005, s. 149) Urfa'da mahkemeleri görülen 131 nefere müeccel idam cezası verilmiştir. Firarilerin önünü alınabilmesi için mahkemenin meclisten istediği cezaların derhal infazı yetkisinin de yeterli olmadığı belirtilmiştir. Firarların önlenememesinin mahkemeye idam cezalarının hemen icrasına dair salahiyet verilmemesinden değil mahkemenin avdet etmeyeceğine dair kanaatlerin propagandalarla takviyesinden ileri geldiği açıklamıştır. (Çarıklı, 2005, s. 164) Ailelerin sürgün edilmesi meselesi, Kuvayı Milliye zamanından beri vardır. Bu emir Sakarya ile de verilir. Bu husus silahlı olarak kaçanlar hakkında tatbik edilmiştir. Müzakerenin sonunda sürülen asker ailelerinin memleketlerine iade edilmiştir. Evleri yakma cezası, her ne kadar tartışmalı olsa da Birinci Dünya Savaşı'ndan beri uygulanan bir şeydir. 40-50 Ermeni asker kaçağı polis ve jandarmalarla iki saat boyunca çarpışmıştır. Bunların 23'ünün evleri ceza olarak yakılmıştır. (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1982, Yıl 31, Sayı 82) Aynı şekilde Geyve'de asker firarisinin suçu büyüktür hem müsellahan hem de mükerrer olarak firar etmiştir. Kendisi yerine alınacak akrabası olmadığından ibret olsun diye hanesi yakılmıştır. (Açık Söz, 28 Ağustos 1921) Bu konu Mecliste sıklıkla gündeme gelmiştir: “Onların itimadını celbetmek lâzımdır. Maatteessüf ve killerimiz memleket dahilinde intizamı temin edemediler. Mehmet kendi evinden, köyünden müsterih olmak ister. Halbuki Meclis bu hususta itimadı kaybetmiştir. Halkın itimadını Meclis ayaklariyle çiğnemiştir. Yüzlerce köy yıkıldı.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 463, Salih Efendi, 12 Aralık 1920) Fakat yakma olaylarında tüm köy yerinden oynar. Bunu duyan kaçaklar saklandıkları yerlerden çıkarak gelir. Hatta köylere gelinmeden sonuç alınmaya

başlamıştır. “Şimdiye kadar çok kan döktük idam etmek istedik. Fakat doğrudan doğruya idama varmak demek bütün milleti firari yapmak demek, bütün milleti tethiş etmek demektir. Biz askerlerimizi tamamiyle bakamıyoruz. Aç bırakıyoruz, sefil bırakıyoruz onlarda kaçıyorlar. Bunun için böyle halkı tecziye edecek kanunları yapacağımız yerde halkı ısındıracak bir şey yapalım ki halk gelsin. Dağlarda bulunan firarinin emvalini, eşyasını, hanesini müsadere etmişiz. O ertesi gün inecek sükunetle çalışan halkın emvalini alacak, nü kudunu gasp edecek, ailesini orada bırakacak değil, köyden köye götürecek ve bu suretle hükümetin takibinden kendisini muhafaza edecek yerlere götürecek.” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Cilt, s. 40-48) 23 Aralık 1920’de İhtiyat Zabiti Muhittin Efendi’nin firarı ve 45 gün zarfında teslim olmaması üzerine yerine 55 yaşındaki babasının ve 19 yaşındaki kardeşinin alınacağı üzerine karar alınması halk tarafından tepkiyle karşılandı. (Akman, 2005, s. 5) Yeni baştan askerlik kaydı da uygulanmaktaydı. Yeni baştan askerlik cezası, suçun işlendiği zamana kadar geçen müddetin sayılmaması ve rütbenin geri alınması manasına geliyordu. (Jandarma Dergisi, Sayı: 80, Yıl: 23)

Tüm bu örneklerden çıkarılması gereken sonuç; cezalar ne kadar tartışmaya açık olsa da yer yer zaruri olarak uygulanmış ve işe de yaramıştır. Özellikle verilen idam ya da firarinin ailesiyle ilgili cezaların askeri cepheye sevk etme işinde “başarılı” olduğu görülür. Çorum’da iki hafta içerisinde yapılan takiple 1471 firari, yine Yozgat’da bir haftada 618 firarinin yakalandığı görülmektedir. Sadece 1921 yılı Ağustos ile Eylül’ü arasında 12.000 ‘den fazla firari er yakalanıp Batı Cephesi’ne sevk edilmiştir. (Balcıoğlu, 2003, s. 223) En çok eleştirilen Kastamonu İstiklal Mahkemeleri’nde beş ay gibi kısa bir süre de 13.597 kaçağı cepheye gönderilmiştir. (Aybars, 2014, s. 197) Toplamda 100.000 kişinin İstiklal Mahkemeleri kanalıyla cepheye gönderildiği iddia edilir. (Ergil, 1981, s. 231) Ergün Aybars’a göre toplam 14 mahkemede 1920-1922 yılları arasında 59.164 sanık Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanmış, bunlardan 11.744 sanık aklanmış, 4.168 sanık çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Halk rivayetlerine göre idam sayıları 120.000 kişilere varsa da görülen odur ki bu sayının 1.500’den fazla olmadığıdır. Bu sürede verilen idam kararı 1.054 iken, uygulanmayan idam kararı 2.827’dir. (Aybars, 2014, s. 17) Bu mahkemeler o günler için büyük bir ihtiyacı karşılamışlardır. (Kandemir, 1964, s. 19) Olağanüstü durumlara çare yine olağanüstü çareler olagelmıştır. Zaten zafer de bu çarelerin bulunmasıyla gelmiştir.

Sakarya Muharebesi'nin kazanılmasıyla İstanbul'dan padişahın idare ettiği bozguncu propagandalar da artık kıymetini kaybetmiş ve Yunan uçaklarının attığı beyannamelere kimse değer vermez olmuştu. İstiklal mahkemeleri yeniden seferberliği kolaylaştıracak bir iç güvenlik mekanizmasını jandarma yardımı ile tahkim etti (Beşikçi, 2015, s. 341) ve orduda firar vakaları da günden güne azalmaktaydı.

SONUÇ

İstiklal Harbi, günümüzde kahramanlık menkıbelerinin en kıymetlisidir. Bu tezde Millî Mücadele Dönemine, farklı bir mercekten bakılmaya çalışılmıştır. Öncelikle, bu kahramanlık menkıbesinin “içini oyan” askerlerin varlığını kabul etmek gerekir. Çünkü firar sorunu Millî Mücadele Dönemi için, en büyük direnç noktasını oluşturmuştur. Bu gibi durumlarla insanlık tarihi boyunca karşılaşmış olması, “büyük anlatıya” engel teşkil etmez. Üstelik firari askerlerin akademik bir tezin merkezinde olması, “görevlerini itaatkârca yerine getirmiş olan binlerce askeri küçük düşürmek olur” şeklindeki genel geçer argümana son vermeyi sağlar. Aynı dönem, Yunan askerlerinin de kitleler halinde firarına tanık olmaktayız. Demek ki savaşın neresinden bakılırsa bakılsın, ödenen bir bedel vardır. İşte savaşın hikâyesinde bu duruma odaklanılmıştır. Bu kimselere toplu olarak baktığımızda, suçlu grup diyebilirken, aynı zamanda teke indirip birey olarak baktığımızda ise firar, her savaşın kaçınılmazlarından olduğu kadar bazı nedenleri o günler bağlamında konuştuğumuzda “ayıplanamayacak” kadar sağlamdır. Kahramanlık denilen zaten bir şeye karşı kazanılandır. Bu savaşta ise kahramanlık, sadece düşmana karşı savaşmak değil, aynı zamanda kişinin iç dünyasına, hatta bazen yanı başında firar eden arkadaşına karşı koymaktır. Bu noktada tezin birinci ekseni, firar eden kimselerin varlığını kabul etmek iken, ikinci ekseni, bu insanların birer birey olduklarını tekrar hatırlatmak olmuştur.

Şimdiye kadar firari kitleye, sadece rakamsal bir problem olarak bakılmış ve bu kimseler çeşitli problemlerin ana ayağı olarak görülmüştür. Yani firariler birer özne değil, bilerek ya da bilmeden “otoriteye isyan bayrağını açan”, askerî disiplini bozan ve çeşitli suçlara karışarak sosyal problemler yaratan suçlu bir gruptur. Günümüz tarihçiliğinde ise, artık “hayat sayılmayan hayatlara” da rol biçilmiştir. Bu tezde bundan yola çıkarak odağı “insan öznesi”ne çevirmiştir. Bu odak rakamları işin içine çok dahil etmeden, “firari asker”deki “asker” kısmını öne çıkarmaktır. Bir suçluyu suçundan ayrı düşünmek garip olsa da insana dair her duygu, düşünce, korku ve beklentiye askerin kendisinde aramak gerekir. Fakat bu dönemde firar etmiş askerlere birincil ağızdan ulaşmak şimdilik uzak bir ihtimal olduğundan, firarın sebeplerini tam anlamıyla keşfetmek mümkün değildir. Ancak zabıtlar ve belgeler zorunlu askerlik ve topyekûnluğa rağmen, firar vakalarının saiklerini, süreçlerini ve sonuçlarını vermiştir.

Bunların görünmeyen yüzünde ise, pişmanlık, korku ve özlem gibi sebepler yatar. Zabıtlar ve belgelerin yanında satır aralarından da çıkarılan malzemelerle yazılan bu tez, firari askerleri tarih anlatısına sokabilmek için, bir kapı aralanabileceğini savunmuştur.

Daha önce bahsi geçen, Latif Yazgan ve Osman Aslan'ın hikâyeleriyle, bu kimselerin duyguları, bilinç altları, korkuları ve pişmanlıkları aşağı yukarı o dönem firar eden askerlerin ağızlarından, toplu olarak dinlenmiş gibidir. Mükerrer ve müsellah firar etmişlerdir, başka suçlara karışmışlardır, yeniden cepheye gönderilmişlerdir vs. Fakat İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasıyla anlamışlardır ki “kaçaklığın sonu yok”tur. İstiklal Mahkemeleri sayesinde firar olaylarının azaldığını ve ilk dönem kapatılan İstiklal Mahkemeleri sonucu yeniden firar oranında artış görüldüğünden anlayabiliriz. Tezin üçüncü eksenini de işte İstiklal Mahkemesi ayağı oluşturur.

İstiklal Mahkemeleri, her ne kadar şiddetli tartışmalara konu olsa da unutulmaması gerekir ki ulusun topyekûn olağanüstü tehlikede bulunduğu bir dönemde, normal hukuk usullerinin benimsenmesi yeterli değildir. Zaten topyekûn savaş ve zorunlu askerlik kapsamında firar sorunu ne askerlik kültürünün ne de ceza kanunlarının engelleyemediği haldedir. Firar suçu ise, yeni suçları beraberinde getirerek içinden çıkılmaz bir askerî problem olduğu kadar, sosyal problem de yaratmaktadır. Fakat insan gücüne duyulan ihtiyaçtan dolayı, cezalar verilirken bu durum göz önüne alınmıştır. Firardan başka suçu olmayan asker genelde affedilmiştir. Bu demek değildir ki firar eden asker suçsuzdur, aksine suçlu olduğu kadar Millî Mücadele'nin gidişatını değiştiren olaylar silsilesini meydana getirmiş de olabilir. Yani Fransız bin başı Larcher'in “Birinci Dünya Savaşı'nda kaçan askerlerle Millî Mücadele kazanılmıştır” iddiasının bir benzeri bu zeminde de söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren hız kesmeden devam eden firar olaylarına, İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması büyük darbe indirmiştir. Böylelikle İstiklal Mahkemeleri'nin varlığıyla Ankara Hükümetini “saymayanlara” dahi hükümet kendini saydırmış ve cezaların hukuki bir zemine oturtulmasıyla, ülke içinde savaşa çağrı da meşruiyet kazanmıştır. Yani dolaylı da olsa otorite tanımayan askerin firarı vesilesiyle yine otorite tesis edilmiştir. Diğer yanda elbette bu karışık dönemde otoriteyi sağlayan olaylar silsilesi hâlihazırda yaşanmaktaydı; firar olayları sadece bunu hızlandırmıştır.

Öte yandan, suçun ardından gelen ölmeyi başka bir ölmeye tercih etmeye iten nedir?, Kaçış arzusunun fiile geçmesinin kırılma noktası nelerdir? gibi sorulara cevap aslında

her şeydir. Hemen hemen herkesin firar etme fikriyle, zaman zaman karşılaşabildiği durumlar olmuştur. Kimi bu fikirden uzak durmuşken, kimi bu durumla baş edememiş ve kaçmıştır. Şu da unutulmamalıdır ki tüm yıldırıcı etmenler, her asker için geçerliyen bir kısmı buna irade gösterip kıtasından ayrılmazken diğer kısmı çareyi firar etmekte bulur. İşte bu firar eden kimseyi o dönemin tarih akışı içerisinde nereye koyarsak koyalım, kaçmak için çeşitli sebepleri ve argümanları vardır. Her türlü durum askeri kaçısa bir adım daha yaklaştırabilir. Mesela kimi asker duyduğu korkudan kaçmışken, kimi asker de kaçmadığı için korkak yaftası yemiştir. Yani bu askerleri, sadece suçlu ya da sadece birey olarak değerlendirmekte yeterli değildir ve sorularımıza cevap vermez. Bu askerlerin halkın bir parçası olduğu göz önünde bulundurulduğunda, meydana gelen olaylardan askerlerin de halkla birlikte fikrinin değişebildiği durumlar olmuştur. Millî Mücadele Dönemi boyunca, kaçak asker bazen bir kahraman gibi alkışlanırken, bazen de bir hain gibi yaftalanmıştır. Bu birbirine zıt iki düşünce, askerin de halkın da kafasını sürekli karıştırmış ve ancak neye hizmet ettiklerinin cevabını buldukça Millî Mücadele'ye destek verebilmişlerdir. Bu destek de meydana gelen olaylar silsilesinin ve İstiklal Mahkemelerinin tesisinin bir sonucudur. Yani Zürcher'in iddia ettiği gibi halk, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki dönem boyunca, firarilere sempati beslemiş, üstelik koruyup, yardım etmiştir. Fakat İstiklal Mahkemeleri vasıtasıyla tesis edilen otorite sonucu, halkın tüm sempatisi, nefrete doğru evrilmiştir. Bu aynı zamanda bir umuda yolculuk olan Millî Mücadele'nin hikâyesini verir.

Bu tez de firar suçunun tarihsel zemini oturtulmaya çalışılarak sadece suç teşkil etmekle kalmadığı insanî zaafıara yenik düşüldüğü gözlemlenmiştir. Son söz olarak burada hedef firari askerlerin de birer tarih süjesi olduğunu göstermek olmuştur. Ulaşılan sonuç ise *“tarihin ilminin penceresinin”* herkese açık olması gerektiğidir.

İleride, İstiklal Mahkemeleri kataloglarının tamamen açılması ve yeni araştırmalarla bu konu daha da genişletilebilir. Sadece Millî Mücadele Dönemiyle sınırlı kalmayıp on yıllık savaşı da içine alarak bütüncül yaklaşımla ele alınmaya da oldukça müsaittir. Hatta aynı dönem kaçan Yunan askerleri ya da işgalci konumdaki diğer devletlerin askerleri de içine alınacak şekilde karşılaştırmalı bir tarih de yazılabilmeye açıktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri Ve Birincil Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30/10/55/370/13

30/10/55/370/26

30/10/55/371/1

30/10/55/371/17

30/18/1/1/6/39/8

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A. MKT 155/8, 1264

A. MTZ (04), 66/6, 1318

A. MTZ (04), 94/39, 1321

A. MTZ (04), 94/51, 1321

BEO, 473-35417, 1312

DH.EUM. 3.Şb, 5/56, 1333

DH. EUM. 6.Şb, 20/59, 1335

DH. EUM, 6. Şb, 46/12, 1337

DH. EUM, 6. Şb, 52/44

DH. EUM. EMN., 101/12, 1331

DH. HMŞ., 23/131, 1337

DH. ŞFR, 89/185, 1336

DH. UMVM, 124/182, 1336

EUM. KLU, 15/37, 1333

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

<https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/>

Elcezire İstiklal Mahkemesi Kararlar Ve Mahkeme Zabıtları. (2015). Cilt III, TBMM Başkanlığı Adına Yayınlayan: İrfan Neziroğlu, Ankara: TBMM Kütüphane Ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

Eskişehir İstiklal Mahkemesi Kararlar Ve Mahkeme Zabıtları. (2015). Cilt IV, TBMM Başkanlığı Adına Yayınlayan: İrfan Neziroğlu, Ankara: TBMM Kütüphane Ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

Isparta İstiklal Mahkemesi Kararlar Ve Mahkeme Zabıtları. (2015). Cilt V, TBMM Başkanlığı Adına Yayınlayan: İrfan Neziroğlu, Ankara: TBMM Kütüphane Ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

İstiklal Mahkemeleri Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları. (2015). Cilt I, TBMM Başkanlığı Adına Yayınlayan: İrfan Neziroğlu, Ankara: TBMM Kütüphane Ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) İstiklal Harbi Koleksiyonu (İSH).

Kutu: 12, Gömlek: 129, Belge: 129ad

Kutu: 17, Gömlek: 54, Belge: 54

Kutu: 22, Gömlek: 132, Belge: 132-1

Kutu: 36, Gömlek: 110, Belge: 110-1

Kutu: 41, Gömlek: 50, Belge: 50

Kutu: 346, Gömlek: 103, Belge: 103-1

Kutu: 346, Gömlek: 161, Belge: 161-1, 2

Kutu: 779, Gömlek: 90, Belge: 90-3

Kutu: 1079, Gömlek: 14, Belge: 14

Kutu: 1169, Gömlek: 94, Belge: 94a

Kutu: 1323, Gömlek: 113, Belge: 113-1

Kutu: 1323, Gömlek: 113, Belge: 113aa

Kutu: 1323, Gömlek: 113, Belge: 113ab

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1aq

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1ax

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bn

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bs

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bo

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bx

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1by

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bz

Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1cb
 Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1ck
 Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1ct
 Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1df
 Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1du
 Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1eq
 Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1hi
 Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1iu
 Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1kn
 Kutu: 1352, Gömlek: 230, Belge: 230
 Kutu: 1417, Gömlek: 112, Belge: 112
 Kutu: 1668, Gömlek: 81, Belge: 81
 Kutu: 1669, Gömlek: 94, Belge: 94

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Kutu: 53, Gömlek: 111, Belge: 111
 Kutu: 28, Gömlek: 119, Belge: 119
 Kutu: 53, Gömlek: 114, Belge: 114
 Kutu: 28, Gömlek: 106, Belge: 106
 Kutu: 67, Gömlek: 148, Belge: 148

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Açık Söz

8 Kasım 1920
 15 Kasım 1920
 11 Ekim 1920
 18 Ekim 1920
 9 Aralık 1920
 27 Aralık 1920

10 Ocak 1921

31 Ocak 1921

13 Ağustos 1921

24 Ağustos 1921

28 Ağustos 1921

29 Ağustos 1921

18 Eylül 1921

20 Eylül 1921

22 Ekim 1921

Babalık

10 Eylül 1922

Cumhuriyet

29 Ağustos 1973

Hakimiyeti Millîye

9 Ağustos 1921

10 Ağustos 1921

İstiklâl Savaşı Gazetesi

19 Mayıs 1919

Kastamonu Gazetesi

17 Şubat 1919

11 Aralık 1919

Ulus

28 Nisan 1968

Dergiler

Askeri Mecmua

11. Yıl, 45. Sayı, 1937

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

1982, Yıl 31, Sayı 82

1983, Yıl 32, Sayı 83

Harp Mecmuası

Sayı V, İstanbul, 5 Şubat 1331

Jandarma Dergisi

Sayı: 80, Yıl: 23

Resmi Yayınlar

Askeri Ceza Kanunu, III, Ankara: Harita Matbaası, 1927

Düstur

<http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>

Resmi Gazete

<http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>

II. Kitap Ve Makaleler

ADIVAR, Halide Edip. (2014). *Türkün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Can Yayınları.

AĞAOĞLU, Samet. (1999). *Kuvayı Milliye Ruhu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

AKBIYIK, Yaşar. (2002). “Millî Mücadele’de Doğu Cephesi.” *Türkler*, Cilt, XVI, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları.

——— (1999). *Millî Mücadele’de Güney Cephesi Maraş*. Ankara: Divan Yayıncılık.

AKDAĞ, Mustafa. (1963). *Celâlî İsyanları (1550-1603)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

AKER, M. Şefik Aker. (1937). “İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali.” *Askeri Mecmua*, 11. Yıl, 45. Sayı, İstanbul: Askeri Matbaa.

AKINCI, İbrahim Ethem. (1978). *Demirci Akıncıları*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.

AKMAN, Eyüp. (2005). *Açık Söz Gazetesi’ne Göre Kastamonu İstiklal Mahkemeleri*. Gazi Kitabevi.

AKKILIÇ, Abdülhalim. (2013). *Savaş ve Barış Anıları*. Yayına Hazırlayan: Yılmaz Akkılıç, Bursa: Özsan Matbaacılık.

AKSAN, Virginia. (2003). “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Zorunlu Askerlik Stratejileri.” *Devletin Silahlanması Ortadoğu ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik*

- (1775-1925), Derleyen: Erik J. Zürcher, Çeviren: Tanju Akad, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- (1997). *Savaşta Ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmet Resmi Efendi (1700-1783)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- AKŞİN, Sina. (1976). *İstanbul Hükümetleri Ve Millî Mücadele*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- (2013). *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.
- AKYOL, Afet. (1968). “Silahlı Kuvvetlerde Fırlarlar Üzerine Araştırma.” Gülhane Askeri Tıp Akademisi Ruh Hastalıkları Kliniği.
- AKTAŞ, Fatma Oya. (2010). “Türkiye’de Erkekliğin Kurgulanışında Askerliğin Yeri.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ALKAN, Ahmet Turan. (2015). *İstiklal Mahkemeleri ve Sivas’ta Şapka İnkılabı Duruşmaları*. Ötüken Yayınları.
- ALTAY, Fahrettin. (1970). *10 Yıl Savaş Ve Sonrası (1912-1922)*. İstanbul: İnsel Yayınları.
- ALTINAY, Ayşegül. (2013). “‘Askerlik Yapmayana Adam Denmez’: Zorunlu Askerlik, Erkeklik Ve Vatandaşlık” *Erkek Millet Asker Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2004). BORA, Tanıl. “Ordu, Militarizm ve Millîyetçilik.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt IV*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- APAK, Rahmi. (1990). *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- (1988). *Yetmişlik Bir Subayın Hatırları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ARIKOĞLU, Damar. (1961). *Hatıralarım*. İstanbul: Tan Gazetesi Ve Matbaası.
- ARGUN, Mehmet Turgut. (2014). *İstiklal Harbi Ve Anadolu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ARIKAN Zeki. (1996). “Büyük Taarruz Öncesi Türkiye’nin Durumu.” 10. Millî Egemenlik Sempozyumu, Afyon, TBMM Yayınları.
- ARMSTRONG, H.C. (1996). *Bozkurt: Kemal Atatürk’ün Yaşamı*. Çeviren: Gül Çağalı Güven, Arba Yayınları.
- ARTUÇ, İbrahim. (1985). *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.

- (2005). *Büyük Taarruz Başkomutan Meydan Muharebesi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- (1987). *Kurtuluş Savaşı Başlarken*. İstanbul, Kastaş Yayınları.
- (1988). *Kurtuluş Savaşının Zorlu Yılları*. Kastaş Yayınları.
- Asker Kahramanlar. (1988). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. (1960-61). *Nutuk*. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü.
- (2006). *Söylev Ve Demeçleri I-III*. Divan Yayıncılık.
- (2011). *Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları (ATASE).
- (2010). CONKER, Nuri. *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- (2013). *Atatürk'ün Sözlerinde Asker Ve Askerlik Mesleği*. Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih Ve Strateji Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- ATAY, Falih Rıfkı. (1984). *Çankaya*. İstanbul: Kırıl Matbaası.
- ATEŞ, Sanem Yamak. (2012). *Asker Evlatlar Yetiştirmek II. Meşrutiyet Dönemin'nde Beden Terbiyesi, Asker Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AVCIOĞLU, Doğan. (1995). *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*. İstanbul: Tekin Yayınları.
- AYBARS, Ergün. (2014). *İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: Doğan Kitap.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya. (2011). *Tek Adam*, Cilt II, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYDIN, Suavi. (2014). "Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin Ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü." *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar Ve Deneyimler*, Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYKUT, Fahri. (2006). *İstiklal Savaşı'nda Kütahya Ve Eskişehir Muharebeleri*. Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Tetik, Melike Ceylan, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- AYSAL, Necdet. (2012). "Savaş Dönemi Ve Cepheler (Askerî Ve Siyasî Gelişmeler)", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Editör: Temuçin Faik Ertan, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- BABUŞ, Fikret. (2013). *Savaş Yıllarından Anılar*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013.
- BALCIOĞLU, Mustafa. (2003). *İki İsyan: Koçgiri, Pontus: Bir Paşa: Nurettin Paşa*. Ankara: Babil Yayınları.
- BARRETT, Frank J. (1996). "The Organizational Construction Of Hegemonic Masculinity The Case Of The US Navy." Calhoun: The NPS Institutional Archive.
- BAYAR, Celal. (1968). *Ben de Yazdım; Millî Mücadeleye Giriş*. İstanbul: Baha Matbaası.
- BECCARİA, Cesare. (2016). *Suçlar Ve Cezalar Hakkında*. Çeviren: Sami Selçuk, İmge Kitabevi.
- BELEN, Fahri. (2004). *Türk Kurtuluş Savaşı*. Hazırlayan: Enis Şahin İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- BENLİSOY, Foti. (2014). *Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler: Trakya Ve Anadolu'daki Yunan Ordusunda Propaganda, Grev Ve İsyan (1919-1922)*. İstanbul: İstos Yayınları.
- BESANÇON, Alan. (2013). "Psikanalitik Bir Tarihe Doğru (I)." *Tarihyazıcılığı, Cogito*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 73.
- BEŞİKÇİ, Mehmet. (2016). "Askerî Modernleşme, Askerî Disiplin ve Din: Düzenli Kitle Orduları Çağında Osmanlı Ordusu'nda Tabur İmamları." *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1.
- (2012). "Askeri Tarihçiliğin Gayri Resmi Kaynakları: Asker Anıları Ve Günlükleri" *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar*. Derleyenler: Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- (2013). "Bir Yenilginin Anatomisi: Balkan Harbi'nde Osmanlı Seferberliği" *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi; Savaş, Teknoloji Ve Deneysel Çalışmalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- (2010). "Birinci Dünya Savaşında Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu Ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. Yayına Hazırlayanlar: Evren Balta Paker ve İsmet Akça, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- (2015). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2013). “On Yıllık Harp Ve Topyekûn Seferberlik”, *Osmanlı Askeri Tarihi*. Editör: Gültekin Yıldız İstanbul: Timaş Yayınları.
- BEYOĞLU, Süleyman. (2015). “Sakarya Savaşı Öncesi Yapılan Hazırlıklar”, *Sakarya Zaferi Ve Haymana II*. Yayına Hazırlayanlar: Temuçin F. Ertan, Hakan Uzun, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik. (2000). *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*. Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık.
- BİRİNCİ, Ali. (1993). “Ali Kemâlî Aksüt'in Filât Hâtıraları.” Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- BOZDEMİR, Mevlüt. (1982). *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- BÖKE, Pelin. (2006). *İzmir 1919-1922 Tanıklıklar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BRÖCKLING, Ulrich, (2001). *Disiplin; Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi Ve Tarihi*. Çeviren: Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları.
- (2014). “Çarklardaki Kum 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red.” *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar Ve Deneyimler*, Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim.
- BUĞRA, Tarık. (1986). *Küçük Ağa*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BUTLER, Judith. (2015). *Savaş Tertipleri*. Çeviren: Şeyda Öztürk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BUZZATI, Dino. (2017). *Tatar Çölü*. Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CARR, Edward Hallett, (2015). *Milliyetçilik Ve Sonrası*. Çeviren: Osman Akınhay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2009). *Tarih Nedir?*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- CEYLAN, Nesime. (2009). *Millî Mücadele Hikâyeleri*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- ÇİORAN, E. M. (2013). *Burukluk*. İstanbul: Metis Yayınları.
- CLAUSEWITZ, Carl Von. (2003). *Savaş Üzerine*. Çeviren: Şiar Yalçın, Eriş Yayınları.

- CRISS, Bilge. (2014). *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*. Çeviren: Ahmet Kaçmaz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CORA, Yaşar Tolga. (2013). “Asker-Vatandaşlar Ve Kahraman Erkekler: Balkan Savaşları Ve Birinci Dünya Savaşı Dönemlerinde Beden Terbiyesi Aracılığıyla İdeal Erkekliğin Kurgulanması.” *Erkek Millet Asker Millet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- COŞKUN, Alev. (1997). *Kuvay-ı Millîye’nin Kuruluşu En Uzun 15 Gün Ödemiş Direniş*. İstanbul: Çağdaş Yayın.
- ÇADIRCI, Musa. (2008). *Tanzimat Sürecinde Türkiye; Askerlik*. Derleyen: Tülay Ercoşkun, Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇALDAĞ, Cevdet. (2016). İbrahim Ethem Tuncel, *Kurtuluş Savaşı’nda Batı Cephesi’nin İki Yanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ÇALIŞLAR, İzzettin. (2009). *Gün Gün Saat Saat; İstiklal Harbi’nde Batı Cephesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÇAPA, Mesut. (1994). “Bir Harbiyelinin Millî Mücadele Anıları.” *Atatürk Yolu Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl 7, Cilt IV, Sayı 14.
- ÇARIKLI, Turgut. (2005). *Babam Muhittin Çarıklı; Bir Kuvay-ı Millîyecinin Yaşam Öyküsü*. Yayına Hazırlayan: Hakan Erdem, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- ÇERKEZ Ethem’in Anıları. (2008). İstanbul: Nokta Kitap.
- ÇELİK, Kemal. (2007). “Millî Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri.” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40.
- ÇELİK, Recep. (1999). *Millî Mücadelede Din Adamları 1*. İstanbul: Emre Yayınları.
- ÇETİNKAYA, Ali. (2012). *Askerlik Hayatım 1914-1922 Irak Cephesi, İşgal İzmir’i ve Ayvalık*. Yayına Hazırlayanlar: Oktay Şimşek, Zeki Dilek, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- (1993). *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- ÇINAR, Özgür Heval, ÜSTERCİ, Coşkun. (2008). *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar Ve Deneyimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- ÇİÇEK, Rahmi. (2015). “Kastamonu İstiklal Mahkemelerinin Bölgede Güvenlik ve Asayişin Sağlamasındaki Rolü.” *İstiklal Mahkemeleri Sempozyumu*, Adıyaman: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- ÇÖKLÜ, Şenol. (2010). “I. Meşruyet’ten Cumhuriyet’e Askere Alma (Ahz-ı Asker) Usûlleri.” Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- ÇÖLAŞAN, Emin. (1973). “İstiklal Mahkemeleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*. 29 Ağustos 1973.
- DEĞİRMENCİ, Nihat, (2009). *İstiklal Harbinde Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden Bir Kesit; 10-24 Temmuz 1921*. Kütahya Valiliği Yayınları.
- DEVELİOĞLU, Ferit. (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİRİKER, Ahmet Nuri. (2013). *Cephelerde Bir Ömür*. Hazırlayan: Ahmet Diriker, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- DURSUNOĞLU, İsmail. (2016). *Sosyal Darwinizm*. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 1.
- ELDEM, Ethem. (2014). “Savaş Ve Simgeler 1914-1918”, *Birinci Dünya Savaşı’nda İttifak Cephesinde Savaş ve Propaganda*. Ömer M. Koç Koleksiyonu, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- ELİÇİN, Bekir. (1978). *Onlar Savaşırken*. İstanbul: Okar Yayınları.
- EMECEN, Feridun. (1992). “Bedel”, *İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*. Cilt V, İstanbul.
- Emin Erkul’un Millî Mücadele Anıları*. (2011). Hazırlayan: Melih Tinal, İzmir: Zeus Kitabevi.
- ERDOĞAN, Dilşen İnce. (2012). “Banditry And Desertion In The Western Anatolia During The First World War”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. Sayı: 50, Güz.
- ERGÜN, Murat. (1966). *Bir Demiryolcunun Kurtuluş Savaşı Hatıraları, Millî Demiryollarımızın Kısa Bir Tarihçesi*. İstanbul: Ahenk Matbaası.
- ERGÜL, Teoman. (2013). *Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde Millî Mücadele Kesişen, Çatışan ve Değişen Yaşamlar*. Ankara: Akılçelen Kitaplar.

- ERİCKSON, Edward J. (2003). *Size Ölmeyi Emrediyorum; Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- ERİKAN, Celal. (2008). *Kurtuluş Savaşı Tarihi*. Hazırlayan: Rıdvan Akın, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ERGİL, Doğu. (1981). *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- ESKİ, Mustafa (Haz). (1998). *İsmail Habib Sevük'ün Açık Söz'deki Yazıları 1921-1922*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- ESMER, Barış. (2012). *Türkiye'de Ve Dünya'da Vicdani Red*. Propaganda Yayınları.
- EVSİLE, Mehmet. (2015). *Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Günlük Hayat*. Samsun: E-Yazı Yayınları.
- (2012). *Millî Mücadele Tarihi*. Samsun: Etüt Yayınları.
- ETİ, Ali Rıza. (2016). *Bir Onbaşının Doğu Cephesi Günlüğü 1914-1915*. Hazırlayan: Gönül Eti, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- FAHMY, Khaled. (2003). “Ulus Ve Asker Kaçakları: Mehmed Ali'nin Mısır'ında Zorunlu Askerlik”, Derleyen: Erik Jan Zürcher, Çeviren: M. Tanju Akad, *Devletin Silahlanması Ortadoğu'da Ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- (2010). *Paşanın Adamları Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır*, Çeviren: Deniz Zarakolu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- FREUD, (2014a). Sigmund. *Kitle Psikolojisi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- (2014b). *Seçme Yazılar*. Çeviren: Gaye Topuz, Ankara: Alter.
- FOUCAULT, Michel. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.
- GİNGERAS, Ryan. (2014). *Dertli Sahiller; Şiddet, Etnisite Ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu 1912-1923*. Çeviren: Melike Neva Şellaki, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- GOLOĞLU, Mahmut. (2011). *Erzurum Kongresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- (2008). *Millî Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- GÖKBİLGİN, Tayyib. (1959) *Millî Mücadele Başlarken; Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- GÖREGENLİ, Melek. (2014). “Militarizmin İnşasının Aracı Olarak Eşitsizliğin Meşrulaştırılması ve Vatanseverlik”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar Ve Deneyimler*. Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim.
- GÖRGÜLÜ, İsmet. (1999). *Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Gustave Le Bon. *Kitleler Psikolojisi*. (2014). Ankara: Tutku Yayınevi.
- GÜLNAR, Hüseyin. (2006). “Psikolojik Hareket ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı’nda Örnek Uygulamaları.” Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GÜRALP, Şerif. (2007). *Bir Albayın Anıları; Kurtuluş Savaşı’nın İçyüzü*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Hafız İbrahim Demiralay’ın Hatıratı Ve Isparta’da Millî Mücadele İle İlgili Belgeler*. (1998). Yayına Hazırlayan: Bayram Kodaman, Hasan Babacan, Göltaş Kültür Dizisi.
- HEINZALMANN, Tobias. (2009). *Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu’nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*. Çeviren: Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- HOBSBAWM, Eric. (1987). *The Age Of Empire 1875-1914*. Newyork.
- HOCHWACHTER, Gustav von. (2015). *Balkan Savaşı Günlüğü “Türklerle Cephede.”* Çeviren: Sumru Toydemir, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- HÜSEYİN, Kadriye. (1998). *Mukaddes Ankara’dan Mektuplar*. Çeviren: Cemile Necmeddin, Sahir Silan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İNAN, Afet. (1930). *Askerlik Vazifesi*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- İNÖNÜ, İsmet. (1999). *Hatıralar: Birinci Dünya Harbi, Çağdaş Matbaacılık*.
- KAFADAR, Cemal. (2012). *Kim Varmış Biz Burada Yoğ İken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*. İstanbul: Metis Yayınları.
- KALKAVANOĞLU, (2011). İlyas Sami. *Millî Mücadele Hatıralarım*. İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- KANDEMİR, Feridun. (1964). *İstiklal Savaşında Bozguncular Ve Casuslar*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınevi.
- KARABEKİR, Kazım. (1993). *Paşaların Hesaplaşması: İstiklal Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik?*. İstanbul: Emre Yayınları.

- KARAL, Enver Ziya. (1995). *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. Cilt V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri. (2013). *Millî Savaş Hikâyeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2014). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KARPAT, Kemal. (2014). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KARS, Zübeyr. (1993). *Millî Mücadele’de Kayseri*. Kayseri: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret. (1955). *Bir Roman Gibi*. İzmir: İhsan Gümüşayak Matbaası.
- KILIÇ, Ali, (1997). *İstiklal Mahkemeleri Hatıraları*. Yenigün Yayınları.
- KIZILKAYA, Oktay, YEŞİLYURT, Yahya. (2014). “1855 Kars Muhasarası Firarileri Hakkında Kurulan Divan-ı Harp Komisyonu.” *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Kars.
- KOBAL, Yunus. (2015). “Millî Mücadele’de İç İsyanlar.” *Sakarya Zaferi Ve Haymana III*, Yayına Hazırlayan: Temuçin Faik Ertan, Sedef Bulut, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- KOÇ, Muharrem. (2014). “Birinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Kastamonu Ve Çevresinin Asayiş Durumu (1918-1923).” Yüksek Lisans Tezi.
- KODAMAN, Bayram, TIZLAK, Fahrettin. (2008). *Bir Kalpaklının Millî Mücadele Günlüğü; Mülazım Mustafa Hulusi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- KÖKSAL, Osman. (1987). “Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkati 29 Nisan 1330 (Osmanlı Devleti’nde Askeralmada Son Durum).” Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KOKURCAN, Ahmet, ÖZSAN, Hüseyin Hamdi. (2012). “Travma Kavramının Psikiyatri Tarihindeki Seyri”, *Kriz Dergisi*. 20 (1-2-3).
- KOLTUK, Nuran. (2015). *Batı Anadolu’da Kuvayı Milliye’nin Askerî Ve Malî Kaynakları (Mayıs 1919-Kasım 1920)*. İstanbul: Kitabevi.
- KOZANOĞLU, Zeynep. (2000). *Vatan, Hürriyet, Ekmek Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanaklarından Notlar*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- KÖSE, Saffet. (2008). “Rüşvet”, *İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*. Cilt 35.

- KÖSTÜKLÜ, Nuri. (2009). *Millî Mücadele’de Manisa-Uşak-Afyonkarahisar-Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyasetleri 1920 Yılı Şifre-i Mevrude Defteri)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- KUNTMAN, Mehmet Derviş. (2009). *Bir Doktorun Harp Ve Memleket Anıları*. Derleyen: Metin Özata, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih Ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları.
- KURAN, Ercüment. (2000). “Osmanlı Düşünürlerine Göre Ümmet ve Millet Kavramları”, *Türk İslam Kültürüne Dair*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Kur’ân-ı Kerim Ve Yüce Meâli*, Abdullah Aydın, Seda Yayınları.
- KÜÇÜK, Yalçın. (1980). *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978 I*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- KÜÇÜKİNCE, Alptekin. (2010). *Rüşvet Suçu*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- KÜSMEZ, Cüneyt. (2016). “Türk İstiklâl Harbi’nde Askeri Talimnâmelerin Uygulanması (1918–1923).” Doktora Tezi, Erzurum.
- LEWIS, Bernard. (2010). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- LUDENDORFF, Erich von. (2017). *Topyekûn Harp*. Çeviren: Aynur Onur Çiftçi, Erhan Çiftçi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- MACHIAVELLI, Niccolo. (2013). *Prens*. Çeviren: Alev Tolga, İstanbul: Say Yayınları.
- MACMILLAN, Margaret. (2014). *Barışa Son Veren Savaş*. Çeviri: Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul: Alfa Yayınları.
- MERT, Şafak. (2004). “Fırar Suçu İşleyen Asker Şahısları Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörlerin İncelenmesi: Bir Askeri Cezaevi Örneği.” Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Miralay Mehmet Arif Bey. (1992). *Anadolu İnkılabı, Millî Mücadele Anıları*. Yayına Hazırlayan: Bülent Demirbaş, İstanbul: Arba Yayınları.
- MOLTKE, Helmuth Von. (1967). *Moltke’nin Türkiye Mektupları*. Çeviren: Kemal Vehbi Gül, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- MURPHEY, Rhoads. (2007). *Osmanlı’da Ordu ve Savaş 1500-1700*. Çeviren: M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Yayınevi.
- MUSİL, Robert. (2009). *Niteliksiz Adam II*. Çeviren: Ahmet Cemal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. (1974). *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*. Maliye Bakanlığı Yayınları.
- NEDİM, Ahmet. (1999). *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- OKTAY, Emin. (1944). “Maraş Kurtuluş Mücadelesinin İstiklal Savaşı'ndaki Yeri ve Önemi.” *Tarihten Sesler*, Cilt 2, Sayı 15 .
- Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele Ve Mustafa Kemal Atatürk*. (2007). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 88, Yayına Hazırlayanlar: Kemal Gurulkan, Yusuf İhsan Genç, Mustafa Küçük, Uğurhan Demirbaş, Yılmaz Karaca, Nedim Pakırdağ, Abdullah Sivridağ, Ankara.
- ÖZALP, Kazım. (1971). *Millî Mücadele 1919-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖZDEMİR, Hikmet. (2010). *Mondros'tan Lozan'a Ermenilerin Uyraklık Sorunu*. Ankara: Millî Güvenlik Akademisi.
- ÖZDENİZ, Bahri. (1943). *Asker Mektupları*. İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- ÖZGEN, Cenk. (2015). “Türkiye’de Zorunlu Askerlik Ve Profesyonel Ordu.” Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- ÖZKAN, İbrahim. (2015). *Deli Halid Paşa, Unutulan Yıllar Unutturulan Kahraman*. İstanbul: Ötüken.
- ÖZTÜRK, Ayhan. (2002). “Millî Mücadele’de Gaziantep”, *Türkler*. Cilt XV, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Murat Ocak, Ankara: Yeni Türkiye.
- ÖZÜNLÜ, Emine Erdoğan. (2012). *Ayntâb Sipahileri; Bir Osmanlı Sancağında Tımarlı Sipahi Olmak (1530-1647)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- PHİLİPS, Adam. (2012). *Kaçırdıklarımız; Yaşanmamış Hayata Övgü*. İstanbul: Metis Yayınları.
- PUŞKİN, Aleksandr. (2014). *Erzurum Yolculuğu*. Çeviren: Ataol Behramoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ROBBINS, Keith. (2005). *Birinci Dünya Savaşı*. Çeviren: Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi.

- ROUSSEAU, Jean-Jacques. (2012). *Toplum Sözleşmesi*. Çeviren: Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- SAMSUTDİNOV, A. M. (2007). *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- SANDERS, Liman von. (2014). *Türkiye'de Beş Yıl*. Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- SARAÇ, Tahsin. (1985). *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*. Adam Yayınları.
- SARIHAN, Zeki. (1994). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II. Cilt, (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919- 22 Nisan 1920)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III. Cilt, (Açıklamalı Kronoloji) TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV. Cilt, (Açıklamalı Kronoloji) Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921- 20 Kasım 1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- SARISAMAN, Sadık. (2010). *Afyonkarahisarlıların Anılarında Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar*. Editör: Hasan Babacan, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- SAYGILI, Abdurrahman. (2010). “Modern Devlet’in Çıplak Sureti.” AUHFD, 59 (1).
- SHAW, Stanford J. (1977). *History Of The Ottoman Empire And Modern Turkey*. Volume II, Newyork: Cambridge University Press.
- (2006). *The Ottoman Empire in World War I*. Cilt I, Prelude to War, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- (2002). “Türk İstiklal Harbi.” Çeviren: Bülent Keneş, *Türkler*, Cilt 8, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Murat Ocak, Ankara: Yeni Türkiye.
- SELÇUK, İlhan. (2004). *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı (2)*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- SELEK, Sabahattin. (1973). *Anadolu İhtilâli*. İstanbul: Yelken Matbaası.
- (1982). *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*. Cilt II, İstanbul: Örgün Yayınları.

- SEVİNÇ, Necdet. (2011). *İstiklal Harbi'nde Etnik İhanet*. Bilgeoğuz Yayınları.
- SOFUOĞLU, Adnan. (2002). "Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Millî Direniş: Kuvayı Milliye (1918-1921), *Türkler*. Cilt 15, Editörler: Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca.
- SONYEL, Salahi R. (2002). "Mondros'tan Samsun'a Türk Kurtuluş Mücadelesinin Doğuşu", *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 15.
- SORGUÇ, İbrahim. (2009). *Bu Defa Niçin Harp Edeceğimi Biliyorum*. Hazırlayan: Figen Taşkın, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Söğütlü Jandarma Onbaşı Ali'nin Millî Mücadele Anıları. (2011). Hazırlayan: Rahmi Akbaş, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Sun Zi (Sun Tzu). (2015). *Savaş Sanatı*. Çevirenler: Pulat Otkan, Giray Fidan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- SÜNBÜLOĞLU, Nurseli Yeşim (Derleyen). (2013). *Erkek Millet Asker Millet Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- STEINBECK, John. (2015). *Bir Savaş Vardı*. Çeviren: Elif Ersavcı, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- ŞAKİR, Ziya. (2010). *İşgal Altında*. Hazırlayan: Feridun Ata, Konya: Palet Yayınları.
- ŞAKUL, Kahraman. (2013). *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi; Savaş, Teknoloji Ve Deneysel Çalışmalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ŞAYİN, Cevat, YILDIZ Gültekin (ed). (2012). *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*. Derleyenler: Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TAÇALAN, Nurdoğan. (1970). *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*. Milliyet Yayınları.
- TAHİR, Kemal. (2015). *Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Üçlemesi*. 1.Kitap, İstanbul: İthaki Yayınları.
- (1995). *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- TARIMCIOĞLU, Cemal Can. (2017). "Kansız Savaş: Cihan Harbi Hatıralarında Osmanlı Askerlerinin Açlık, Susuzluk Ve Doğa İle Mücadelesi", *Toplumsal Tarih*. Haziran.
- Taşköprülü Mehmed Efendi. (2015). *Irak Cephesi'nden Burma'ya Savaşın Ve Esaretin Günlüğü*, Hazırlayanlar: Mesut Uyar, Ahmet Özcan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- TEVETOĞLU, Fethi. (1988). *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TOPARLI, Recep. (2010). *Sivas Kongresi'nin Tutanakları*. 2010, Sivas: Çığır Ofset Matbaa.
- TURAN, Mustafa. (1999). *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919- 1923)*. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- TURMAN, Abdullah. (2013). "Tarihi Canlandırmak: Minyatür Figürler Ve Savaş Oyunları İle Tarihin Yeniden Canlandırılmasının Tarih Öğretiminde Kullanılması", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi; Savaş, Teknoloji Ve Deneysel Çalışmalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türk İstiklal Harbi (TİH)*. (1963). Cilt I Mondros Mütarekesi Ve Tatbikatı, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklal Harbi (TİH)*. (1965). Cilt II Batı Cephesi, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklal Harbi (TİH)*. (1965). Cilt III Doğu Cephesi, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*. (1999). Cilt 1, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- TÜRKMEN, Zekeriya. (2001). *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu Ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*. Ankara: TTK.
- UYAR, Mesut, ERİCKSON, Edward J. (2014). *Osmanlı Askeri Tarihi*. Ankara; Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur. (2012). *Büyük Taaruz*. Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- Vâlâ Nureddin Vâ-Nû. (1999). *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Von Der Goltz Paşa. (1305). *Milleti Müsella*. Çeviren: Mehmed Tahir Bey, Konstantiniye: Matbaa-i Ebu Elziya.
- WEBER, Eugen. (2017). *Köylülerden Fransızlara, Fransa Kırsalının Modernleşmesi, 1870-1914*. Çeviren: Çağdaş Sümer, Ankara: Heretik Yayınları.
- WEBER, Max. (2004). *Sosyoloji Yazıları*. Çeviren: Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YAMAN, (1990). Ahmet Emin. "Millî Ordu'dan Düzenli Orduya", *Atatürk Yolu*. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

- YEŞİL, Fatih. (2012). “Mühendis Ve Tarihçi: Askerî Tarihçilikte Disiplinlerarasılık Ve Asker- Sivil Diyalogu”, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*. Derleyenler: Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- (2011). “Nizâm-ı Cedid Ordusunda Tâlim ve Terbiye 1790-1807”, *Tarih Dergisi*. Sayı 52 (2010/2), İstanbul.
- (2011). “Nizam-ı Cedid’den Vaka-yı Hayriye’ye Osmanlı Askeri Dönüşümü”, *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: Bilim Ve Sanat Vakfı.
- YILDIZ, Gültekin. (2012). “Bütüncül, Karşılaştırmalı Ve Felsefî Bir Askeri Tarih’e Doğru: Türkiye’de Askeri Tarih Araştırması Ve Öğretiminin Geleceği Üzerine”, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*. Derleyenler: Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- (2017). “Kara Kuvvetleri”, *Osmanlı Askeri Tarihi, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918*. Editör: Gültekin Yıldız, İstanbul: Timaş Yayınlar.
- (2009). *Neferin Adı Yok; Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*. İstanbul: Kitabevi.
- YILDIZTAŞ, Mümin. (2010). *Yaralı Payitaht İstanbul’un İşgali*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Yürekler Acısı. (1337)*. I. Kitap, Ankara: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi (İBB).
- ZÜRCHER, Erik Jan. (1996). “Between Death And Desertion: The Experience Of The Ottoman Soldier In World War I”, *Turcica*. 28.
- (2015). *Bir Ulusun İnşası; Osmanlı İmparatorluğu’ndan Atatürk Türkiye’sine Jön Türk Mirası*. Çeviri: Lütfi Yalçın, Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- (2003a). *Devletin Silahlanması Ortadoğu’da Ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*. Çeviren: M. Tanju Akad, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- (2014). “Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Asker Kaçaklığı”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar Ve Deneyimler*. Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2005). *Millî Mücadele’de İttihatçılık*. İstanbul, İletişim Yayınları.

- (2003b). “Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi”, Çeviren: M. Tanju Akad, *Devletin Silahlanması Ortadoğu’da Ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- (1998). “The Ottoman Conscription System In Theory And Practice, 1844-1918”, *International Review of Social History*. 43 (3).

II. İnternet Kaynakları

<http://www.anayasa.gen.tr/tanzimatfermani.htm>

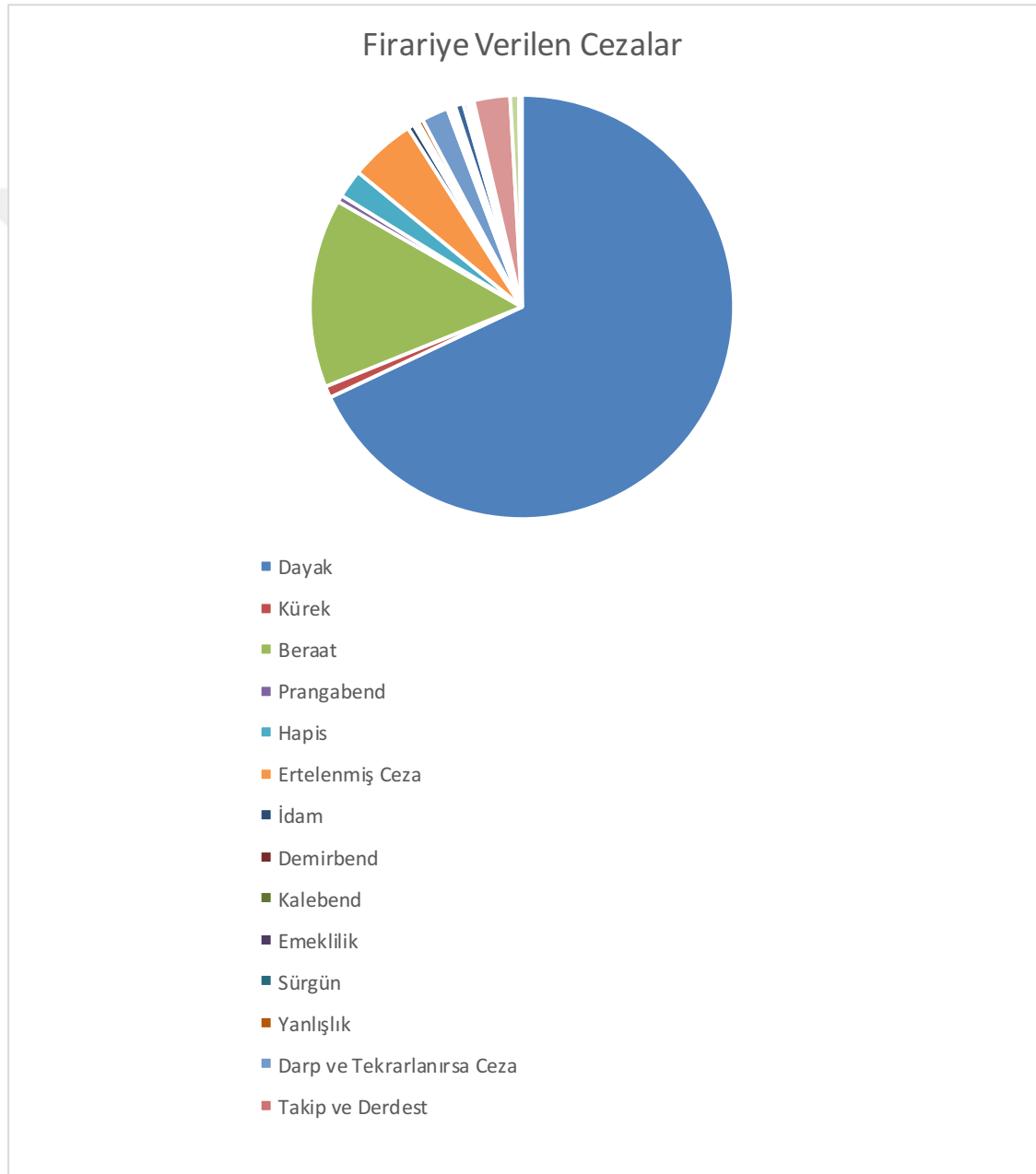
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100249.pdf

http://www.stephen-stratford.com/history_cm.htm

<http://sinanculuk.blogspot.com.tr/2014/06/firarilerin-turkusu.html>

EK 1 Firariye Verilen Cezalar

Isparta, Elcezire ve Eskişehir İstiklal Mahkemeleri'nin asker kaçağıyla ilgili suçlara karışan kimselere verilen cezalar:

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:12/02/2018

Tez Başlığı / Konusu: Milli Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

12/02/2018

Adı Soyadı: Özlem Çankaya
Öğrenci No: N14120515
Anabilim Dalı: Tarih
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Yrd. Doç. Dr. Selda Güner

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12/02/2018

Tez Başlığı / Konusu: Milli Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 250 sayfalık kısmına ilişkin, 31/01/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

12/02/2018

Adı Soyadı:	Özlem Çankaya
Öğrenci No:	N14120515
Anabilim Dalı:	Tarih
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Yrd. Doç. Dr. Selda Güner